Bacău Memorial Book

Ḳehilat Baḳaʿu

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

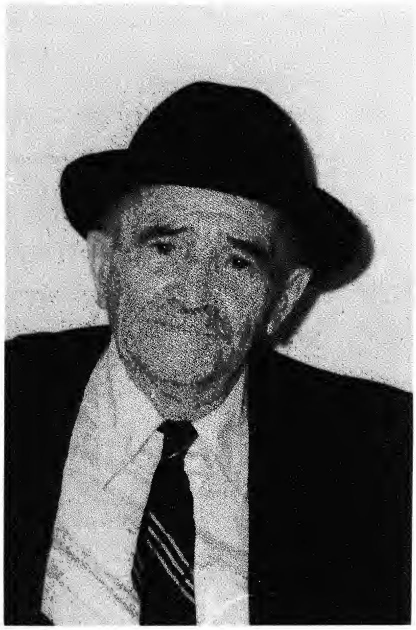
Original publication data

TITLE	Kehilat Baḳaʻu : historyah Yehudit mefoʻeret / [ʻarakh Y. Ṿoldi-Ṿardi].
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Hasofrim, 1990.
DESCRIPT	240 p. : ports. ; 23 cm.
SUBJECT	Jews -- Romania -- Bacău.
	Bacău (Romania) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Romania -- Bacău.
ADD'L NAME	Aibshits, Meʻir, 1901-1989.
	Ṿoldi-Ṿardi, Y.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קהילת בקאו
היסטוריה יהודית מפוארת

ר' מאיר אייבשיץ ז"ל

עץ פרי על פלגי מים
אשר בצילו שכנו ומפריו נהנו
איש ירא שמים, ענו וחכם
מורה דרך, דרשן ומנהיג

בהכנת ספר זה, השתתפו בכתיבת מאמרים ובאיסוף תעודות ותמונות (לפי סדר האלף-בית): ליקה אברהמי-גוטמן; פרופ' איזו אייבשיץ; מאיר אייבשיץ ז"ל; לודוביק בורשטיין; ד"ר ואלנטינה דוגמארובה; סרג'יו וטארו; הרבנית דבורה לנדמן; עו"ד מוזרי-גולנדברג; מריוס מירקו (ישראל מרכוס); פרופ' סולומון מרקוס; וילי סאבין; אלכסנדרו סבר; ד"ר א. קליין; ברונו קלמנוביץ; ד"ר אברהם קרצו; האדריכל שרון ראול; א. שמר; הרב ד"ר אלכסנדר שפרן.

תודתנו נתונה לכולם.

תוכן העניינים

- ד"ר שמואל סבט
- ד"ר הרמן ארוניאנו
- וואלף זאב איסר
- יוסף איציקוביץ
- יוסף גולדנברג
- יוסף פלדהר
- אחים שמלצר
- דוד וטארו

- ושמם לא ישכח לעולם

תעוד היסטורי 223

- פנקס חברת "פועלי צדק" חייטים, בקאו תקצ"ב (1831)
מאת: יצחק שווארץ-קארא
- פנקס חברת "גמילות-חסדים" לעזרה הדדית מבקאו
שנת תקצ"ו (1836) מאת: יצחק שווארץ-קארא
- הדפוס העברי ברומניה (ב) מאת: י.שווארץ קארא
- אבני זכרון מאת: י. שווארץ קארא
- חיבור שלא יצא לאור העולם:
ימי קדם של יהודי העולם מאת: א.ד. בירנברג.

הקדמה

בחושבי על החיים היהודיים בבקאו עולים במוחי זכרונות נעימים ועצובים כאחד. עמיתי בני עירי תרמו רבות ללא לאות להחדרת המסורת היהודית והרעיון הציוני על אף התנכלות והתנגדות השלטון והאוכלוסיה הרומנית שהיתה בחלקה הדורת שנאה לקהילה היהודית. הבולטת בקהילה במשך עשרות שנים היתה דמותו של **מאיר אייבשיץ ז"ל**, מנהיג רוחני וציוני דגול של יהדות בקאו, שנאבק למען החדרת החינוך והמסורת היהודית ולמען העליה לארץ ישראל. לאחר השואה, בעקבות העליה ההמונית לארץ ישראל, נוף העיר השתנה וכיום פוחת והולך הציבור היהודי שנותר. בספר זה, הבאתי את סיפורה של קהילת יהודי בקאו, סיפור של גאווה, גבורה וכאב.

המחבר

דפי היסטוריה

זכרונות מחיי קהילת בקאו
מאת: מאיר אייבשיץ ז"ל

תפקיד חשוב היה לקהילות ישראל בשמירה על מסורת ישראל, ובהפצת התורה הציונית. כדי למלא תפקיד זה, נאלצו קהילות ישראל ברומניה להאבק נגד התערבות המפלגות "ההיסטוריות" הרומניות, בחיי הישוב היהודי, כנגד התבוללות, למען שמירת אמונת ישראל, קידום התרבות היהודית, שוויון בתוך הקהילה, ולמען הרעיון הציוני וביצועו. בתקופה שבין השנים **1925-1939** חיו בבקאו כ-10,000 יהודים. **הקהיליה** עזרה ליהודים העניים בכסף, בעצים להסקה בחורף, בבגדים ונעליים לילדים, ובמצות בפסח.

מאז שנת 1925 כללה **הנהגת הקהילה** יהודים אשר רובם היו חברים במפלגות פוליטיות רומניות: המפלגה הליברלית ומפלגת האיכרים. בראשה עמד פעם עוזיאס הרשקוביץ - מטעם המפלגה הליברלית - ומנגד, יוסף פלדהר - מטעם מפלגת האיכרים.

במקום להתייחס לאינטרסים האמיתיים של הישוב היהודי, שרתו מנהיגים אלה את המפלגה בה היו חברים, שלא לטובת היהודים. הם היו חסרי השכלה יהודית ולא היתה להם שום שייכות לציונות. אנשים אלה לא היו מסוגלים כלל לפתור את בעיות הישוב היהודי ברוח היהודית, למנוע את ההתבוללות ולהרביץ את תורת הציונות.

רוב יהודי בקאו היו נאנמנים למסורת ישראל. הם לא היו מסוגלים לעמוד מן הצד מבלי להגיב, בזמן שראו שהנהגת הקהילה מזניחה את מוסדות התרבות היהודית: בתי-ספר, חדרים, תלמוד-תורה, בתי-כנסת, בתי-העלמין, והשגחה על הכשרות. נציגי הישוב היהודי החלו להאבק נגד התערבות המפלגות הפוליטיות הרומניות בחייהם.

מאבק זה החל לשאת-פרי בבחירות להנהגת הקהילה, כשנבחרו להנהלה מספר ציונים ולוחמים למען הרוח הדתית-לאומית, כמו ישראל דרימר, ד"ר טקוצ'אנו, האחים גלסמן, וואלף איסר, יוסף גולדנברג, ד"ר רשו, יוסף איציקוביץ', ואנוכי. פה אחד **נבחרתי כיו"ר מחלקת חינוך ודת של הקהילה.**

במסגרת תפקידי הייתי אחראי על חינוך הנוער ברוח המאבק נגד ההתבוללות ולימוד הציונות. הרחבתי את לימוד השפה העברית, את לימוד המקרא ואת לימוד תולדות ישראל ותרבותו, בשני בתי-הספר היסודיים היהודיים שהיו בעיר, בהם איציקוביץ', יוסף, ושכטר היו המורים לעברית. כמו-כן פיתחתי את שני החדרים בהם למדו ילדים קטנים עברית, וילדים גדולים יותר למדו תורה. מבין המלמדים שלימדו שם, יש להזכיר את מר מרדלר, שהמשיך ללמד דורות של ילדים, עד ימי זקנותו. פתחתי שני תלמודי-תורה שפעלו בבתי-הכנסת, בהם למדו נערים תורה ותלמוד. כמו כן מיניתי משגיחי כשרות, הגדלתי את הסיוע שניתן לאביונים בכסף, אוכל, מצות ולבוש.

דוגמא **למאבק למען צדק, היתה תפיסת השלטון בהנהגת בית-העלמין,** שבמסגרתה היו לפני זה מריבות בין העשירים - נציגי המפלגות הפוליטיות הרומניות - לבין שאר יהודי העיר. בימים האלה, הנהלת בית-העלמין היתה כפופה לפיקוחו הישיר של יו"ר הקהילה, עוזיאס הרשקוביץ'. לצערנו, הוא נהג במשוא פנים: מקומות-קבורה טובים ומרכזיים נשמרו לעשירים ולאנשים בעלי דעות פוליטיות כשלו, אך לאינטלקטואלים, בלתי-מפלגתיים, סוחרים, פקידים ובעלי-מלאכה, ניתנו מקומות-קבורה בשולי בית-העלמין.

בשנת 1931 בראש קבוצה יחד עם שמואל ברנשטיין, ישראל דרימר, יוסף גולדנברג, וואלף איסר, יוסף גלסמן, דרשנו בחירות חדשות להנהגת הקהילה במטרה להשיג רוב ולפתור - בין יתר - גם את בעית בית-העלמין.

כשראינו שהנהגת הקהילה מתנגדת לתהליך זה, פעלתי בראש קבוצה בת שלושים איש, חברי מועצת הקהילה ואזרחים יהודים פשוטים, הלכנו לבית-העלמין ותפסנו את מפתחות השער. יושב-ראש הקהילה, שהועמד בפני עובדה מוגמרת, התפטר מתפקידו והורה לערוך בחירות חדשות. בבחירות הללו, זכו נציגי הישוב המקורבים לציונות במספר מנדטים נוספים במועצת הקהילה. זו היתה הצלחה גדולה. אותם חברי-מועצה ציוניים נתמכו על-ידי עסקנים כמו זיגי דרימר, עו"ד גלסמן, ד"ר ראובן רוטנברג, שרה אברם רוטנברג, ד"ר קליין.

העיר בקאו הפכה לאחר תקופה קצרה **לאחד ממרכזי הציונות שברומניה,** בה פעלו תנועות שהשתייכו למפלגות פוליטיות ציוניות. רוב יהודי בקאו היו פעילים בתנועות הללו או תמכו בהן. התנועה הציונית הדתית - שנתמכה על-ידי הרב משה כהנא בלנק - התחזקה. מעודדים מהצלחתנו בבחירות, קבענו כי הגיע הזמן להרחיב יותר את שורות התנועה הציונית הדתית ולמשוך אליה יותר חברים.

בשנת 1926 הזמנו לבקאו את זאב ז'בוטינסקי, מנהיג התנועה הציונית

הרביזיוניסטית, כדי להרצות על השפעת המצב בעולם על היהודים ועל התפתחות התנועה הציונית. שלטונות רומניה התייחסו אליו כמו אל דיפלומט זר. הרב בלנק ואנוכי הצגנו אותו בפני הציבור היהודי המקומי. זאב ז'בוטינסקי נשא שני נאומים בבקאו, הראשון בפני ציבור יהודי, בבית-הקולנוע ע"ש "מרשטי", והשני בפני חברי הלשכה המקומית של "בני-ברית", בהם הדגיש את הסכנה בה נתונות הקהילות היהודיות בעולם ואת הסכנה הטמונה בעליית הנאצים לשלטון והחמרת האנטישמיות. הוא המליץ לעזוב במהירות האפשרית את ארצות מרכז ומזרח אירופה לארץ-ישראל.

השפעת ביקורו של זאב ז'בוטינסקי היתה מהירה וחזקה מאוד. יהודים רבים -בראשם הרב בלנק - הצטרפו לתנועה הציונית הרביזיוניסטית. באותה תקופה הוקמו גם סניפים של חלוצים. בפעילות זו עסק ד"ר סבט. כמו כן, אורגנו ועדות לאיסוף תרומות לקרן הקיימת לישראל ולקרן היסוד.

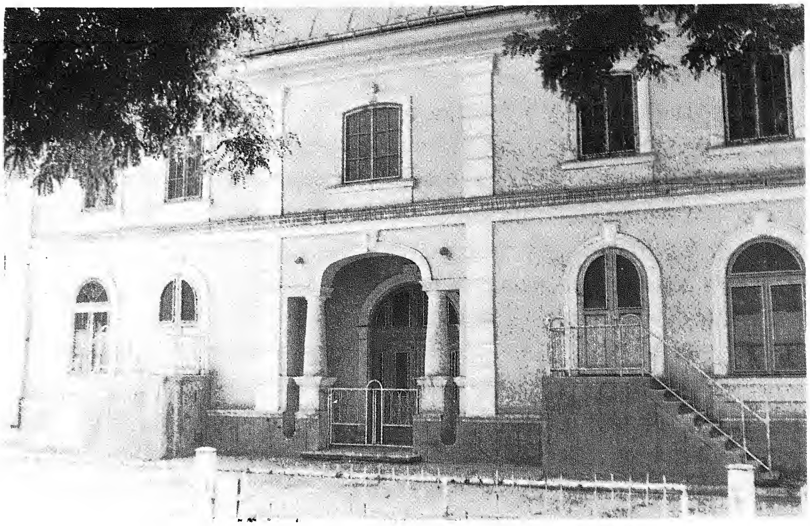
פעילות ציונית עניפה זו נפגעה קשה מאוחר יותר, **בימי מלחמת העולם השניה.** בשנים 1940-1944 רדפו לגיונרים ואנשי משטרו של אנטנסקו את היהודים, רבים מהם גורשו לטרנסניסטריה שמשם כבר לא שבו. אחרים נזרקו מרכבות נוסעות ונהרגו, ילדים יהודים נזרקו לתעלות ביוב בהן מתו בחניקה. יהודים מעיירות ומכפרים בסביבות בקאו, כמו מוינשטי, טרגו-אוקנה ועוד, פונו לבקאו. הם אוכסנו בבתי-ספר, בתי-כנסת ומוסדות יהודיים שונים. הקהילה הקימה בתי-תמחוי כשרים עבורם.

במשך כל תקופת שלטונו של אנטונסקו, המשכתי לטפח את התרבות היהודית. עסקתי בטיפול בבתי-הספר היסודיים היהודיים, בחדרים, בתלמוד-תורה ובבית-הספר התיכון שהוקם על-ידי הקהילה. מורים כמו איציקוביץ, יוסף ועו"ד זיגי דרימר, לימדו את השפה העברית, תולדות ישראל ותרבותו. אני המשכתי להשגיח על הכשרות בעזרת הג'ינט, ואילו הקהילה הקימה את בתי-התמחוי. בתקופה קשה זו, יושבי-ראש הקהילה היו ד"ר טקוצ'אנו ומישו גראד.

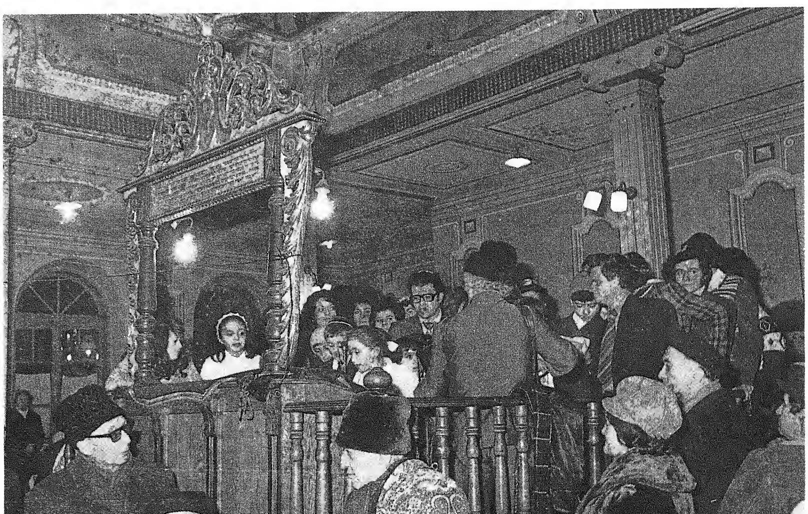
הפעילות הציונית נפגעה קשות בתקופה זו, היות והוצאה אל מחוץ לחוק. אולם אנחנו, הציונים, המשכנו להפגש במחתרת, כל פעם במקום אחר, אצל אחד הפעילים בבית, כדי לקבוע את המשך פעילותנו בעתיד. יחד עם ציונים אחרים - שרה אברם רוטנברג, ד"ר קרצר, עו"ד צ'יוקע רייזל - נעצרתי ונשלחתי למחנה של בני-ערובה, בבית-הכנסת של סוחרי-התבואה. בגלל הפעילות המחתרתית שלי, נחקרתי מספר פעמים במשטרה ובבסיס של הצבא. פעם, באחת החקירות, נלקחתי תחת שמירה צמודה לבית-הקברות. שם פקדו עלי לחפור לעצמי קבר ולומר לבד את תפילת "אל מלא רחמים". ברגע האחרון הגיע מפקד הבסיס צבאי לבית-הקברות ופקד לשחררני.

בשנת 1945, לאחר סיום המלחמה ותבוסת גרמניה הנאצית, יהודים רבים, **פליטים** מבוקובינה הגיעו לבקאו. כתוצאה מכך, מספר היהודים גדל והגיע ל-**18,000 איש**, מכלל אוכלוסית העיר שמנתה 60,000 איש. כל **התנועות הציוניות שבו לפעילות** חוקית.

אני אישית, חיזקתי את הפעילות הציונית בסיעות הדתיות: המזרחי, הפועל המזרחי,

בית כנסת בבקאו

תפילה בבית כנסת בבקאו

בני-עקיבא, תורה ועבודה. יחד עם פעילים ציונים-דתיים אחרים, הצלחנו לצרף מאות חברים חדשים לתנועה, עובדה שאיפשרה לנו בפעם הראשונה, לקבל מנדט אחד בקונגרס הציוני במונטרה, שווייצריה, בשנת 1947. בתקופת 1945-1925, בקהילת בקאו כיהנו שלושה **רבנים:** בצלאל זאב שפרן, משה כהנא בלנק, רחמן דרברמדיקר. הרב בלנק היה ראש אגודת-ישראל ואחרי ביקורו של ז'בוטינסקי בעיר, נבחר גם כראש התנועה הרביזיוניסטית. שתי התנועות הללו התאחדו לגוף אחד, ב"מפלגה הדתית". לאחר מותו של הרב בלנק, נבחרתי אנוכי לראש מפלגה זו בבקאו.

תנועת המזרחי היתה מתחילת תקופה זו, נתונה להנהגתי. מאוחר יותר, הנהגתי אותה יחד עם הרב דרברמדיקר, שהגיע לבקאו כפליט מבוקובינה. לאחר שעלה לארץ ישראל, נבחרתי לראש התנועה בבקאו וכחבר בוועד הפועל הארצי שלה. כל הסיעות הללו, בעלות אידיאולוגיה זהה - המבוססת על תורת הציונות, אמונת ישראל ומסורת ישראל - התאחדו במפלגת המזרחי.

בזכות פעילותם הענפה של מנהיגי התנועה הציונית-דתית מבקאו, מפלגת המזרחי הפכה לכח פוליטי מוכר ברומניה כולה. המפלגה הכינה אנשים רבים לקראת עלייתם ארצה.

לאחר קום מדינת ישראל (1948) הוצאו התנועות הציוניות מרומניה מחוץ לחוק.

פעמים רבות נחקרתי על-ידי ה"סקוריטאטה" בבקאו, בגלל הפעילות הציונית שלי. הנהגת הקהילה מונתה על-ידי ה"וועד הדמוקרטי היהודי", שבעצמו מונה על-ידי השלטונות הקומוניסטיים.

נרשמתי **לעליה יחד עם כל בני משפחתי,** בשנת 1948, אך הצלחתי לקבל את אישור שלטונות רומניה ... רק בשנת **1961**. כשהגעתי לארץ, הסוכנות היהודית הכירה בי **כעסקן ציוני,** על סמך פעילותי בבקאו, במשך יותר מ-30 שנה.

עיר על גדות ביסטריצה

שוב ושוב עולים בזכרונותי מראות העיר; שכונותיה המפוארות, בניניה החזקים וקירותיהם מסוככים על ידי עצים, עצי טליה ועצי שיטים. גם פרבריה חוזרים ועולים בזכרונותי, מלאי אבק ולכלוך. אני נזכר ב"סטראדה מארה" (הרחוב הגדול, Mare Strada) רחוב שהיה בעבר בהזקתם של סוחרים ארמנים ו"נכבש" על ידי סוחרים יהודים בסבלנות ובהתמדה, שבאו מן הואדי, מכיוון "לאקה" (Lecca).

רואה אני בעיני רוחי את מרכז העיר, האנשים העורכים את טיולם היומי מדי ערב, מהכנסיה המרכזית ("קאתדרלה") ועד קפתריה גיאורגיו (שניהם ... אתרים הסטוריים), ומאלה לכיוון "דרך מאראששטי" (בשמה המקורי "דרך בקאו-פוקשני") ועד למרחקים, ל"אורסו" ואף מעבר לבית העלמין "אטרניטאטיה" ("הנצח") שב"לאטיה" (Letea).

לעיתים הטיול התפצל לשני נתיבים. האחד היה במדרכה של בית-הדואר ושל בית מרקחת מלכסוביץ, בה טיילו הרומנים והשני היה במדרכה השניה של בית הטלפונים הציבוריים, בני המיעוט הלאומי, כלומר היהודים. היו זמנים שהיהודים כמעט ונעלמו מן הרחוב משום שנכפה עליהם לענוד מגן דוד צהוב על בגדיהם והיו חשופים ללעג ולחרפות.

שוב ושוב עולה בזכרוני העיר שעל גדות ביסטריצה; גינתה הציבורית, שבה נגנה התזמורת הצבאית, או שהיו מרגישים את קדרותה של שירת המשורר ג'ורג' בקוביה (George Bacovia) שנולד וחי בבקאו. הרי בקאו נכנסה לספרות הרומנית כ"עיר של בקוביה". וכן גם כעירו של משורר אחר ואסילי אלכסנדרי (Vasile Alecsandri), אנטישמי, על אף מוצאו היהודי, בן למשפחה של משומדים, בשם בוטזאטו (Botezatu), שהתיישבו בכפר מירצ'שטי (Mircesti) בקרבת בקאו.

אני נזכר בסימטאות, בבתים של "אדונים גדולים" ושל נסיכים, בהם גרו רבים מבני האצולה, בין אם היו צאצאים חוקיים של נסיכים ובין אם לאו; גיקא, סטורזא, מאברוגני, שוצה. בבקאו התגוררו גם ארמנים מבני מעמד אינטלקטואלי, בני סוחרים לשעבר, שחבשו לראשיהם כובעים ארמנים רקומים ואבנטים גדולים ורחבים. "המקומיים" היו בני המעמד הנמוך והבורגני-הקטן, ברובם היו עירוניים דור ראשון או שני. אלה האספסוף שמילא את בתי המרזח שבפרברי העיר והיה ביכולתם לשלם את ה"לוקסוס" ביציאה עם המשפחה כולה ולנסוע באוטובוס "ישר לפארק" או "ישר לגאראישטי" או לנסוע פעם בשנה ביום "סן-פטרו" (Sin Petru) ליריד מחוץ לעיר.

העיר על גדות ביסטריצה היא עתיקת יומין, עתיקה בהרבה ממה שידענו בזכרונותינו. לדעת הסטוריונים מסויימים (ביניהם מ. רייפר), יהודים התיישבו בבקאו במחצית השניה של המאה הארבע-עשרה (י"ד). אלו היו יהודים מגורשים מהונגריה, משנת 1367. בית-הכנסת הראשון שבעיר הוקם בסוף המאה החמש-עשרה (ט"ו), נבנה מעץ בערך באותה תקופה שנבנתה הכנסיה העתיקה ביותר בעיר, כנסית "פרצ'יסטה", ונשרף כליל בשנת 1853.

במשך הדורות היהודים לא חיו בשקט ובשלווה. על אף זאת הקימו בתי מגורים ובתי-מלאכה. פעמים רבות קנטרו אותם, ועבור כל זכות שקיבלו בפחד מהנסיך או מהרשות המקומית נאלצו לשלם בהתמדה. כאשר הגישו בקשה לרשות לבנית בית כנסת נענו בשלילה בטענה שהמבנה קרוב לכנסיה, ועוד תירוצים שונים. היו מקרים של עלילות דם על ידי כנופיות בריונים וכן היו גירושים מן העיירות והכפרים. פעמים רבות, יהודים התייאשו והגרו לארצות אחרות. אחרים נשארו ברומניה והקימו אף בתנאים הקשים בתי מלאכה ומאוחר יותר גם בתי חרושת. הם הקימו תעשיות חדשות ותרמו להתפתחותה הכלכלית של העיר לרווחתה. במעשיהם אלה שיפרו את איכות החיים בעיר.

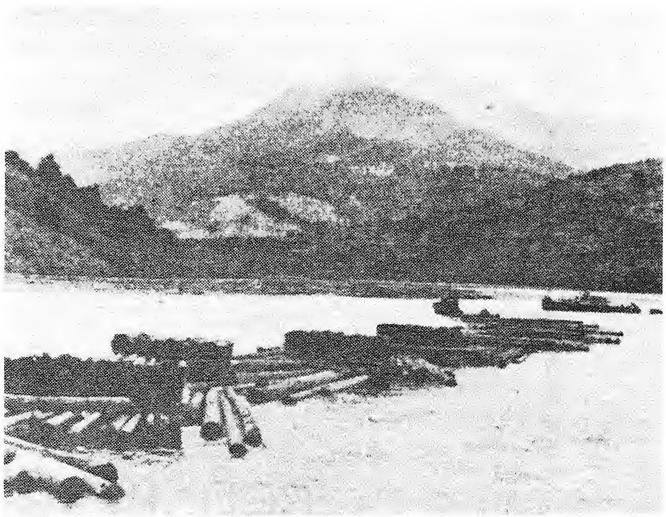
בקאו הפכה לאחת הערים החשובות ביותר שברגאט (רומניה הישנה) ובמדינה כולה. בתחילת המאה התשע-עשרה (י"ט) הופיעו היהודים הראשונים שעסקו במקצועות חופשיים - רופאים ומאוחר יותר גם עורכי-דין, מהנדסים, קבלני-בנין, פקידים וסוחרים יהודים מכובדים. מיד לאחר מלחמת העולם ראשונה אוכלוסית העיר גדלה, ובקאו נעשתה למרכז תעשיה חשוב.

"השושלות" פילדרמן, איזבוריאנו, קלמנוביץ, דודוביץ, זינגר, קליין, גראד, דרימר, בריל פיתחו את בתי החרושת שבבעלותם והקימו אף בתי חרושת חדשים. אלפי פועלים מצאו מקומות עבודה.

במקביל היתה התפתחות בשטח התרבות. במקומות מעטים ביותר סופר על תפקידם של היהודים האינטלקטואלים בשגשוגה התרבותי של העיר. הוקמו עמותות רבות לאין ספור המסובסדות על ידי יהודים. בעיר היתה ספריה בשם "ראזה" (Raza) בבעלותן של הנשים היהודיות (אקפ"א) (ACFE), ואוסף הספרים שלה היה גדול בהרבה מאוספיהן של ספריות עירוניות רבות. אמרגנים יהודים מקומיים אירגנו את ההופעות של

התיאטרונים שבאו לבקאו מבוקרשט הבירה עם גדולי השחקנים הרומנים: יון מנולסקו, טוני בולנדרה, בירליק בלטציאנו, ינקובסקו, לוצ'אה סטורזא, מאריה פילוטי, ליזט וריאה, אגניה בוגוסלבה, טנסא, סטרוא. ראוי להזכיר הופעות של להקות דוברות אידיש. מולי פיקון, קמינסקה, הלהקה מווילנא, אלכסנדר מוישה. באולם "קורסו" הופיעו גם להקות מקומיות באידיש. כאן הגיע לגדולה, אולם גם למוות ללא עת, שרגא לוריאן. לעיתים קרובות היו מגיעים לבקאו "בהקרבה גדולה" (לדברי מודעות הפירסום), גדולי השחקנים באידיש מרומניה: משה פרידמן ("הדיקן" של השחקנים האידים), סידי טל, סבילה פסטור, דינה קוניג, אדולף טרנר ואחרים, יורשים אמיתיים של אברהם גולדפדן, "אב התיאטרון האידי ברומניה".

היהדות האינטלקטואלית כולה נרתמה לפעולות-תרבות. "אגודת הסטודנטים יהודים" - שעזרה לסטודנטים מעוטי היכולת להתפרנס בתקופת לימודיהם באמצעות קרנות שאספה - היתה מביאה לעיר אנשי תרבות וספרות בעלי שם להרצות או להשתתף

רפסודות על גדות הביסטרציה

בדיונים ספרותיים ובכינוסים. ראוי להזכיר ביניהם את גאלא גאלאקטיון, נ.ד. קוצ'א, ג'ורג'י מארינסקו, יונל תיאודוריאנו (האחרון החליף מאוחר יותר את חולצתו השחורה בחולצה ירוקה לגיונרית). האולמות היו מלאים עד אפס מקום. אורגנו גם הופעות בעיירות יהודיות סמוכות לעיר.

פעילות נרחבת אורגנה על ידי מספר אירגונים ציוניים: השומר הצעיר, הנוער הציוני, מנורה, גורדוניה. מבוקרשט הבירה היו מגיעים מנהיגי הציונות ברומניה: אברהם לייב זיסו, שטרן, לנדאו, משה בנבנישטי. מארץ ישראל וממקומות אחרים הגיעו: זאב ז'בוטינסקי, אברהם שלונסקי, נחום סוקולוב.

העיר בקאו זכתה למוניטין על היותה מרכז תרבות ואף התחרתה בבוטושאני וביאסי. אולם, לצערנו, זכתה גם במוניטין אחר, שלא היה לכבודה. היא נכנסה לדפי ההסטוריה כעיר של "מציתי שריפות". כאן בסימטה בעלת שם פרח ("בוסויוק" = ריחן) התגורר מלך מציתי השרפות במדינה - לופו קומיסיונרו, יהודי קטן, נמוך ושמנמן, בעל פנים

בנין העיריה

תמימות של "אדם טוב". הוא אירגן את השריפות בעיר ואף בכל המדינה. לשריפות מאידך היו תוצאות חיוביות. באמצעות הפיצויים שהתקבלו מחברות הביטוח שופרו

ושוקמו שכונות העיר.

בקאו נכנסה לדפי ההסטוריה גם בשל משפטו של פושע מוכר וידוע בשם קורויו. במאורע זה היהודים לא היו מעורבים כלל. בעקבות המשפט החל גל אנטישמי קוזיסטי-לגיונרי ראשון. היה זה ניצן ראשון לתחילת אנטישמיות שעיצומה הגיע בשנים השחורות של השואה ברדיפה האנטונסקית, הרומניזאציה, הגרושים, ההדחות מבתי הספר וממקומות-עבודה, ועוד מעשים על רקע גזעני.

אחרי מלחמת העולם השניה, העיר התרוקנה מיהודים. רובם עלו לארץ. לאחר העליה הבלתי לגאלית החלה העליה הלגאלית, אם כי השלטונות הקומוניסטים התירו תחילה למספר מוגבל של יהודים לעלות לארץ, הם נאלצו לוותר ולפתוח את שערי העליה בעקבות לחץ הבקשות.

כיום העיר בקאו - ששגשוגה הינו פרי עמלם של יהודים - הינה עיר ללא יהודים "יודנריין". בתי-העלמין לבדם הינם עדות לקיום קהילה יהודית בעיר על גדות נהר הביסטריצה.

"בבקאו, בבקאו, בפרבר אחד" היתה שורתו הראשונה של שיר. אולם, עתה, לא רק בפרברים אלא גם במרכז העיר נדמו הקולות היהודיים. הם לא ישמעו, לא בגיראשטי, לא ב"שלושה קבצנים" (Trei Calici) וגם לא ב"סטארדה מארה". ומי יודע על אלו שחיו, עבדו, בנו והקימו מרכזי ישובים: בנינים שנראו בני קיימא לעולם ולנצח נצחים?

עדויות מלפני מאות שנים

מאת: יצחק שווארץ-קארא

העדות הראשונה לקיום ישוב יהודי בבקאו היא **מצבה משנת, 1703** שנשמרה בבית העלמין **היהודי העתיק שבעיר**. זקני העיר מספרים אודות שני בתי עלמין עתיקים יותר. על כל פנים, אחרי הריסת בתי העלמין היהודיים העתיקים מבוקרשט (סבסטופול) ומיאסי (צ׳יורקי) בימי השואה, נותר בית העלמין העתיק בבקאו כבית העלמין היהודי העתיק ביותר ברומניה.

ניכנס לרחוב קרמניי (Cremenei) סמטה שקטה, בבקאו, שם בית העלמין היהודי העתיק. נעבור דרך שער בנאות, ששוקם לפני כ-80 שנה, לימינה נצבת מצבת אבן שנבנתה בקיר הימיני. ידיהם של בעלי רצון טוב - אולם חסרי כשרון ונסיון - סיידו אותה והקשו את קריאת כתובתה. על גבי המצבה כתוב:

״פ״נ האיש החרוץ אתן בן יוסף זצ״ל שנפטר ביום כ״ט לחודש אייר והובא למנוחת עולם ביום העשירי לחודש סיון שנת תס״ד״

יעקב פסנתיר ראה מצבה זו והזכירה לפני כ-120 שנה. יעקב פסנתיר איש מוזר, משכיל וגם ״בונז׳וריסט״, יהודי מן הרגאט, הסתובב בעיירות ובערים היהודיות של רומניה, ביקר בבתי-כנסת ובבתי קברות, גילה פנקסים ותעודות, השיג עדויות על עברם של היהודים במקומות אלו. אף על פי שהיה חובב, אסף חומר הסטורי רב-ערך, ופירסם אותו בשני ספרים, שניהם בשפה האידית: ״דברי הימים בארצות רומניה״ שהודפס בבית-הדפוס של הר״ש גולדנר, ביאסי 1871, וכן ״קורות הימים של יהודי ארצות רומניע״ (למברג, 1873).

ראוי לציין שהועמדה מצבה חדשה במקום המצבה העתיקה גם היא מאבן ובה כתובת

זהה, מבלי לציין את ההחלפה. המצבה העתיקה מעניינת לא רק בזכות התאריך שלה בלבד, אלא גם בשל תוכנה. ישנו הפרש בין תאריך מותו של האיש לבין תאריך קבורתו והוא 10 ימים. במסורת ישראל אסור לשמור את הגופה ולהשהות את הקבורה, זו פגיעה קשה בכבוד המת. נשאלת השאלה: מאיזו סיבה אתן בן יוסף, שנפטר בכ"ט אייר, הובא למנוחות רק בעשירי לסיון? אילו נרצח על ידי ליסטים והגופה היתה מתגלית מאוחר יותר, היו מציינים על המצבה את התואר "הקדוש". אילו נפטר מסיבה לא טבעית אחרת כגון בבית-אסורים או בפורענות גם אז היו קוראים לו "הקדוש". קשה להאמין שלא נקבר בגלל חילוקי דעות וסכסוכים עם "חברה קדישא". ברור שהיתה "חברה קדישא" כי אילולי קיומה לא היה בית עלמין יהודי. (ישנה עדות לקיומה של "חברה קדישא" בבקאו רק ממחצית השניה של המאה הי"ח: פנקס שלה נושא את השנה תקל"ד לפ"ק, משמעו 1773 למנין הנוצרים).

לדעתי ההסבר האמיתי לפרשה הוא שאתן בן יוסף נפטר במקום אחר, במקום שלא היה בית עלמין יהודי, קבורתו היתה ארעית, ואח"כ הועבר לקבר ישראל בבקאו. אין בידנו הוכחות ודאיות ועלינו להסתפק בהשערות בלבד.

קברים עתיקים מצויים בקצה בית העלמין, מהצד הימני שבו, ששם החלקה העתיקה יותר של בית העלמין. חלק מהקברים והמצבות נהרסו במרוצת השנים. מצבות עץ נהרסו במלחמת העולם הראשונה, חלק ממצבות האבן כוסו באדמה במרוצת השנים וניתן לגלותן באמצעות חפירות. קברים אלה מכוסים דשא ושיחי תירס. בחלקה עתיקה זו הקרקע גבוהה בכ-50 ס"מ מעל פני יתר הקרקע. בחלקה זו המוקפת בחריץ - נשמרו קברים ומצבות מן המאה השמונה-עשרה (י"ח) וביניהם למשל מצבתו של ר' יששכר בן יהודה לייב, המגיד משפטובקה (אוקראינה), שנפטר ביום ב' באב תקכ"ד (1763). בחלקה זו מצויים עשרות קברים מן המאות שמונה-עשרה ותשע-עשרה (י"ח-י"ט). בחלקות האחרות של בית העלמין מצויים קברים חדשים יותר, מן המאה התשע-עשרה (י"ט) ומן המאה העשרים.

קישוטים סימליים, אלגוריים, מסגרות גיאומטריות, ציורים סכימטיים וגם צורת האותיות, מראים את מקורם העתיק ואת השפעת העמים הסובבים. בית העלמין חשוב ביותר כעדות היסטורית. הוא מעיד על כמאתיים וחמישים שנה של חיים יהודיים.

נעבור עתה מאותה מצבה משנת 1703, **לפנקסה של "חברה קדישא" מבקאו; שמתחיל בשנת 1774.** פנקס זה שהיה בעבר בידי עו"ד י. קרניול מבקאו (שהתיר למחבר יצחק שווארץ-קארא לחקור אותו), כולל מבוא על אודות מחשבות לגבי המוות, ותוכן רחב הכולל את תקנות החברה.

כאן מצוי תיאור נרחב ומקיף של נוהלי "חברה קדישא", שלא עסקה רק בטיפול במתים ובלוויות אלא טיפלה גם בחולי הישוב וענייה, המקווה בתי הכנסת וכו'. ל"חברה קדישא" היתה חשיבות מרובה בחיי הקהילה היהודית. היתה לה אוטונומיה בניהול עניניה הפנימיים, בבחירת הנהגתה, בתשלום מסים, בדיוני משפט ובחזקה מסחרית. מעיון בתקנותיה של החברה ניתן ללמוד פרטים מעניינים מחיי יהודי בקאו

במאות י"ח-י"ט.

חבריה, אם אינם מבין "בני המעמד", נאלצו לבצע את העבודות השחורות במשך שלוש שנים, ורק אחר כך היו מתקבלים כחברים בעלי זכויות מלאות. אז היו משלמים דמי-רישום ("מא קאיפט ציך עין אין דער חברה"). כל אחד היה צריך לערוך סעודה חגיגית בעת קבלת המינוי. מחירם הגבוה של החגיגות והטקסים האלה הקשה על מעוטי יכולת לעבור את מחסום הדרגה של "שמש" או "מועמד", ולהיהפך ל"חבר".

תחילה לכל החברים, ללא הבדל במעמד או ברכוש היתה חובה לעסוק בביקור ובטיפול בחולים. מטלה אחרת היתה בלוויות. במרוצת הזמן התפקידים הבלתי נעימים הועברו אל שמשים שעבדו בשכר.

על החברים ב"חברה קדישא" היתה חובה להסתדר ביניהם ("לחיות כאחים") לא לגרום למריבות, לא לתבוע זה את זה לערכאות משפטיות אלא רק לדין יהודי בלבד, וזאת משום שלא היה אמון בבתי המשפט בגלל השחיתות, מעשי העוול וניצול לרעה של בתי המשפט הפאנאריוטיים.

חברי האירגון "חברה קדישא" היו מתאספים שלוש פעמים בשנה בשלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות) לסעודה חגיגית משותפת.

מעניינת תקנה האוסרת להפיל כובע על הארץ בעת סעודה משותפת שנערכה בבית הכנסת, המלמדת אותנו על רמת ההשכלה של יהודי רומניה.

בחירת הוועד של "חברה קדישא" ("בורריים") נערכה אחת לשנה, בחול המועד. כל חברי האירגון היו מתאספים. חבר נהג לרשום את שמו על פיסת נייר והכניס אותה לקלפי. שלושת השמות שהוצאו הראשונים היו הבוררים שתפקידם היה לבחור את חברי הוועד. היו ממנים את ה"גבאי" (שעמד בראשות ה"חברה") ומאוחר יותר, כשהוחלט על בחירתם של אנשים נוספים בוועד "החברה" בחרו גם את "הנאמן", את "הבמקום" (סגנו של הגבאי) ואת "רואה החשבון" (המבקר).

הסמכות הראשונית היתה בידי הגבאי. הוא עמד בראש החברה. כל חברי האירגון היו כפופים להחלטותיו. הוא נהג לקבוע את גובה התשלומים עבור רכישת חלקות בבית-העלמין, את גובה המס שהיה על חבר חדש לשלם, בעת הצטרפותו ל"חברה קדישא" ואת גובה הקנסות על עברות הקשורות בהפרת התקנות. בידי הגבאי הופקד אוצר החברה וגם משכונות שונות. הוא החזיק את פנקס החברה. הוא היה האחראי על קיום ההלוויות, אירגן והנהיג את הסעודות המשותפות של החברים ב"חברה קדישא", היה קובע בענין קבלת חברים חדשים ואף היה הבורר במריבות בין חברי האירגון. במקרים רבים, הגבאי לא התייחס להמלצות אסיפת הקהל.

הבסיס לקיומה של "חברה קדישא" היתה האחווה, האירגון דמה למועדון או תא, כי חבריו היו ערבים זה לזה בעת צרה.

מפנקס החברה אנו לומדים על החיים הכלכליים של היהודים בפרט ושל ארץ מולדביה בכלל.

מעיון בו אנו מוצאים תקנות הלוייה של היהודים בבקאו. לפני חפירת הבור, בני משפחתו של הנפטר היו מפקידים בידי הגבאי משכון, והיה עליהם לפדותו במשך שנה. אם המשכון לא נפדה בתום שנה מיום הפקדתו, הגבאי רשאי היה להוציאו למכירה פומבית. בסוף המאה הי"ח נהוג היה להפקיד כמשכון זוג עגילי זהב בשווי של 9 לאיי וחפצים מפליז בשווי של ארבעה לאיי. הנחת המצבה בוצעה רק לאחר סיום שנת האבל. הנחת המצבה גם היא היתה כרוכה בתשלום מס.

מתוך הפנקס לומדים על גובה הקנסות ועל חלוקת ההכנסה שהגיעה מהם. קנס היה נע בין חמישה לחמישים פאראס (פרוטות). ראוי לציון ששוויו של לאי ישן (מטבע שהיה אז בשימוש) היה ארבעים פראס. בחלקן, ההכנסות מקנסות שימשו לתקציב האירגון וחלק ניתן לגבאי כשכר טרחה.

פנקס חברה קדישא של יהודי בקאו כולל ידיעות המתפרסמות בשנים 1773-1841. מדובר בקבלת חברים, בחירות לוועד, חשבונות, דיונים ממשפטים וקנסות. אין בידינו ידיעות מה היה אחרי שנת 1841. ידוע רק שבשנת 1874 הוקמה שוב בבקאו "חברת בקור חולים ולויות מתים" ושפנקסה היה עדיין בעיר בידי הוועד בשנת 1947.

קיומן של "חברות קדישות" אצל יהודי הנסיכויות הרומניות במאה הי"ח הצביע על אירגון ברמה גבוהה. לכך הסבר פשוט: היהודים היו אוכלוסיה עירונית והיו בקשר מתמיד עם יהודים מארצות אחרות שרמתם הרוחנית היתה גבוהה יותר מזו של יהודי הנסיכויות הרומניות בימי הנסיכים היוונים-פאנאריוטים. לדברי ההסטוריון וורנר סומברט, היהודים היו בעלי שיטות כלכליות מתקדמות בכל מקום.

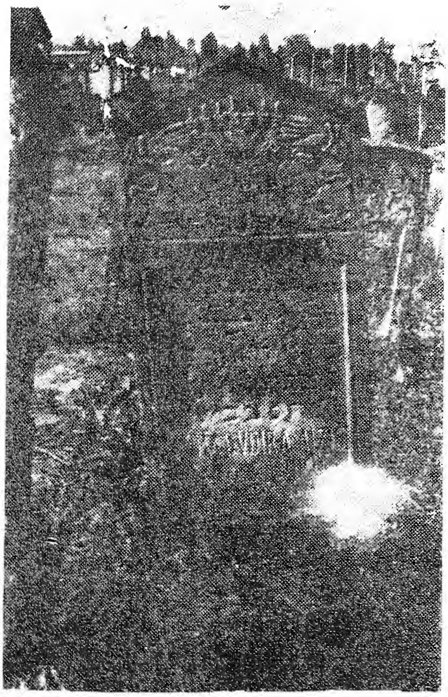
פנקס "החברה הקדישא" של יהודי בקאו משנת 1774 הינו בעל ערך אומנתי. מענינות צורת הכתיב ומסגרות העמודים, המקושטים בקישוטים יהודיים מסורתיים. כמוהו גם פנקס חברת "גמילות חסדים" משנת 1836, אף הוא בעל עמודים מקושטים יפים. הקישוטים ועיצוב מורים על הטעם האומנותי של אבותינו.

ידיעות על ישוב היהודים בבקאו הגיעו אלינו גם מתוך מסמכים רומניים. ב- 24 ליולי 1742, נסיך מולדביה, קונסטנטין מברוקורדאט, העניק זכות ישיבה במקום לשני סוחרים יהודים שהגיעו מן העיר חוטין שבבסרביה, התיר להם לבנות בתים באחוזתו והעניק להם פטור ממסים. במסמך משנת 1769 מוזכרים יהודים סוחרי יי"ש, נפט ומוצרים אחרים. סוחרים יהודים מן הערים הגדולות היו מגיעים לבקאו לירידים השבועיים ועסקו בסחר בהמות, תבואה, עורות, חמאה, דבש, שעווה, פשתן. מסמך מיום 20 ליולי 1823 מצביע על זכות שהעניק הנסיך יוניצא סאנדו סטרוזא למספר סוחרים יהודים להתיישב במקום, לקנות נכסים, לקבל עצים להסקה ללא תשלום מיער שבסמוך לעיר ולשלוח את ילדיהם לבית ספר ללמוד ללא תשלום.

במקביל לחיי הרוח, התפתח אירגון הגילדות. גילדת החייטים היתה בעלת חשיבות גדולה. החייטים היהודים הנהיגו את הלבוש האירופי המודרני, שתפס את מקומו של הלבוש התורכי. חייטים יהודים מבקאו התארגנו בשנת 1832 לאגודת "פועלי צדק". בשנת 1875 אגודה זו התפרקה והתפלגה לשני חלקים, "החייטים הצעירים" ו"החייטים

הזקנים". כל פלג הקים בית כנסת משלו. בשנת 1851 התארגנו לגילדה עצמאית הסנדלרים שבבקאו.

ההובלה היתה "מקצוע יהודי". במיוחד לאחר סלילת הכביש לגלץ (עיר נמל לדנובה), נפתחו אפשרויות חדשות להובלת התבואה. עד אז נהגו להוביל את התבואה לנהר ביסטריצה בלבד. יהודים החלו לעסוק בקבלנות הובלה בעגלות, לאחר ועידת אדריאנופול (1829), אולם רבים מהם איבדו את פרנסתם עם סלילת מסילת הברזל בשנת 1868. הם התארגנו באגודה לעבודת האדמה, והחלו לעבוד עם סוסים משלהם

מצבה מ-1774

אצל בעלי אחוזות. בחריצותם קנו לעצמם שם מכובד. היו ביניהם שחכרו אדמות מבעלי אחוזות או שרכשו כרמים. אחרים עסקו בייצור יי"ש או הפכו בעלי טחנות מים על חופי ביסטריצה. אולם רובם נאלצו לנטוש פרנסה זו כשקמו טחנות מכניות.

בתחילת המאה הי"ט הופיעו בבקאו לראשונה רופאים יהודים. אחדים מהם התמנו

רופאים רשמיים של העיר או המחוז. במשך הזמן הם פוטרו מתפקידיהם עם התגברות האנטישמיות והרדיפות נגד היהודים. לראשונה רופא יהודי פוטר בשנת 1886. בגלל הרדיפות החלה התדרדרות כלכלית של מעמד בעלי המלאכה והסוחרים הזעירים היהודים.

הקהילה היהודית מבקאו אירגנה מפקד-אוכלוסין בשנת 1896. לפי המקצועות, היו בעיר 1,529 בעלי מלאכה, 550 סוחרים, 403 פקידי מסחר, 114 בעלי-עגלה, 94פועלים, 55 מתווכים, 7 קבלני-בנין, עורך-דין אחד. סה"כ היו 7,924 יהודים בעיר.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם השתנה מבנה האוכלוסיה היהודית. מעמד בעלי-המלאכה התדלדל, בעקבות התפתחות התעשיה מחד גיסא ובעקבות חוקים אנטישמיים מסוף המאה הי"ט מאידך גיסא. רוב היהודים עברו לעבור במסחר. מבין 1,200 בתי המסחר והחנויות שבעיר, רק כתריסר היו בבעלות לא-יהודית. כמה מאות יהודים עבדו כפקידים. גם מעמד הפועלים גדל מספרית. פועלים יהודים עבדו בעיקר במפעלי-תעשיה שבבעלות יהודית. מפעלים שבבעלות רומנית נחסמו בפניהם, למשל בית החרושת הגדול לנייר ע"ש לטיאה (Letea).

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היו בעיר כ-50-60 רופאים יהודים וכ-30 עורכי דין יהודים.

(*) מתוך חוברת בשפה הרומנית Marturii din Veacuri, בקאו 1947.

זכרונות העיר

מאת: מנשקו קוטר ז״ל

הידיעה הראשונה על נוכחות יהודית במחוז בקאו מתגלת מן העשור האחרון של המאה הי״ז. מדובר ביהודי בשם אלעזר (לזר) שהסתבך עם נוצרי בשם דומיטרשקו, מן הכפר סנדריצ׳נו שליד העיר דורוהוי, על רקע כספי בשנת 1697.

תעודה בשפה הרומנית מתאריך 28 במאי 1847 מעידה על בקשה שהוגשה לממונה המחוז: ״האומה היהודית שבעיירה זו מבקשת אישור להקמת בית חולים יהודי, שיהיה לתפארת העיר וגם לזכר עולם של שליטי נסיכות זו״. המבקשים מציינים שבית-חולים זה ייבנה אך ורק על ידי הכנסות ״האומה״ (משמעו קהילה יהודית), שייאספו וייחסכו בצורה בלתי מורגשת על ידי משלמים, משמעו ממסים שיוטלו על היי״ש שייקנה ושיימכר על-ידי יהודים בעיר, פאראה אחת לכל כד מהקונים ופאראה אחת לכל כד מהמוכרים 6 פראס על כל כד יין שייסחר על-ידי יהודי מקומי, 20 פארס אל כל עגלת-סחורות שבאו מגלץ, 20 פארס על כל עגלה עם סחורות קטנות, 30 פראס על כל עגלת סידקיות שהסיטונאים היהודים ימכרו או יַעבירו בסיטונאות״. הרשות המקומית אישרה את הקמת בית החולים היהודי אך ההקמה לא יצאה לפועל עקב התפרקות הגילדה על רקע חילוקי דעות ומריבות בדבר גובה המיסים ושכר הרב והשוחטים.

בתאריך 27 באוקטובר 1848 חתמו 22 בעלי בתים על בקשה אל הממונה על המחוז בדבר אישור להביא רב ושוחט אחר.

ישנה עדות משנת 1765 על יהודי בשם יצחק מיאסי ש״מביא שני כדי יי״ש לבקאו״

ושילם תמורתם חמישים גרושים מכס. וכן היה יהודי בבקאו בשם משה ששילם עשרים וחמישה גרושים מכס על סחורות שהביא מחו"ל. ייתכן שגם "לופו השיכור מבקאו" היה יהודי ועליו נאמר שהשים עצמו סוחר-סוסים, הביא למולדביה סוס ושילם תמורתו 75 אספרוס מכס. (עיין פנקס המכס ממולדביה - Modovei Catastiful vamilor בתוך העלון: Buletinul Ion Neculce, מס' 2 (1892) עמ' 232-192).

מידע על עיסוק היהודים במסחר ובמלאכות מקבל חיזוק נוסף במאה הי"ט. מסמך ארכיוני משנת 1820 מלמד אותנו ש-55 יהודים נרשמו ע"י האוצר כמשלמי מיסים בבקאו.

רשימה משנת 1845 על משלמי המיסים והסכומים ששולמו בנסיכות מולדביה מציינת 338 סוחרים ובעלי מלאכה ששילמו 18,315 לאי מס. (עיין ארכיון הממלכתי יאסי 166. Tr, 184 op, 166 פנקס מס' 10, עמ' 211-220. תיק 1558 עמ' 26-27).

ממחקר משנת 1828 על עיבוד המלח המיוצר בכפר לונקני בשנת 1828 אנו לומדים שסוחרים רבים - ביניהם היהודי זיסו - סחרו בין היתר גם במלח שהובא ממכרות מלח (עיין בספר 1957 עמ' - Arhivele Statului: 125 ani de activitate בוקרשט, 1957 עמ' 427).

ביום 26 לאוקטובר 1842, הסוחר (אולי פונדקאי) ינקו פלטיצ'יניאנו שכר בתים מאישה נכבדה וחתם על כך חוזה, שבו ציין: "אני החתום מטה באותיות עבריות ינקו פלטי'ציניאנו, מודע ששכרתי את הבתים של הגברת אפרסניה פופוביץ אשת הממונה על היינות בעיר בקאו, לתקופה של שנה החל משנת 1842, אוקטובר ועד לשנת 1843, בהסכם בינינו העומד על ארבע מאות ועשרים לאי (עיין ספריית האקדמיה הרומנית, כתבי יד: 167 - BAR CC).

מתעודות הנ"ל של "הגילדה", ברור שיהודי בקאו עסקו במלאכה ובמסחר בחפצים קטנים, של משקאות ובשר. היהודים היו ונהגו להביא עגלות עמוסות סחורות שונות מגלץ. הסחורות הבולטות היו סדקיות וחוטים. המחקר ההסטורי משנת 1845 מורה על עיסוקי היהודים: 205 עסקו במסחר.

סחר הנפט, היין, היי"ש, הפעלת משקל, בדיקת מידות של כלי משקאות, הובלת הסחורות נעשה בעגלות שכורות, היו מקור פרנסה חשוב לתושבי הערים והעיירות ממולדביה במאה הי"ט. ניהול הכנסות אלה היה בידי המועצות המקומיות שנהגו לחכור אותן בחכירה פומבית. קבלן המיסים נהג לאסוף את המיסים המקומיים ובכך הובטח כיסוי הוצאות הציבור המקומיות ובד בבד היה גורף רווחים בעצמו. בין קבלני המסים מבקאו, אנו מוצאים את לופו ברוך (בוראך), שחכר את מכס העגלות והנפט בעיר. (עיין: קונסטנטין בונקו: מחקרים על תולדות הנפט הרומני Constantin Boncu: Contributii la istoria petrolului romanesc,- בוקרשט 1971, עמ' 324). קבלן אחר מבקאו היה יצחק (איציק) לייבא, שחכר את מכס

היי"ש בבקאו "לשלוש שנים החל מ-1 בינואר 1843) במחיר של 12,700 לאי לשנה. משרד הפנים המליץ בפני המועצה המקומית להחכיר את מכס היי"ש לאיציק לייבא משום שהיה בעל נסיון וקיבל אותו בחכירה גם "בשנים הקודמות", אף שבאותה שנה היה מועמד נוסף, יוסף אהרונוביץ, אף הוא תושב בקאו.

בתאריך 23 לספטמבר 1843, משרד הפנים פנה למועצה המקומית בבקאו בבקשה לחכירת והפעלת המשקל שהיה בחכירה הפומבית האחרונה וניתן לסוחר מקומי בשם הרשקו אברהם שקיבל את מס המשקל במחיר חכירה של 3,000 לאי לשנה. משרד הפנים נתן לבו לעובדה שמחיר החכירה היה ב-2,149 גבוה מזה שהתקבל בשנה החולפת. ההפרש היה 851 לאי ולכן נתן משרד הפנים צו למועצה שעל פיו המועמד חוייב לחתום על חוזה. (עיין: ארכיון הממלתי יאסי, תיק 1030, עמ' 121 ,117 ,115).

הקהילה היהודית

מאז הקמתו היה הישוב היהודי מאורגן בקהילה. הוא הוכר תחילה כ"גילדה יהודית" בפני הרשות הממלכתית באמצעות "פריבילגיה" (הטבה).

מינוי ראשיה היה צריך לקבל הכרה מטעם השלטונות, והם היו חברים בוועדות שקבעו את סכומי המיסים שהיה על היהודים לשלם. המס על בשר כשר הוחכר, וחוכריו התחייבו לשלם את מס הגולגולת ואת שכר השוחט והרב.

פליטים יהודים מרוסיה ומגליציה הגיעו לעיר. הם התארגנו לפי מוצאם וכן לפי הזרם החסידי שהשתייכו אליו. בעלי מלאכה יהודים התארגנו בגילדות על פי מקצועם וכל גילדה בנתה בית-כנסת מיוחד לחבריה. עם חיסול "הגילדה היהודית", בוטל גם מס-הגולגולת, והקהילה החלה לגבות את המס על בשר כשר ולקחת התשלומים.

אולם אחרי תקופה קצרה, הגילדות של בעלי המלאכה החלו לגבות בעצמן את המס על בשר כשר מחבריהן, דבר שפגע בצורה קשה במוסדות הקהילה, בתי-חולים ומוסדות-חינוך, שנהנו מהכנסות. זו היתה שערוריה ראשונה בחיי קהילת קודש בקאו, ולצערנו לא אחרונה: שערוריות לא מעטות בחייה והם האפילו על השגיה ...

בעשורים האחרונים של המאה הי"ט נעשו מספר נסיונות לארגן מחדש את הקהילה. עשירי העיר נהגו להצביע בבחירות לוועד בשיטה מסויימת. הוחלט על שינוי שיטת הבחירות ולשתף גם את נציגי בתי הכנסת. בשנת 1878 הוקמה בעיר עמותה בשם "אחוות ציון" ובשנת 1884 היא הצליחה לשנות את שיטת הבחירות: לכל חברי הקהילה הוענקה זכות השתתפות ישירה בבחירות לוועד. אולם לאחר שנתיים (1886) חזרו לשיטת הבחירות הקודמת, והתירו רק לנציגי כל בתי הכנסת שבעיר להצביע.

בשנת 1919 עברה הקהילה סופית לשיטת בחירות ישירה של הוועד על ידי כל חבריה. שיטה זו קיבלה הכרה ממלכתית רק בשנת 1932.

תחילה, הכנסותיה של הקהילה הגיעו משלושה מקורות: מס על בשר כשר; מכירת

מצות לפסח; תרומות. תשלום דמי חברות הונהג רק מאוחר יותר. כמה מבין מוסדות הישוב היהודי נשארו עצמאיים: "חברה קדישא" ובתי הכנסת. בחיי הקהילה התגלו מחלוקות חדשות, על רקע פוליטי. רשימות שונות, ציוניות ומתבוללות השתתפו בבחירות לוועד וניסו לתפוס את ההנהגה בקהילה. נציג "אגודת היהודים המקומיים" הזמין את המפלגות הפוליטיות הרומניות להתערב ולברור בענייני הקהילה היהודית לקראת הבחירות הפנימיות בשנת 1934. חבר במפלגה הליברלית (פילוגו של ברטיאנו), קיבל את תמיכת מפלגתו. המפלגה הליברלית קיבלה את רוב המנדטים בוועד - במקום הרשימות הציוניות, שזכו בבחירות בשנה הקודמת -ומינתה את חבריה היהודים כחברים בוועד. בין מעשיו של וועד פוליטי ליברלי היה דחיית הצטרפותה של "חברה קדישא" לקהילה, כמוסד השייך לקהילה.

בתי-ספר

החינוך היהודי בבקאו החל בשנת 1828. אז הוקמה חברת "תלמוד תורה", שהחזיקה 13 חדרים. בשנת 1851 הוקמה גם חברת "משניות". נסיונות להקמת בית-ספר יהודי "מתוקן" משכיל, נעשו בשנות ה-60 של המאה הי"ט, למרות נסיונות התנגדות החוגים החרדים. לראשונה הוקם בית ספר כזה בשנת 1863, אך הלימודים בו נמשכו שנתיים בלבד. נסיון נוסף נעשה בשנת 1866, אולם גם בית ספר זה לא העריך ימים. בשנת 1873 הוקם בעיר בית ספר "מתוקן" כללי שבו למדו 250 תלמידים. הקמתו היתה ביוזמת אגודת "ציון" ובסיוע הקהילה. אולם אף הוא פעל 6 שנים בלבד. בשנת 1890, חברת "תלמוד תורה" הקימה בית-ספר יהודי "מתוקן", שבו למדו מקצועות קודש במקביל למקצועות חול, מספר התלמידים שלמדו היה 370. בשנת 1895 נבנה בנין חדש, בשנת 1910 מספר התלמידים היה 419. מנהליה היו משכילים בעלי שם, ביניהם לזר כסבן (אליעזר כתבן) ומ. בראונשטיין - מבש"ן. בשנת 1893 הקימה "אגודת הנשים היהודיות" בית ספר יסודי לבנות בשם "קולטורה" ("תרבות"). בארבע הכיתות שהיו בו למדו 150 בנות, רובן פטורות משכר לימוד. בשנת 1896 היה מספר התלמידות 127, והגיע ל-193 בשנת 1910. לבית הספר היתה גם ספריה בת 12,000 כרכים.

ילדים יהודים נהגו ללמוד גם בבתי ספר ממלכתיים. בשנת הלימודים 1879-1878 למדו בבתי הספר הממלכתיים בעיר 150 תלמידים יהודים (מתוך 883 תלמידים בכלל). בשנת הלימודים 1883-1882 למדו 201 תלמידים יהודים בבתי ספר ממלכתיים בעיר ובשנת הלימודים 1887-1886 למדו 396 תלמידים יהודים. באותה שנת לימודים למדו 23 תלמידים יהודים בבית הספר התיכון שבעיר לעומת 153תלמידים רומנים. בשנת 1910 למדו 227 תלמידים יהודים בבתי הספר הממלכתיים בבקאו.

גידול מספרם של התלמידים היהודים בבתי הספר התיכוניים ובחטיבת הביניים

הביא לתגובת השלטונות. בשנת 1910 מנהל הגימנסיה סירב לקבל תלמידים יהודים לכיתה א׳. הקהילה היהודית לקחה על עצמה להחזיק כיתה מתקציבה. בכיתה זו למדו 35 תלמידים. ההגבלות המשיכו, בשנת 1912 אף תלמיד יהודי לא התקבל לכיתות א׳ ו-ב׳ של הגימנסיה ורק ארבעה תלמידים התקבלו לכיתה ג׳. בשנת 1914 לא היה אף תלמיד יהודי בשלוש הכיתות הראשונות של הגימנסיה. מאוחר יותר בית הספר היהודי ע״ש פייביש קליין עבר לחסותה של הקהילה היהודית. בית הספר לבנות ע״ש ״קולטורה״ נסגר בשנת 1938, מחוסר תלמידות.

בתי-חולים

הקהילה היהודית החלה להחזיק בתי חולים החל משנת 1894. באותה שנה הוקם בית חולים בו היו 18 מיטות והתקבלו בו גם חולים לא יהודים. מאוחר יותר הוקם בית היולדות על שם ״מטרנה״ ביוזמת ועד של אגודות נשים יהודיות. בשנת 1879הוקם ביוזמת אגודת בתי המלאכה היהודים בית אבות. כן הוקם בית היתומים ע״ש שמואל ודבורה פילדרמן וגן ילדים בתמיכת אגודת ויצ״ו. חברות של בעלי מלאכה הקימו אגודות לעזרה הדדית ליד בית הכנסת שלהן. קיומה של חברת ״ביקור חולים״ בבקאו מוזכר בפנקס חברת ״פועלי צדק״ בשנת 1832. בשנים שבין שתי מלחמות העולם פעלו בעיר מספר חברות לעזרה הדדית. ״מרפא לנפש״, ״פראסטרנה״, ״אנפרציריאה״ (ההאחוזה), ״פרובינציה״ (ההשגחה העליונה).

יהודי בקאו עולים לארץ בעליה הראשונה

בשנת 1882 נרשמו לעליה מבקאו 50 משפחות יהודיות. שנה לפני כן, בקיץ 1881, פורסם בעיר כרוז של "ועד יישוב ארץ ישראל בעבודת האדמה". כרוז זה פורסם בשפה האידית בזו הלשון: "אל אחינו בני ישראל בעיר בקאו. ידוע לכם, עד כמה חשוב לתמוך ביעד הקדוש ליישוב ארץ ישראל. אנו פונים לכל אחד שיתרום להצלחת יעדנו הקדוש - יישוב ארץ ישראל, ואנו נפרסם בעיתונות את רשימת כל התרומות ושמות כל תורמיהן. לכן, נעלה לציון בשירה ובזמרה."

אחדים נרשמו לתרום תרומות כספיות מדי חודש בחודשו. אחרים תרמו תרומות חד פעמיות. כמה משפחות עלו לארץ על חשבונן האישי. סכום התרומות הגיע ל- 4,000 פרנקים. חודשיים אחרי שנרשמו לעליה 50 משפחות מבקאו, הגיעו גם 21 איש מעיירת מוינשטי הסמוכה, אשר ביקשו דרכונים לפלשתינה. אולם הממונה על המחוז טען שאין ביכולתו לתת דרכונים משום שאלו אינם בבעלותו. לעומת זאת הציע הנחה לנסיעות ברכבת לכל אדם שפניו מועדות לאמריקה ולא לפלשתינה.

יהודי בקאו ומוינשטי פנו לממשלת רומניה וביקשו לקבל דרכונים. בתאריך 17 לאוגוסט 1882, פרסם הבטאון הרשמי הרומני (Monitorul Oficial) רשימה ראשונה של מהגרים. תשעה חודשים לאחר הקמת ועידת פוקשני הנחשבת לקונגרס הציוני הראשון בעולם, ביטאו 131 איש מבקאו את הגעגועים לציון יחד עם התעוררות זרם

הרוח האירופית.

גל ההגירה הלך וגדל. קהילת בקאו היתה השניה מרומניה ברשימת ההכנסות מההפקדות הכספיות: ראשונה היתה קהילת גלץ. (גלץ: 33,042 פרנקים. בקאו: 26,674 פרנקים).

מקומון רומני אנטישמי תיאר את הגירת היהודים ועלייתם לארץ ישראל כ"פארסה" המסתירה איזה עסק מפוקפק כל שהוא. לעומת זאת, עיתונאים תיארו בהתלהבות את יציאת הקבוצה הראשונה של יהודים לארץ ישראל. עד ראיה מבקאו, יוסף בריל, פרסם כתבה בנושא זה בעיתון Aparatorul (=המגן) יום 16 לאוגוסט 1882, ידיעה על בואם של המהגרים היהודים ממוינשטי המוכנים לצאת ביחד עם יהודי בקאו לפלשתינה מולדתם העתיקה, הופצה במהירות הבזק בשורות האוכלוסיה היהודית שבעירנו. נעים מאוד היה לראות עד כמה היו שמים אנשים בריאים וחרוצים אלה כאילו היו בטוחים בהצלחת הרעיון שעד לפני זמן קצר נחשב היה לדמיוני. לא אביונים אלא בעלי מעמד ויכולת לקחו את הענין ברצינות להתפעלותם של הכופרים בלתי מאמינים.

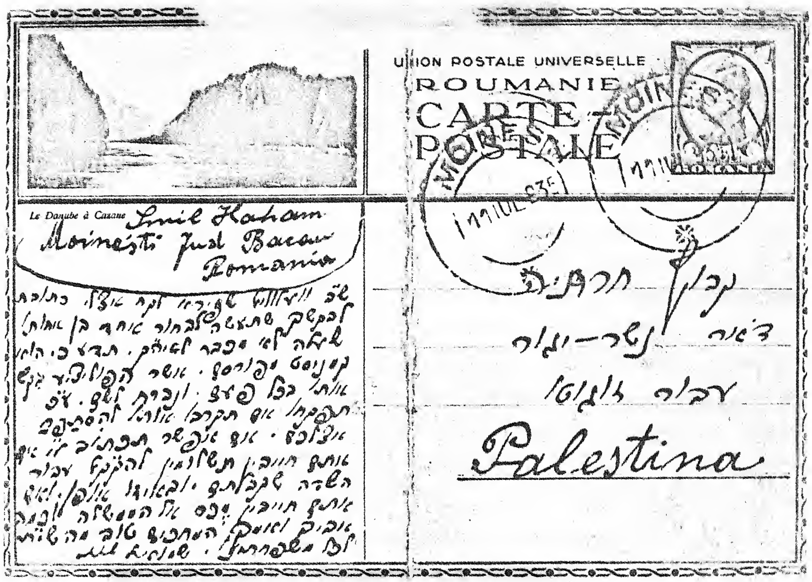
בליל שבין השלישי לרביעי באוגוסט, כל ההכנות הסתיימו ואירוע רומנטי "קישט" יציאת מצרים חדשה זו. צעיר מבקאו שהבין שאחת מבנות המהגרים תעזוב אותו לנצח, הצליח לשכנע את הוריו לחתום על הסכם אירוסין, ובאותו לילה הפך לחתן מאושר ומהגר. מאה ותשעים איש חגגו כל הלילה, עד השעה 9.00 בבוקר. ביום 4 באוגוסט 1882 בשעה 1.00 אחה"צ, המונים נוצרים ויהודים מבקאו, זקנים, צעירים, נשים וטף וכן קרובי המהגרים שהגיעו ממקומות אחרים, הגיעו כולם בבגדי חג, נהרו לתחנת הרכבת לברך ולאחל "נסיעה טובה" לבני הקבוצה הגדולה הראשונה של עולים המתנחלים לעתיד. מראה זה היה מרגש ומרשים, ודמה בחזותו ובהתרגשות שגרם לתהלוכת הצאר הרוסי אלכסנדר השלישי.

ההמונים מנו אלפי אנשים, התלהבותם היתה אדירה. שררה אווירה של הנחת אבן הפינה לעידן חדש מאושר ואופטימי לעם היהודי העלוב.

התלמיד החכם א. א. טלר עלה על במה מאולתרת, נשא נאום שכלל פסוקים מדברי נביאי ישראל, והשתדל להוכיח שהקב"ה יוביל את עמו לעתיד טוב יותר. י. רוזנצווייג, סטודנט לרפואה, נשא נאום בשפה הרומנית ודבריו הלהיבו את ההמונים עד דמעות. בין היתר אמר שהיהודי אינו חי מזעת אפיים של אחרים. דברים אלה הם עלילה מגונה של אויבי האמת". ההמונים הנרגשים התחילו למחוא כפיים. אחרון הדוברים היה ז. מ. הס, שהסביר שהיהודים אינם שונאים את העם הרומני. ההסטוריה הוכיחה שההגירה היא הכרח. כשפעמון היציאה צלצל, נשמעו קריאות-הידד שהרעידו את הקרקע.

ראיתי בעיני את חלומי: הישוב היהודי הראשון נהפך למציאות על אף דברי המקטרגים. לעולם לא נשכח את היום ה-4 לאוגוסטו" העולים הפליגו באוניה "תטיס" ובה 228 עולים מן הערים והעיירות בקאו, מוינשטי, קרז'א, פוקשני, גלץ. האוניה עגנה בקונסטנצה, עיר נמל בים השחור. היהודים בקונסטנצה ערכו הפגנה המונית ענקית, אולם כאשר האוניה הגיעה, החיילים גירשו את ההמונים שהמתינו בחוף בסמוך למקום

העגינה. היתה המולה. החיילים ניסו להרגיע את הרוחות. הקברניט לא נתן לאיש להתקרב לאוניה, אף לא לוועדה שנבחרה במיוחד לקבל את פני היהודים.

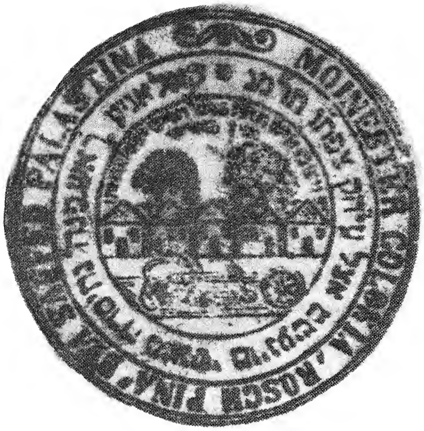
גלוייה . . . היסטורית

אחד המהגרים, יהודי צעיר מבקאו, שראה את ההמולה ואת התנהגות החיילים, אמר: "קשה לי לעזוב את הארץ הזו. כאן נולדתי וגדלתי, אולם כשאני חוזה במראה כזה אני מאוכזב אכזבת עולם ואני מגיע לידי הכרה ומשוכנע שכבר אי אפשר לחיות כאן. ידוע לכם מה עשו חמישה קציני צבא רומנים בכירים כשראו אותנו? החלו לזרוק לעברנו שזיפים מפני שלא היו בידיהם אבנים - ופגעו בילדים ובנשים. לכן אני מברך את הרגע שאנו עוזבים את הארץ: מוטב לנו להחלץ מנבלות כאלה. כמה לעגו ה"פטריוטים" כששזיף פגע בראשו של יהודון ... איזו שמחה! הנה את היהודון! הנה את רוחנלה ... לפלשתינה! האו האו האו"

באותה שנה, בתאריך 11 לנובמבר יצאה קבוצה אחרת, דרך נמל טולצ'א (עיר נמל לדנובה). רוב המהגרים היו מבקאו ואליהם הצטרפו משפחות מגלץ. הקבוצה מנתה 130 איש.

הישובים הראשונים שהוקמו בארץ ישראל היו: סמרין (הנקראת עתה זכרון יעקב)

כ-25 ק"מ מחיפה, וג'א-אוני, הנקראת ראש פינה. נוסח החותמת של הישוב ראש פינה היה: "קאלאניע ראש פנה נוסדה מאנשי מוינעשטי אצל עיה"ק צפת"ו תרמ"ג", בגרסא

החותמת הראשונה של המושבה היהודית מוינשטי ראש פינה

עברית וגרמנית. במרכז היו מצויירים כמה בתים, מחרשה ועצים, והפסוק "וישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו".

ראוי לציון לפני סיום פרק זה שבוועידת פוקשאני (1881), שדנה באפשרויות לעליה מרומניה לארץ ישראל שנה לפני העליה הראשונה, השתתפו שני נציגים מבקאו - אברהם בלטר ואברהם גרופר - וגם שני נציגים ממוינשטי - דוד בוקשטטר ומנדל גרינברג.

לאופקים אחרים ברחבי תבל

"כאשר ביתך נשרף - ברח, גם דרך החלון". פוגרומים שאירעו בסוף המאה הי"ט, אנטישמיות שהלכה וגברה בערים ובכפרים, ודלות כלכלית, גרמו ליהודים רבים -במיוחד צעירים, לעבור מגלות אחת לשניה ולא המתינו לאפשרות לעלות לארץ ישראל. צעירים מערים אחרות ומבקאו, התארגנו לצאת ברגל. קבוצה זו היתה בת 120 איש. בראשה עמד פ. בראונשטיין. ביום ה-3 במרץ 1900 יצאה הקבוצה רגלית לכיוון נמל המבורג אשר בגרמניה, ומשם הפליגו לארצות הברית. לפני יציאתם מבקאו נשבעו בבית הכנסת של סוחרי התבואה ואירגנו מופע תיאטרלי כדי לאסוף כסף עבור הנסיעה. בני הקבוצה היו לבושים מדים כהולים וכובעים לבנים.

קבוצה אהרת בת 110 צעירים, שמטרתם היתה להגר לקנדה, עזבה את העיר ביום 13 ביולי 1900 שמה היה "נואה ויאצה" (Noua Viata), (החיים החדשים) ובראשה עמד המהנך ב. פרידמן.

ב-7 ביולי וב-14 ביולי באותה שנה יצאו עוד חמש קבוצות מהגרים. הם פנו לכיוון רומן, פשקני, בורדוז'ני ומשם, דרך גליציה, לכיוון המבורג.

בסה"כ, עזבו את בקאו כ-400 צעירים, בחורים ובחורות, ואף אנשים מבוגרים. הם הצטרפו לאלפי היהודים מערים אהרות, המוכרים בהסטוריה כ"מהגרים הולכי רגל". זרם זה הושפע במידה רבה מהפעילות ההתיישבותית בארגנטינה בחסותו של הברון הירש, ומרעיונות התנועה הטריטוריאליסטית שביוזמת הסופר ישראל זנגוויל.

אבל ההגירה בצעידה לא היתה מאורגנת. קבוצות התארגנו בצורה מקרית, לעתים ללא פורום מרכזי או הנהגה כל שהיא. קבוצות יצאו בעת ובעונה אחת מערים שונות. נדמה שלתנועה זו היה אופי של "מגיפה" שתפסה את הצעירים היהודים מרומניה

הישנה. בתקופה שבין 1900-1907 היגרו מרומניה למעלה מ- 30,000 יהודים.

לאחר שנים רבות, שב חלק קטן מהם לרומניה, מאחר ולא הצליחו להסתגל לתנאי החיים הקשים ולתנאי העבודה ב"עולם החדש". אחדים מהם לא יכלו לעמוד בגעגועים לעיר מולדתם. בחודש ינואר 1916 ביקרה השחקנית הרומניה אגתה ברססקו (Agatha Barsescu) בארצות-הברית במסגרת סיבוב הופעות תיאטרון. היא סיפרה שבערב המופע הגיעו אליה מאות יהודים רומנים מבקאו, יאסי, דורוהוי, בוטושני, נישקו את ידיה ובעיניהם ניקוו דמעות געגועים.

התנועה הציונית בקהילת בקאו וסביבותיה

מאת: ליקה אברהמי-גוטמן

יהדות רומניה הצטרפה **לתנועת התחיה הלאומית**, אשר הוללו "הובבי ציון" ו"היבת ציון" בשחר ימיה. כמעט בכל קהילות רומניה הישנה נוסדו ועדים אשר הפיצו את הרעיון אך רק מעטים ניגשו **להגשמתו**. בין המעטים האלה היו גם יהודי בקאו וסביבותיה. הדוה ההיה היה הצעיר דוד שו"ב (שוחט ובודק) שבעיירה מוינשטי. הוא עזב את משרתו ובראש 30 משפחות עבר לעיר המחוז בקאו, שם הצטרפו אליהם שלוש משפחות מקומיות. ועד הקהילה חייב במס מיוחד את כל חבריה להודש ימים לטובת העולם, והוא הכניס 450 פרנקים צרפתיים. מלבד זה מימנה הקהילה את כל עלות תעודות ההגירה ואז יצאו לעיר הנמל גלץ שעל הדנובה, שם הצטרפו אליהם כמה משפחות מקומיות ונוספו עוד משפחות מקהילות ברלד ופוקשאני. בהגיעם ארצה הם יסדו שתי מושבות: ראש פינה, לפנים אום גיני וזכרון יעקב, לפנים זמרין.

עלית המשפחות הראשונות (1882) לא החלישה את רעיון העליה, אלא להיפך, היזקה את רוחם של הרוצים להגשים, וכך התארגנו עד 50 משפחות אשר התכוונו להקים מושבה בשם "נוישץ" (יהודי בעל תואר בארון אוסטרי אשר גר בעיר יאסי). בראש הוועד עמדו אברהם בלטר ואברהם גרופר. התוכנית לא הוגשמה אולם במקומה יצאו עוד מספר משפחות לראש פינה ולזכרון יעקב. בין אלו היתה גם משפחת אהרונסון שבניה עמדו בראש אירגון ניל"י שפעל לטובת האנגלים, ובת המשפחה שרה שילמה בחייה כשנתפסה על-ידי התורכים.

מהיכן כל הלהט הזה אצל יהודי בקאו והסביבה? הוא התחיל ב-1881 כשהרב יוסף

אריה שו"ב בעיירה מוינשטי עלה לא"י והקים בחיפה בית-זיקוק קטן לאלכוו כעבור זמן קצר הוא חזר לעיירתו ושכנע עוד 30 אנשים צעירים שיתיישבו על ידו בחיפה. כן שכנע גם את אחיינו דוד שו"ב שיפעל למען ישוב הארץ. ד. שו"ב ניגש במרץ לפעולה והתוצאה ידועה. מאז נפוצה בין יהודי רומניה האמרה: דרך מוינשטי עולים לארץ ישראל.

להבדיל מהרב הכהן ממונישטי, האדמו"ר מבוהוש (עיירה אחרת שקרובה לבקאו) ר' יצחק פרידמן נצר לבית ר' ישראל מרוז'ין-סדיגורה שהיתה לו השפעה עצומה על יהודי מולדביה, פסח על שני הסעיפים. לבקשתו של ד"ר קארל ליפה לתמוך במפעל ההתיישבות הוא הישהה את תשובתו עד לאחר קבלת חוות דעת של שלושה מומחים: אחד מבין בטיב האדמות, השני מבין במדיניות השלטונות התורכיים באזור, והשלישי, הרב המקומי מצפת, שבה היה קיים כולל של יהודי רומניה בהשפעת בוחוש. קשה לקבוע אם האדמו"ר פנה אל האנשים הללו, אך ברור שאילו הוא היה נענה בחיוב בזמנו, ההד היה עצום והעליה לארץ ישראל היתה מתעצמת לאין שיעור.

גם הרב המקומי של בקאו, הגאון ר' בצלאל שפרן, לא הביע דעה נחרצת. זה לא מנע מבניו שנים אחר-כך להיות פעילים בתנועה הציונית הדתית "מזרחי", ובשנת 1930 אחד מבני בניו של אותו אדמו"ר מבוהוש הנ"ל ירכז סביבו הוג פעילים ציוניים בבוקרשט הבירה אשר פעל רבות במחתרת בשנות מלחמת העולם השניה (בין 1940 לסוף המלחמה). אחרי המלחמה הוא עלה לישראל והתיישב בתל-אביב.

לעומת האדמו"ר מבוהוש, הרב המקומי ר' בן-ציון רולר היה כל השנים פעיל בתנועת המזרחי. הוא לא זכה לעלות ארצה, אבל בן זקוניו, תלמיד האוניברסיטה העברית בירושלים, התגייס מיד עם פרוץ מלחמת 1967 ונפל בשדה הקרב. יהודי בקאו עלו ארצה במשך השנים בכל מיני דרכים. ביניהם היה בריל, חקלאי ביקנעם שליד חיפה, שהמלונים שלו היו לשם דבר ושווקו לחו"ל עוד בטרם קום המדינה. מייצאי העצים ששלחו באניותיהם מלווים אשר התחלפו בכל נסיעה וכמוהם עשו גם מייצאי הבהמות.

קהילת מוינשטי ירדה מגדולתה בתור מרכז ציוני מגשים בגלל העליות אשר רוקנוה. במקום ציונים נלהבים צצו מתבוללים, ביניהם טריסטן צארה. זה האחרון היגר לצרפת והיה בין ראשי התנועה הדדאית שם. יוצא דופן ביניהם היה הרופא הצעיר ד"ר בוצו זייליג ז"ל, אשר תירגם מאידיש לרומנית את "פישקה הפיסח" למנדלי מוכר ספרים. תנועות הנוער המשיכו בכל זאת לפעול בה, השומר הצעיר, הנוער הציוני, בית"ר וגורדוניה העלו הרבה חברים ארצה בצורה לגאלית ובלתי לגאלית, לפעמים גם במחיר קרבנות כמו הזוג טרכטנברג.

קהילת טרגו אוקנה לא הצטיינה בפעילות ציונית וגם יהודית כללית, אף על פי שסבלה בשנות העשרים מפרעות אנטישמיות כשסטודנטים רומנים הרסו בתי כנסת ובזזו רכוש באין מפריע. תנועות הנוער העלו חלוצים במשך השנים בכל הדרכים.

קהילת בקאו לא דיללה את מקורותיה במשך השנים, ובין שתי מלחמות העולם

ביקרו בה נחום סוקולוב, זאב ז'בוטינסקי, והסופרים נחום ביסטריצקי ואברהם שלונסקי ז"ל. גם תנועות הנוער ההלוציות התפתחו ופעלו מיד עם הופעתן במישור הארצי: השומר הצעיר, הנוער הציוני, בית"ר, גורדוניה ודרור. בני עקיבא מיסודם של צעירי המזרחי הופיעו מיד עם תום המלחמה. חברי התנועות הללו עלו ארצה מי באופן לגאלי ומי באופן בלתי לגאלי עוד לפני העליות ההמוניות. רוב חברי השומר הצעיר נקלטו בקיבוצים. כך גם במידה מסויימת חברי תנועות גורדוניה, ואילו יתר התנועות נקלטו במושבים, במושבות ובמשקים פרטיים. בתחילת שנות העשרים (1920) רכשו הרבה משפחות חלקות אדומה ב"אהוזה" (ע"ש הרברט סמואל). אחרים רכשו בתוך הערים ביהוד בחיפה ובתל-אביב, והם מימשו אותן אחרי מלחמת העולם השניה, בעלותם ארצה. יהודי בקאו התבלטו בחושם המציאותי, וכמו שידעו להקים במסגרת הקהילה מושב זקנים, בית-חולים, בית-יתומים ועוד כיוצא באלה, כך ידעו לתרום לקרנות הלאומיים לתמוך בקיבוצי ההכשרה החלוצית ובבית-הספר החקלאי בעיינות על יד נס-ציונה, שהוקם על-ידי עדה פישמן מימון וא.ק.פ.ה ויצ"ו רומניה. עדה פישמן שהיתה מבקרת לעיתים קרובות ברומניה למטרה זו ולא החמיצה אף פעם את בקאו בביקוריה, התאכסנה אצל גב' ד"ר פרלברגר נשיאת ויצ"ו. לעומת היוזמות הברוכות של הבריה, ועד הקהילה לא הצליה להקים במסגרתו מרכז רוהני. השפה העברית היתה נלמדת בבית-הספר היסודי של הקהילה רק במגבלות התוכנית הממשלתית. ואילו שיעורים להשלמת הידע היו נערכים ביוזמת ההורים המעוניינים בכך. למוסדות השכלה יהודיים כמו סמינרים ללימוד ההיסטוריה היהודית, גיאוגרפיה של ארץ ישראל, ספרות עברית, או ישיבה ללימודי קודש, לא היה דואג. **הציונים** שבקהילה נאספו כל אחד סביב דגלו כגון:

הציונים הכלליים שחבריהם היו סוחרים והרשתנים ומפעילם, אהרי באלטר (בנו של מנהיג חובבי ציון, היה איזאק אברהם אשר כיהן גם כיו"ר ההסתדרות הציונית במקום ויו"ר קק"ל. דוידוביץ היה יו"ר קרן היסוד ואלי רפפורט מזכיר. חברי אירגון זה היו ברובם גם חברים באו.ע.ר. (התאחדות יהודי רומניה) אשר התנגדה לכל פעילות פוליטית יהודית מקומית; לפיכך היו פעילים בשורות המפלגות הרומניות. אף על פי כן ייאמר לזכותם שדאגו ללמד את בניהם את השפה העברית. אלה היו חברי השומר הצעיר בעיר שחלקם הארי עלה ארצה.

הרדיקלים והמפלגה הלאומית היהודית. כמו בכל ערי הרגאט כך גם בבקאו רוב האינטלקטואלים התקבצו תחת דגל זה, בניגוד לכללים אשר שללו פעילות יהודית עצמאית בחיים הפוליטיים הרומניים. בראש הפעילים היו עו"ד יונאס, המהנדס זינגר, המורה איציקוביץ ואחרים. הם גם עודדו בגלוי את שיעורי העברית בהנהלת המורים מרדלר ורבין, מבלי להתחשב בעמדת השלטונות בענין. ויצ"ו ברומניה (התאחדות תרבותית של הנשים היהודיות) ריכזה את רוב הנשים הציוניות בעיר. מרבית הזמן עמדו בראשן גב' פרלברג, סבט, יונאס, שרף, ארנה אברהם ואחרות. הן ריכזו את מאמציהן בשני תחומים: הקרנות הלאומיות ובית-הספר החקלאי עיינות שבא"י.

התורמים בעיר העדיפו שיבקרום שליחי המרכז הארצי במקומן של גב׳ פרלברג או סבט שהכירו טוב את מצבם הכלכלי של כל אחד והיו מתרימות לפי הערכותיהן הן. בענייני בית הספר החקלאי גב׳ פרלברגר היתה מאכסנת את עדה פישמן-מימון כל פעם שביקרה ברומניה וזה גם בגלל שמירת הכשרות שעדה פישמן היתה מקפידה בה. בהזדמנויות אלו הרבה בנות שעברו את הכשרתן במסגרת תנועות הנוער קיבלו רשיונות עליה והקלו על ארגוניהן. כך עלו: פלה גולדנברג, מריקה מרקוס, קלרה חרן, הלה הרמן, רושקוצה ברנשטיין, בקה דוידוביץ ואחרות. מקרה יוצא דופן בין חברות ויצ״ו היתה גב׳ רבינוביץ, אשר עלתה ארצה ב-1920 עם כל בני משפחתה. שולי בנה הצטרף לקיבוץ בית-אלפא, אסתר למדה באוניברסיטה העברית וברנהרד שקד על לימודים כלכליים: כולם היו חברי השומר הצעיר. מקרה מיוחד אחר היתה גב׳ מלבינה טננבוים-אנגלברג, אשר נסעה על דעת עצמה לקונגרס הציוני הראשון בבזל. בנה נחמן אשר עלה ארצה בין החלוצים הראשונים של תנועת ה״נוער הציוני״ נפל בידי מרצחים ערבים. בהגיעה ארצה לאחר השואה בחוסר כל פנתה לממשלה והיא קבעה לה קצבה חודשית. על-יד ויצ״ו התקיים גם אירגון בשם ״עבודה״ ובראשו עמדו: ביאנקה גרופר, זינה יצקוביץ, ברונה רוטנברג, יעטי ליפוביץ ומריקה יונאס. הן פעלו במיוחד בהפעלת הספריה ״ראזה״ (קרן-אור) ועזרו לחברות המבוגרות בפעולותיהן.

<u>המזרחי, הפועל המזרחי ובני עקיבא</u>: מן ההגיון היה שקבוצה זו שבזמנו עודדה, עזרה ואף הוסיפה משפחות לראשונים שעלו במסגרת המוינשטיאים, תהא החזקה ביותר בקהילה. אך לא כך קרה. אף על פי שרוב היהודים היו מסורתיים אם לא דתיים, מעט מאוד מביניהם היו פעילים במסגרת ההסתדרות הציונית בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. רבני העיר שהיו יכולים להשפיע בכיוון זה נמנעו בעטיים של ראשי הקהילה שהיו תחת השפעת אירגון היהודים הרומניים. **מ. אייבשיץ** ואיתו איסר ועוד כמה חברים נשאו לבד בעול מלחמתם הרעיונית. הוקל עליהם רק כשהצטרפו אליהם בניו של הרב הגאון שפרן, שאחד מבניו הרב ד״ר אלכסנדר שפרן נבחר לרב הראשי של יהדות רומניה. אחרי המלחמה ד״ר שפרן היגר לשווייץ שם נתקבל בתור הרב הראשי של יהודי ז׳נבה. לעומתו הצעיר וייסבוך שפעל במסגרת ״חלוצית של הנוער הציוני״ בשנות ה-30 השתקע בפתח תקוה ונהיה כתב של עיתון ״הצופה״. בגמר מלחמת העולם נוסדה גם בבקאו תנועת בני עקיבא.

<u>ההסתדרות הציונית החדשה</u>. הצה״ר ריכזה סביבה חברים מושפעים מהרעיונות הז׳בוטינסקאים. הם הצליחו להקים גם את תנועת הנוער בית״ר ובמקום קופסאות קק״ל, אותן כינו בשם ״שנור״, הפיצו את קופסאות קרן תל-חי שעסקו בדיוק באותו הדבר. בראש המבוגרים עמד ד״ר רשו, רופא בבאר יעקב אחרי עלייתו ארצה, מר איציקוביץ, סמי יקרקנר וד״ר ראובן רוטנברג ממייסדי

תנועת "הנוער הציוני" בעיר. בראש הבית"ר עמדו קראוס, אלטרסקו, מאוחר יותר קצין צה"ל, האחים גרינברג, מאוחר יותר חברי מושב רמת רזיאל. תנועת בית"ר ריכזה במיוחד נוער שבפרבריה היהודיים של העיר, עבורם גרסותיהם של הבורגנים היהודים כמו של השמאל היהודי לא היו רלבנטיים. ילידי הרובע היהודי חשוב היה להם רק מה שקשור בחיים היהודיים, המסורת מצד אחד והתיאטרון היהודי המודרני מצד שני. בית"ר לא ריכזה כוחות אינטלקטואליים אבל ידעה להקים משמרות הגנה נגד הפורעים האנטישמיים. הם לא יצאו להכשרה חלוצית אך היו מראשוני העליה הבלתי לגאלית אשר אורגנה על-ידי מוסדותיהם הארציים.

<u>"הנוער הציוני"</u>. במקור צ.ט.ס. חוג הציונים הצעירים נוסד בשנת 1924 על-ידי קבוצת צעירים בלתי-מפלגתיים בראש מאיר וחנה זליקוביץ, רובין רוטנברג, איצל ברוקר, ינקו לייבו ואחרים. להבדיל מהסניפים שבכל יתר הערים שנוסדו על-ידי האקזקוטיבה הציונית הכל-ארצית בשם התאחרות הצעירים הציונים ושהפכו כעבור שנתיים לשומר הצעיר, הסניף בבקאו שנוסד על-ידי החברים הנ"ל בעצמם ונקרא בשם צ.ט.ס. "חוג הנוער הציוני" לא היה שונה רק מבחינה סמנטית אלא גם מהותית. בכל הסניפים היו נערים צעירים ובראשם תלמידי תיכון בכיתות האחרונות; בבקאו היו צעירים בכיתות הגבוהות ובראשם סטודנטים. רק כעבור זמן התחילו לקבל גם ילדים בגיל מתגבר. בכל הארץ החינוך היה רק לחלוציות ולעליה ואילו בבקאו החוג פירסם כרוז בו קרא לאוכלוסיה היהודית להשתתף בחיי הקהילה ולהיות פעילים בשורות המפלגה היהודית הלאומית. כן אירגן מנין תפילה לקראת הימים הנוראים שכל הכנסותיו היו קודש לקק"ל. החוג לא היה אטום לדעות אחרות. כך הוא הזמין את הסופרים נתן ביסטריצקי ואברהם שלונסקי בזמן ביקורם ברומניה; שניהם היו חברי השומר הצעיר. רק לאחר ביסוסו ברומניה הישנה על-ידי הקמת סניפים כמעט בכל הערים והעיירות, החליטו להתאחד עם תנועה דומה בטרנסילבניה, "השומר". זמן מה אחר-כך בא האיחוד עם "הנוער העברי" מפולין בתוך מסגרת בשם "הנוער הציוני העולמי". אחד מנציגי רומניה בהנהגה העולמית היה שלמה רוטנברג מבקאו, שעלה בזמנו ארצה בתור חלוץ. החלוצים הראשונים אשר עלו לא"י היו נתן אנגלברג אשר נהרג על-ידי ערבים ושטיינברג אשר הצטרף לקיבוץ גבע ואילו הרי יעקובסון לקיבוץ חפציבה. עלו גם חלוצים מסניפים אחרים אולם הם התפזרו בכל הארץ עד שבשנת 1932 נעשה נסיון ראשון להקים קיבוץ של הנוער הציוני ליד כפר סבא. בין ראשיו היו חיים רייזל ושלמה רוטנברג. הנסיון לא הצליח והחברים התפזרו. חבריו השתתפו בעוד נסיונות ביניהם הקמת "עין הגליל" על יד יבנאל, אך בסופו של דבר הקשורים למסגרת הצטרפו לקבוצת "אושה" של הנוה"צ בפולניה. כדי לשמור על החברים שלא הצליחו לעלות ארצה באופן לגאלי או בלתי לגאלי הוקמה מסגרת חדשה בשם "דור חדש". כך היה גם בבקאו. הם

שמרו על הקשר עם התנועה והיו פעילים במסגרת ההסתדרות הציונית, הקהילות היהודיות והמפלגה הלאומית היהודית. גם אחרי העברת המוסדות המרכזיים של התנועה לבוקרשט בשנת 1932 המשיך הסניף בבקאו להיות אחד החזקים בארץ בשלחו חברים להכשרה חלוצית, אשר עלו בעליה לגאלית ובלתי לגאלית וחברות באמצעות בית הספר עיינות שעל יד נס ציונה. צבי הר-זהב ממייסדי קן בקאו היה חבר ההנהגה הראשית מאז 1932 עד לשנת 1938, אז קבל רשות ההנהגה העליונה לעלות ארצה. בינתיים הוא היה גם חבר בועד הפועל הציוני הארצי ומוסדות קק"ל בתור ב"כ "דור חדש". במשך השנים הסניף המקומי בבקאו המשיך להיות מהחזקים בארץ. בהנהגתו היו צבי הר-זהב, לופו אייזיק, שמואל מרנץ, פלה גולדנברג, ליקה, גוטמן, קלרה חרן, דידי שטיינבוק, ואיזי לובל. אלכסנדר אהרוני עלה בתור סטודנט. הם השתייכו בזמנו לקבוצת הצופים א' וקבעו בשנת 1935 להפגש כעבור כמה שנים בחזית קולנוע "מוגרבי" שבתל-אביב. לרוע המזל פרצה מלחמת העולם השניה והפגישה התקיימה רק בשנת 1988 בביתו של צבי הר-זהב ברמת-גן. במוסדות הארציים השתתפו במשך השנים צבי הר-זהב, לופו אייזיק, שמואל מרנץ, רבקה פרנקל, צ'יובטרו ליאון הרמן וישראל וייסמן. בשנות השואה פעלו והנהיגו גוטמן חיים, פולדי רייזל, ושמואל מרגלית.

<u>השומר הצעיר</u> בבקאו היה אחד הקנים שהוקמו ברומניה בתחילת שנות העשרים. מייסדיו הצליחו לרכז הרבה תלמידי תיכון מקרב משפחות הסוחרים והחרשתנים בעיר. (הפקידים והפועלים התרכזו ב"הנוער הציוני" ובבית"ר. מאוחר יותר הצטרפו גם ל"גורדוניה" ול"דרור הבונים" עם הופעתם). מתורגלים בחיי צופים לפי שיטת באדן-פאול, מושפעים מתיאוריות של פרויד, אדלר ואחרים בחינוך המודרני, דבקו ברעיונותיהם הסוציאליסטיים של מרקס ואנגלס לאור הניסויים ברוסיה הסובייטית. כל זה רצו להספיק ללמוד עד גיל 17-18. בגיל זה הועמד החבר בפני הברירה: לצאת להכשרה חלוצית או לעזוב את הקן. לא יפלא אפוא שללא המשך בלימודים אוניברסיטאיים הם נעשו מיליטאנטיים בחוגי השמאל המחתרתי. ובגמר מלחמת העולם הם נהיו לעמודי התווך של המשטר החדש. הפרדוקס הוא שכמעט כל החברים קיבלו חינוך יהודי בבית ולמדו את השפה העברית בשיעורים פרטיים שאירגנו הוריהם, אך באין המשך לחינוך הציוני הם התפתחו כפי שהתפתחו. ואולי גישתם לחיים היתה כמו של הוריהם? לשחות עם הזרם בחיים הפוליטיים כדי להיות בפנים? אך היו גם מקרים אחרים של אדישים לכל ענין ציבורי ורק עם קום המדינה והופעתה של מפ"ם בזירה הפוליטית הציונית חזרו האדישים אל הבלתי מוגדרים והצטרפו למסגרת זו. בראש הסניף המקומי עמדו דר" סבס, ציוני ותיק משורות השמאל הציוני, ד"ר קליין, שרה אברהם, האחים איסר, בלנק ואחרים. הצטרף אליהם ד"ר רוטנברג ממייסדי "הנוער הציוני". בין החלוצים אשר עלו ארצה במשך השנים היו: זליקוביץ בקיבוץ דליה, ליאור חרן, אלפרד אברהם, חנה שווארץ, רנה מוסקוביץ, ורנה רייזל. בקיבוץ רשפים: משה גיטלר (כעת פרופ' משה גיל באוניברסיטת ת"א), רקול בויום, זומבא פרנקל, איזו

מרקוזון ואחרים. בקיבוץ שער העמקים: הרמן דוידוביץ. בקיבוץ שמיר: קארול שולר, מריאטה אנגלברג ורוזיקה איינפרץ. מריאטה יצאה לשליחויות לחו"ל ומכהנת כעת כפקידת סוכנות בדרגה בכירה.

__גורדוניה.__ אף על פי שהיה לה כר נרחב לפעולה בין הפועלים הצעירים בבתי-החרושת, לא הצליחה גורדוניה במשימתה אלא לאחר גמר המלחמה כשחזרו הגולים מטרנסניסטריה. מרכז הפעולות היה בבית-היתומים על שם "פילדרמן" וכמו כל יתר התנועות, הם חדלו להתקיים עם פרסום צו הסגירה ב- 1948.

__דרור הבונים.__ אשר הצליחו להקים סניפים בהרבה קהילות, נכשלו בבקאו. הם פנו למעמד הפועלים הנמוך אשר לא היתה לו אחיזה רוחנית כלשהיא מחוסר מוסד תרבותי כללי או מסורתי אשר יחנך וישפיע. הצעירים הצטרפו לשמאל הרומני ורק בגמר המלחמה, כשנוכחו לדעת כיצד חבריהם עמדו מנגד בשעת צרתם וכיצד התעלמו מהם עם הקמת המשטר החדש, אז הקימו את "דרור" שהתאחדה עם "הבונים". בראש עמדו: אברמוביץ, אוקניאנו, כ"ץ, רובינשטיין, אמיל שרף, אורי גלוטר, סאשא שמלצר ודודו גוטמן. כאמור אחדים מחבריו עלו ארצה עד למלחמה. אני נשארתי בשל התנגדות הורי שאעלה בלעדיהם. (עלי לציין שאבי היה תלמידו של בלטר, מראשי חובבי ציון בעיר, התנועה הציונית לפני איסאק אברהם. אמא השתייכה לחוג "יוליה דר' הרצל" של הצעירות היהודיות אז בעיר וכשהגב' פרלברגר ניסתה לשכנעה, אמא ענתה לה: כשאת תשלחי את בתך לבדה גם אני אעשה כמוך. שוב התאמתה הבדיחה: "ציוני הוא זה השולח את השני לארץ-ישראל". הייתי קטינה ונבצר ממני לקבל דרכון וכדי למנוע בעדי כל תמיכה בארץ במקרה ואערים על החוק מכר אבא את החלקה בת 4 דונם שרכש בזמנו ב"אחוזה". כמה שהוא התחרט אחר-כך - 12 שנים מאוחר יותר - רק אני יודעת).

המתיחות עם ההורים דיכאוני עד מאוד. גב' פרלברגר שהיתה בת-בית אצלנו וראתה את הנעשה הציעה לי להצטרף לחוג צעירות ויצ"ו, בשם "עבודה", תוך הבטחה שתעסיקנו בפעילות ציונית. תחילת פעלתי בספריית "ראזה" בהנהלת של ביאנקה גרופר וזינה איצקוביץ. כעבור זמן מה שובצתי בוועדות המתרימות לקרן היסוד. התלוויתי במיוחד לגב' סבט אשר הכירה יפה את מצבם של סוחרי העיר ודרשה מהם תרומה בהתאם. היא ידעה לפנות אל מצפונם, היו ביניהם חברי המפלגה הלאומית היהודית, כמו חברי התאחדות היהודים הרומנים בעלי גישה דתית, וגם יוצאי דופן אשר נוכחו שאין לסמוך בעת צרה על חבריהם לדעה הרומנים. גב' סבט פנתה אל אחד בלשונו הוא וכך היא הצליחה במשימתה. בחרשתנים הגדולים טיפלה גב' פרלברגר שהיתה ממשפחת פילדרמן. כל הדברים הללו נראו לנו חשובים אז מאד, אך מה היה ערכם לעומת הסופה שהתקרבה וכיסתה את שמי אירופה?

בסתיו של 1939 פרצה **מלחמת העולם השניה**, ואף שהרומנים לא הצטרפו אליה אלא ב-1941, הפלגים האנטישמיים הרימו ראש ולחצו על השלטון המרכזי לגזור גזירות ולחוקק חוקים חדשים לבקרים. באזור שלנו הוכבד העול: - יהודי העיירות

הסמוכות גורשו מבתיהם ודירותיהם. למעלה מחמשת אלפים נפשות כוונו לעבר בקאו. אולם בקהילה לא היו מספיק מגורים כי מאות משפחות פליטים רומנים מטרנסניסטריה תפסו ראשונים דירות מרווחות ביותר בצו השלטונות. - אחר גזירת המגורים באה גזירת הרומאניזציה. כל הסוחרים נאלצו לקבל שותפים רומנים ובמידה והפרנסה לא הספיקה על היהודים היה לוותר. כתוצאה מכך הרבה משפחות נשארו רעבות ללחם ונפלו למעמסה על הקהילה.

- הטלאי הצהוב גרם אף הוא לאבדן פרנסות שבעליהם הושפלו ללא רחם ומשנשבר מטה לחמם נפלו גם הם לטורח על הציבור. - ב-1941 גורשו התלמידים והמורים מבתי-הספר הממשלתיים. הקהילה הקימה בית-ספר תיכון משלה, אך כל הפעולות הללו קצרה ידן לשנות את אווירת החנק שהשתררה עקב כל הצווים והגזירות המקומיות שמטרתם היתה להתאכזר ולדכא כאילו לא היו חיים משותפים במשך דורות.

כדי להתפרנס, עבדתי בבית-חרושת לטקסטיל של ז'אן זינגר בהנהלת יהודי מומחה שהובא מפולין. בנו של יהודי זה אז מראשי השומר הצעיר הוא כיום פרופסור גיל באוניברסיטת תל-אביב. ז'אן זינגר היה ממנהיגיה הבולטים של הקהילה ולפעמים שיתף פעולה גם בעניינים ציוניים. בחורף שנת 1941 תיארתי לו את מצבם הקשה של הילדים בבית היתומים על שם "פילדרמן" והצעתי לו שיעשה עבורם מעילים עליונים חמים. הוא הסכים אך כדי למנוע חבלה מצד הפועלים הרומנים עובדי המפעל הוא עשה מעילים כאלה גם עבור ילדיהם. הגברת ינטה חיימוביץ פיקחה על העבודה והעסיקה בה את נשי המשפחות שגורשו מבתיהם מהעיירות בסביבה. טרם התרגלנו לכל הגזירות והשלטונות הורידו גזירה חדשה: מפקד כל האוכלוסיה היהודית על ידי תעודות זהות. התעודות ניתנו תמורת כסף והקהילה היתה אחראית למימון. כדי לעמוד בלחץ, הוקמו כמה חוליות פוקדים בהנהלתו של עורך-דין בובי גאתיצאנו. הבריאים הופיעו לבדם בוועד הקהיליה ואילו את החולים ביקרו בבית. רשימות המפקד נערכו בכמה עותקים מהם אחת לשלטונות העיר. התברר אחר כך שהן שימשו לעריכת רשימות גולים לכל מיני מקומות. ביניהם המקום הקשה ביותר, בהרי הפאגראש שבקארפטים. פעלתי נמרצות לבדי ביחד עם בעל הכרכרה משה קוטרו המכונה בקיצור דודיה. אספתי עשרות שקים ומסרנום לידי מארצל וינברג שהתמנה כראש הקבוצה וקיבל לידו את כל הביגוד. הוספנו לשלוח אחר כך את כל החבילות על שמו והוא דאג להקלת הסבל.

גורל קשה ציפה למשלוחים לטרנסניסטריה ורק הודות להשתדלויותיהם של גברת ד"ר גלפנד והגברת קוקה זכריה נתאפשרה קבלת חבילות מזון לחלק מהמגורשים. קשה מזה היה גורלה של קבוצה שהורכבה מיוצאי בוקובינה ובסרביה. משפחות נעקו מבתיהן, הוטענו בקרונות המיועדים לבהמות, ונמסרו לידי הגרמנים. בקבוצה זו היו גם שתי דודניות שלי, רינה וסטלה, בנותיו של ד"ר מרקוזון (רופא סרן בצבא הרומני) אשר קיבלו רשיונות הגירה לאמריקה, אך באין כל אפשרות לנסוע דרך המערב,

צורפו לגולים מזרחה. הגרמנים הכניסו כל הקבוצות הללו בתוך צריפים ושרפום חיים.

כדי להבטיח שכל הצווים יכובדו גזרו השלטונות המקומיים על לקיחת שבויים מבני הקהילה שהוחלפו כל שבועיים. הייתי גם אני ביניהם ביחד עם מאיר איבשיץ איצקוביץ, שרה אברהם, שמואל ברנשטיין, ואטארו, חיימוביץ, חברי ועד הקהיליה והרבה אחרים. בערך מאתיים איש ואישה. כולנו שוכנו בבית הכנסת של סוחרי התבואות ובבית הכנסת רבי ישראל שברחוב לקא. לא אשכח לעולם את דמותו הפטריארכלית של רובין ואקסמאן, כינוהו בוליבשה (זקן הצוענים) אשר השפיע על החיילים כשהעיר להם פעם עת הכניסו סוס לבית הכנסת. הם נשמעו לו ותיקנו את מעשם.

תהפוכות הזמן החלו לתת את אותותיהן. חילות הרוסים הצליחו לפרוץ את החזית לכיוון מולדביה. היהודים ובמיוחד הילדים והזקנים הועסקו בהכנת חפירות תת-קרקעיות. בין החופרים היה גם אחי הצעיר דודו. באחד הימים שמע את השומרים משוחחים ביניהם בגרמנית שיש לירות בילדים עם גמר העבודה או לשלחם למחנות ההשמדה. בערב התייעצו הילדים ביניהם והחליטו לא לשוב יותר לעבודה. התחילו לחפשם אך תותחי הרוסים כבר הפגיזו את העיר והרבה חיילים רומנים ערקו והתחבאו בבתי היהודים. הגרמנים התחילו לסגת ואליהם הצטרפו הרבה רומנים אשר פחדו מנקמת הרוסים. הערבוביה היתה גדולה, השלטון הישן טרם התפרק, והחדש טרם קרם עור וגידים, וניסה בכל זאת להשתלט על המצב. רשת החשמל נפגעה בין היתר והכרחי היה לתקנה. גויסו לשם כך כל החשמלאים בעיר, ביניהם גם אחי חיים. בעלותו על עמוד כדי למתוח את הרשת הכניסו הפועלים אשר על האדמה את החיבור כדי לחשמלו. לולא החשמלאי סאנדו דיביס אשר שמע את צעקות אחי, והוציא את החיבור וסחב אותו מטה, בוודאי היה נשרף למוות. בהגיעו לבית החולים לא היה פניצילין ולכן נאלצו לקטוע חצי ידו. הכאבים היו איומים ולולא מסירותם של ד"ר שולימסון וד"ר הרשקו אשר עמדו לידו ימים ולילות עד שיצא מכלל סכנה מי יודע מה היה קורה לו.

רומנים אחדים השכילו לנצל את המצב. בין לילה הפכו עורם ונהיו לקומוניסטים. עורך-דין הידוע כאיש מחתרת התבטא: "הרבה עגבניות ירוקות (הכוונה לאנשי הגוורדיה הנאצית) האדימו בין לילה". בתוך המהומה שהשתררה העיזו תנועות הנוער לארגן עליה ג'. הקבוצות הופנו לעבר גבול יוגוסלביה. בבית הורי התרכזו חברי תנועת "הנוער הציוני". מוקה אנטלר הקפיד על אלה שיעדם בארץ היה להצטרף לקבוצת "ניצנים" ומלבדם היו גם חברים אחרים, ביניהם אחי עמנואל (מנזו), שנפצע במלחמת השחרור והועבר להג"א והגיע לדרגת סרן; הדודנים מנדל שלום עם אשתו, צילה; קרובי פרדי ברגר אשר נפל בקרבות הדרך לירושלים, אברהם, יוזו, ייטי, ריקה, שרה ועדה קליין, אחיינו של יו"ר ההסתדרות הציונית המקומית איסק אברהם. אט-אט התחיל המשטר החדש ברומניה להשתלט: היהודים הוחזרו לבתי-הספר הממלכתיים בכל הדרגות ובפעם הראשונה נתמנו שרים יהודים ופקידים בכירים. כולם נשמו לרווחה אך מיד התחילה רדיפת הציונים. מכר שלי, פקיד השלטון הישן שהגיע לגדולה

גם במשטר זה הודיע לי שבולשים אחרי ורצוי לי לעזוב את העיר. עברתי לבוקרשט ושם הומלצתי על ידי חברי מוקה אנטלר להשתתף ביחד עם מ. ליבה ואנצו כהן שליחי המרכז במגבית למען המושבות בנגב. היה עלי לפעול בבקאו, פיאטרה-ניאמץ, ובוחוש. בגמר המגבית חזרתי לבוקרשט. מ. אנטלר העביר אותי הפעם ל"החלוץ" בו עבדתי ליד מנקו איצקוביץ, מנהל החשבונות של מוסד זה שהזדקק לעזרה בזמן חופשת העובדים. טרם הספקתי לסיים עבודתי והגיעו שליחים מארץ ישראל שניגשו להכנת שתי אוניות עולים: "מדינה" ו"גאולה". ריקו לופסקו ריכז את כל הפעולות והזדקק למזכירה. מר איצקוביץ המליץ עלי בכל פה. התשלום לא היה חשוב אלא התפקיד שהיה עדין ורגיש. בתוקף תפקידי זה נפגשתי עם גברת פרלברגר שכיהנה אז כיו"ר ויצ"ו. היא שמחה לקראתי ובהגיע משה אגמי לרכז עבודת השליחים היא המליצה עלי בכל מאודה כאדם מסור ונאמן אשר מילא תפקידים ב"עבודה" - "ויצ"ו הצעירה". בהגיעו נקלע אגמי לאווירה פוליטית מתוחה. דור צעיר ושאפתן פילס את דרכו אל השורות הראשונות. בשבילו גיאורגיו-דיז' וכל חברותו היו אנשי האתמול אשר אחת דתו לעבור מן העולם כפי שזה קרה לא מזמן ברוסיה הסובייטית. בין הפעילים ביותר היו גם הרבה יהודים אשר לחצו לשינוי הגישה לבעיות ובמיוחד הגישה כלכלית. שינויים אלה חלו כשההכנות לעליה הגדולה היו בעיצומן וחלק מאנשי המשטר ראו בה מוצא למתיחות שנוצרה אגב כך. יהודי אחד מביניהם התבטא בלחש "שיסעו כמה שיותר וייטב לנו לנשארים" אך בקול רם הוא כינה את הנוסעים בוגדים במולדת ובמשטרה. למרות כל אלה הגיעו להסכם עם השלטונות להרשות את הפלגתן של האוניות "פאן-יורק" ו"פאן-קרסצנט", תוך הגבלת כמות המטען המותרת להוציא ל-15 ק"ג לנפש. באווירה שנוצרה נאלצו מאות משפחות למכור את רכושן בחצי חינם כדי שיוכלו לממן את הוצאות הדרך. רק העשירים ביותר לא עשו כך ושלחו מטענם באוניות-סוחר רומניות.

בכל המהומה שנוצרה לא נחסכו מאיתנו גם הפתעות בלתי נעימות. משה שרת, אז מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות, הורה טלגרפית לעכב את העליה עקב התנגדות השלטונות האנגלים. נוצר מצב איום: אלפי אנשים נשארו מחוסרי בית כי דירותיהם נתפסו על ידי אחרים. משה אגמי התנגד להוראה. בצר לו פנה אל מפקד ההגנה בארץ, משה סנה. הוא הגיע מיד ואיתו העתונאי קלרמן ווילו כץ שמוצאו מרומניה היה מתרגם. ערכו מסיבת עיתונאים כדי להסביר את המצב שנוצר ולאחר לחץ נוסף על משה שרת הסכים גם הוא להפלגה.

בגמר הענין הזה רצה סנה בויזה לנסוע לרוסיה. בפאריס סירבו לו. אז אני התקשרתי בהוראות אגמי אל הפקידים הרומנים אותם הכרתי והם הטביעו את הויזה מיד, בו בזמן שעבור ויזה לרומניה הוא חיכה שבועיים בפאריס. כעבור כמה שנים נסעתי לכנסת לפגוש אנשים בענין פרטי. סנה ראה אותי והציגנו לפני בן-גוריון בספרו לו על ענין הויזה. באחד הימים שלחני משה אגמי אל אנה פאוקר. בהגיעי אליה שאלתנו לשמי. בענותי גוטמן נזכרה כאילו בשם. אמרתי לה שבת דודתי היתה בין האסירות באותו

בית-כלא יחד איתה ושומרת למזכרת קופסת סיגריות, בתוכה סיגריה מגולגלת בלתי גמורה שהשארת לה משהוכנסת פתאום לקרון רכבת שהסיעך לרוסיה. פניה התעצבו, עיניה כוסו לוט, השתררה דומיה. פתאום שאלה אותי: "את ציונית?" עניתי לה שכן! אם כך עליך לעלות מיד. היא מסרה לי רשימה בהדגישה שזאת סודית ביותר ועלי למסרה מיד לידי אגמי.

ההכנות לעליה עמדו להסתיים. בהוראת אגמי הזהרתי את ראשי הפעילים המרכזיים של התנועה הציונים שעליהם לעלות בטרם יאחרו את המועד. עשיתי כמצווה. כמעט כולם היו משוכנעים שזאת הפרזה באומרם שהרומנים אינם כה רעים כרוסים. היחיד שעלה היה ערוך-דין נפתלי (תולי) רוזנטל. כל היתר שילמו ביוקר בעד שאננותם. הם

ליקא גוטמן-אברהמי בין חברי הנהלת הסוכנות. מרוקו 1955

נאסרו ועברו תקופה קשה ביותר. היחידים שסבלו שלא באשמתם היו פעילי תנועות הנוער שנשארו במקומותיהם לפי הוראת מרכזיהם בארץ. בסופו של דבר הפליגו האוניות, איתן גם אני, הורי ואחי חיים. נתפסנו על ידי האנגלים והובאנו למחנות בקפריסין ואילו אנשי הצוות ביניהם אחי הצעיר דודו נאסרו. אחרי שחרורם קיבלו

אות הצטיינות "שלוש עשרה" המסמל את יום צניחת שליחי המחתרת לרומניה.

בהגיעי ארצה ב-1948 התייצבתי לגיוס. לצערי נדחיתי בגלל ראייתי הלקויה. במצב זה התקשרתי מיד עם חברי תנועתי והתחלתי לפעול בסניף חיפה. מטעמו נבחרתי למוסדות המרכזיים והארציים. ביולי 1952 התלוויתי לבעלי אריה אברהמי, אשר יצא למרוקו מטעם מחלקת העליה של הסוכנות, מאחר והעניינים שם היו יגעים, הרבה עולים חזרו הביתה, רובם בשל געגועים למשפחותיהם ואי התאמה לקצב החיים המשתנה בארץ ומיעוטם בשל האפשרויות אשר נפתחו בפניהם עקב מקצועות שרכשו תוך זמן שהותם בארץ והיו כאן מבוקשים מאוד. היו שחזרו כדי להעלות את הוריהם והם לחצו על משרד קדימה של מחלקת העליה אך הם נתקלו בחוסר הבנה. שליח המחלקה לא ידע אף שפה מובנת להם: צרפתית או ערבית, והעברית שבפי החוזרים היתה דלה ולפעמים קלוקלת. הפקידים אשר טיפלו באנשים אלה ראו בהם יורדים שיש להענישם מבלי להתחשב שהם חיילים משוחררים. נפתח תיק לכל מבקש והתכתובת נמשכה לאין סוף.

טרם הספקנו להסתדר בדירה ולהכיר את המוסדרות והאנשים אתם היה עלינו לעבוד, כשבאו בוקר אחד לקרוא לאריה דחוף למשרד. היתה שם מהומה. משנכנס קפצו כמה אנשים לדום והצדיעו. היו אלה חיילים שנתקלו בו בשירותו הצבאי. נוצר מצב מביך. אריה קרא לכמה מהם הצידה והסביר להם שהם עלולים להזיק לכל בגלותם שהוא קצין צבא. נקבעה עם כמה מהם פגישה שקטה בתנאי סודיות ברובע היהודי -המלאח, ובתור איש קשר נתמנה פקיד המשרד במלאח, אף הוא יורד.

אני חיפשתי לי מיד שטח פעולה. התקשרתי עם ויצ"ו ובאמצעותה לאירגונים מקומיים. הרגישויות היו רבות. בין דיירי המלאח לבין יושבי הרובע היהודי היה כמעט נתק שלא לדבר על המעטים שגרו ברובעים מעורבים של אירופיים בשל היותם נתינים זרים.

הספקתי להכיר היטב במשך כמעט חמש שנים את יהדות מרוקו השורשית, הלבבית והנאמנה, אשר ידעה להיחלץ לעזרתם של פליטי חרב שהגיעו אליה מצרפת הכבושה. במשך השנים הללו ביקרו כאן הרבה שליחים מן הארץ, ביניהם ברגינסקי, ציגל וד"ר יוספטל ז"ל חברי הנהלת הסוכנות. ברוך דובדבני ז"ל מנהל מחלקת העליה פעל בה ממושכות ולא פעם תוך סיכון. היו עוד וכולם במטרה אחת: להעלות יהדות זו אפילו תוך סכנת נפשות, ומחיר כבד אכן שולם.

בסוף התקופה כשחלו השינויים הגדולים עם הכרזת עצמאותה של מרוקו חוויתי שתי חוויות מרגשות: ישבתי בבית קפה במרכז העיר שם נהגתי לחכות תמיד לאריה, כשנעצרה פתאום מכונית ממנה קפצה חברת נעורים שלי, נוצריה אשר נישאה לקולונל אמריקני. היא שמעה ממקורותיה היא שאנחנו בסכנה והציעה לנו מקלטו בביתה שבבסיס הצבאי. הודיתי לה ואמרתי לה שלא נוכל לנהוג אלא לפי ההוראות שנקבל.

באותם הימים הקשים פגשתי פתאום חברת לימודים שלי אשר נישאה למהנדס יהודי

מקומי. הרבה מהנדסים לא היו אז פה, לא יהודים ולא ערבים. היא חרדה לגורלנו ביחד עם כל היהודים. בדצמבר 1957 חזרנו ארצה.

"היהודים - סכנה לאומית"

במחצית השניה של המאה הי"ט קיבלה האנטישמיות - שנוכחותה היתה סמויה בכפרים שבמחוז בקאו - מימדים רחבים ובולטים. במחציתה הראשונה של המאה הנ"ל (1824), היה מעשה של עלילת דם במחוז. עלילות דם נוספות היו בשנים 1838 וכן ב-1866.

בחודש מרץ 1896 גורשו לעיר בקאו כ-500 משפחות יהודיות מכפרי הסביבה. ממשלות צרפת ובריטניה מחו בפני ממשלת רומניה בענין זה. בשנת 1897 גורשו יהודים מן הכפרים והעיירות פנצ'שטי, רקצ'יוני, לקא, סקורצני, גרוזשטי. יהודי גרוזשטי התנגדו וניסו למנוע את גירושם.

בעקבות גירוש היהודים מן הכפרים גדלה האוכלוסיה היהודית של העיר בקאו. תיקון סעיף 7 שבחוקת רומניה (1878) הביא לחיזוקה של התנועה האנטישמית. החלה להתפרסם תעמולה אנטישמית ובין סעיפיה היתה הוראה שלא לקנות דבר מ"יהודונים". הופיעו גם החלטות שאסרו על היהודים להתיישב בכפרים, גירוש היהודים שחיו בכפרים, ואף פוגרומים. אחת מבין החלטותיה של המועצה המקומית שביחידה הישובית רפלה (Ripele) היתה:

"ניקח בחשבון שאם נמשיך לשאת ולסבול יהודים נוספים ביחידה הישובית שלנו, תוך זמן קצר נגיע למצב שמספרם יהיה שווה לזה של התושבים הנוצרים. תהיה זו סכנה ליחידה הישובית שלנו ואף סכנה לאומית. לכן יביא ראש המועצה לידי ביצוע את ההחלטה שהיהודים שהתיישבו בעת האחרונה ביחידה הישובית שלנו, והם: אברם ליבר, אברם איציק, צניה ברגס, חיים זיבלמן, ברלע ברקוביץ, לופו לאבא ואהרון שטרול יחוייבו לעזוב את היחידה הישובית שלנו תוך שלושה ימים. גם 14 יהודים אחרים, שהתיישבו קודם לכן, יחוייבו להסדיר את מצבם תוך 10 ימים. האדון ראש

המועצה לא ירשה להבא לאף יהודון להתיישב במקום". חתומים: דסקלסקו (ראש המועצה), צ' קורניא, ינקו פוסטיאנו, י. קלינסקו, ס. ראוצה (חברים במועצה).

החלטות מעין אלה לא היו החלטות חדשות עבור יהודי בקאו. מספר שנים קודם לכן, בערב הפסחה, גורשו מכפרי מחוז בקאו 25 משפחות יהודיות. חיילי המשמר הלאומי, שתפקידם היה להגן על המגורשים, שדדו ותקפו אותם. סוף דבר שחיילים אלה פורקו מנשקם. נציגים דיפלומטיים מארצות אירופיות שונות מחו נגד "הפנאטיות הרומנית".

האנטישמיות בכפרים הגיעה לשיאה בעת פוגרום ברוסטורואסה (Brusturoasa). לפוגרום זה היה הד בין-לאומי. כתבות אודותיו הופיעו בעיתונות שבאוסטריה-הונגריה, צרפת ובריטניה וגרמו להתערבות דיפלומטית.

השאלה היא כיצד הגיעו לאירועי הדמים בברוסטורואסה. עיתונים רומנים הציגו אותה כמרד של איכרי הכפר נגד יהודי המקום. היתה לאיכרים תחושה שהחוכר היהודי דוד גרינברג מנצלם. אולם אין זו האמת. הסיבות למאורע זה היו אחרות. איכרי ברוסטורואסה, שהיו איכרים חופשיים בעלי נחלות מדורי דורות, נאלצו לקחת הלוואת ממלווה בריבית יווני בשם קנטופול. הם חוייבו להחזיר חובם על סך 16,000 זהובים ולא עמדו בכך. לכן, הם הפכו לצמיתים באחוזתו של ג'קא קומנשטי. ריפורמה האגרארית משנת 1864 הפכה אותם שוב לבעלי נחלות על אדמתם, על אותן נחלות שהיו בבעלותם לפני כמה עשרות שנים. מצבם החדש אילצם לשלם חובות חוכר אחוזתו של האציל הציע להם להפך לשכירים על אדמותיהם. האיכרים סירבו, החוכר תבע אותם והחלו הליכים משפטיים ארוכים ואין סופיים בינו לבינם. הרשות המקומית שבראשה עמדו ראש הכפר ואחיו, הכומר המקומי ניקולאי תיאודוריאנו, שהיו אף הם חוכרי אדמות של האציל הנ"ל גיקא קומנשטי, קיוו שביום מן הימים יהיו בעלי האחוזה - ניצלו את המצב. הם הסיתו את האיכרים נגד החוכר היהודי והציגו אותו כאחראי על כל צרותיהם.

בליל 8 ביולי 1885, קבוצת איכרים - ובראשם ראש הכפר וחברי המועצה המקומית - תקפו את בתי היהודים שבכפר, שברו חלונות וירו לכיוון ביתו של החוכר היהודי. אחרי פניה לשלטונות רומניה פוטר ראש הכפר מתפקידו, אולם התירו לו חופש פעולה. ביום 15 לאוגוסט - חג מאריה הקדושה - קבוצת איכרים התאספה בבית המרזח של ניקולאי רושו. ראש הכפר ואחיו כומר היו אף בבית המרזח והם הסיתו את האספסוף. בלילה הלכו האיכרים לביתו של יהודי שביתו שכן בקרבת בית המרזח, הרסו ושדדו את רכושו. היהודי ובני משפחתו נאלצו לעזוב מיד את הכפר.

מעשה השוד וההרג ביהודים נמשך ארבעה ימים וארבעה לילות, תחת הנהגתו של הכומר תידואוריאנו. הכפריים שדדו וחילקו ביניהם את השלל. תנועה זו התפתחה יותר ויותר. דראגומיר טומוג (Dragomir Tumug), יערן שעבר בשירותו של הכומר תיאודוריאנו, עמד בראש הבריונים. תחת גשם סוחף גורשו מן הכפר כל היהודים. עד ראיה סיפר בעגמת נפש על כך, ואלה דבריו:

"יום שני, 20 לאוגוסט, ניתן היה לראות את האומללים בלב שבור. איני יכול לתאר

את העצב והתוגה של הנשים והילדים. כ-130 נפש, נשים וטף, שכבו על הקרקע ליד הכביש וכל עובר ושב רומני לעג להם. במרחק מהם שכבו גברים, עייפים וטרודים וחלקם נרדם על הקרקע. אנשים זקנים, כמו לייב ליבוביץ בן 70 שחי בכפר יותר מ-50 שנה או לייבו איציק שהיה בכפר לפני יותר מ-40 שנה ואחרים כמוהם. היהודים נשארו מחוץ לגבולות הכפר והאיכרים השגיחו שלא תהיה ליהודים אפשרות לחזור לבתיהם. ביוזמת הכומר הביא אחד האיכרים שלט ובו נכתב שכניסת היהודים לכפר אסורה. ראוי לציין שבזמן האירועים היה החוכר הולך בכפר מבלי שאיש יאמר דבר".

החוכר לא נפגע, אולם נפגעו כמה מכונאים שהובאו מבוקובינה לעבוד על המשור המכני שלו. הם שלחו מברק לבוקרשט לשגרירות אוסטריה-הונגריה. רק בדרך זו נודע לשלטונות אודות מרד האיכרים נגד היהודים.

סוף דבר - היהודים לא קיבלו פיצויים על הנזק שנגרם ולא הוטלה אחריות למעשה לאף אדם.

אליאס שווארצפלד, עיתונאי וסופר יהודי מרומניה, פרסם באותה שנה חוברת בשפה הרומנית על מאורעות ברוסטורואסה ("האמת על המרד ברוסטורואסה"). הוא הוקיע את האנטישמיות שחדרה לכפרים ברומניה. בהזדמנות זו פרסם הרב הלמדן והחוקר משה גסטר אף הוא מאמר בשפה הרומנית, בעיתון "רומנול" (Romanul) ותקף בו את אלו המחלחלים את השינאה בלב העם.

אליאס שווארצפלד גורש מרומניה גם בגלל עמדתו ותגובתו בענין מרד ברוסטרואסה. יחד עימו גורש גם הרב משה גסטר, שהואשם אף הוא באותו ענין.

פרעות אנטישמיות בוצעו גם בעיר. בשנת 1875 היו רדיפות נגד יהודים בעלי נתינות זרה, במיוחד של אוסטריה-הונגריה. בשנת 1884 כוונו הרדיפות נגד רוכלים יהודים. בימים ההם פעלה בעיר כנופיית בריונים שבראשה עמד ראדו פורומבארו (Radu Porúmbaru). הבריונים היכו ללא הבחנה, נשים זקנים וטף ושדדו את רכושם.

הרדיפות נגד היהודים נמשכו בבקאו גם אחרי המהפכה ברוסיה משנת 1917. חיילים יהודים הצליחו להציל נפשם בקרב והתייצבו ביחידותיהם לאחר שבירת החזית. נשפטו כעריקים ונדונו למוות. הסופר הרוסי ולדמיר קורולנקו מחה נגד גזר הדין. ההסתדרות הציונית העולמית - שישבה בזמנו בקופנהגן - יצאה במחאה נגד גזר הדין. ראש ממשלת רומניה, יון בראטיאנו (Ion Bratianu), טען שגזר הדין צודק. רק 14 מתוך 34 החיילים הוצאו להורג, לאחר התערבות של רבה הראשי של שוודיה ד"ר אהרנפירס, שפנה בענין זה לראש ממשלת צרפת, קלמנסו.

רדיפות אנטישמיות נמשכו בבקאו גם בשנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם הראשונה. כתירוץ לכך שימש המאבק נגד הקומוניזם. בשנת 1920 נהרג בבית המאסר רופא ופעיל סוציאליסטי יהודי, ד"ר הרמן ארוניאנו (Dr. Herman Aroneanu). מותו גרם לסערה פוליטית. רב סרן פולצר (Poltzer) הואשם שנתן פקודה לרצוח את הרופא. פולצר הובא בפני בית משפט, אולם יצא זכאי ואף הועלה בדרגה.

בשנת 1923 אסרו תלמידי תיכון רומנים על עמיתיהם היהודים להשתתף בשיעורים. בשנת 1928 נאסר על מקסה נורדאו - בתו של מקס נורדאו - להרצות בבקאו. שוטרים מנעו ממנה לצאת את הבית שבו התארחה.

המפלגה האנטישמית "לאומית-נוצרית" של אוקטאביאן גוגא (Octavian Goga) וא. ק. קוזא (A. C. Cuza) עלתה בבקאו בעוצמה רבה. בשנת 1936, כנופיות אנטישמיות פרצו לחנויות יהודיות, לבתים יהודים ולבית היתומים היהודי. באביב 1937, ביום הבחירות לרשות המקומית, התירו ראשי המפלגה הליברלית - שחששו שיהודים לא יצביעו עבורם - לכנופיות בריונים להרחיק בכוח יהודים מהקלפיות. בפורענות שנעשתה באותו יום, יהודי אחד נהרג, נהרסו ארבעה בתי כנסת ונשרפו 35 בתים וחנויות יהודיות. בשנת 1938 סולקו כל 33 עורכי הדין היהודים מסגל עורכי הדין. התירוץ לסילוקם היה בהתאם לחוק האזרחות הרומנית החדש - חוק גזעני שנחקק בימי ממשלת גוגא-קוזא בהשפעת חוקי נירנברג - ואז חדלו עורכי הדין להיות אזרחי רומניה. לאחר לחצים רבים הותר ל-11 מהם לחזור ולהימנות בסגל עורכי-הדין. בעקבות החוק הגזעני היו רדיפות גם נגד הסוחרים היהודים. בשנת 1939 נסגרו כמה בתי חרושת שהיו בבעלות יהודית, אולם הסערה הגדולה טרם פרצה...

חיי הכלכלה בבקאו

במולדביה היתה העיר בקאו המשגשגת והדינמית ביותר והיתה בין חמשת המרכזים הכלכליים החשובים ביותר של רומניה. מצבה הגיאוגרפי של העיר תרם לכך. מיקומה קרוב למקום שפיכת הנהר ביסטריצה לנהר סירט (Siret) (סרט בפי היהודים) וקירבתה לדרך הישנה המובילה לבוקרשט, לכיוון פולין (דרך זו התפתחה אח"כ לכביש). במקביל נסללה מסילת ברזל, גורם שדחף קדימה את כלכלת העיר. ערים אחרות, כמו דורוהוי וואסלוי, ברלאד, הושי, ובמידה מסויימת אף יאסי נשארו מחוץ לדרך מסחרית מודרנית וחדשה זו. מסיבה זו תושביהן היהודים המשיכו לחיות את החיים המסורתיים של בני עיירות יהודיות במולדביה. ולא חלילה בגלל חוסר ידע וכשרונות כלכליים ומסחריים כמו אלו של בני משפחת איזבוריאנו או של בני משפחת פילדרמן, מקימי התעשיה המשגשגת של בקאו.

לעיר בקאו, בנוסף למיקומה על דרך המלך המסחרית הראשית היה יתרון נוסף: היא היתה בקרבת אזור הינטרלנד עשיר: הערים פיאטרה-ניאמץ, בוהוש, טרגו-ניאמץ וכל עמק הנהר טרוטוש. אזור זה תרם תרומה ניכרת לכלכלת בקאו שהפכה למטרופולין כלכלי מקומי. חשוב לציין שאזור ההינטרלנד היה עשיר באוצרות טבע: עצים, פחם, נפט. אוצרות אלה היו מגיעות לבקאו, העיר המרכזית ובה הוקמו מפעלים לעיבוד ושיווק. הוקמו בתי זיקוק ומפעלי תעשיה פטרוכימית, בית-חרושת לייצור נייר (על שם לטיאה המכונה "קרות הרומניזם").

בשנת 1840 היו במחוז בקאו בתי זיקוק קמאיים שעיבדו את הנפט הטבעי והפיקו ממנו נפט לתנורי חימום. בין היתר, מוזכר בית הזיקוק של ב. שפר שהוקם בעיירה

לוקצ'שטי (Lucacesti) בשנת 1840, ובית הזיקוק של מ. חיימזון, שהוקם אף הוא באותה עיירה בשנת 1844. למעשה בתי זיקוק אלה היו בתי מלאכה, וזיקוק הנפט נעשה בהם בהיקף מצומצם ופשוט. בתי זיקוק אחרים הוקמו לאחר מכן בהיקף נרחב יותר:

בשנת 1860 בעיירה לוקצ'שטי ע"י אליק לייבו;

בשנת 1861 ע"י אלתר שווארץ;

בשנת 1872 ע"י ח. וש. ברנשטיין;

בשנת 1880 הוקמו שני בתי זיקוק ע"י ד. גרינבגרג ונ. זילברמן.

בשנת 1880 הוקם בית הזיקוק ע"י ש. שווארץ בעיירה אונשטי;

בשנת 1887 הוקמו שני בתי זיקוק ע"י פיינרו וע"י בלום בעיירה מרג'נני;

בשנת 1895 הוקם בית זיקוק ע"י ליאון לייבו בעיירה אדז'וד;

בשנת 1904 הוקם בית זיקוק ע"י י. הקמן בעיירה לונקני. תעשיית העורות התפתחה אף היא. המפעלים הוקמו על נהר ביסטריצה, מסיבות תברואתיות.

באזור זה היה בית המטבחיים העירוני. לאזור נהגו להגיע שייטים עם רפסודות לאזור בתי החרושת שבקרבת רחוב לקא. אלה נהגו להגיע עם חכותיהם אך את הדגים נהגו לרכוש גם בחנות דגים שהיתה במקום. זו היתה שכונה שקטה. מדי פעם נשמעו נהמות הבהמות בבית המטבחיים.

מבין הבורסקאות שהיו על חוף ביסטריצה היו של קליין, אברמוביץ, פרויקה גרינברג, אלפרד וייס. עדר בהמות שהיה קיים באזור שבין העיירות אדז'וד וססקוט תרם להתפתחותה הכלכלית של העיר במידה ניכרת. עדר בהמות זה הוחזק עם סרידים של סלק-סוכר של בית החרושת לסוכר מססקוט.

בטחנות הקמח בבאקאו טחנו את גידולי האזור המזרחי של המחוז: חיטה ותירס. מרכזו של האזור המזרחי של המחוז היה בישוב פלופאנה (Plopana). אזור זה היה קשור קשר הדוק לעיר. אולם טחנות ובורסקאות לא היו המייחדות את העיר בקאו: תעשיות אלה היו בכל ערי מולדביה. תעשיה המייחדת את בקאו היתה תעשיית הבדים-אריגים. שלושה בתי חרושת לבדים ואריגים היו בבקאו. חומר הגלם -הצמר, לא היה בעל איכות גבוהה; רק חלק ממנו היה באיכות טובה. התעשיינים מצאו תחליף זול: פיסות בד משומשות (סמרטוטים), בין אם מתוצרת רומניה, ובין אם מיבוא. הבדים והתוצרת שהופקה היתה מעין שעטנז - עירבוביה של צמר ושל חוטים שנלקחו מ"סמרטוטים". לפי סיפורו של יהודי שהתעשר בעשיית שימורי פסיון: "היה בהם חצי בשר סוס, חצי בשר פסיון".

שיטת התעשרות אחרת של תעשייני הבדים-האריגים היה בגרימת שריפות. כספי ביטוח שולמו לבתי החרושת מאחר שהם היו מבוטחים. בקבלת הפיצויים מחברת הביטוח היתה השפעה חיובית בבניית בתי חרושת חדשים וגדולים יותר, עם ציוד חדיש כגון מכונות לפרימת ה"סמרטוטים".

שיטה שלישית להתעשרות שהשתמשו בה תעשייני הבדים היתה בזכות מיסי היבוא ההגנתיים. מיסים אלו גרמו להפסקת יבוא הבדים מחו"ל, במיוחד מאנגליה. בדרך זו תעשייני הבדים הרוויחו הון מאחר שלא היו להם מתחרים והסחורה נקנתה רק מהם. השגת הסדר זה הונהג ע"י שלטונות רומניה בזכות התערבותם של "הברית הקדושה" היהודית-גרמנית של הקונצרן בוהוש ושל התעשיין שרג.

עובדה מעניינת: בשנת 1938, תעשיין בדים נסע לאנגליה לבדוק בה אפשרות רכישת בית חרושת וחזר לרומניה מאוכזב: הוא גילה ששם רווח הענף היה כחמישה אחוזים מן ההון המושקע, בעוד שברומניה הרווח עבר את שלושים האחוזים. ענף הבדים היה הרווחי ביותר בכלכלת רומניה!

תעשיית הבדים-האריגים היה הענף הרווחי ביותר עד שנת 1948, אז הולאמו המפעלים.

אינני מתכוון למנות ולהציג את כל המפעלים ובתי החרושת שהיו מייצרים מוצרים רבים ושונים, אולם איני יכול להתעלם מעמוד הקלון של כפיות הטובה מצד צאצאי המלעיזים. היהודים הקימו תעשיה מפותחת ומשגשגת בעיר על גדות נהר הביסטריצה. דברים מסוג זה פרסם אדם בשם אובידיו ג'נרו (Ovidiu Genaru) במקומון "אתנאו" (Ateneu) בספטמבר 1973:

הנני מוציא כמה נתונים מתוך ספר ("העיר בקאו בעבר ובימינו" מאת גריגורי גריגורוביץ 1934), ומביא אותם בפני בני הדור הצעיר ... לא אפרש אותם, כי שחוק פורץ מפי יחד עם בכי. אולם אינך יכול לשנות את העבר. הנני קורא מספר כתובות בבית העלמין התעשייתי (כך במקור הרומני!) של בקאו: בית-החרושת לייצור סרטים של האחים דרימר; בית החרושת לייצור מזרנים ושמיכות של ר. אורינגר; בית החרושת "גלוטיניום" לייצור דבק שבבעלות ס.א.ר.; (=החברה הרומנית האלמונית). בית הזיקוק של ב. בלום ובניו; המפעל ע"ש מרג'ינני המייצר דלק לצרכי מטוסים. (מצויין אבל באיזו כמות?) מפעל כפרי: בית החרושת לייצור בדים של חברת ש. פילדרמן;

(מפעל זה ייצר אריגים ובדים גסים, בדים גולמיים למעילים מלבושי שק, לבנים (איזו דאגה לאיכר הרומני!) הטחנה "האמנית" עם טורבינות של חברת ש. פילדמן; בית החרושת לייצור רהיטים, נגריה ומפעל קורות עץ לבניה של י. סטולרו. רבים היו בעלי מלאכה במיוחד מבין הצוענים שהסתובבו בשוק המרכזי עם עיסוק נוסף: מכירת מוצרים קטנים פרי עמלם. עיסוק נוסף היה מכירת מוצרים קטנים שנשאו ממקום למקום מבין מוצריהם בלטו: מלכודות-עכברים, מספריים, סכינים, מסרקות צועניים: "קנו מסרקות רבותי, קנו מסרקות!"

בולטים יותר היו הסוחרים שעסקו במסחר בהיקף נרחב. אלה היו סיטונאים של מוצרי מלאכה, מלבושי שק לבנים, שמיכות, ברדסים, ארגזי נדוניה, כובעי צמר כפריים. לקוחותיהם היו מבני המעמד הגבוה של בקאו. העיר השיגה הישגים גבוהים בשטח המסחר והתעשיה בתוך תקופה קצרה.

מעל כולם חברה-קדישא, שתפקידה היה טיפול במצבות בבתי הקברות העירוניים". בהמשך דבריו מביא המשורר דבריו בסיגנון רציני יותר, נלהב, ומפלגתי:

"האם ישנו מרחק כמה שנות אור עד לאותה פלנטה בלתי ידועה לנו? אנו רואים היום פיתות תעשייתי עצום מאורגן וחסר תקדים על ידי המפלגה הקומוניסטית הרומנית שתרם לשגשוג תעשיית העיר בקאו. האדישות הבורגנית היא שעצרה את ההתלהבות וכאילו קשרה מטילי עופרת כבדים על כנפי החלומות. נרשם בימינו מתח הישגים גבוה במאבקי עם הזמן".

"הוגה דעות גדול" יכול "למחוק מהמפה", תוך משיכת קולמוס אחת, את עברה של עיר שהגיע להשגים בזכות תנופת המסחר שהיהודים תרמו רבות למימושה.

"כן, אפשר להקים תעשיה משגשגת ללא "היהודונים" זינגר, פרלברגר, קלמנוביץ". כתב אפולוג אחר בשם קליסתראט סאבין, בכתב העת הנ"ל שהיה בעל רמה נמוכה מאוד. "הוגי-דעות" הנ"ל לא הסתפקו בלעג וזלזול בתרומתם החשובה של היהודים לתעשיה. הם ממשיכים ומתנכרים לאמת ומנסים להוכיח שאף המסחר בעיר בקאו תחילתו ... "במסחר הממלכתי". לדבריהם היו בבעלות היהודים רק חנויות קטנות בהן נמכרו בדי כותנה, מסמרים, מוצרי מכולת. באותן חנויות בעליהן היהודים חמסו את לקוחותיהם.

קשה להסביר להם ולהעביר לידיעתם עובדה שבשנת 1742 הנסיך קונסטנטין מברוקורדאט התיר לסוחרים יהודים שהגיעו מהעיר חוטין להתיישב בבקאו ולבנות את בתיהם על אדמתו שלו. הוא נתן ליהודים את חסותו והעניק להם פטור ממיסים. במסמך משנת 1769 מוזכרים סוחרים יהודים רבים שמכרו יי"ש, נפט ומוצרים אחרים. במפקד האוכלוסין משנת 1896 נרשמו בבקאו 550 סוחרים יהודים. סמוך לימי השואה היו בעיר 643 סוחרים יהודים. נכסיהם של 621 סוחרים הופקעו.

המסחר הביא לשגשוג כלכלי של בקאו, שגשוג שכמוהו היה בערים מעטות ברומניה. סוחרים רבים עסקו בייבוא ובייצוא. כמות הסחורות בשוק המקומי היתה גדולה.

אין אמת בדברי סנגורי המשטר הקומוניסטי!!!

"סטראדה מארה"

במולדביה, בערים מסויימות היו רחובות שנקראו "סטראדה מארה" (=הרחוב הגדול, רחוב הסוחרים. ברחובות אלה היו ליהודים עסקים רבים. בבקאו ברחוב "סטראדה מארה" היו כ-40 או אף 50 חנויות. אחדות מפוארות אחרות צנועות. הרחוב היה מאופיין במגמת המסחר הערה שהתנהלה בו. הסוחרים היו שנואים ומגודפים על העם הרומני אף שנזקק להם. יהודים רבים היו בעלי עסקים ברחוב. בשנות מלחמת העולם השניה פעילות ה"רומניזאציה" הביאה לביזה ולא סייעה למסחר הרומני. רומני העדיף לעסוק בפקידות ממשלתית ולצאת לגימלאות בנחת. היהודי לעומתו היה חרוץ ובעל יוזמה. החנויות שב"סטראדה מארה" היו ברובן של יהודים. אותן חנויות של יהודים נשדדו על ידי אנשי המפלגה הלאומית-נוצרית ("הקוזיסטית"). ואם לאו, מה הם היו יכולים לשדוד?

מסחר בהיקף נרחב התנהל גם ברחובות אחרים ע"י לא-יהודים. חלקם ברחובות סואנים ורחבים יותר. מבין הסוחרים שסחרו בהם נמנו: פלורסקו, יורדנסקו, גיאורגיאו, וויטינוביץ, אופינקארו ועוד. אולם מציאות זו לא היה בכוחה להפריך את הסיפור על "סטראדה מארה", שפורסם בשנות הקומוניזם של תקופת צ'אושסקו. הדברים שפורסמו והופצו שונים היו מהמציאות לחלוטין, ולהלן דוגמא:

בעיתון "סטיאגול רושו" (Steagul Rosu) (=הדגל האדום), עיתון בחסות הוועד המחוזי של המפלגה הקומוניסטית הרומנית (מחוז בקאו) מיום 8.3.1975 הופיע מאמר בשם: "מסטראדה מארה לתעשיה הגדולה" (משמעו: הכבדה), מאת עיתונאי בשם נ. קונסטאנטין ולהלן ציטוט דבריו:

"הבה נראה אותו (את הרחוב) מתחילתו ועד סופו. רחוב ששמר על גודלו במשך כ-40 שנה, או 50 שנה. הרחוב אינו כה גדול כפי שמתאר אותו שמו. מכיכר ד"ר

ארוניאנו ועד גן הוורדים כ-200 או 300 מטר בלבד. אולם גודלו היה בכך שהיה הרקע לגורלם של אנשים מסויימים. יש לו חשיבות גדולה בתולדות העיר. הסטוריה שבני הדור הצעיר מכירים אותה על פי הסיפורים בלבד. "סמטאדה מארה" היה מרכז העיר. העלית של העיר. כן, היה בימת החתימה של "ההרמוניה" המפורסמת שבין המפלגות של העבר. "הנשיקות בכיכר העצמאות". אף שאין זה מתקבל על הדעת! "סטראדה מארה", הינו רחוב קטן. אז היה רחוב העלית, רחוב שקבע את גורלה של העיר ואף של הארץ כולהז"

מרכז העיר היה בדרך "המלך פרדינאנד". עלית החברה גרה ברחובות אחרים כמו גרנל אוורסקו, ג'מנאזיולוי, באנצ'י, יוניצה סטורזה, בקאו-פוקשאני. עלית החברה הרומנית בזמו שרתו את מולדתם במעשיהם ובליבם. כמוהם היו גם יהודים מעטים שהיו להם קשרים פוליטיים והיתה להם השפעה.

נ. קונסטאנטין לא רצה לראות את ההבדל בין העבר וההווה. הוא הסית את הנוער הלעומי-נוצרי (קוזיסטי) לסלק היהודים וראה חשיבות בחיזוק הנוער הקומוניסטי ברוח האנטישמיות.

נדמה שקונסטאנטין אומר: אתם רואים מה היה בעבר? תשפטו בעצמכם. הוטב לנו ללא ה"יהודונים" ...

ועוד מוסיף:

"הזבובים נסוגים לאט לאט אך לחלוטין לאזורי-המזרח המתוקים והרחוקים. כך פעלו בעבר העורבים של קוליבאן".

קונסטאנטין ... יהודי, עובדה שהופכת את דבריו מדכאים ומשפילים. יהודי שרואה באחיו זבובים מן הסתם ושולל את כל פעלם ותרומתם לחיי הכלכלה של העיר. הוא מצא לנכון לשבח את המפעל ע"ש "לטיאה".

קונסטאנטין שולח חיצים מורעלים אל "היהודונים": זינגר, פרלברגר, קלמנוביץ, פילדרמן, גראד, קליין אברמוביץ, פרויקי גרימברג. מבינים שלדעתו הם מחללי המסחר הרומני כי "בני העלית מ"סטראדה-מארה", עליהם נמנו: לבנטר, גרובר, סולומון, חורן, ברנשטיין, ארמיאנו, מנדלוביץ. בימי צ'אושסקו היה המצב שונה מאשר בימי של קונסטנטין. בו היו הסוחרים היהודים מ"סטראדה מארה". בימי צ'אושסקו החנויות הממלכתיות עמדו זו לצד זו, במרתפים של בנינים מפוארים, אך מדפיהם ריקים. הדוכנים היהודים נעלמו, בהם מכרו היהודים בדים, מטפחות ואנפאליות! ואז היה שפע יחסי.

נישול הסוחרים והתעשיינים היהודים והלאמת נכסיהם לא נעשה רק לאחר עלית הקומוניסטים לשלטון. כמה שנים לפני כן, בשנת 1940, הובאה לידי ביטוי "רומניזאציה" - החרמה, ההלאמה הראשונה של נכסי היהודים, העברתם לידי השלטונות ואחר כך העברתם לידיים רומניות. תופעה מיוחדת במינה היתה הארומניזאציה.

בשנות ה-30 התיישבו ברומניה פליטים, שהגיעו מארץ מקדוניה. פליטים פוליטיים, אחים בקשר אמיץ עם העם הרומני. נהגו ללבוש מדים ירוקים. אלה לא בחלו במעשי שוד ורצח. היתה להם יד ברצח ראש ממשלת רומניה י.ג. דוקה וברצח ז'ילאווה וכן בתפיסת חזקה על חנויות היהודים. אלה גורשו ללא פיצוי. הארומנים (קוצו-ולאחים) נהגו לשתות משקאות חריפים ונפשם יצאה אל בתי המרזח. ליהודים היו רשיונות למכירת משקאות חריפים. רשיון למכירת שיכר היה קשה להשגה וכרוך בתשלומי שוחד גבוהים ומיסים כבדים.

כשקיבלו המקדונים את השליטה על עסקי בתי המרזח הם לא חוייבו לשלם פיצויים ליהודים ולא חוייבו בתשלומים ומיסים עבור הרשיונות. תחילת תפסו חזקה על בית המרזח של ארוניאנו מרחוב לקא. ארוניאנו הנ"ל היה אחיו של הד"ר הרמן ארוניאנו, מנהיג סוציאליסטי מקומי שנרצח על ידי הרס"ן פולצר בשנת 1920. בנו של בעל בית המרזח, רופא-השיניים ארוניאנו, נרצח אף הוא על ידי לגיונרים. בית המרזח השני שנגזל מבעלות יהודית היה "פוי דה לופ" (=גור זאב, pui de lup) בבעלותו של אנטלר. אחריהם היו בית המרזח "זצה מאסא" (=עשרה שולחנות) ובית-המרזח קולר שברחוב לקא. ב"סטראדה מארה" היו מספר בתי-מרזח נוספים בבעלות יהודית ואף הם נגזלו. בקצה הרחוב, מול כנסית "ניקולאי הקדוש" היו: בית-המרזח שטיינבוק, בית המרזח בריל ובית המרזח ע"ש "קארפאצי" בבעלות ינקו ברל המכונה גם "בית המרזח של ינקו הנכה" (בעלו היה נכה צבא רומניה ממלחמת העולם הראשונה). בהמשך ב"סטראדה מארה" עמד בית-המרזח של קולר (אחיו של קולר בעל בית המרזח שברחוב לקא) וממול לגן העיר בית-המרזח פאסקארו, שבבעלות משפחת מרקו אייזיק. במרכז העיר היו כמה מסעדות שהיו הפקר ומותרים לגזילה: המסעדה ע"ש "קונסום" (Consum) של הרמן יצחק; המסעדה של ליאון יצחק; המסעדה ע"ש "ויאצה נואה" (= Viata Noua החיים החדשים); המסעדה יעקובי. בסמוך להם היה בית המרזח סיקיטיו שהיה בית מרזח בבעלות לא יהודית היחיד בעיר. שם היתה חצר עם גינה, בו נשמעו שירים ורומאנסות ביניהם "זרזה" (Zaraza) האהובה על ידי העם הרומני בביצוע הזמר המפורסם זאוואידוק.

המנושלים לא קיבלו פיצויים. הטענה היתה שבעלי העסק חייבים סכומים ניכרים למס-הכנסה. ראוי לציון שגם אחר עלית השלטון הקומוניסטי לא פוצו המנושלים על עסקיהם.

אט אט עם עלות השלטון הקומוניסטי הולאמו כל בתי העסק, החנויות והמפעלים. בתי העסק האחרונים שהולאמו היו בתי המרקחת. ב-2.4.49 הולאמו בתי המרקחת עם כל מלאי התרופות ונמסרו בצורה מסודרת לנציגי השלטונות ...

תקופת השואה

אותות לימי זעם

השואה לא פסחה על יהדות רומניה. זו היתה תקופה חסרת הגיון ומחשבה, שטופה בתאווה חסרת מעצורים תקופה שבה רעדו פרגודי העולם ואיימו לקבור את האנושות כולה ואת כל משאביה ויצירותיה תחת החורבות.

אותות ראשונים לאסון הופיעו זמן רב לפני כן. השלטון הגוגו-קוזיסטי שהחזיק מעמד זמן קצר בלבד הותיר אחריו סימנים שלא יכלו להמחות. היהודים "זכו" ליחס של חרפה, הסתות וליגלוג. ההרעה במצבם בוטאה בכל התחומים. בחיי הכלכלה, בחיי הרוח, בחיי החברה, ביחס הפקידים במוסדות הממלכתיים. נשבה רוח רעה ורמזה על האסון הנורא שנכון לעם היהודי.

לפני פרסום הצו מסתו 1940 סולקו עורכי הדין היהודים מסגל עורכי הדין בבקאו. בראש לשכת עורכי הדין עמדו מספר עורכי דין קוזיסטים אנטישמיים ביניהם אוריזצ'אנו ואנטוניו.

הצו שפורסם בסתו 1940 הודיע על פיטורם לאלתר של כל היהודים שהיו: עורכי דין, מהנדסים, מורים, אדריכלים ועיתונאים. עוד קודם לכן סולקו העיתונאים היהודים מן העיתונות המקומית.

בבית הספר התיכון הממלכתי שבעיר היתה אווירה אנטישמית מודרכת על ידי חלק מהמורים. מורה לגרמנית בשם קלוג, בעל רעיונות המפלגה הנאצית, לימד את גתה ואת שילר, אך העביר בעת שיעוריו את התורה הגזענית, על הגזע הארי העליון ועל הגזע השמי הנחות. סטויאן שהיה מורה לגיאוגרפיה התכונן "להתקדם" ולהגיע לצמרת המשטר הלגיונרי. הוא הצליח להגשים את חלומו: בשנת 1940 מונה כאחראי על מחוז בקאו. מורה אנטישמי אחר, פופסקו-קשו, שלימד ספרות רומנית, אסר על תלמידיו

להזכיר את הסופר והמחזאי היהודי, רונטי רומן, שכתב בשפה הרומנית במאה הי"ט, בטענה שאינו ראוי להיות בין הסופרים הרומנים. פוקשא, מורה למוזיקה, נהג לשאת נאומים מטורפים על "בוגדי האומה העושים עסקים עם יהודונים".

מעטים היו המורים שהיו בעלי אופקים רחבים דמוקרטים, כמו בוטזאטו, המורה לטבע. אנשים כמוהו היו "ציפורים נדירות" בסגל ההוראה של בית הספר התיכון הממלכתי בבקאו.

לכן, אין פלא, שצעירי בקאו שקיבלו חינוך לאומני קיצוני ואנטישמי הפכו ללגיונרים להוטים.

בשנת 1939 אחרי הרצחו של ראש ממשלת רומניה, ארמנד בלינסקו, נתפסו כ"שעיר לעזאזל" רבים מבין הלגיונרים מבקאו והוצאו להורג בכיכר פלורסקו.

אולם גם אחר פרשה זו נשארו לגיונרים רבים בעיר וברומניה כולה. הם המשיכו להשתדל למען ביצוע תוכניתו הפאשיסטית-לאומנית של מנהיגם, קורנליו זליא-קודריאנו, ("קפטן", ברומנית Capitanul) שנדון למוות והוצא להורג בשנת 1939בפקודת המלך קארול השני.

סימנים נוספים לבוא האסון היו הסיפורים על נוסעים יהודים שנזרקו מהרכבות בעת נסיעתם. בעיר דורוהוי נערך פוגרום. החייל היהודי ינקו סולומון, איש בקאו, נרצח בעיירת הרצה (שהועברה בשנת 1940 לברית המועצות) בתקרית עם הצבא הרוסי. הוא "זכה" להיות הקורבן היהודי הראשון של תקופת השואה במחוז בקאו. כמה חודשים לפני עליית השלטון הלגיונרי-האנטונסקאי ברומניה החל סילוקם של חיילים יהודים מצבא רומניה. אלה סולקו מהצבא והוכרחו לפשוט מדיהם ונשלחו לבושים בבגדים תחתוניים לפלוגותיהם. משם הועברו למחנות עבודת פרך. הופצו שמועות זדון שקריות ולפיהן יהודי בסרביה ובוקובינה הצפונית קיבלו את פניהם של הכובשים הרוסים שתפסו אזורים אלה לפי תכתיב שנכפה על רומניה בשנת 1940. לפי הסיפורים, היהודים חילקו פרחים לצבא הרוסי, השפילו, לעגו ופגעו בקצינים רומנים שהיו במקום בעת כניסת הכובשים. לשמועות אלה היתה תרומה רבה לחיזוק האנטישמיות והרדיפות נגד היהודים ברומניה.

פליטים יהודים מפולין, שברחו לרומניה אחרי כיבוש ארצם על ידי גרמניה הנאצית סיפרו סיפורים חדשים. הם סיפרו על פניו הנוראיות של הכובש הנאצי ועל יחסם של המקומיים; אלה תקפו את היהודים כדי לרכוש את ליבם של הכובשים והביאו לידי ביטוי את שנאתם ליהודים. זו היתה אזהרה ליהודי רומניה והם החלו לחשוש לגורלם לאחר עלית המשטר הפרו-נאצי לשלטון.

אזהרה אחרונה ששודרה ליהודי רומניה היתה תכתיב וינה משנת 1940. ממשלת ג'יגורטו נאלצה לקבל תכתיב שנכפה עליה לפיו נאלצה לוותר להונגריה על טרנסילבניה הצפונית. צעירים אנשי בקאו שנשלחו לעבודת פרך בצ'יצ'או שבגבול המחוזות בקאו-מיארקוריה-צ'יוק שחזרו ממקום גירושם סיפרו על הרדיפות נגד הרומנים והיהודים. הם סיפרו על "שוטרי נוצות תרנגול" של הורתי ועל ה"צלבים עם

חצים" של שאלאשי. אלה נתנו ביטוי לאכזריותם השטנית. שנאתם ליהודים ולרומנים היתה ללא מצרים. הם לא יכלו לשאת נוכחות יהודי אחד! אספסוף פולשים פשט בכפרים הכבושים וביצע מעשי רצח בדם קר. לשנאתם לא היה גבול. לשיאה הגיעה לאחר כמה חודשים, בפוגרום שנערך בעיירת סרמאש. כל יהודי המקום נאספו בערב יום הכיפורים והוכרחו לחפור בור ענק - קבר אחים לפני שירו בהם.

המרצחים ההונגרים מטרנסילבניה "הראו את כוחם", ארבע שנים אחר כך (בשנת 1944), בהקימם גיטאות בערי טרנסילבניה ולאחר מכן שלחו את היהודים למחנות ההשמדה אושוויץ ובירקנאו.

התחזקות הרדיפות

השלטון הלגיונרי-האנטונסקאי התחיל בסימן של פורענות. האוירה בישרה רעות. מוסדות, מסעדות וחנויות סומנו ברובם קו אלכסוני וצלבי קרס. הלבוש היה ברובו חולצות ירוקות (סמל הלגיונרים). צלבי-קרס סומנו בכל מקום. האנשים התנהגו בצורה מוזרה. בכל מקום אפשר היה לפגוש פנים מוכרות שהפכו לזרות, עם חזות אדישה וזרה. המבט בעיניהם היה עוין. עד אז נדמה היה שהם חברים אך לא כך היה הדבר. שכנים וחברים התנהגו בניכור. מכרים שדרשת בשלומם באדיבות ברחוב או באוטובוס החזירו התנהגות עויינת.

בעיר הופיעו פנים חדשות. אלה לבשו לבושי שק כפריים ומתחתיהם אפשר היה לראות חולצה ירוקה. אלה היו אנשים שפלים רודפי בצע מעוניינים לבוז, שונאי ישראל. זה משך אותם לבקאו.

כשהעזת להסתכן ולהכנס למוסד ממלכתי, היית מגלה שם אנשים חדשים יחד עם הוותיקים לבושים בבגדים חדשים. נשמת בהקלה כשיצאת מהבנין משום שהתנהגותם לא היתה לטובתך.

בכנסיות נערכו תפילות יום ולילה. נוצרים החזיקו לפידים נוסח פסחא - ליל התחיה וערכו טקסים שונים ופולחנים ואזכרות לזכר קורבנות מלחמת ספרד או לקורבנות תקופת שלטון המלך הרודני קארול השני. כיכר הכנסיה הראשית ניקולאי הקדוש שבבקאו היתה מלאה כפי שלא היתה מלאה מעולם. מכאן יצאו שיירות ל"בית הירוק" (משכן הלגיונרים, פעילי "משמר הברזל") למרכזי הרומניזאציה שהוקמו בעת האחרונה וכן לשכונות היהודיות כדי לבוז ולפרוע בהם.

צווים חדשים הופיעו מדי יום והיו בהם גזרות שונות נגד היהודים. נשללו רשיונות

העבודה של היהודים שהיו בעלי מקצועות חופשיים; הודחו התלמידים והמורים היהודים מבתי ספר; הופקע הרכוש היהודי. לצווים אלה היה הד עצוב ברחוב היהודי. היהודים חשו חוסר ביטחון לחייהם ולרכושם, לבתי המלאכה שלהם ולמפעלים הגדולים ולחנויותיהם. "לוחות הרומניזאציה" היו בהכנה. יהודים החלו להעביר את נכסיהם לידי ידידים רומנים. הצווים על מועדי הפינוי שהוטלו על היהודים היו כמעט בלתי ניתנים לעמידה בזמנים. השודדים הבוזזים היו שטופי תאוה ומשולהבים, לא היו מוכנים לחכות. תקופה ארוכה המתינו שישחק מזלם, חלום התעשרותם. "סטראדה מארה" (הרחוב הגדול) רחוב החנויות היהודיות המפוארות היה משאת נפשם. גם החנויות הקטנות יותר ברחובות האחרים היה בהם לספק את תאוותם. מחשבתם היתה שאם העושר אינו נוזל לפחות שיטפטף. אלה התנפלו על "בקאו-פיאטרה", על "פודול דה פייר" (=הגשר מברזל) ואף על רחוב "לקא".

תוך מספר חודשים מאז החלפת השלטון, נעשו שינויים רבים. מי העז להתנגד? אף ללא גילויי התנגדות מצידם, נגררו ל"בית הירוק" והוכו נמרצות. גם ברחובות הוכו היהודים בכל מקום.

בשנת 1941 הגיעו מבוקרשט הבירה ידיעות נוראיות. פרץ מרד הלגיונרים. אנשים רבים נרצחו באכזריות. הרצח ההמוני בוצע בבית המטבחיים העירוני וביער ז'ילאווה. אנשים הוצאו בלילה ממיטותיהם, הוכנסו לטנדרים ונרצחו בניבזות. מטלפן אלמוני הודיע שבין הקורבנות היה גם אורל אשר (Aurel User), יהודי מבקאו, שהיה ספורטאי, אחד מרכבי האופניים הידועים ברומניה. הוא הוצא ממלון "אוניברסל" שהתאכסן בו, נגרר בכוח מחדרו ונלקח לבית המטבחיים. שמועות איומות הגיעו גם מערים אחרות. בשידורי הרדיו דווח על קרבות רחוב בין הצבא לבין הלגיונרים ועל נפילת הלגיונרים על ידי כוחות הצבא הנאמנים למרשל יון אנטונסקו, שתפס את השלטון בידיו.

הלגיונרים המקומיים בבקאו כמעט ונעלמו. מדיהם עם קווי אלכסון, חולצותיהם הירוקות וחזות פניהם הגסה והשחצנית כמעט ונעלמו מן העין. אולם היהודים בחוש מפותח מנסיונם למדו שאין להם על מה לשמוח, למדו שמ"מהפכות" לא תצמח להם תועלת. החלפת שליט היא רק "שמחת המשוגע".

לאחר שבועות אחדים נעלמו רבים מממלאי התפקידים במוסדות ציבוריים שונים ואת מקומם תפסו אחרים. אלה היו מבין תומכי המרשל אנטונסקו.

דמות ההתרוששות

בעיר, וברומניה כולה, חלו גזירות כלכליות ופוליטיות חדשות על היהודים. אחת מבין הגזירות הראשונות שהוציאו שלטונות רומניה היה צו לפיו על היהודים למסור למשטרה את מכשירי הרדיו שלהם תוך 24 שעות. המרתפים וחדרי הנוחיות של תחנות המשטרה הפכו למחסנים עמוסים של מכשירי רדיו. צו דומה לא הוצא במדינות שנכבשו על ידי גרמניה הנאצית (בהן אסור היה רק להקשיב לשידורי רדיו לונדון). לאחר שחרור רומניה מהעול הנאצי לא ניתן היה להחזיר את המכשירים משום שהמכשירים התקינים נלקחו ע"י ממלאי תפקידים במימסד, קרוביהם וחבריהם: מכשירי רדיו טובים "נקנו" בימים הראשונים לאחר החרמתם. לאחר מכן הופיעה גזירה אחרת בענין נוכחות היהודים בשווקים, בחנויות ואף בחוצות. כל עיריה ועיריה (ביניהן עירית בקאו) פרסמה צו שקבע והגביל את השעות שבהן ניתן היה ליהודים לצאת מבתיהם לצורך אספקת מוצרים. מטרת צו זה היה לאתר את היהודים ביתר קלות. הוחלט על חובת היהודים לשאת טלאי צהוב בצורה של מגן דוד על בגדיהם. לגזירה זו היו שורשים מימי הביניים. היא נקבעה בבקאו בצו שהורה על החובה לשאת סימן זה, מה גודלו והמקום שעליו להתפר ללבוש. צריכים היו לענדו בקביעות. "הטלאי הצהוב" היה סימן של גזענות ועזר לאספסוף לאתר ביתר קלות את הקורבנות ולתקוף אותם בעת רצון.

גזירה קשה ביותר היתה נישול היהודים מנכסיהם. "דרך המלך" היתה "רומניזאציה של הרכוש". דרך נוספת לרושש ולדכא את היהודים היתה הטלת צו שלפיו חובה על היהודים למסור בגדים ולבנים בכמות מסויימת: בעיר בקאו בלבד, הכמות שנאספה הגיעה למיליוני יחידות. פעולה זו בוצעה באמצעות כוחות יהודים. הקהילה היהודית וה"מרכז היהודי" (היודנראט של רומניה) אספו קרונות של לבנים ושל בגדים

מהאוכלוסיה היהודית. בגדים אלה סופקו לצבא הרומני ולאוכלוסיה העניה שבכפרים. יהודי שלא עלה בידיו למסור לבנים ובגדים בכמות הנדרשת יכול למלא את חובתו בכך ששילם "כופר" כספי. בעיר היו צוותים רבים שתפקידם היה להביא את הבגדים והלבנים למרכז הקהילה היהודית, במקרה שהיהודים לא הביאו הבגדים בעצמם. גזירה זו לא היתה מקומית בלבד, היא היתה גזירה ארצית והיתה קשה במיוחד.

עתה החלה התדרדרות האוכלוסיה היהודית בהיקף נרחב. יהודים רבים פוטרו ממשרותיהם ונאלצו לוותר על חנויותיהם ועסקיהם. במרוצת הזמן הפכו לנתמכי סעד. צעירים חזקים נשלחו בהמוניהם למחנות עבודה, ואלה לא היה בכוחם לעזור בפרנסת משפחותיהם. מחנות אלה אורגנו בתנאים מחפירים. העבודה בהם נעשתה בהשגחת נוגשים בעלי דרגות צבאיות. המקומות הללו הפכו לגיהנום בעיני היהודים, והסיפורים עליהם הטילו פחד נוראי על היהודים. בין מחנות העבודה נמנו: דואגה, סורואיה, פגרש, רקטאו. צעירים שהואשמו בהשתתפות באסיפות קומוניסטיות או ציוניות נעצרו יחד עם האחרים שנשלחו למחנות העבודה. גורלם של אלה היה קשה יותר: גורשו והוחזקו במעצר בווּפניארקה או נשלחו למחנות השמדה אחרים מטרנסניסטריה.

גזירה איומה שהוצאה בימים ההם היתה חטיפת בני ערובה. מדי לילה החלו לעצור יהודים, במיוחד בני המעמד הבינוני: אינטלקטואלים, סוחרים, פקידים. הם נעקרו מבתיהם באישון לילה ונאספו בבתי הכנסת שהפכו לבתי מאסר מיוחדים לבני ערובה יהודים. כך היה בבית הכנסת של סוחרי-התבואה ובבית הכנסת ע"ש ר' ישראל שברחוב לקא. בני-ערובה אלה ערבו בחייהם לכל שעלול להתרחש, לכל פעולה עויינת או פיגוע חבלני אפשרי בצבא הרומני או בצבא הגרמני. הם היום בסכנת חיים כל הזמן. בני ערובה אלה הוחזקו בין חודש לחודשיים ואז נהגו להחליף אותם ביהודים אחרים שתפסו את מקומם תחתם. רעיון לקיחת בני הערובה נלקח מהגרמנים שנהגו כך בארצות הכיבוש. למזלם, לא היה פיגוע בעיר ובמחוז בקאו בתקופת המלחמה, ולכן לא הוצא להורג אף בן ערובה אחד. השלטונות המקומיים הטילו על בני-הערובה ופקידי הקהילה לערוך מפקד האוכלוסיה היהודית. מטרתם בעריכת מפקד זה אינה ידועה. יתכן שהיה בדעתם לעדכן פרטים על כל יהודי מקום מגוריו ואפשרות לאתרו במקרה שיוחלט לשלחו למחנה עבודה או לשם איתור אלה שהתחמקו ממסירת לבנים ובגדים. יתכן שהמטרה היתה ברישום של כל יהודי העיר, לשם הכנת שיירות מגורשים לפולין ולמחנות ההשמדה. נפוצו שמועות על הסכם בענין זה בין המרשל אנטונסקו לבין גוסטב ריכטר, נציגו של אייכמן ברומניה לגבי כל יהודי הרגאט. שמועות אלה לא היו שמועות גרידא. אחרי סיום המלחמה התגלו מסמכים המאשרים קיומו של הסכם זה. אולם ההסכם לא הגיע לידי ביצוע לא משום טובת ליבם של המרצחים, אלא מסיבות אחרות: נפילת הצבא הנאצי בסטלינגרד - אחד הסימנים לתבוסת הצבא הנאצי; המחסור החמור בקרונות-רכבת להובלת סחורות; ההתערבות ופעילות השתדלות של מנהיגי יהדות רומניה - הדוקטור וילהלם פילדרמן ורבה הראשי ד"ר אלכסנדר שפרן למען הצלת אחיהם היהודים. מנהיגי היהודות הרומנית השקיעו מאמצים ללא חת

בהצלת יהודי רומניה וסכנו נפשם בפעולות אלה. ראוי לציין פעולות ההשתדלות של ההנהגה המקומית שעשתה ככל יכולתה להקטנת הנזק הנגרם על ידי השלטונות, עיכוב תהליך דילול האוכלוסיה היהודית המקומית, המשך חינוך הנוער היהודי שסולק מבתי הספר הרומנים במסגרת פרטית ושמירה על ערכי היהדות.

פעולה רבת היקף היתה בתחום הסעד והבריאות. יותר ממחצית האוכלוסיה היהודית ירדו מנכסיהם. היהודים חיו בעוני ובתנאים תברואתיים ירודים שגרמו למחלות שונות. ד"ר שמואל סבט ניהל את מחלקת הבריאות של ארגון הקהילה. זה האחרון כאילו נקרא על ידי ההשגחה. מפעלו היה בעל חשיבות מרובה. עזרו על ידו שולמזון וקיסלר. הם תיכננו את תקציב המחלקה בהתאם לצרכי האוכלוסיה היהודית. את הסיוע הכספי קיבלו מהג'וינט ומן "הארגון למען הילד" (.O.S.E).

פעולתם הראשונה היתה בהקמת בית-תמחוי - ברחוב לקא - בו קיבלו האומללים ארוחה חמה ללא תשלום. בית התמחוי פעל בכמה ביתנים עלובים: בית הספר היהודי נראה לעומתם כארמון. עלובי החיים הגיעו לבית התמחוי מדי יום ביומו בשעת הצהריים והיו ממתינים שימזג להם מצקת או שתיים של מרק גריסי שעורים או כרוב או שעועית. מדי פעם חולקו תפוחי אדמה. בשר הוגש רק לעיתים רחוקות בחגים. המזון נאכל בפחים או בסירים קטנים שהביאו מבתיהם. הוקמה ועדת סיוע שבה נמנו חברות מתנדבות. תפקידן היה לשגיח על עבודת הטבחיות השכירות ולחלק את המזון. עבודתן לא היתה קשה, אך מבחינה רגשית זו היתה עבודה לא קלה. קשה היה להתמודד עם הבאיות שגרמו יהודים בני חוג חרדי מקומי. התנאים היו קשים. לא היה מקום לאיחסון מאכלים מוכנים, את המרק היו מחממים ביום השבת ולפי כללי ההלכה, יש בזאת חילול קדושת השבת. כשמתנדבות תורניות הגיעו לעבודתן, הן גילו לתדהמתן שהמזון נשפך, האש כובתה וכלים פוזרו על הריצפה. הטבחיות עמדו בקרן זוית המומות ונפחדות ונראו כאילו עמדו להגן על עצמן מפני התקפה פיסית. רב וכמה מחסידיו הרימו קולם אליהן ואף איימו עליהן באגרופים. החסידים העירו והזהירו שוב ושוב לבל תחולל קדושת השבת ומשלא עזרו הבקשות והאזהרות בחרו בפעולה פיסית. אחת המתנדבות פנתה אליהם כועסת: "אתם באתם ישר מבית-הכנסת ועכשיו, אחרי מעשה זה, תלכו לבתיכם, שם מחכה לכם מרק עוף עם אטריות, "קיגל" חם ויין לקידוש. תרגישו טוב ותשבחו את הקב"ה. כל האוכל הזה יתקע לכם בגרונכם כשתזכרו שעלובי נפש רביב נשארו רעבים" ... הריב והאיומים נמשכו עד שראש הקהילה הגיע למקום ופקד להכין סעודה אחרת.

מחלקת הסעד של הקהילה פעלה בהענקת סיוע כספי, אף שהיה קטן. המחלקה חילקה לעניים ולפליטים עצים לצרכי חימום. סיוע מיוחד הוענק לחולים ולאמהות. "הארגון למען הילד" סייע בהקמת מרפאת "מאטרנה", ברחוב לקא. במרפאה זו הועסק רופא שכיר ורופאים רבים אחרים עבדו בהתנדבות.

פעילות נוספת של מחלקת הסעד היתה בארגון מחודש של בית החולים ע"ש "שולר". בבית חולים זה הוקמה מרפאה לחולי חוץ ומחלקה למחלות מדבקות: טיפוס,

שנית, אסכרה, טיפוס-המעיים. רופאים יהודים מבוגרים וצעירים עבדו בבית החולים. עלינו להזכיר את ד"ר גלפן, את ד"ר א. קליין, את ד"ר מישו שולמזון ואת ד"ר אלקסנדרו איליאסקו ועוד רבים אחרים שאין בידינו שמותיהם.

מעון לילדים

מספר מורים צעירים מ"התיכון היהודי" בעזרת תלמידים מן הכיתות הגבוהות גילו רוח התנדבות ויוזמה והחלו באיתור ילדים ללא מסגרת וללא הורים. קבוצות מתנדבים פקדו את הבתים. לעיתים מצאו דלתות נעולות ורק דרך החלון הצליחו לראות את הילדים, ישובים על הרצפה. מנורת-נפט עשנה שימשה למטרת תאורה וחימום. מטרתם היתה להוציא ילדים אלה מבתיהם ולדאוג לבטחונם. בית-הכנסת, נמצא המתאים ביותר למטרה זו, שכן בסמיכות לבית הספר התיכון היהודי.

אולגה מרקוס, נערה נלהבת, תלמידה בכיתה י"ב, ניהלה בכשרון את בית הילדים עד תום מלחמת העולם השניה. היא מספרת:

"איסוף הילדים ארך מספר ימים. מדי יום גילינו ילדים במצב קשה. בית-הכנסת הפך למעון ילדים ועד מהרה היה צפוף מאוד. העברנו את בית הילדים לבית-כנסת אחר, בית הכנסת ע"ש וייסמן שנמצא ליד השוק.

תחילה הבאנו ספר והוא גילח את ראשם. הילדים נבדקו על ידי הרופא הד"ר שמואל סבט ז"ל, איש נלבב "האבא של הילדים", עזרו על ידו שני הדוקטוראנטים -תלמידי הפקולטה לרפואה שגורשו מלימודיהם בעקבות חוקי הגזע - מישו שולמסוהן ואלכסנדר איליאסקו.

הפעילות הבאה היתה באיסוף בגדים. לא היה ריהוט בבית הילדים מלבד שתי קורות מונחות בשני צדדיהן על גדמי עצים. קרה שאצבעו של ילד נתפסה בין הקורה לגדם. הייתי מרגיעה את הילד ונותנת לו סוכריה או חתיכת כעך. אף אצבעי נתפסה יום אחד בין הקורה לבין הגדם, לוריקה צ'זארה, חברתי הציעה לי סוכריה שלא אבכה גם אני ...

אירגון המעון היה קשה ובתנאים בלתי אפשריים ואף בלתי חוקיים. לא נעשו הכנות

מיוחדות וההחלטה להפעיל וההפעלה היו כמעט בעת ובעונה אחת. במשך הזמן הפך ל"מעון הילדים היהודים העניים" שליד התיכון היהודי להבדיל מ"גן הילדים היהודים

חגיגה בגן הילדים

העשירים" שפעל בחסות הקהילה. תקציב לא היה, שכן בית ספר התיכון הפעיל אותו והכנסות בית הספר היו משכר הלימוד בלבד.

היה צורך במסירות, בעקשנות ובהתלהבות-נעורים כדי להציל ממוות את הילדים הללו. סעודת צהריים קיבלנו מן המטבח של בית התמחוי בו אכלו היהודים העניים ביותר. ארוחת-בוקר וארוחת-ערב אירגנו בכוחות עצמנו: כשחסר לחם, בישלנו קמח-תירס. היינו חולטים בערב קמח-תירס ונהגנו לערבבו עם תבשיל סלק סוכר, כד להמתיקו.

במשך הזמן השתפרה איכות האוכל. השקענו מאמצים בגיוס כספים. הצלחנו להוצי מיהודים מבוססים שהושיטו יד לעזרה. ביום הולדת של אחד הילדים, או ביום ח התבקשו יהודים מבוססים לתרום ארוחה לילדים. המורים זכריה וגם וואלדי פעל מעומק ליבם - הצליחו לגייס מתנדבות, נשים שנהגו לעזור בטיפול בילדים או עסק באיסוף תרומות בגדים ומזון.

המעון התפתח. היה צורך ברהיטים. בשנה הראשונה לקיום המעון נערכו ב"תיכו היהודי" מסיבות שעבורם שולמו דמי כניסה. בכסף שנאסף רכשנו רהיטים למעון שולחנות מכוסים בפח, וספסלים.

כתה בבית הספר העממי

הילדים ששהו במעון לא ישכחו לעולם את "החבר שלהם" דן (דנוץ) שולמסוהן שהיה מנגן באקורדיאון ומשעשע אותם; וכן את ארמנדל שהכין עבורם תפאורות למסיבות.

יום אחד אחר-הצהריים ישבו הילדים על שמיכות שעל הרצפה והקשיבו לסיפור שסיפרה הגננת, שהיתה נערה צעירה. היא השתמשה בארגז עץ בזמן שסיפרה את סיפורה, עלתה עליו מדי פעם כדי להדגיש ולהקל על הילדים לראותה. היא עשתה תנועות ידים ורגליים והכתה על הארגז מדי פעם. הילדים צחקו, היו משועשעים הסיפור ריתק אותם. לפתע נכנסו מספר אנשים ולקחו את הארגז. מי היה יכול להאמין שהארגז ההוא, שהיה מקור בידור לקטנים, ישמש כארון-מתים ושהיה עליהם לקחת גופה לבית קברות? ...

הרי אלו היו ימי מלחמה ומחסור היה בכל! אף השתמשו בארגז-סוכר כשנזקקו לארון מתים!

זמן מה אחר כך המעון עבר לבית-הכנסת ע"ש מאריאסקו. שם סודרה הקומה העליונה לשימוש כחדר שינה. אל המעון באו ילדים מן השכונה גיראשטי שמעבר לגשר שרבאנשטי מעל ביסטריצה. אלו שלא היה עבורם מקום לינה, מחוסר מקום, נאלצו ללכת מדי יום מספר קילומטרים, ולשוב לביתם.

מאוחר יותר עברנו לבית הכנסת ע"ש רבי ישראל שהיה גדול ונרחב יותר בשטחו. התקנו בחצר ריבוע חול קטן לשם שיזוף הילדים. חולי הרככת. מעשה שהביא לזעם מצד יהודים חרדים, זקנים בעיקרם, שהתנגדו שילדים - אף חולי רככת - ישבו חשופים, ללא בגדים בחצר בית הכנסת ..."

חיי הרוח ב"גיטו"

עלינו לדון עתה בגרעין לחיי הרוח בבקאו בימי השואה: בית הספר התיכון היהודי. בית ספר שהיה כ"נאות מדבר" במדבר הסוער והחם.

בתאריך 7.9.1940 הודיעו שלטונות רומניה על החלטתם להקפיד על "Nullus Numerus" בחינוך לגבי היהודים. לא מדובר היה רק בלימודים האוניברסיטאיים, אלא בכל דרגות החינוך. תלמידים ומורים יהודים גורשו מכל בתי הספר הממלכתיים, בכל הרמות. היה צורך להקים מסגרת-לימודים אחרת, מיוחדת לנוער היהודי. מגורשים מבתי-הספר הממלכתיים, בני הנוער היהודי זקוקים היו למסגרת שתעניק להם מקלט ותעזור להם להתגבר על רגשות הקיפוח הקשים.

ביוזמתם של מספר מורים ומשכילים יהודים, ובסיועה הכספי של הקהילה היהודית הוקם בבקאו בית ספר תיכון יהודי, שבו למדו בנים ובנות. בית ספר תיכון זה פעל בבנין בית הספר היהודי לבנים, בנין ישן מחוזק עם עמודי עץ מאז "רעידת האדמה" שהיתה בשנת 1940. בית הספר התיכון היהודי פתח את שעריו לאחר שבועות אחדים של נסיונות, היסוסים, תוכניות וחזרות. כמה מאות תלמידים ותלמידות תפסו את מקומם על ספסלי הלימודים הישנים הנושנים. למצבו הפיסי של המקום לא היתה חשיבות. חשובה היתה השמחה לחזור ללימודים. המורים היו מוסמכים, מורים לשעבר בבתי הספר התיכוניים הממלכתיים, וכן כמה צעירים משכילים מלאי התלהבות, המוכנים לתרום את תרומתם לחינוך הדור החדש. בית הספר הפך להיות צפוף ודחוס עד מהרה. זמן מה לאחר תחילת הלימודים קיבל ביה"ס בנינים נוספים שהיו בבעלות הקהילה: בנין המאפיה הישנה למצות, בית-המטבחיים לעופות, חדרונים וחורבות שהיו מפוזרים בשטח נרחב, ובמרכזו הגרעין העיקרי המקיף את משכן הקהילה ברחובות אלכסנדרי (Vasile Aelcsandri) וכן אלכסנדרו צ'ל בון (Alexandru cel Bun).

כיתה בבית הספר היהודי בבקאו ליד המורה מרקוס (מסומן בחץ) איזו אייבשיץ

בדברי ימי יהדות רומניה, בית-הספר התיכון היהודי מבקאו נרשם כסמל לאומץ ליבם של בני הישוב היהודי שהקימו עמוד רוחני חזק, במסגרת עוינת. לכאן באו צעירי

כיתה בתיכון יהודי

העיר וצעירי עיירות השדה ולקחו חלק בהיי הרוח והחכמה היהודית. תיכון יהודי שתלמידיו מצאו בו את זהותם והמשיכו את דרכם. זו היתה אחת הצורות הבולטות ביותר לתקומה הרוחנית היהודית והאמצעי היחיד בהתמודדות עם מצב האפליה של תקופת השואה.

מאז הקמתו, הפך בית הספר התיכון היהודי מרכז תרבות. בנוסף לכל המקצועות שנלמדו בתוכנית הלימודים הממכלתית נלמדו תולדות ישראל והלשון העברית. בכל שבוע נערכו הרצאות בנושאי השכלה כללית, המרצים היו תלמידים. לאחר ההרצאה היו נערכים דיונים. אולם ילדים אלה, שהגיעו לגיל ההתבגרות ואף עברו אותו, היו זקוקים ליותר ממה שניתן להם בשיטת החינוך הרגילה. היה צורך לעודדם וללמדם לפתח את שכלם, את דמיונם. היה צורך חזק לעודד את כוחם הפנימי ואת מצב רוחם, את תקוותיהם לעתיד כדי שלא תשבר רוחם וללמדם להתמודד במצבים קשים.

מסגרת הפעילות של בית-הספר הפכה צרה במרוצת הזמן בגלל תהליך ההתדלדלות המהיר של האוכלוסיה היהודית. נדרשו כוחות חדשים מצעירים מלאי התלהבות הנכונים לנסות לשפר את מצבם. כך נולד רעיון להקים בית יתומים - ליתומים או לילדים להורים מגורשים מסיבות פוליטיות, לילדי יהודים שנשלחו למחנות-עבודה.

תלמידי התיכון לקחו על עצמם את החסות על בית היתומים.

פעילות חברתית נוספת של תלמידי התיכון היהודי היתה במסגרת הקהילה, ברישום האוכלוסיה היהודית שנדרשה על ידי השלטונות, לאסוף בגדים ולמוסרם ללשכת ממונה המחוז. הנוער היהודי ערך גם את הרשימות של היהודים שחוייבו לצאת לעבודות ציבוריות שונות ולניקוי השלג.

פעמים רבות היו תלמידי בית-הספר התיכון משובצים לעבודה בגדודי עבודה אלה. בכל שיעור כשנהגו לקרוא את שמות התלמידים, עלו הדים מוזרים וקשרים למילה "נעדר". לעולם לא יכולת לדעת אם "הנעדר" נעצר ונשלח לעבודת פרך או מצוי במאסר במרתף בנין המשטרה בגלל פעילות ציונית או קומוניסטית.

בסתיו 1944 תם קיומו הבלתי יציב של התיכון היהודי בבקאו. בוגריו ניגשו לבחינות הבגרות. תלמידים שוחררו ממחנות העבודה וניגשו לבחינות שנותרו להם. רוב התלמידים חזרו לבית הספר התיכון הרומני הממלכתי ...

הם עזבו את בית הספר היהודי ברגשות מעורבים: שמחת הניצחון על הפאשיזם אך גם הרגשה שלעולם לא יוכלו לראות בחבריהם לספסל הלימודים הנוצרים, ידידי אמת. היתה להם הרגשת ניכור וניתוק. הם עברו זעזוע נפשי עמוק בגלל השינאה, הרדיפות וההשפלות שספגו. בית הספר התיכון הממלכתי היה בבנין מפואר, עם חדרי כיתה נרחבים, אמפיתיאטרונים, ספריות, חדרי עיון וכד', אך הם חשו זרות והיתה להם תחושה זרה בעת פסיעתם על המרצפות הזוהרות והקרות ...

בית הספר התיכון היהודי הקים דור של אנשי רוח רציניים. היום, רוב התלמידים לשעבר של התיכון היהודי מבקאו הינם בעלי המקצועות החופשיים: מדענים, רופאים בעלי שם, מהנדסים, פרופסורים באוניברסיטאות. נמנים אליהם המתמטיקאי סולומון מרקוס; הפיסיקאי **פרופ' מרקו אייבשיץ (מומחה בעל שם עולמי לפיסיקה מגנטית)**; הפרופסור יוסף קראוס; **פרופ' איזו אייבשיץ; הפיסיקאית ריטה אייבשיץ-סולומון**; האדריכלים ריקה ועוצה גונן; העיתונאית תהילה עופר; **הרופאים לוצ'י אייבשיץ-זילברמן**, ז'אק גראד, רוצו גולדשטיין, פרדי פרוימוביץ, סרג'יו קלמנוביץ-קלימסקו, קוקה אמברוש, דוראש קרצר, אמיל שרף; עורכי הדין יוז'י גולדברג, ג. מוזארי; המחנכת בעלת השם אולגה מרקוס.

רבים נפטרו ללא עת ובכך נעצרה קריירה זוהרת: סילביו סולומון, ג'יקו לבנטר, ש. גרינברג, פויו ברובר, ורה נובק, סרג'יו לאופר, מירל סגל, פויו סטופלר, דורה ויגדר, פויקה גראד, ויתכן שבחדרי העולם הבא נפגשו עם מוריהם שאהבו עותם מאוד ש"בחייהם ובמותם לא נפרדו". מורים בולטים שראויים לציון: דרימר, גוטמן, ארונוביץ, וקסמן, הילדה סימון, אלברט בראונשטיין, וגנר, מיטיטלו, קופלר, הירשנזון. יהיה זכרם ברוך. אלה ועוד רבים נתנו את הטון בבית הספר החם, בית הספר התיכון היהודי בבקאו.

"חלוימעס מלודי"

בימים ההם הכל נראה כמו "חלוימעס", מילה ביידיש המגדירה את החלומות, האשליות והתקוות כאחד. אשליה ותקווה שנזכה לשרוד לאחר רצח-עם בשואה. תקווה שנחזור להיות בני אדם חופשיים ללא גזענות ורדיפות, ללא הטלאי הצהוב, ללא עבודת-פרך, ללא גירושים. חלום שנזכה לעזוב את המקום הזה שבו לא היינו רצויים. בדרך נס נמצאו לנו כוחות חדשים על אף הכל. כוחות לא רק להמשיך ולשמור על צלם האנוש בקיומנו האפור, אלא גם כוחות להחיות את הדמיון בשיר ובאמנות, לאור הפנסים.

בית הספר התיכון היה המרכז לפעילות אמנותית בלתי רגילה. האוכלוסיה המקומית נמשכה לעסוק בפעילות זו. תלמידי התיכון והמורה למוסיקה ז'אן קופלר ועוד כמה מורים צעירים הושפעו מה"ברשאום" שבבוקרשט ואף לקחו ממנו דוגמא, אף שלא ניחנו בכשרונות גדולים כמו שם. הם אירגנו תזמורת, להקה שהציגה מחזות-בימה, קונצרטים של מוסיקה קלה ומוסיקה קלאסית, מסיבות פורים וחנוכה. בין "הזמרים" שלנו נמנו זמרים טנורים בעלי מזג, במאים ושחקנים מוכשרים. ראויים לציון הזמרות בלנש אדשטיין ופאולה גולדברג. היו לנו רקדניות מ"באלשוי תיכון": מרגית וולף וסילביה מרקוביץ, כנרים "בולטים": ביביקע בראונשטיין וז'אן קומיסיונרו, שחקנים בולטים: ז'אקי גראד, סילביו סולומון, ג'ינל סולומון, מריצ'יקה גרינברג וסוניה הייפלר ש"חתמו" על תכנון והכנת התפאורות והתלבושות. "טכנאי כל יכול" היה ג'רי לאכטר.

היתה לנו בעיה קשה עם הצנזורה. השחקנים והבמאי היו נרגשים ביותר בכל פעם לפני האישור ממנה. גם אנו היינו ממתינים בחרדה לאישור. ההתלהבות היתה רבה. מחיאות הכפיים הראשונות נשמעו זמן רב לפני תחילת המופע. אנו המתנו לאישור

SALA COMUNITĂŢII

——Mai 1943

SE REPREZINTĂ

„HALOIMES - MELODY"

FANTEZIE HUMORISTICO - MUZICALĂ

— în 2 acte şi prolog (30 tablouri). —

de N. KANNER

Muzica de : Elly Roman şi H. Schwartzman

SUB PATRONAJUL D-LUI MIŞU GRAD
presedintele Oficiului Jud. Bacău

PROGRAM

חלוימעס מלודי

ORCHESTRA RITMICĂ A COMUNITĂȚII EVREILOR DIN BACĂU

Dirijată de Profesor Jean Kofler
și Miela Marcusohn

prezintă cu concursul următor. instrumentiști

Viori:	Iosif Katz Rutu Goldștein
Pian:	Ricu Moscovici
Acordeoane:	Eugen Feldherr Fred Simon Izi Lazarovici
Trompete:	Sergiu Laufer Jean Comisioner
Clarinetti:	Milață Fiul
Batterie:	Lazăr Mayerovici

מודעה של התזמורת הריתמית של קהילת באקו

המופע בליווי מחיאות כפיים. ההתרגשות היתה עצומה מלווה בצחוק ובכי מרוגש. כה מעט שמחות היו להם בימים ההם, שכאילו כבר שכחו צחוק מהו. ידענו שהשחקנים אינם "גאונים גדולים", אף שגאוניותם באה מכך שידעו לשמור על מצב רוחם הטוב ועל חוזק רוחם של הצופים בהם. הצופים מעולם לא ידעו מה יקרה אותם בבואם הביתה. היה להם חשש שיפגשו בשוטר בכניסה לדירתם עם צו קריאה לעבודת פרך, או עם צו גירוש, או התראה לפינוי דירת מגוריהם או חנותם -מקור פרנסתם - שעלולה היתה להיות מולאמת תוך לילה ("רומניזאציה").

הקונצרט הראשון עולה בזכרוני, כאילו שהכל מתרחש עתה, במציאות. אינני זוכר אם היה זה קונצרט של מוסיקה קלאסית או מוסיקה קלה. יתכן ששתיהן. היתה במפעל זה תחושה של שליחות. היתה בך תחושה חזקה להשמיע לקהל מנגינות שחדרו אל ליבו כמו "נס ציונה" "מיין שטעטאלע יאס" ("יאס עיירתי"), מנגינות הנוסטלגיה המבטאות את כאב העם היהודי ואת געגועיו לציון! המאזינים היו מאושרים. מכשירי הרדיו שלהם הוחרמו, הכניסה לבתי הקולנוע, לתיאטרונים ולקונצרטים נאסרה עליהם וכאן היתה להם הדרך היחידה להתבדר.

מחזור היצירות התעשר מדי יום. איציקוביץ וכן יוסף, מורים לעברית, אספו ועיבדו שירים חסידיים, שירים עבריים ושירים בשפה היידיש, שירים חלוציים. בקונצרטים נוגנו יצירות קלאסיות של גדולי המוסיקה: בטהובן, ליסט, ברליוז.

כשאולם בית הספר הפך צפוף מהכיל את היהודים, עברו ההופעות לבתי הכנסת. עדיין זוכר אני מופע שנערך בבית הכנסת ע"ש "רבי ישראל". שמה של המופע היה "מסע חלום", סופו הפך כמעט ל ... מסע סיוט; בזמן ההופעה כשההתלהבות הכללית היתה בשיאה החל היציע להתבקע. אנשים החלו לצעוק בבהלה, אך ... המופע המשיך והצופים שישבו ביציע פונו.

קהל הצופים היה מיוחד במינו: שום כוח לא היה בכוחו לגרום להם לוותר על מופע שעבורו שילמו כרטיס-כניסה. התלהבותם היתה ללא גבול ובוטאה במחיאות כפיים!

מסיבות פורים זכו להצלחה רבה. "המנים" ו"אסתרות" רבים התנדבו להופיע. חודשים לפני החג נערכו הכנות, תחפושות, מסכות, תפאורות וטכסים. נשים בעיר נהגו להכין אוזני המן ("הומנטאש") ולביבות מתוקות מיוחדות למשלוח-מנות ("שאלחמונעס").

במרוצת הזמן הפעילות האמנותית התפתחה יותר ויותר. באולמות מוסדות הקהילה החלו להציג מחזות ותוכניות בידור שנלקחו בשלמותן או בחלקן מהיצירות של התיאטרון היהודי מבוקרשט, "ברשאום". המופעים המוצלחים זכו למחיאות כפיים סוערות, השחקנים והמוסיקאים נכנסו לאקסטזה ושכחו שהינם משחקים בלול מצופה זהב, עם אביזרים מאולתרים וקישוטים של נשף מסכות.

המחזה "חלומאס מלודי" ביטא בצורה אמינה ואמיתית ביותר את מצבנו כיהודים. (השם היה במקורו ביידיש: "מנגינת החלומות"). המציאות האומללה, חסרת ההגיון היתה בעינינו כ"חלומעס". רק כח החיים ויצר הקיום החזק שלנו, עזרו לנו לשאת את החיים, לקוות ולשמוח בעת קשה כל כך.

רחובות מסויימים היו אסורים למעבר יהודים בשעות הערב. לכן "השחקנים" נהגו להתחמק מעיני השוטרים ולעבור דרך הגדרות שב"סטראדה מארה", ולהתגנב מבית לבית, מחבר לחבר, לשם עריכת חזרות ל"הצגת הבכורה הגדולה" או ל"קונצרט המאה".

הטכסטים למחזות נלקחו ממחזות שכתבו מחברים מבוקרשט או ממחברים מקומיים, כמו ד"ר ולדשטיין ואולגה מרקוס. בתזמורת נימנו בני משפחת ינקוביץ (האב; הבן אורל; הבת אלה), דידי שטיינבוק, סולו בלומנפלד, יזי לזרוביץ, אוג'ן פלדהר, יזי הרשקוביץ, ביבי בראונשטיין, מ. האס. הקונצטרים נוהלו ע"י בלנש אדלשטיין והאנס קופלר.

את ההצגות ניהל "הבמאי" ארנסט סימון. השחקנים הבולטים והזכורים לי: ז'קו, יזו דוידוביץ, פלורטה אברמוביץ, עדה סימון, ג'נל סולומון, סילביו סולומון, מינה שכטר, פאולה רוסו-גולדברג.

בכמה מבין צעירים אלה נתגלו כשרונות משחק גדולים. אלה המשיכו בקריירה בימתית. אחדים תרמו לייסוד התיאטרון הממלכתי בבקאו בתקופה מאוחרת יותר. חשוב להזכיר את לורי אייזיק-קאמבוס, שהפכה שחקנית ידועה. מחלה קשה שמה קץ לקריירה הבימתית שנכונה לה. רוזינה קאמבוס בתה היתה וגם כיום היא שחקנית מוכשרת, המשיכה את מסורת המשפחה. בלנש אדלשטיין שהיתה זמרת אופרה. פריץ בראון - שחקן בתיאטרון הממלכתי של קונסטאנצה (רומניה). אלו ואחרים היו בפעילותם האמנותית הגוף והנפש של מהפכה אמנותית קטנה זו בבקאו בימים ההם, ימי זעם ופלצות. "השחקנים" עבדו ללא שכר, כל ההכנסות הוקדשו לבית-היתומים שבחסות בית הספר התיכון ולבית אבות.

אף שכיסיהם של השחקנים היו ריקים, נפשם היתה מלאה ועשירה. אולם המופע היה מלא אדם וליבנו הלם בחוזקה כאילו בקצב השיר וריקוד חסידי. מדי פעם גילינו בין הקהל חבר לשעבר לספסל הלימודים, שהיה נוצרי, או אישיות מוכרת אחרת, לא יהודית. אלה עוררו בנו רגשות חמים ואנו הסתרנו דמעה. חיינו בעולם אכזר מלא רצח בריונות ורשעות ונפש חמה אחת היה בה לחמם את ליבנו.

היום, לאחר כיובל שנים, הסיוטים וה"חלוימעס" נעלמו אט אט ... היום, אנו חיים במציאות חלום-אמת. בארץ שראינו בה חלום בשנים הללו, ארץ מעבר למסך אחר.

בריחות

"מוזר, דרמאטי ועקום הוא גורלו של העם היהודי בארצות הגלות". הרומני נולד משורר, חי ועבד כפקיד ומת כגימלאי. חייו שקטים, פה ושם עליות וירידות קלות עם תיקונים קלים בהתאם למוצאו, מעמדו החברתי ונטיותיו. הילד היהודי מעולם לא ידע מה צפוי לו בחייו.

פעמים רבות הרהרתי בילדותנו ובנעורינו. נזרקים ממקום למקום, מבתי ספר, מבתי מגורים, מן העיירות אל חושך הליל הנאצי. אנו חיינו בחרדה מתמדת לעתיד.

כשהנוער הרומני התכונן לחיים ולשמחות החיים, אנו היהודי ז הנודדים חיינו באי וודאות ובהכנה לבריחה. היציאה הראשונה היתה בקיץ 1941. ה פצה שמועה שיהודי עיירות מחוז בקאו יגורשו. שמועה זו הפכה למציאות. בבוקר בהיר ושקט אחד הגיע צו הגירוש, לפיו לא תדרוך אף רגל יהודון בטרגו-אוקנה (Tirgu- Ocna), מוינשטי (Moinesti), אונשטי (Onesti), דרמנשטי (Darmanesti), פרינצ'א (Perincea).

הגיעו אלינו שמועות על הפוגרום בדורוהוי (Dorohoi), על הפוגרום ביאסי (Iasi), על רכבות-המוות, על גירוש טרנסניסטריה (Transnistria) ועל מחנות-ההשמדה. ידענו שצפוי לנו מוות, אך לא ידענו איך ... "בינתיים" גורשו רק יהודי עיירות המחוז. צו הגירוש היה חד-משמעי: תוך 24 שעות יהודי העיירות חייבים היו למסור, לארוז ולהטעין את חפציהם. רק חפצים שאפשר היה להטעין בעגלה אחת, בפינת עגלה שעבורה נאלצו לשלם בזהב. מן העיירה ומן הכפרים הסמוכים לה הגיעו חיש מהר רומנים רבים שהריחו את ריח השלל. הם באו "לקנות" לתפוס רהיטים, פסנתרים, חפצים שעברו במשפחה היהודית מדור לדור, יקרים ליהודים וזולים לרומנים.

המחזה היה מפחיד. בתים התרוקנו תוך מספר שעות. לתאוות הבצע ניתן ביטוי אף

מצד "ידידים" ו"שכנים טובים". היהודים היו המומים מיחסם זה של האנשים שעימם חיו שנים. היתה אוירה כאילו כל מה שקורה הינו חלום בלהות.

פה ושם אפשר היה למצוא כאלה שהסתתרו מחמת הבושה, בושה על שהינם בני עם שאיבד צלם אנוש. היו ביניהם מעטים שניגבו דמעות חוסר אונים בהסתר, על שאין ביכולתם למנוע אכזריות זו.

יהודי העיירות טרגו-אוקנה, דרמנשטי ואונשטי יצאו לדרך בשיירות. בכאב היפנו מבטיהם לעיירת הילדות, להרי קשין (Casin) המיוערים, להרי אויטוז (Oituz) לוואדי הכסוף של נהר טרוטוש (Trotus). הותירו אחריהם זכרונות ילדות ונעורים.

צוענים שוכני אוהלים הביטו לעברם בפליאה, מי אלה הבאים לתפוס את מקומם. לא היה להם על מה לחשוש. "היהודונים" לא עצרו שם.

לאחר שעות ארוכות של נסיעה עם מטלטליהם, חבילות הבגדים וכרים, לאחר הליכה ברגל אחר העגלה, הגיעו יהודי עיירות המחוז לעיר בקאו. קרובים חברים וסקרנים הקיפו אותם בהגיעם לעיר. הופצה שמועה שהם ישארו בבקאו כחפצים בלתי שימושיים. ואכן הם נשארו בבקאו ולא נשלחו למחנות ריכוז בדרך ללא חזרה. עגלותיהם נעצרו בחצרות בתי-כנסת. אלה יהיו בבתיהם עד סוף המלחמה. אחדים מהם מצאו מקלט אצל קרובי משפחה. אחדים שכרו דירות. למגורשים לא נותר דבר, אולם היתה להם תקווה. עודדה אותם העובדה שילדיהם חזרו ללמוד בבית ספר יהודי, יסודי או תיכון. בתי ספר אלה היו בעלי חשיבות עצומה לתלמידים המגורשים. התלמידים המגורשים מצאו לבבות חמים וידידותיים מצד התלמידים והמורים.

גורל יהודי פרינצ'א היה נורא. בעיירה שלטו לגיונרים, גם לפני עליית משטרו של אנטונסקו. ראשיה המקומיים של התנועה הלגיונרית היו: הכומר סיאון, ראש המועצה ניקולא פסלרו, גוצי טומאזי מזלטארי. ההכאות, המעצרים והרדיפות נמשכו ללא הפסקה, עד לגירוש כל יהודי העיירה. גברים נשלחו למחנות עבודת פרך ולמחנות ריכוז שהיו ביאלומיצה (Ialomita), סורואיה (Suroaia), דואגה (Doaga) וגם בטרנסניסטריה מעבר לנהר בוג. רק מעטים מבי יהם חזרו משם. נשים וילדים גורשו לבקאו. הקהילה היהודית בבקאו דאגה להם.

לפני גירוש יהודי פרינצ'א קרה מקרה מחריד. ראשי הקהילה היהודית נתפסו והוחזקו בחדר בקירבת בית העיריה. פרצה שריפה גדולה של קלחים על יד החדר שבו היו כלואים האנשים מזה 48 שעות. הם שוחררו רק לאחר התערבותו של מקומי בעל שם וניצלו ממוות.

לופו נדלר, בעבר ראש הקהילה היהודית מפרינצ'א, מספר:

"נשלחתי יחד עם אבי לבית המשפט ונאשמנו בתעמולה קומוניסטית. בית המשפט שבבוזאו (Buzau) ידע שיש בהאשמה זו משום בימוי, אך מתוך חדש להחשד במשוא פנים קיבלנו שלושה חודשי מאסר. הביאו אותנו לבקאו יחד עם בני עיירתנו. הגנרל

ראקוביצ'ה המכונה "הגנרל השחור", מפקד חזית פאשקאני קיבל את פנינו. הוא היה מוכר כנוגש אכזרי במינו, ניסה להקים גיטו ליהודים המקומיים והמגורשים. גברת אלה קאנצ'יקוב ומפקד המשטרה קוטישל, אדם בעל לב טוב, התנגדו בחריפות".

יהודים לא חזרו מעולם לפרינצ'א. בתיהם נותצו או נתפסו על ידי הרומנים. בנין בית הכנסת נמכר. לאחר נפילתו של אנטונסקו, נתבעו בפני בית המשפט חמישה-עשרה לגיונרים בראשם פסלרו, טירון וטומאזי. אחרים הספיקו לברוח והסתתרו בישובים אחרים תחת שמות בדויים. משפטים של חמישה-עשר הלגיונרים נמשך זמן רב. היו להם ידידים בחוגים הגבוהים. היתה סכנה להיעלמות מכוונת של התיקים. בסופו של דבר הלגיונרים שנשפטו נדונו לעונשי מאסר בני חמש עד חמש-עשרה שנים.

בריחה אחרת של צעירים יהודים לציון היתה בתנאי מחתרת. זהבה סולומון-גלזר, תלמידה לשעבר בבית ספר התיכון היהודי בבקאו מספרת על בריחתם:

באביב 1944, הצבא הגרמני היה בנסיגה בחזית המזרחית. הצבא הרוסי התקדם במהירות. נפוצו שמועות שהרוסים כבר הגיעו ליאסי.

אנחנו, חברי תנועת הנוער גורדוניה, התכוונו לברוח לבוקרשט ולהמשיך משם לארץ ישראל, ארץ הלומות נעורינו. ידענו שתהיה לנו חוויה קשה, "עליה" בלתי לגאלית מלאת הרפתקאות וסכנות. הנסיעה לבוקרשט היתה מסוכנת משום שלא היה לנו רשיון. חששנו משוטרים או סוכנים מרגלים שיתפסו אותנו וכן מכוחות צבא גרמנים שהיו בנסיגה. הוצאתי אישור לימודים מבית הספר התיכון היהודי ונפרדתי מההורים, מחברי ללימודים ומידידים. היינו ארבעה צעירים. לא עלה בדעתנו ששניים מאתנו, פויו גרוברג וואלריו שלר ימצאו את מותם, מות גיבורים ללא עת.

הגענו לבוקרשט מלאי חרדה בלב, התפזרנו כל אחד למארחו. פצצות התפוצצו מעל ראשינו יום ולילה. ישבנו במקלט, כמעט שלא היינו בבית. ציפינו לצאת מהגיהנום ההוא.

ב-12 במאי עלינו לרכבת לכיוון קונסטנצה כדי לעלות משם על אניה. החפצים היו לכל אחד מאתנו היה תיק אחד עם חפצים בסיסיים ביותר. מוכסים רעים ולגלגניים חפרו והפכו בחפצינו ותוך כך סיפרו בדיחות גסות על "יהודוניות" שמסתלקות לפלשתינה. רק תשרים שנתנו להם מתחת לשולחן הפכו אותם לנעימים יותר. הגענו לחוף הים, למקום עגינת האניה שלנו "מאריצה".

אניה שלנו? כן ראינו בתמונות בספרים ובסרטים סוגים מסוגים שונים של ספינות ואניות: אניות נוסעים גדולות, סיירות, יכטות טיול, אך מעולם לא ראינו צירוף כזה של ברזלים חלודים, שנראה בעינינו כארון מתים צף ושמו "מאריצה".

אנית משא בולגרית עם ימאים תורכים או אניה תורכית עם ימאים בולגרים. הימאים נעו על הסיפון כל הזמן. רק מאוחר יותר הבנתי שהם היו בגילופין רוב הזמן. פראי

אדם מלוכלכים ושונים לחלוטין מדמות הימאים היפים לובשי המדים מן הספרים.

באניה היו חלוצים רבים וגם "אזרחים" שהמתינו לחלוקת התאים. הימאים לעגו לנו על מחשבותינו. "בנימוס" הזמינו אותנו למרתף האוניה. שם נאלצנו לבלות את ימי ההפלגה בצפיפות ובמחנק.

אני נזכרת בבריחתנו הראשונה בדרכי הגירוש, בעגלות על חבילותיהן. לפחות אז היה לנו אוויר לנשימה ושמיים מעלינו. כאן במרתף האניה, לא היה לנו דבר מלבד נר שהאיר את גופותינו השרועים בצפיפות על הארץ.

מעט אחר ההפלגה פרצה מחלת הים בין הנוסעים. ניסינו להתנתק מהמון הגופות ולהתאוורר בסיפון אך היינו תשושים מן המחלה והמאמץ הגדול ולכן פעמים רבות נשארנו במקומנו. במרתף האניה שרר ריח רע מהלכלוך ומההקאות. האוירה היתה בלתי נסבלת. המזון היה גרוע. נס קרה שלא פרצה מגפת-הטיפוס או מגפת הכולרה באותה קליפת אגוז רקוב ששטה על גלי הים וכאילו הפליגה מעצמה.

היינו קרובים לקושתא כשקרתה תקלה במנוע. האניה נעצרה. התפלאנו שהמנוע עבד עד המקום ההוא! צוות האניה הצליח להודיע ברדיו לרשות הנמל על התקלה. מרשות הנמל שלחו ספינות-גרר שגררו אותנו לנמל.

הגענו לקושתא בלילה. הנוף שנגלה לעינינו היה יפה. אורות הנמל והעיר גילו לנו מראה כללי של עיר מ"אלף לילה ולילה" כיפות זהב של כנסיות, צריחי המסגדים דקרו את האוויר, "קרן הזהב" עם ארמונות מפוארים שליד מיצר הבוספור שדרכו עברו משך דורות שבטים פראים של פולשים, מקום שהוקמו בו תרבויות נצחיות. הבטתי על המראה, הכל נראה בעיני חלומי. הייתי עייפה מחום, מרעב, מחוסר שינה. כולנו הרגשנו כאילו נולדנו מחדש, ודם חדש זרם בעורקינו.

ירדנו מטושטשים, חלשים וללא איזון מ"ארון המתים" שהפליג עד שם. קיבלו את פנינו אנשי הסוכנות היהודית, אלה היו הישראלים הראשונים שפגשנו. הם נתנו לנו חבילות מזון, הובילו אותנו אל הרכבת והעלו אותנו עליה.

עברנו את אנטוליה, הבטנו באושר על שדות-הפרגים, על הרי הלבנון. הרכבת עברה במעברים תחתיים, בישובים שנראו מוזרים בעינינו, שונים לחלוטין מאלה המוכרים לנו.

החניה הראשונה היתה בחלב שבסוריה. שם חנינו במחנה צבאי בריטי. אחיות מ"הצלב האדום" הזריקו לנו זריקות חיסונים וטיפלו בפצעינו שהתפתחו בגלל הלכלוך והתנאים הקשים שהיו באניה.

היינו במצב בריאותי גרוע. היינו חולי קיבה לאחר מחלת הים והמזון הגרוע. אחדים מאתנו קודחים מחום. ידיהם התנפחו ולא היה ביכולתם להניע אותם בגלל זריקות החיסון. אולם אט אט מצבנו השתפר ועמו מצב רוחנו עם התקרבותנו למטרתנו הסופית הגדולה ...

הגענו לביירות, "שוויצריה של המזרח התיכון". עיר זו הדהימה אותנו ביופיה,

ארמונותיה והוילות המפוארות שבה, המונים בחוצותיה וחופיה המפוארים. ברחובות היו חנויות מפוארות של תכשיטים, של לבושים אירופיים ומזרחיים. לא היתה לנו אפשרות לראות את העיר, רק בדרכנו לתחנת הרכבת. בתחנת הרכבת המתינו לנו שליחים מארץ ישראל. הם קיבלו אותנו בחום, נתנו לנו מזון ופירות. היינו נלהבים ורקדנו הורה ושרנו שירים חלוציים. עלינו לרכבת שהיתה רכבת להובלת סחורות, עובדה שלא השפיעה עלינו. היינו קרובים לארץ אבותינו, לארצנו ורק לכך היתה חשיבות בעינינו.

נכנסנו לארץ ישראל דרך ראש-הנקרה. האיחולים "יהודונים לפלשתינה" התממשו. בעת הנסיעה ברכבת נופפו אלינו יהודים בכובעיהם, ברכו אותנו לשלום.

בעתלית עצרו אותנו האנגלים. אלה היו קרירים, אדישים ורשמיים. הובלנו למחנה ההסגר. היינו מלאי התלהבות, שרנו ורקדנו הורה וכלל לא הפריע לנו מצבנו.

שהינו בביתנים ובהם ערוכים מיטות גסות. בלילה חלמנו על החיים החדשים שהחלו זה עתה וחשבנו על אחינו שהשארנו מאחורינו. קיווינו שגם הם יבואו אחרי תום המלחמה!

לאחר שהות מה בעתלית פוזרנו בקיבוצים ובישובי עליית הנוער - סוף סוף הג גם לנו ...

מאז חלפו יותר מארבעים שנה. רבים מאיתנו נשארו רחוק-רחוק. חלקם אבדו בדרך: במצולות ים, באניות שהצבא הגרמני הטביע. מירצ'א גרינברג, תלמיד התיכון היהודי, הוזה שמצא את מותו ב"מקפורה". זכרם שמור עמי לעד. מקום חם נוסף בליבי תופסים רובין יהודה, רייכר צבי ואחרים, תלמידים חברי לספסל הלימודים בבית הספר התיכון היהודי, וכן איציקוביץ, מורי לעברית מטרגו-אוקנה, אשתו ואחיינית אחת. אחרים מצאו מותם ב"סטרומה". שומרת אני זכרם של בתו של אוכברג, מוכר-ספרים מטרגו-אוקנה, נשואה לעורך-דין צעיר בשם יונס ועוד רבים אחרים שמצאו מותם על קידוש השם ... לקחו איתם למצולות את תקוותיהם. וכל זאת לאחר שעברו מדורי גהינום מאת הפושעים הנאצים. במותם הצטרפו לקורבנות מחנות ההשמדה שהיו בטרנסניסטריה, על חופי בוג, באושוויץ ובמאידנק. הנני מזילה דמעה מאוחרת לזכרם, אחת מבין הדמעות הרבות ששפכנו בעת גירושינו ובריחותינו!

יתומי טרנסניסטריה

חודש מרץ 1944...

פעמים אין ספור מנקרת בראשי שאלה: "כמה זמן חלף מאז שעברתי את הגבול בין חיים למוות?" אולי שבוע, אולי חודש, אולי לא היו הדברים מעולם ...

השארתי מאחורי עולם תוסס חיים, מחייך לשמש, מחייך לנשים, לילדים ... כאן מצאתי עולם משותק, קשור בכבל הסמוי של הגירוש, מגייס כל כוחותיו כדי להאריך חיים ביום-יומיים, נאבק על חיי הגוף שמא ישבוק חיים מרעב, ממחלות ומחוסר-אונים.

מוזר! הייתי האדם החופשי היחיד בעולם שבוי. הסתובבתי כסהרורי בסימטאות הצרות של הגיטו. מדי פעם נעצרתי ע"י כיתת-סיור של שוטרים ואלה הוציאו אותי מהזיותי. ביקשו ממני להזדהות והביטו בי בעיניים רעות, חשדניות. הייתי בעיניהם כרוח רפאים בעולם של דיבוקים ...

מה חיפשתי שם? מה חיפשתי? שליחות מוזרה היא לחטוף ילדים מידי אמהות. בכך קיוותי להצילם מציפורני המוות ולהביאם לצד ההוא. איזה ילדים? נשארו כה מעטים ... אחדים נפחו נפשם עוד בימים הראשונים של הגירוש, ברכבות חתומות בעופרת שהביאו אותם לדרך שלא היתה חזרה ממנה אל טרנסניסטריה. אחדים נקברו תחת תכריכים של שלג במרחבי הערבה ...

מצאתי רק מעטים, נותרו כמה מאות אומללים רעבים בחדרים קפואים, חנוקים וחשוכים.

אני הגבר שפסעתי כמו סהרורי בסימטאות הגיטו. ראיתי מראות ועיני צרבו כשיבשו הדמעות ... הייתי מזועזע מחולי הנומא. החולים במחלה איומה זו היו שרועים על

הארץ והתולעים שרצו על גופם. ראיתי המון חולים שרועים כל כאילו בערימות. רופא הגיטו הסביר לי שמחלת "נומא" הנוראית מקורה בסובין של קמח-התירס, שהיה המזון היחיד של תושבי הגיטו: הם בישלו אותו במקום ממליגה. הבטן התנפחה, הקיבה כאילו התהפכה מכאבים. חולים שכבו ללא הכרה, ערומים וגופם נכנס למצב ריקבון בעודם בחיים. פצעיהם שרצו תולעים, שניסו לתפוס כל חתיכה קטנה של בשר חי ...

הנני אוזר את כוחותי האחרונים ומגיע לתחנת-הרכבת ... שם, השתרע שדה ענק. היתה שם הרכבת האמורה להחזיר אותי לעולם החיים והחופש. נותרו שעתיים עד לצאתה של הרכבת מהתחנה. הגיעה שיירה של כמה מאות ילדים חלושים ורזים עד להחריד, לבושים סמרטוטים. אלה נאספו מכל גיטאות טרנסניסטריה והובלו לכיוון הקרונות תחת שמירה של שוטרים וכלבי השמירה שלהם.

הנני מקבל את הקרון שלי, קרון בהמות, כמו כולם ... מחזיק בידי הרועדות את רשימת "הנוסעים" שלי. קריאת השמות ...

לפתע קמה מהומה נוראית. יללות וצרחות חותכות את האוויר. המון אדם מציף את השדה המכוסה קרח. מראה של חזון-אחרית-הימים. נשים בשער פרוע וחזה מעורטל, זקנים ונערים במבטים מפוחדים ונבוכים לבושי שק שנראה כאילו נשמט משום שגופם היה כחוש. כולם רצים במהומה שאין לתארה לכיוון הקרונות שלנו.

מאוחר יותר, הבנתי. ההמון הצליח לפרוץ את שרשרת השוטרים ולפלוש לשדה, כדי לתפוס את הרכבת ולעלות אליה. זו היתה הרכבת היחידה שנסעה לחופש, לחיים.

הם נתפסו על מסילי הקרונות, על מדרגות, על מגופות. נשים קראו בשמות ילדיהן ותלשו שערותיהן. אחרות איימו באגרופיהן על המרצחים. אולי זו היתה התפרצותן הראשונה מאז הגלייתן.

תחילה השוטרים היו המומים. הם הופתעו ולא היו מוכנים. הביטו מבולבלים על המתרחש. עד מהרה השוטרים התאוששו ויצאו מהמבוכה. תגובתם היתה נוראית וגרמה אסון. השוטרים החלו להסית את כלביהם להתקפה על היהודים ולהכות בקתות הרובים לכל כיוון אפשרי.

דלת הקרון היתה פתוחה וראיתי בה את הסרבנדה הפראית של הדיכוי. כלבים מאולפים לאכזריות והרג, התקיפו ונעצו שיניהם בקורבנות האומללים ועקרו מהם חתיכות בשר וסחבות. שוטרים היכו בחמת זעם ושינאה. האוויר רעד מהצעקות. היו שנפלו תחת המכות וגופם נדרס על ידי ההמון שהחל לסגת. מספר המרצחים גדל בינתיים והקיף אותם. נביחות הכלבים התערבו בצעקות קצינים שנתנו פקודות וירו באוויר או בהמון כדי להפנות תשומת לב השוטרים לפקודותיהם. פצועים והרוגים שרועים היו בהמונים בשדה וכוסו בשלג, אחרי זמן קצר.

שמעתי חריקה ... דלת הקרן נסגרה מבחוץ, שמעתי אנשים שהתעסקו בחתימת הקרון בעופרת ... לא הצלחתי לראות דבר בגלל החושך ששרר בקרון והעשן שנפלט מתנור עם גחלת.

הדלקתי פנס נפט שקיבלתי בעת צאתי למסע וראיתי סביבי דמויות חלושות וחיוורות, בין גלי עשן. מראה סיוט. נזכרתי שאז כשפרצה המהומה שהיתה כגהינום, היו שנתלו על ידית הדלתות וביקשו ממני לרחם עליהם, להציל את חייהם. אומנם הייתי מודע לסכנה שאני לוקח על עצמי אם אקח אפילו אדם אחד בלבד בלתי חוקי. ניסיתי להתנגד ולהוריד את ידיהם מידית הדלת וממטילי הקרון. מה יכולתי לעשות? כוחי היה חלש מול אלו הנעבקים בשארית כוחם לשמור על חייהם. יכולתי לקרוא לשוטרים ולבקש את עזרתם. איך יכולתי לבקש עזרה ממרצחים? בודאי שלא. רק מחשבה על כך השתיקה אותי.

עמדתי חסר אונים, מחשבה עלתה במוחי שאולי לא קרו הדברים מעולם. ניסיתי לספור את הנוסעים שהיו תחת פיקוחי. הייתי מלא חרדה. אני משער שמספרם היה גדול כפליים ממספר המופיעים ברשימות. איך שאר השליחים הצליחו לעמוד בלחץ בקרונות אחרים? ומי יכול לומר שהצליחו?

אם היו לי ספקות שזו אינה המציאות אלא חלום תעתועים, הן התפזרו כעבור רגע. מישהו אחז בזרועי. שמעתי קול חלוש לוחש לי: "זאת אני, מירה". נבהלתי, נדמה שקיבלתי הלם חשמלי. מירה? לא, זה בלתי אפשרי. הרי זה שגעון! לא יתכן... כנראה שהתחלתי לחזות חלומות-בלהות!

הכרתי את מירה בעיר הולדתי כעשר שנים לפני תחילת השואה. היתה בינינו חברות יפה כפי שקורה לעיתים תכופות בין צעירים היוצאים לכבוש את החיים, לדעת את סודותיהם, להבחין בין טוב לרע, בין יפה למכוער, בין חושך לרע.

דרכינו נפרדו כעבור שנים. שמועות הגיעו אלי שמירה נישאה והמאורעות מצאו אותה בעיר שגורל תושביה היה גירוש. בעת שהותי בגיטו לא פגשתי בה.

מירה סיפרה לי שילדתה נמצאת באופן "חוקי" באחד הקרונות, שבעלה נשאר בגיטו והיא לא יכלה לעמוד בפני הפירוד מילדתה. ניסיתי לראות את תווי פניה לאור הפנס בין גלי העשן. הייתי מבוהל. לא יכולתי להאמין שזו מירה שהיתה זכורה לי כבחורה שובבה, רזה, בעלת עיניים שחורות ומלאות חיים, שתמיד שאלה דבר מה. עתה היתה כצל של אישה, כילד חלוש, כשריד אנוש. הסבל והתלאות מחקו את הבדלי הגיל. ילדים נראו כזקנים ומבוגרים נראו כילדים חלשים.

מתי התחלנו לרוץ במישורים מכוסי קרח של הערבה? הבטתי דרך הסדק שהיה בין קורות הקרון. ראיתי שהלילה ירד. מדי פעם הצמדנו את פנינו אל הקורות הצוננות כדי לנשום אוויר צח שחדר פנימה.

האוויר בקרון היה דחוס ואנו נחנקנו מעשן שצרב את עינינו. ריח רע של צואה, שתן, ופצעי מוגלה שנק אותנו. ילדים נאנקו, בכו וצעקו בסיוטים.

חיכיתי לעלות השחר. חששתי מביקורת ראשונה והייתי מפוחד עד מוות. רציתי לצאת מן הגיהנום בכל מחיר. מירה היתה ערה כל הלילה לידי. לא היה בה כוח לדבר,

עיניה הצורבות מיובש ומבכי ביטאו יותר מכל מה שיכלו לומר שפתיה שהכחילו מקור.

לפתע נעצרו גלגלי הקרונות בחריקה. הקטר צפר צפירה חדה לתוך הלילה. קולות אנשים נשמעו מבחוץ, רעש ואחר כך היה שקט. כך חלפו שעתיים. בין קורות הקרון חדרה קרן אור והשחר עלה.

הרגשנו המולה מחוץ לקרון. חותמי העופרת של הקרון הוסרו. הדלת נפתחה ואנשים במדים נכנסו פנימה. מיד הבנתי לפי הבעת פניהם שהם קיבלו ידיעות על ה"בלתי חוקיים" שהיו בקרונות. הם החלו לספור את הנוסעים, אך ויתרו. הצטווינו לרדת מן הקרון. ילדים קטנים שלא היה בכוחם לרדת בכוחות עצמם נגררו ונזרקו לידי שוטרים שעמדו ברציף ... תוך מספר דקות הרציף המה ילדים, כך גם המקום שבין פסי מסילת הברזל. סגן אלוף, שנעזר באזרח, החל לקרוא את הרשימה השמית. אנו חברי המשלחת הועמדנו בצד. מי שנקרא שמו הועלה לקרון. כמאתיים איש ששמותיהם לא הופיעו ברשימות נשארו ברציף. אלה היו "הבלתי חוקיים" ... ראיתי ביניהם את מירה. לפתע התנפלה על ילדתה שהועלתה לקרון על-ידי חייל. היא חטפה את הילדה מידי שוטר, חיבקה אותה בייאוש וכיסתה פניה בנשיקות. קצין היכה אותה בשוט, שתיהן, האם וילדתה, מעדו ונפלו. לא ראיתי את סוף הפרשה. הסגן אלוף לקח אותנו לאולם ההמתנה של תחנת הרכבת. התבקשנו למסור את התעודות והואשמנו בסיוע לאנשים לברוח ...

אינני זוכר כמה זמן שהינו באולם ההמתנה של תחנת הרכבת אטאקי. נשמעו הפגזות תותחים, ואין פלא שהשוטרים שכחו אותנו. נראה שהרוסים הצליחו להכניע את הכוחות הגרמניים בחזית. לפתע הופיע סגן אלוף מלווה באזרח. נשא נאום נמרץ, והודיע לנו שקיבל הוראות מבוקרשט לתת לנו רשות להמשיך בדרכנו עם שיירת הילדים. לשלטונות היו כנראה דאגות אחרות; שוב מסרו לנו לאחריותנו את הילדים. ילדים סיפרו לנו ש"הבלתי חוקיים" הוחזרו לגיטו מוגילב בצעדה ברגל.

מאז חלפו יותר מארבעים שנה. "ילדי שלי", ילדי טרנסניסטריה, חיים ברובם בישראל. אני פוגש אותם ברחובות תל-אביב, בקיבוצים במושבים. עתה הם הורים לילדים. צברים בריאים שאינם יודעים ולא יוכלו לעולם להבין את שקרה אותנו בתקופת השואה. "ילדי טרנסניסטריה" לא ישכחו את השואה לאולם. היא טבועה בדמם. הבת של מירה ואביה לא ישכחו לעולם. פגשתי את האב ביפו לפני מספר שנים. הוא סיפר לי שמירה נפטרה ממחלת הטיפוס ומעגמת-נפש שבוע לאחר שחזרה לגיטו. הוא התעניין בספר שהופיע ברומניה בשם "טירוף" ושאל אותי אם נכונים הדברים. ספר שעל פי השמועות מנסה לשקם את זכרו של "הכלב האדום" אנטונסקו. בחוסר אונים, הרמתי כתפיים. קראתי בעיניו תוכחה: "מה, גם אתה שכחת?"

לא לא שכחתי ... הנני כותב כתב-אשמה זה בשבילכם, ילדי טרנסניסטריה שנותרתם

קבורים תחת השלג בערבה. עבורכם, שהמוות השיג אתכם, אכולי מחלת "נומא" הנוראה. בשבילכם, המתאבלים עדיין על יקיריכם המתים שנקברו באדמת הגיטאות ברשאד, סקאזינץ, מוגילב. בשביל הקורבנות והניצולים אני כותב כתב אשמה זה על המרצחים ועוזריהם. כתב אשמה על אלו המנסים ב"טירוף" הלאומניות לזכות את המרצחים מפשעיהם.

---

(1) מחבר הספר היה חבר בוועדה הארצית שהחזירה לרומניה את הילדים היתומים מטרנסניסטריה בחודש מרץ 1944.

סוף פסוק

השנה הרביעית למלחמה כמו השנים שקדמו לה החלה בשיירת סבל, שליטה בכוח הזרוע ורדיפת יהודים. השלטונות המשיכו בהגבלת חרות האדם. אזרחים שמרו על מרחק, התנכרו למכריהם היהודים והתנכלו להם. נראה היה שלא חל שום שינוי. אולם עין בוחנת יכלה כבר לראות תופעות חדשות, בלתי רגילות, סימנים שלא ידעה עד כה. נוצרים בעלי מצפון חשו רגשי אשמה, במיוחד כשהתחילו בשורות רעות להגיע מהחזית. רעיון "הרייך בן אלף שנה של היטלר" הפך לבלתי אמין אף בעיני משתפי הפעולה הקנאים ביותר. רומנים רבים האמינו שנפילת הנאצים מתקרבת, ויחד איתה גם שעת החשבונות. מספר רב ביותר של אנשים היו שותפים לידיעה על אשמתם כלפי הקהילה היהודית, שבהשפלתה ובשדידתה השתתפו.

אחדים אף איבדו את עשתונותיהם והגבירו את תוקפנותם וחוסר אנושיותם, אך ברובה הגדול האוכלוסיה הרומנית התחילת להגיב בהבנה צבועה כלפי היהודים וסבלם וגם בצורך להתנצל. שוטרים נהפכו לידידותיים יותר, מוכנים לעצום עיניים ל"עבירות" מסויימות של יהודים, כמו הופעת יהודים בשוק לפני או אחרי השעות המותרות, או נוכחות יהודים ברחוב בשעות הערב בהן נאסר על היהודים לצאת בלי אישור מיוחד. המחזה המשפיל של "העבריינים" - יהודים, בעלי-מלאכה או סוחרים קטנים שהוכרחו להסתובב ברחובות העיר עם שלט על גבם האומר: "ככה יקרה לספסרים" - נעלם מן הרחובות. יהודים עדיין נשלחו לעבודת פרך, אך שוטרים וחיילים ששמרו עליהם נהגו יותר אנושיות ופחות אכזריות. בעצם תגובות למשלוחים אלה התחילו להגיע ממקום שפחות ציפו לכך. היהודים העניים - שהיו הרובד החברתי הנפגע ביותר על ידי שלטונות הקהילה היהודית, כשנדרשו אנשים אלו להשלח לעבודת פרך - התקוממו ומחו על כך שהעשירים מתחמקים מגורל זה במחיר כספם או באמצעות פרוטקציות. הם הקימו שערוריה, וראש הקהילה - בימים ההם עו"ד יונס - נאלץ להרגיע את הרוחות. אלו היו מריבות בסיגנון "מלחמת המעמדות", שנראו כהד למה שהתרחש בצפון רומניה. הצבא הסובייטי פלש לערים בוטושאני ודורוהוי והשליט שם סדר חדש. כן היה צפוי שהצבא הסובייטי יבוא להתקפה אחרונה ברומניה כדי לכבוש את שאר הערים והמחוזות. התקווה ששלטונו של אנטונסקו יפול סוף-סוף ושהצבא הגרמני קרוב למפולת מילאה את ליבות האנשים שסבלו מן הגזירות ומחוקי הגזע. אולם זו היתה תקווה מעורבת בחרדה. עדיין היו שמועות שגוסטב ריכטר, נציגו של אייכמן ברומניה, האיש של היטלר, לא ויתר על ההסכם שלו עם אנטונסקו לגרש את כל האוכלוסיה היהודית של רומניה לפולין. הופצו שמועות שהעסקן היהודי ד"ר וילהלם פילדרמן - יו"ר אגודת היהודים הרומנים שהוצאה מחוץ לחוק, כמו כל

המפלגות והארגונים - וגם הרב הראשי ד"ר אלכסנדר שפרן הפנה פניות נרגשות ומיואשות למלכה אלנה - אמו של המלך מיכאל - וגם לראשי הכנסיה האורתודוכסית הרומנית בבקשה למנוע מימוש תוכנית אבדון זו. אנשים ספרו בחרדה את החודשים, את השבועות, ואף את הימים להצלה.

העיר בקאו עדיין היתה חזית: חיילים גרמנים צעדו בגאוה ברחובות אולם עיקר עיסוקם היה משימות סודיות בפרברים, באזור תחנת הרכבת, מסילות הברזל ובמגרשי-המלאכה. מטוס סובייטי הפציץ את מרכז העיר והוליד חרדה וחששות מפני הפגזה אווירית רצינית. אולם למזלם של תושבי העיר לא נמשכה ההפצצה. האוכלוסיה הנוצרית החלה בהכנות לבריחה. ארזו את חפציהם בסודיות כדי שהרוסים לא יתפסו אותם בשעת בריחתם. הנוצרים פחדו גם מהיהודים, מאותם יהודים שתקפו או שדדו את רכושם. היתה גם תופעה הפוכה. נוצרים פנו ליהודים וביקשו מהם לדאוג לרכושם בעת בריחתם והיעדרם הזמני מן העיר. הכל היה מוכן לשעת האפס. והיא לא איחרה לבוא. ביום קיצי אחד, 23 לאוגוסט 1944, סוף פסוק, מנגינה אחרונה לסימפוניה של ואגנר, "שקיעת האלילים" הארייים.

אופקים חדשים

"הרפובליקה" שבבקאו

אלה שעברו את הימים הבלתי נשכחים של שחרור מהאוייב הנאצי, זוכרים שקיבלו את המאורעות ברגשות מעורבים: שמחה על חתימת ההסכם להפסקת האש, אי-שקט שגרמו חיילים גרמנים שבעת נסיגתם פוצצו ביתני ומחסני צבא בפרברים, ההבטחה לגבי יחס הצבא הרוסי המשחרר, יחס שכלל לא היה ידידותי, אלא שחצני ותוקפני.

אולם לא היה רגע פנוי לייאוש. ידענו שהצבא הסובייטי הגיע להסכמה עם האוכלוסיה המקומית על אודות סדרי החיים בערי מולדביה הצפונית. החיים והמינהל התארגנו במהירות במחוזות אלה, ותפסו את מקומה של החרדה מפני הצבא הנאצי שנסיגתו היתה עכשיו בלתי נמנעת וההרס שנעשה על ידו לא היה אלא פירפוריו האחרונים של דרקון פצוע פצעי מוות.

התנועה ברחובות העיר היתה מצומצמת, אך טרם באה השלווה על העיר, תושבים רבים עזבו את העיר מתוך חרדה מהרוסים ועוד רבים חששו שהגיע הזמן לשלם על פשעיהם. רבים ממשתפי הפעולה עם הנאצים האמינו קודם לכן באמונה שלמה שהרייך הגרמני יתקיים אלף שנה. רבים מהם היו לגיונרים, נאצים קציני משטרה ונהנתנים שחשבו שבא הקץ על הציבור היהודי ("הקהל", "מרצחי האל המוצצים את דמם של הנוצרים").

מוסדות הציבור היו ריקים מפקידים. בית המשפט ולשכת הממונה על המחוז נראו כמו לאחר פלישה; תיקים מפוזרים על הרצפה, כלי-נשק נטושים על ידי חיילים גרמנים, מזרונים ישנים, גללי צואה מעלים ריח רע בכל פינה. דלתות שבורות וחלונות מתפוררים. במצב דומה היו גם מוסדות ציבור אחרים: לשכת עורכי-הדין, לשכת המסחר, העיריה והבנקים.

המעשה הראשון שנדרש היה להשיב את הסדר על כנו. אורגנה במהירות משטרה חדשה, תחת פיקוח הוועד האזורי של המפלגה הקומוניסטית: קבוצות של צעירים קומוניסטיים ושל תלמידי תיכון נשלחו לעיריה וללשכת הממונה על המחוז. עו"ד דיוניסי יונסקו (Dionisie Ionescu), קומוניסט מן התקופה שהמפלגה הקומוניסטית הרומנית היתה מחוץ לחוק, מונה לתפקיד הממונה על המחוז. היה זה המינוי הראשון למשרה ציבורית בעיר לאחר כניסת הצבא הרוסי. למשרת ראש עיר מונה מורה בשם ג. בוטזאטו (G. Botezatu). היה צורך למלא את החללים הריקים שנוצרו בכל תחום מתחומי החיים ולהמשיך בצורה רגילה בעיר שבה נעשו כה הרבה מעשי אימה וזוועות. הקושי העיקרי היה האספקה. העיר היתה מנותקת לחלוטין משאר חלקי הארץ. במסילת הברזל בקאו-בוקרשט לא היו עוד פסים תקינים. במקומם היתה מסילה שהפסים בה היו רחבים, שעליהם יכלו להשתמש רק רכבות וקרונות רוסיים.

חשוב באותה המידה היה שיקום חיי הרוח. לפתוח את בתי-הספר, את הספריות ואת בתי החולים. תלמידי בית הספר התיכון היהודי יצאו לפעולה. הם הסתובבו בחוצות וערכו חיפושים במוסדות תרבות נטושים, אספו ספרים והקימו "בית-העם" בווילה של פליט עשיר. "בית העם" שימש לא רק ספריה, אלא גם גרעין למוסדות תרבות ואמנות רבים: בית-ספר לנגינה, בית ספר מקצועי. אולם ההצגות ב"בית העם" הפך למעוז חיי הרוח בעיר ובמחוז.

ועד ציבורי מונה לנהל את בית העם. כיו"ר הוועד מונה המורה איליה גרינברג.לחברי הוועד מונו: המורה ז'אן קופלר, הסופר מרצ'ל מארצ'יאן, גבריאל פרידמן (שלמד אחר כך רפואה) והעסקן בלומפולד.

בד בבד עם חיפוש הספרים והקמת ספריה ב"בית העם", שוחזר חלקית האוסף של ספריית "ראזה" ("Raza"-=הקרן), שהוקמה לפני המלחמה על ידי "אגודת התרבות של הנשים היהודיות" בחסותה של יושבת הראש שלה, רוזה פרלברגר ושל עוזה ביאנקה גרופר. אינטלקטואלים רומנים ומשתפי פעולה עם המשטר הפאשיסטי לקחו בזמנו הרבה ספרים יקרי ערך מהספריה. ספרים אחרים הוסתרו במרתפים על ידי הנהלת הספריה. עכשיו, ספרית "ראזה" חזרה להתקיים תחת שם אחר והקרינה שוב אווירה של תרבות על העיר העזובה וההרוסה.

ז'אן קופלר, שהיה חבר וועד בית העם, מונה גם כמנהל בית-הספר לנגינה. תלמידי בית-הספר התיכון היהודי חידשו שם את התזמורת שלהם, תזמורת שפעלה בימי המלחמה. יותר ויותר צעירים בעלי כשרון מוסיקלי הצטרפו לתהליך הקמת מחזור-יצירות יסודי. אותה להקה היתה הגרעין של התיאטרון הממלכתי החדש. לדוגמת המעון לילדים - שפעל בימי השואה בחסות בית הספר התיכון היהודי -הוקמו מוסדות סעד וגני ילדים שנתנו ארוחות ולינה או ארוחות בלבד.

בסתיו 1944 לא נחשב עוד בית הספר התיכון היהודי לבלתי מוכר. אז תם קיומו. בוגריו ניגשו לבחינות הבגרות. תלמידים ששוחררו ממחנות-עבודה ניגשו במועד מיוחד לבחינות הבגרות שהחמיצו, ורוב התלמידים "ללא מדים" נכנסו או חזרו לבית

הספר התיכון הממלכתי ע"ש "פרדיננד". הם עזבו את בית ספר גלותם ברגשות מעורבים: שמחת ניצחון על הפאשיזם אך גם הרגשה שלעולם לא יוכלו עוד לראות בחבריהם הנוצרים לספסל הלימודים ידידי אמת. הם חשו ניכור, הלומים ומזועזעים מגילויי השינאה, הרדיפות וההשפלות שחוו על בשרם. הם צעדו בבנין המפואר של בית הספר, בחדרי הלימוד האמיתיים, באמפיתיאטורנים, בספריות, בחדרי-העיון, אך לצעדם היה צליל מוזר בהילכם על המרצפות הזוהרות והקרות. כשיצאו מהשיעורים, נהגו להיכנס לסימטה בה שכן לפנים בנין מט-ליפול שבו גילו את ייחודם, את השתייכותם ובו נולדה מחדש אמונותם לארץ שלהם, לארץ אבותיהם. באותו בית מצאו מקלט וטופלו פצעיהם. באווירה של התעלות נפשית, ידידות אמת ואמון הדדי. מורה התיכון היהודי חזרו אליהם ללמד בתיכון הרומני ברגשות מעורבים. ה"איחולים לבביים" שבהם התקבלו היו מזוייפים על פי רוב; מעטים שמחו שמחת אמת.

טקס הסרת הלוט מעל אנדרטת הגיבורים שנפלו על קידוש השם

גולי ואסירי ואפניארקה חזרו אף הם, חולים ונכים אחרי הסבל שגרמו להם נוגשי "אפונת-החציר". חזרו גם צעירים ומבוגרים ממחנות עבודה. הם חזרו במצב גופני ירוד, רעבים ולגופם בלויי סחבות. לרבים מהם לא היה לאן לחזור מאחר שמשפחותיהם סולקו מבתיהן. התעוררה בעיה נוספת: החנויות ובתי המלאכה בבעלות היהודים הוצאו מ"חסות" הרומניזאציה. הבעלים החדשים לא היו מוכנים לוותר בקלות על נכסים שהשיגו בגנבה. טענתם היתה ששילמו, שהשקיעו ושלא יעזבו אותם נכסים עד שלא יוסדר מצבם ע"י חוק. הרבה מחפציהם האישיים של היהודים -רהיטים, מכשירי רדיו, בגדים - נשדדו או "ניקנו" על ידם "במכירות פומביות" שאורגנו כשהוחרם

הרכוש היהודי. הבעלים החדשים ובתוכם גם אלו מן העיירות שהיהודים גורשו מהן ראו בבקשות היהודים להחזרת רכושם כטענות כזב. החזרת-הנכסים כלל לא באה בחשבון. גירסותיהם הסותרות לאלו שביקשו את זכות הבעלות על מה שהגיע להם היו התמרדות נגד "חוצפה יהודונית" שאין להרשותה.

מנושלים מנכסיהם, ללא אפשרות לחזור לעיסוקיהם או לעבודתם המקצועית (מאחר ובתי העסק שלהם הוחרמו), הפכו רוב היהודים תלויים בסעד, עוד בימים הראשונים של "השחרור והחופש", והיה קושי לספק קורת גג, מזון, לבוש וטיפול רפואי במיוחד לאלה שחזרו ממחנות.

בעיה נוספת היתה ענישת משתפי-הפעולה, אנשי המשטר הישן הלגיונרי והאנטונסקאי. בארכיון בתי המשפט והמשטרה היו עדויות רבות על שונאי ישראל שתרמו להסגרת אנשים חפים מפשע. חוקרי המשטרה והמשטרה החשאית עבדו עתה באינטנסיביות בבדיקת עדויות מהמסמכים. מספרם של משתפי הפעולה עלה כשחזרו הפליטים לבתיהם. פליטים אלה היו במצב בריאותי ירוד והתקבלו לתפקידים מסויימים מחוסר אלטרנטיבה. בפעולות הדיכוי, הם היו הנמרצים והאכזריים ביותר. הקומוניסטים לא יכלו לבסס את שלטונם משום שלא היה להם בסיס בעם. היתה להם בעיה בתפיסת השלטון וביסוסו. הם נזקקו לאנשים מנוסים. מגמתם היתה לבחון מאוחר יותר את נאמנותם של האנשים שנבחרו. בינתיים היו זקוקים להם!

"הרפובליקה" בבקאו היתה מנותקת משאר חלקי הארץ. היא השתדלה לנהל ולפתח את חיי הכלכלה שלה בצורה עצמאית. מתי מעט נועזים העזו לנסוע לבוקרשט הבירה ברכבות רוסיות. ביניהם היו סטודנטים יהודים ובוגרי התיכון היהודי. בסתיו 1944, מספר חודשים לאחר חתימת הסכם הפסקת-האש, הם יצאו לבוקרשט על אף כל הסכנות. מסע כזה נמשך שלושה-ארבעה ימים. בקרון נסעו גם חיילים סובייטים או ליווי חמוש. הם התקבלו ללימודים באוניברסיטה ללא בעיות, אף על פי שנאלצו לבקש ראיונות אצל דיקנים שטרם טוהרו ואחדים מהם אף היו חברים בממשלה!

נוצר רושם שהחיים חזרו למסלולם, לסדר ולשלום. הקהילה היהודית קשרה קשרים הדוקים עם הרשות הממלכתית ועזרה לה בעניני סידור מקומות עבודה, ומגורים. האירגונים הציוניים יצאו - זמנית - מן המחתרת ופעלו במקביל להתאחדות הנוער הקומוניסטי ולאירגונים דמוקרטיים אחרים.

מאורע שעורר התלהבות בקרב היהודים היה מצעד ה-1 במאי הראשון. אירגונים ציוניים השתתפו במצעד, ליד כל הפועלים. ד"ר שמואל סבט אירגן את החלוצים, הם צעדו במדים מיוחדים והיו גאים במדיהם ובאמונתם.

גם בשמש יש צללים

תפיסת השלטון על ידי הקומוניסטים נעשתה ברעש גדול. המפלגות האחרות לא ויתרו מרצונן על השלטון. קשריה של בקאו עם בוקרשט הבירה חודשו במלואם. הד המאורעות שהתרחשו בכל הארץ הורגש גם בערי השדה. סילוקן ההדרגתי של ממשלות-הפשרה שברשות סנטסקו (Sanatescu) וברשות רדסקו (Radescu), הקמת ממשלת פטרו גרוזה (Petru Groza) וחוק-הקרקעות השפיעו על האוכלוסיה היהודית והנוצרית כאחד.

הקמת בית-המשפט של העם לשם שפיטת פושעי-המלחמה עניינה במיוחד את האוכלוסיה היהודית ואת ניצולי השואה. הם עקבו אחרי ניהול המשפטים של פושעי המלחמה, הגדולים והקטנים, מפקדי מחנות ריכוז ומפקדי גדודי עבודת פרך. תקווה מילאה את ליבם שכאן יעשה דין צדק.

אסירים לשעבר צעדו במדי-אסירים ועם חבל תליה סמוך לבית המשפט, בסמוך לחלונות בית המשפט. גזרי הדין הראשונים שהיו גזרי דין מוות הומרו עד מהרה לגזרי דין לעבודת פרך ומאסר עולם. משפט מבצעי הפוגרום מיאסי נמשך זמן רב. פושעי-מלחמה אחרים קיבלו עונשים קלים בלבד. היו כוחות ריאקציוניים חזקים שהיה בכוחם למנוע את המשך עשיית הצדק ומנעו את הרשעת הנאשמים. לעומתם היו המשפטים הפוליטיים בעלי משקל כבד וחשיבות מרובה. משפט ראשי המפלגה הסוציאל-דמוקטרית, משפטם של המרשל אנטונסקו ושותפיו חברי ממשלתו, שליטי טרנסניסטריה וראשי משרד מספר 2.

שינוי בגישה כלפי היהודים הורגש עם הופעתו של הוועד הדמוקרטי היהודי (Comitetul Democrat Evreiesc - "C.D.E"). לא במקרה הופיע ארגון זה במקביל לגזירות שהוטלו על הארגונים הציוניים ונגד חבריהם. התפרצויות שמחה בציבור,

אחרונות של הציבור היהודי ברומניה היו לאחר החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947 על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות, יהודית וערבית ועל הקמתה הקרובה של המדינה היהודית. גם לאחר קום מדינת ישראל, ביום ה' באייר תש"ח (מאי 1948).

שני מאורעות אלו עוררו בקרב היהודים רצון להגירה. רבים מהם ראו בפתיחת שערי ארץ-ישראל, אופקים חדשים שאליהם נשאו את נפשם כולם, מגדול עד קטן. היהודים היו מאוכזבים בשנים הראשונות שלאחר שחרורה של רומניה, עובדה שתרמה אף היא לחיזוק מגמה זו. מחד גיסא ניתן עידוד לוועד הדמוקרטי היהודי לחבל בפעילות האירגונים הציוניים ואף לחסלם. הדברים הגיעו לכך שכל פעילות ציונית באשר היא, נאסרה והוצאה מחוץ לחוק ועסקנים ציונים רבים נאסרו והיו לאסירי ציון. מאידך גיסא, דבר מה לא היה כשורה לגבי פעילותם של עסקני המפלגה הקומוניסטית ושל סמכויות המדינה. בשנים הראשונות של המשטר החדש, היתה התערבות בכוח הזרוע של רשויות הדיכוי ואלה השאירו טעם מר. בין התערבויותיהם בכוח הזרוע של רשויות הדיכוי בחיי התושבים היה גם "המרוץ אחר הזהב": קורבנות רבים התאבדו או הומתו על "סירובם" למסור את מטבעות-הזהב שברשותם. בבקאו ידוע סיפורה של משפחת סטרמווסר - שהגיעה למימדים דרטמטיים - וגם סיפוריהן של משפחות שטינבוק, פיצ'ביץ ועוד. יהודים קיבלו בהבנה - אם כי לא בהתלהבות - את מלחמת המעמדות. גזירות מסויימות הותירו טעם אנטישמי כלשהו; יחד עם קשיי ביורוקרטיה וחוסר הכשרון של עסקנים ועובדים חסרי נסיון, אלו חיבלו ביוקרתה של המפלגה הקומוניסטית. המשפטים נגד אישים שנחשבו "מושחתים" או "ריאקציוניים" או סתם מתנגדי-המשטר לא תמיד נועדו לעשיית צדק. בנסיבות אלה, יותר ויותר יהודים החליטו להגר מרומניה. זו היתה החלטה קשה. כל אדם שהחליט להגיש בקשת הגירה עבר משבר שבעצמו לא היה מודע למימדיו. עלינו להבין שיהודי רומניה ברובם החליטו להגר לא מרצון להתעשר-בן-לילה- או מהרפתקנות. יהודים אלה היו קשורים קשר אמיץ למולדתם הראשונה ורק משכלו כל הקיצין השלימו בנפשם עם העקירה מאותה מולדת שבה לא ידעו עוד בטחון לגבי יום המחר, אך ידעו אנטישמיות חדשה שעוררה זכרונות כואבים ופחדים מן העבר הלא רחוק. בזאת נבדלו מן הציונים שמאז ומתמיד רצו להגשים את שאיפתם לעלות לארץ אבותיהם. אלה כמו אלה רצו להשתמש בכל האמצעים החוקיים שבידיהם כדי להגר, אך נתקלו בקשיים ובדחיות. לכן צעירים בחרו בדרך היציאה הבלתי לגאלית. הם נסעו לערי הגבול המערביות של רומניה, שבקרבתן נקודות-מעבר: ז'ימבוליה, אפיסקופיה, ביחורולוי, אוראדיה, באיה מארה, וגנבו את הגבול בלילה בחירוף נפש. אחדים מהם נורו ע"י משמר הגבול. אחרים הצליחו להגיע לבודפשט, המשיכו לוינה, פארים, מרסיי, ומשם הפליגו באוניה לחופי ארץ-ישראל. אולם לא כולם הצליחו להיכנס לארץ. רבים הובאו לקפריסין והוחזקו במחנה פליטים עד קום מדינת ישראל. דבר לא הצליח להפסיק את גל היציאה מרומניה ואת העליה הלגאלית והבלתי לגאלית. יהודים רבים הגישו בקשות עליה כשהם מסתכנים באיבוד משרותיהם או זכותם ללימודים בבתי-ספר או

באוניברסיטאות. רבים מהם המתינו שנים ועשרות שנים עד שבקשותיהם אושרו. מדי פעם אף קרו טרגדיות: משפחות הופרדו באופן שרירותי: האשה או האם קיבלו דרכון ואשרת יציאה והבעל או האב לאו. היו מקרים שליהודים שקיבלו אשרת יציאה, בעקבותיה חיסלו את בתיהם ומכרו את רכושם, ואז דרכוניהם הוחרמו והם נאלצו להתחיל שוב את מאבקם בחוסר כל.

ריבוי הבקשות לקבלת אשרות-יציאה, פגע בקידום היהודים למשרות בכירות והפסיק אותו. יהודים שאיישו משרות בכירות אף כאלה שלא ביקשו אשרת יציאה הודחו בהדרגה ממשרותיהם, או פרשו לגימלאות תחת כפיה. השלטונות חיפשו ומצאו שיטות שונות לסילוק היהודים ממשרות ציבוריות.

תחילת לא היו הדברים כך. מיד לאחר הפסקת האש יהודים הוחזרו למשרותיהם. אחדים קודמו למשרות בכירות אף מעל לכשרונותיהם, במיוחד מכוח חברותם במפלגה הקומוניסטית. תלמידים יהודים הוחזרו לבתי-ספר ממלכתיים וזכו להקלות בקבלה לאוניברסיטאות כמו חבריהם הנוצרים, ללא הפליה. אם היתה הפליה היא פגעה ביהודים ובנוצרים כאחד, ולא רק ביהודים על היותם יהודים. הפליות אלו התחילו במלחמת-המעמדות שנסבה סביב המוצא החברתי, ע"פ הרשום בתיקים במחלקות כוח אדם. באותו זמן הופיעו מלשינים, מוכנים תמיד למסור ידיעה שמעולם אי אפשר היה לצפות מה יהיו תוצאותיה. הוקמו בתי סוהר אחרים, מחנות אחרים, שבהם הושבו אשמים אחרים, לעיתים אף ללא כל אשמה. בדיכוי לא היתה רק ידם של בני האוכלוסיה הרומנית. נוגשים יהודים היו לפעמים אכזריים יותר מעמיתיהם הרומנים, כדי להוכיח נאמנות למשטר, כדי שאיש לא יחשוד בהם, כדי שלא יוטל בהם רבב. אלה התנכרו למכריהם ברחוב או במוסדות כאותם מכרים וידידים שהפכו מספר שנים קודם לכן לאנשי "משמר הברזל" והתנכרו למכריהם. הם הכירו אותך רק אם לא הגעת להפגנה של ה-1 במאי, של ה-23 באוגוסט או של ה-7 בנובמבר. הם היו אלו שקמו ותקפו אותך בישיבות, ביקשו ממך לערוך ביקורת עצמית והמליצו על סילוקך משורות המפלגה הקומוניסטית בעת הטיהורים. לאחר "תשע מכות מצרים", באה "המכה העשירית": הוקם הוועד הדמוקרטי היהודי שיעודו היה לתקוף את היהודים שנפשם נישאה לציון וירושלים. כך החלה הרדיפה נגד הציונים.

מאז 1 במאי החופשי הראשון ברומניה, ובמשך מספר שנים, דגל כחול לבן הונף ליד הדגל האדום של הפרולטריון. לאחר כמה שנים המצב השתנה. נערכו משפטים וחקירות, הוצרו צעדי התנועות הציוניות ונגזרו שנות מאסר רבות וקשות על עסקנים ציוניים. "המרכז היהודי" (Centrala Evreilor) מימי השואה, שבראשו עמד גינגולד, הפך ל"וועד הדמוקרטי היהודי" שבראשו עמדו ליבוביץ-שרבן וברקו פלדמן. מתפקידם היה לקבל דיווחים על הצלחות אזוריות ומקומיות, והצלחות כאלה לא איחרו לבוא. רבה הראשי של יהודי רומניה הרב ד"ר אלכסנדר שפרן, הוגלה מרומניה ובמקומו מונה כרב ראשי הרב ד"ר משה רוזן. עיתונים יהודים יצאו במסע השמצות

נגד "תוקפים אימפריאליסטים ציוניים", כמו דוד בן-גוריון, לוי אשכול, גולדה מאיר. כתבות ארוכות פורסמו על כמה יהודים שהיגרו ל"גן עדן הציוני" וחזרו למולדתם, משום שלא יכלו לשאת את העוני שם.

ואכן כמה עשרות יהודים היו בארץ וחזרו לרומניה. במקביל החלה עליה של מאות אנשי "הוועד הדמוקרטי היהודי" וראו זה פלא! הם יצאו מאורגנים, נשלחו עם סיבות מוגדרות, אם כי לא ידועות לאיש. יתכן שייעודם היה לשבור את החזית האימפריאליסטית הציונית ולהפוך את מדינת ישראל למדינה קומוניסטית. אולם לאחר תקופה קצרה נודע שאותם "גדודים" שאירגן "הוועד הדמוקרטי היהודי" התפזרו. אנשיהם חיפשו מקומות עבודה מתאימים ושכחו את יעודם הפוליטי. עריקתם השפיעה על יהודים אחרים מרומניה, שלא השתייכו לוועד הדמוקרטי היהודי. המצב ברומניה החמיר בהדרגה ובמקביל גברו הגעגועים לציון. מספר הבקשות לאשרת עליה הלך וגדל. אף העיכובים והפיטורים ממקומות-עבודה לא השפיעו. "סירובניקים" חזרו עם בקשות חדשות. האוכלוסיה היהודית של בקאו הצטמצמה מדי שנה. בשנת 1960 חלה ירידה משמעותית במספר התושבים היהודים בעיר, וירידה גדולה עוד יותר היתה בשנת 1970. בשנות השמונים נשארו בעיר רק כמה מאות יהודים, ברובם זקנים שחיו מסיוע כספי שקיבלו מהקהילה. היו גם צעירים, שנשארו מסיבות אישיות שונות: נישואי תערובת, פחד מהבלתי ידוע, סיר הבשר. אולם יהדותם טפחה על פניהם כל לילה מחדש. ילדיהם למדו בתלמוד-תורה, שרו במקהלת הקהילה, מילאו את מעט בתי-הכנסת שנשארו לפליטה. יהודים מחוסרי-אמצעים אכלו במסעדה הכשרה של הקהילה, שאספקתה היתה טובה בזכות הג'וינט. הם גם קיבלו מתנות לקראת החגים והשתתפו ב"חנוכיאדה" - הדלקת נרות חנוכה בנוכחות הרבה הראשי ד"ר משה רוזן שהגיע במיוחד מבוקרשט - ובסדר של פסח, שאורגן על ידי הנהגת הקהילה. בטקסים הללו השתתפו גם אורחים מחו"ל, שמחים שגילו "אי יהודי בים נוצריו" בחגים לא מן התורה צולמו סרטי וידאו תעודיים ותמונות, מקהלת ילדי הקהילה שרה, בציבור היתה רוח עליצות. אחרי כן האורחים מחו"ל פנו לדרכם בחפשם איים יהודיים נוספים. אחדים מהם, אנשי בקאו לשעבר, ביקרו בבית הקברות היהודי כדי לעלות לקברי יקיריהם.

כך התנהלו הדברים בבקאו של סוף שנות ה-80, עיר שהיתה בה בעבר קהילה יהודית בת 18,000 נפש. על כך יכול להעיד הראש הנוכחי של הקהילה, עו"ד ליקה בריל (Lica Brill) איש ישר ונלהב ומהימן הדואג לבניה האחרונים של הקהילה הפוחתת והולכת.

פגישה עם העבר

לפני שנים מעטות חזרתי לבקאו. זמן מה הרגשתי רצון עז לחזות שוב במקומות האהובים, לטייל שוב בסימטאות הצרות שבהם עברו נעורי, ובשדרות הרחבות בהם עברו שנות בגרותי. ידעתי שחזרה זו לעולם הצללים היא חוויה בסיגנונו של דנטה אליגיירי. עולם הצללים הרוגש תחת גלי הזכרונות. אולם במקומות שבהם ישבתי ובכיתי, זכרתי את הנסיגות יחד עם הנצחונות, ירידות יחד עם עליות כמו בחייו של כל אדם.

והנני נודד בסימטאות וברחובות ונדמה לי שאני משוטט בבית העלמין של זכרונות ודמיונות-שווא. אין זכר לעבר. העבר שחלף עם דחפור הזמן על הכל ועל כולם. חיפשתי פנים מוכרות והיה נדמה לי שאכן ראיתי כאלו אצל איש בעל פנים מקומטות. ברכתי אותו בשלום בתנועת ראש, אך האיש הביט בי מופתע ותמה. אולי חשב שזאת סתם תנועה עצבנית שלי או שיצאתי מדעתי.

מאז הרגשתי הרגשה נוראה של ניכור, אף על פי שהייתי במקומות כה קרובים אלי, בהם טיילתי והסתובבתי אלפי פעמים. לא נשאר כמות שהיה, הבתים, הגינות, הרחובות, האנשים. בנינים שהכרתי נעלמו כלא היו, אחרים נראו לי אולי גדולים ויפים, אך קרים וחסרי חיים. התחלתי לחפש את הבית בו חלמתי ... בנין גבוה שימש לי כנקודת אחיזה אך הוא רק הוביל אותי לבנין גבוה אחר, חדש העומד בדיוק במקום המוכר לי. ואני פונה לבנין בית הספר התיכון היהודי. שורה אחרת של בנינים גבוהים עומדים תחתיו. אני מתרחק משם, וכאילו שומע מאחורי את השחוק ואת השאון של התלמידים בהפסקה. אבל לא, זה לא זה. זה רק שאון הרחוב, המכוניות.

התעכבתי בגן-העיר, או במה שנשאר ממנו, עייף ישבתי על ספסל תחת עץ הערבה, היכן שישבתי בו פעמים רבות בעבר. עצמתי את עיני בעיני רוחי ראיתי את הביתן שבו ניגנה תזמורת הצבא את "הפתיחה ל-1812 מאת צ'ייקובסקי, לשמחתם של הילדים שהיו באים להקשיב לצליל של הפעמונים והתופים.

אח"כ המשכתי ללכת בדרך מרששטי (Marasesti) לשעבר, עד לרחוק-רחוק, עד אורסו (Ursu), דרך ארוכה ביותר. משם פניתי לדרך סראטה (Sarata)... שם במעלה הרחוב נמצא בית-העלמין. ים דומם של מצבות אבן ושייש. שם מצאתי שמות מוכרים ושוב חייתי בין פנים מוכרות: הנה כאן, במרכז השדרה הראשית - ראשי הקהילה היהודית לשעבר. איש לא חסר, כולם נוכחים בישיבת ההנהגה: ד"ר טקוצ'יאנו, עוזיאס הרשקוביץ, יוסף גולדנברג, הרמן קיסלר, ארוניאנו, אברהם פלדהר, ברנשטיין, מנדלוביץ. בישיבה של מעלה כמו בישיבה של מטה.

"הרחוב הגדול" ("סטראדה מארה") גדול גם פה ... לזרוביץ, "גליה" גרוברג, סולומון השען ואחיו, יקרקנר, גרינברג, הורן. איש לא חסר. גם כל נשות החברה הגבוהה של בקאו מן הימים ההם, שמילאו בעבר את מדורי הרכילות בעיתונות המקומית, בתיאור

לבושן, תכשיטיהן, המסיבות הסעודות שהשתתפו בהן עד עלות השחר בבתי פרלברג או ב"קורסו". והנה גם שמות מכובדים של רבנים שנחים מנוחת-עולם בכוכים תחת בתי תפילה קטנים מרשימים בפשטותם: הרב בצלאל שפרן ז"ל, הרב בלנק ז"ל.

עייף בגודש הרגשות והזכרונות הבטתי בתמונתו של מירל סגל הצמודה למצבתו. הוא מחייך אלי כמו בעבר כאשר היה לומד בכיתה, כששאל אותי שאלות משאלות שונות. כי סקרנותו ורצונו לדעת היה עד אין קץ. תלמיד חרוץ, שהפך למהנדס מוצלח. כשמלאו לו 25 שנה נהרג בתאונת-דרכים קטלנית. ורחוק יותר, בשדרות אחרות זה "חדר-המורים". גוטמן, מורה שלימד אלפי תלמידים את תורת המספרים. מחלה אכזרית גרמה לכריתת רגליו. לא רחוק משם נמצא מורה אחר, ארונוביץ. בעבר לימד משפטים והיה עורך דין. איש נאה, בעל שער שיבה ופאות מסודרות בגינדור. תלמידים קינאו בו בגלל יופיו. תלמידות נפעמו וחלמו בזמן שהוא לימד.

רעיונות עולים בראשי והנני רואה דמיונות-שווא במקומות אחרים. הילדה סימון, מורה לצרפתית. אשה מוזרה בגוף וברוח. יפיפיה בעלת אופי לא בולט, אופי טהור. גם נחיתתה בשדה התעופה בישראל היתה מוזרה. יתכן שזה היה הרגע היחיד בחייה שקשרה גורלה בחיי אנשים ויצאה מבדידותה. אולם כעבור זמן קצר הלכה לעולמה. מלבד תלמידותיה לא היה לה איש בעולם. היא לימדה בבית הספר בישוב שליד תל-אביב. כשנפטרה פירסמו תלמידותיה מודעה בעיתון על פטירתה ללא עת.

חודשים מעטים לפני כן הלך לעולמו העורך דין מיטיטלו, מורה להתעמלות בתיכון היהודי בבקאו. הוא היה ידידה היחיד של הילדה ברומניה ואולי אף בישראל. "הטריבון" שתק לעולם. היו לו פתגמים פילוסופים כגון: "חיי אדם, חיי כלב, דורשים לחם", או: "יש אוכלים עד שמתפגרים ויש שמתפגרים עד שאוכלים".

הנני יושב ובוכה על קברי חברי ועל קבר אמי.

אני עוקף את קברה הלבן כשל בתולה של לורי קאמבוס, שהיתה נפלאה ונעלמה ללא עת מבימת החיים והאמנות, המשכתי בדרכי אל "בית-הקברות" השני, שם לא הכרתי שדרות, בתים ואנשים. שילמתי לשומר שהמתין לי בשער את התשרים המגיעים לו, על כך שהביא אותי לעולם הצללים, והלכתי לי העירה. סוף-סוף, צל מוכר שבזמנו הציל את נעורי: בית-החרושת לטיאה, מבצרו האנטישמי של פורומבארו מבצר הלאומניות הרומנית. סוף פגישתי עם העבר.

מזכרונותיהם של
אנשי בקאו

בקאו של אז ...
(סיפורם של שני ספרי תורה)
מאת: מאיר אייבשיץ ז"ל

בשנים 1925-1939, היו יהודי רומניה מושפעים השפעה רבה ממנהיגיהם שהיו חברים במפלגות הפוליטיות "ההסטוריות" הרומניות - המפלגה הליברלית והמפלגה הלאומית של האיכרים. בבחירות הצביעו עבור המפלגות הנ"ל. מפלגות אלה היו מעונינות לשרת אינטרסים רומניים ולא התחשבו ביותר באוכלוסיה היהודית.

בהשפעת המצב הבינלאומי והתפתחות התנועה הציונית העולמית - משום שהמפלגות הרומניות לא דאגו לאינטרסים האמיתיים של היהודים; לקידום התרבות היהודית והאמונה הלאומית היהודית לפיתוח הרעיון הציוני, למלחמה בהתבוללות ולמען שיוויון בקהילה - הקימו יהודי רומניה, ובראשם ד"ר זינגר, לראשונה רשימה משלהם - "המפלגה היהודית", במטרה לבחור באיש יהודי אשר ייצג רק אותם ואת האינטרסים שלהם בפרלמנט הרומני.

יהודי בקאו אשר מנו כ-10,000 איש, היו כח בלתי מבוטל בבחירות. הם הצביעו עבור המפלגה הליברלית או מפלגת האיכרים בדומה לכל יהודי רומניה.

בהשפעת הציונים שהיו חברים במועצת הקהילה היהודית: ישראל דרימר, יצחק אברהם, ד"ר שמואל סבט, האחים גלסמן, וואלף איסר, ד"ר רשו, ד"ר טקוצ'יאנו, האחים איציקוביץ ואנוכי, וכן פעילים ציוניים אחרים שלא היו חברים במועצה: עו"ד גלסמן, זיגי דרימר, ד"ר רובין רוטנברג, ד"ר א. קליין - יהודי בקאו החליטו לתמוך בבחירות הארציות במפלגה היהודית, עובדה שעוררה חששות בקרב המפלגות "ההסטוריות"

הרומניות, שמא לא יקבלו מספיק קולות בבקאו וניסו להשפיע על האוכלוסיה היהודית המקומית להצביע עבורם. תחילת ניסו להשפיע באמצעות שניים מבין המנהיגים: עוזיאס הרשקביץ (איש המפלגה הליברלית) ויוסף פלדהר (איש מפלגת האיכרים). כאשר נוכחו הפוליטיקאים הרומנים לדעת שיהודי בקאו ממשיכים למרות הכל לתמוך ב"מפלגה היהודית", הם ניסו להפעיל את השפעתם ישירות על ההנהגה שתמכה ב"מפלגה היהודית".

בתקופה הנ"ל הייתי חבר במועצת קהילת בקאו וראש המחלקה לענייני חינוך ודת שבה, והיתה לי השפעה חזקה על יהודי בקאו.

השר פרופ' בורצ'א יחד עם עו"ד כריסטיאן הגיעו לביתי וביקשו ממני לשאת נאומים לפחות בשלוש אסיפות בחירות ולשכנע את יהודי בקאו להצביע עבור מפלגת האיכרים, זאת כדי שהשר ייבחר לחבר בפרלמנט הרומני. בתמורה, הבטיח לי ש"כל דלתות משרדי הממשלה תהיינה פתוחות בפני אם אצטרך דבר מה".

אולם תשובתי היתה: "כבוד השר, אינני יכול להבטיח לכבודו מה שביקש ממני, מפני שאני מייצג את המפלגה היהודית הציונית ..."

בשנת 1942 התקבל מברק בקהילת יהודי בקאו מן "המרכז היהודי" בבוקרשט, המודיע שחבר הפרלמנט רובו (Robu), איש המפלגה הקוזיסטית האנטישמית, מבקר בכל הקהילות היהודיות ברומניה ויש ברשותו למכירה שני ספרי-תורה.

"המרכז היהודי" ממליץ מתוך זהירות לכל קהילות יהודי רומניה, לבל יקנו את שני ספרי התורה מחשש מפני פעולות תגמול של השלטונות.

מועצת קהילת בקאו החליטה לא לקנות את ספרי-התורה. אני שהייתי חבר במועצה וראש המחלקה לענייני חינוך ודת, החלטתי בכל זאת לקנות אותם באופן פרטי, ולא כנציג הקהילה - על אף שפחדתי מהסכנה האפשרית ...

לשם כך יצרתי קשר עם קצין-משטרה בשם כריסטסקו ממשטרת בקאו וביקשתי ממנו לעזור לי לרכוש את שני ספרי התורה.

מטעמי זהירות שכנעתי את כריסטסקו להצטרף אלי לפגישה, בתירוץ שאני עצור כביכול לחקירה, והוא הצטרף אלי.

רובו התארח במלון של איציק מנדל, במרכז העיר. מלון זה שכן באחד הבנינים שבהם גרו משפחות יהודיות בקומת קרקע.

נכנסתי יחד עם כריסטסקו לחדרו של רובו, קניתי את שני ספרי התורה תמורת 50,000 לאיי. ואמרתי לו שאני הולך להביא את הכסף ...

מיד ירדתי אל אברהם ביגמן ואל לזר סיגלר, שגרו באותו בנין בקומת קרקע. סיכמתי איתם שלאחר שאקבל לידי את שני ספרי התורה, אזרוק אותם דרך החלון לחצר המלון והם יתפסו אותם ויקחו אותם לביתם.

רובו הסכים לעצתי ולתנאי משום שלא היה מעונין שאנשים יראו יהודים יוצאים

מחדרו עם ספרי תורה. וכך היה: שילמתי את הסכום הנקוב, לקחתי את ספרי התורה וזרקתי אותם דרך החלון.

בעקבות המקרה חששתי לחיי ונאלצתי ללון בבית קרובי משפחה, משפחת האס משכונת מארג׳נני.

כעבור מספר ימים, נודע למועצת הקהילה היהודית, שקניתי את ספרי התורה מאת רובו. הם הציעו לי הסדר להחזיר לי את הכסף ששילמתי עבור ספרי-התורה ובתמורה אעביר את הספרים לרשות הקהילה.

לפי גירסתם, היה עלי לתת את ספרי התורה משום שכאשר קיימת קהילה מאורגנת הרי אין כל הגיון בכך שאדם פרטי יחזיק ספרי תורה שהקהילה מעוניינת בהם. הנהגת הקהילה פנתה לרב משה כהנא בלנק שיפסוק ויחליט בידי מי יישארו ספרי-התורה. אני זומנתי לדיון. הדיון נמשך שבוע ימים. הוזמנו אליו עוד מספר יהודים מבין נכבדי העיר שהתבקשו להביע את דעתם: גראד, נחמנסון, נפתלי, ז׳אן זינגר.

ההחלטה התקבלה פה אחד: שני הספרים יישארו בבעלותי ולא יעברו לבעלות הקהילה ...

היום אני חש גאוה על שהייתי מוכן לקחת על עצמי את הטרחה, הייסורים והפחד, וכל אלה לא היו לשווא. הבאתי את שני ספרי-התורה לארץ ישראל ...

בקאו: אנשים שחיו בעבר ...

מאת: יצחק שווארץ-קארא

"הנה מצאתי את בקאו", חשבתי כשראיתי איך עולים בזכרונותי דמויות ומאורעות, מעשים ומקרים, וצפים לנגד עיני כשדפדפתי בספר שלי, ישן ביותר, על עברה של קהילת קודש זו.

קהילה יהודית היתה בבקאו מאז המאה הי"ז. עדות לכך קיומה של מצבה משנת תס"ד לפ"ק (1704) בבית-הקברות העתיק שברחוב קרמניי. וישנם הרבה מצבות ואבני-זכרון נוספים מן המאה הי"ח, ביניהם זו של "המגיד" יששכר בן יהודה לייב, משנת 1763.

פנקס חברה קדישא המקומית, שנפתח בשנת 1774, מלמד על מעשים ומאורעות רבים שקרו, מאודעות מלאי עוצמה של קהילת יהודי בקאו. פנקס זה נשמר עד היום. דרך חקירתו נפרשת לעינינו פעילות עצומה של "חברה קדישא" זו. בין פעילויותיה היו גם פעילויות בעלות אופי כלכלי וחברתי: דאגה לחולים, טיפול במקווה, דיון בדיני מסחר ועוד. "חברה קדישא" זו המשיכה להתקיים בבקאו עד 1841.

חברת תלמוד תורה מוזכרת בעיר משנת 1828. אגודות של פועלים יהודים - "פועלי צדק" - היו קיימות אף הן. תפקידיהן הכלכליים, אך גם החינוכיים, הקהילתיים החברתיים ... ואף האתנוגרפיים היו בעלי חשיבות רבה. הגילדה של החייטים היהודים הוקמה בשנת 1832. בארכיון הממלכתי שביאסי ישנם מסמכים העוסקים ודנים בפעילויותיה של גילדה זו. בשנת 1851 התחדשה גילדת הסנדלרים היהודים. במשך המאה הי"ט הופיעו אירגונים יהודים שונים, בעלי מטרות תרבותיות, עזרה הדדית וצדקה, פעילות כלכלית ואגודות דתיות. ביניהם עלינו להזכיר את אגודת "נדבז עם"

שפעלה בבקאו בשנים 1870-1968. חשיבות מיוחדת מיוחסת לה בכך שהוקמה על ידי מ. שווארץ, מחנך ומחבר ספרי-לימוד, שגם ניהל את בית הספר היהודי בשנת 1871-1869.

א.ד. בירנברג, מחבר ספר דברי ימי יהודי בקאו, מזכיר בספרו מאורעות שונים לפי מסורת מקומית שעברה מפה לפה. בשנת 1803, כשרבה של ק״ק בקאו, יליד בוטושאני הלך לעולמו, הובא במקומו לכהן כרב תלמידו של הנפטר גם כן מק״ק בוטושאני. הרב החדש היה ר׳ יצחק. הוא נטה להחמרה בקיום המצוות והיה צנוע בהליכותיו. ר׳ יצחק נהג לערבב טבק עם סיבים, כדי שלא יהנה יותר מדי מעישון המקטרת. בימי חול, ר׳ יצחק נהג לאכול רק דייסת-תירס (ממליגה); רק בשבתות ובחגים אכל לחם. ר׳ יצחק למד תורה בהתהלבות רבה. הוא נהג לומר - בלעג -שהעשירים מוצאים חן בעיניו מאוד משום שאינם מפריעים לו בכלום, לעומת העניים שהם בעיניו צרה צרורה, כי אין ביכולתו לעזור להם כפי שהיה רוצה. הוא נחשב כצדיק עושה נסים ונפלאות למען עמו. ר׳ יצחק הלך לעולמו בשנת 1865. אחרי מותו, כיהנו שני רבנים אחרים, שניהם מק״ק בוטושאני. אחד מהם ר׳ אלתר יוינעס - שהלך לעולמו בשנת - 1873 כתב את הספר ״דברי משה, שפורסם על ידי בניו לאחר מותו. הרב שני, ר׳ אלתר לייבל, היה בן של חלפן.

בבקאו היו שוחטים שמלאו גם תפקיד של חזנים. במאה הי״ט היו בבקאו גם כמה חזנים מקצועיים וביניהם יהודי הזן (הלך לעולמו בשנת 1822), בערל חזן, וועלוול בנדעל, יוסף בוראך - איש עני ויראה שמיים שהגיע לבקאו מעיירת טרגו-ניאמץ.

בתי הכנסת היו ברובם בחסות של הגילדות כגון גילדת החייטים (1815). לבית הכנסת של החייטים נתרם בית מזיגה ברחוב טאברנלור (Tavernelor); מההכנסות שהיו ממנו נרכשו עצי שריפה לעניים. בעיר היו בתי כנסת נוספים של גילדות: העגלונים (1880), הפרוונים (1848) ״החייטים הצעירים״ (1875), הסנדלרים (1876), בעלי העגלות (1876), הבנאים (1883) ואחרים.

בית החולים היהודי הוקם בשנת 1865 (בצורת ״הקדש״) ביוזמתו ובתרומתו הכספית (100 זהובים) של ד״ר מיסליס הידוע שהגיע לעיר והתיישב בשנת 1830. רופא מוכשר, משכיל, מתקדם בדעותיו ואוהב עמו. מבין הרופאים היהודים מבקאו במאה הי״ט, בלטו במיוחד ד״ר ברודר, ד״ר טורצא׳נר, ד״ר מרקוביץ. הם מילאו גם תפקידים ממלכתיים. מוזכר גם שמו של רופא אחר - או אולי חובש - זרח חי כהן, שעבד בבקאו בסביבות שנת 1800.

תפקיד חשוב בעיר היה לבעלי מלאכה יהודים. הם עבדו במלאכות רבות ושונות. אחד מהם, מאיר לייב, היה גם פסל מוכשר. הוא פיסל את קישוטי ארון הקודש של בית-הכנסת המקומי, שנשרף בשנת 1853.

מוכרים לנו שמות של חייטים יהודים מבקאו מתחילת המאה הי״ט. אחדים מהם נקראו בכינויים.

מבין הכלי-זמרים היהודים בלט אברהם וואלף למש שתרם תרומה בעלת השפעה

בהפצת שירי עם רומניים בכל אזורי רומניה. עמד בראש להקת-נגנים יהודים וצוענים. ידוע שגם יעקב פסנתיר, כלי-זמר וכרוניקאי, בעל ספר "דברי ימי ארצות רומניע", ניגן זמן רב בלהקת נגנים מסוג זה.

בין הנגרים היהודים הרבים שהיו בבקאו היה אחד ממקימי עיירת פרינצ'א.

מנורות-הנפט הראשונות הותקנו בעיר על ידי היהודי ויגדר שלייפר. אחד מבניו, שעיה ויגדרסקו, הצטיין בביצוע עבודות ברזל.

בבקאו היו מספר רב של סוחרים יהודיים סיטונאים וקימעונאים. סיטונאים הביאו סחורה אף מלייפציג ("ליפסקא"). אחד מהם, זיסע פוקשניאנו, בן למשפחה גדולה שהבניה התפזרו בערי מולדביה (פלטיצ'ני, יאסי, רומן, טרגו-ניאמץ) ומילאו תפקיד חשוב בהתפתחות המסחר בנסיכות זו.

אחרי ועידת אדריאנופול (1829) עלתה חשיבותה הכלכלית של העיר בקאו. בין היתר, התפתח סחר מיני הדגן שהובאו בעגלות ובספינות. סוחרים רבים התעשרו ואחדים אף הגיעו לעושר מופלג שהגיע אף עד 50 אלף זהובים, כמו וועלוול חנאס, יואל קאופמן.

במקביל להתפתחות הכלכלית התרחבה גם ידיעת הקריאה והכתיבה בשפה הרומנית. הופיע "כותבי תלונות", כמו מיכל (מיכאל) פוניע או בוראך (=ברוך) הסופר. אנשי הרשות המקומית הרומנית ראו אותם בעין יפה.

בתחילת המאה הי"ט, החיים היו פשוטים. גגות הבתים היו מכוסים בקש. היהודים העניים לבשו מכנסי-בד (itari), חולצה עם אבנט ומעליהם קפוטה. לרגליהם נעלו נעלי-בית או מגפיים ועל ראשם "קאווק" (cavuc), סוג מסויים של כובע מרופד. עשירים נהגו ללבוש רדיד במקום אבנט. בחגים נהגו העניים ללבוש אדרת רקומה "מינטיאן" (mintean) העשירים לבשו קפוטות עם חוטי קשירה מעורב עם חוטי זהב ("גאיטאן" - "gaitan") והנשים נהגו ללבוש מעילי-פרווה כפולים ("קאצאוויקה" - cataveica). נשים יהודיות נהגו ללבוש גם חולצות רומניות כפריות, אך הצאיותיהן היו שונות מאלו של הכפריות הרומניות (חצאית-שמלה "קאטרינצה" - catrinta).

בית הספר היהודי הראשון שבו לימדו את השפה הרומנית נפתח בשנת 1830 בערך על ידי המלמד לייב הסופר (נפטר בערך בשנת 1882). הלימודים הועברו בשפה היידיש. בין השנים 1832-1860 היה בבקאו מורה לגרמנית בשם ציפר. בשנת 1863 הקהילה הקימה את בית הספר החדשני הראשון (להבדיל מהמסורתי), שפעל רק משך שנתיים (1863-1865). מנהל בית הספר הזה היה יוסף חיים גרינברג; אחד מצאצאיו היה הצייר היהודי-רומני הידוע ורמונט.

באותה תקופה בשבתות אחר-הצהריים נאספו יהודים, גברים ונשים, רקדו הורה ושיחקו משחקים שונים לדוגמא: "אופינקה" (opinca) "באבוצה" (babuta) ואחרים. הרב איציקל מבוהוש אסר על מעשים אלה והתופעה נפסקה.

תחילה עמדו בראש אירגון הקהילה מספר עשירים שלא נבחרו ורק בזכות עושרם

קיבלו את המינוי. בשנת 1821 יהודי עשיר בשם אהרון בן מוטל פעל כרצונו, עובדה שעוררה את הקהילה לערוך בחירות חופשיות. בשנת 1854 הוכרה קהילת יהודי בקאו כעמותה על ידי השלטונות.

תנועת ההשכלה חדרה והשפיע על יהודי בקאו במהירות. מספר נציגים פעלו בה בצורה בולטת. ראוי להזכיר אחד מהם, את אברהם לייב לובל (המכונה "ראש ברזל" (1831-1899), משכיל ומתבולל, עורך עיתונים וכתבי-עת וגם מפיץ השכלה.

אישיות מיוחדת במינה היתה ליפעלע רודיק (המכונה גם: ליפה רודסקו), איש מפורסם שהיה סופר, משורר, איש-השכלה. הוא פרסם כמה חיבורים ושירים בסיגנונם של בערל ברודר, וועלוול זברז'ר ואברהם גולדפדן.

התפתחות התעשיה והמסחר גרמו לשינויים בחיי העיר בקאו. צורות חדשות של חיי כלכלה ורוח גרמו גם לשינויים בחיי החברה. בעיר וברחוב היהודי הוקמו אגודות שונות, בעלות נטיות אידיאולוגיות שונות ייעדים שונים ...

מלחמת העולם הראשונה (ברומניה:1916-1918) גרמה לסבל רב לאוכלוסיה, אך יחד עימה התעוררו תקוות.

ד"ר הרמן ארוניאנו (1881-1920) מילא תפקיד חשוב בהתפתחות תנועת הפועלים בעיר. הוא נרצח במרתף משטרת-הבטחון ("סיגורנצה" (Siguranta) בבקאו. מותו השפיע על העם ושימש השראה לחיבור שיר-עם. זכורים לי מספר בתים (מובאים כאן בתרגום הופשי):

מבוהלים מצער
ילדים בוכים
ואומרים בבכי:
"לאבא רוצים".

אבא כבר איננו
לא יחזור לעולם;
להלחם הלך הוא
למען זכויות האדם.
כי רב סרן פולצר,
כלב מלוכלך,
את הדוקטור ארוניאנו
בשנאה רצח.

"הזקן בוראך" מרקוביץ מעיירת מוינשטי היה אישיות מרתקת באופיה, שפעל בתנועת-הפועלים בין שתי מלחמות העולם. אני הכרתי אותו בבקאו בשנות 1946 -1948. הוא היה נמוך קומה, רחב כתפיים, בעל פנים עגולות מוקפות שער זקן שחור,

עיניים מלאות מרץ. "הזקן בוראך" היה איש נלהב ואוהב אדם. החנות שניהל במוינשטי היתה יותר תירוץ מאשר מטעמים כלכליים.

עלי לסיים בציון דמות מיוחדת במינה, של הרופא הדוקטור ברוקר, אדם יקר מאוד שהמשיך לתת יעוץ וטיפול רפואי לחולים גם לאחר שעבר את גיל ה-80. בנוסף לרפואה התעניין בתולדות יהודי בקאו, אסף חומר רב, אסף תיקים ובהם קטעי עיתונות ומחברות ובהם רישומים על יהדות בקאו.

"נומרוס קלאוסוס"

מאת ד"ר אברהם קרצו

היה זה בשנות ה-30, הרומנים "נזכרו" שהם בני הגזע הלאטיני, ומתוך כך צירפו לאוצר המילים שלהם ביטויים כמו "נומרוס קלאוסוס" (numerus clausus) (=מספר סגור); "נומרוס ואלאכיקוס (numerus valachicus) (=מספר רומני); "נומרוס נולוס" (numerus nullus) (=מספר אפסי). הם ירשו מאבותיהם הדאקים את הפראות, את הפרימיטיביות ואת "הכשרון" להשתמש באלה-מפורזלת ובמקל נגד "הפולשים היהודונים". זרע רומי, הם נלחמו כמו גיבורים ושמחו ("גאודאמוס איג'יטור" - igitur gaudeamus") כשסוף-סוף לא נשאר אף "שריד של "יהודי" באוניברסיטאות ובמעבדות!

לנו "הפולשים היהודונים", לא היתה ברירה. הפכנו עוזרים בחנויות או עזבנו לחו"ל כדי להמשיך בלימודינו. אולם קשה היה לחצות את גבולות רומניה, כפי שהיה קשה לחדור ולהכנס לאוניברסיטאות הרומניות. בגבולות רומניה נדרשנו להציג דרכון, אשרות, מטבע זר, ועוד לעבור עשרות הליכים ביורוקרטיים, וכל זאת, כדי שנוותר על הרצון ללמוד. אך צעירים היינו, בני 17-18, ודבר לא הרתיע אותנו.

חודשים רבים לפני יציאתנו היינו מלאי ספקות ושאלנו את עצמנו שאלות בסיגנונו של המלט במחזהו בעל אותו שם של שקספיר: האם הבנק הלאומי של רומניה יאשר לנו לקבל את הסכום המותר על פי החוק, מדי חודש בחודשו; האם השוטר פלטיצ'יאנו יסתפק בשוחד שניתן או יעלה את דרישותיו, האם נצטרף להעזר בשוק השחור של מטבע הזר שבצ'דנוביץ וכו' וכו'.

קבוצתנו היתה גדולה יחסית. שמות היהודים בקבוצתנו: פויו גולדשטיין-בולוקן,

פיליפ אורדנונג, איזנשטיין לאלו, סגל מנדל, וינבגר סולומון (המכונה: "קוצה"), הרשקוביץ משה (המכונה: "מאור"), וכסלר אברהם, ינקוביץ קארול (המכונה: "קאיה"), הבר ליאון, ברנשטיין מרצ'ל (מן העיר טרגו-אוקנה), ואני החתום מטה.

בסתיו 1938 סיימתי את חוק לימודי, קיבלתי את התעודה וחזרתי. הגעתי לנקודת המעבר ז'ימבוליה - שבגבול בין הונגריה לבין רומניה. סיימתי את ההליכים במכס. ואז, הופתענו; כניסת היהודים לרומניה דרך נקודת-המעבר ז'ימבוליה אסורה. היא מותרת אך ורק דרך נקודת-המעבר קומלוש. הייתי מיואש, כסף לא היה לי רק שתי מזוודות עמוסות. באמצעות מברק ביקשתי כסף מבקאו. כן שלחתי את המזוודות - באחת מהן היתה תעודת דוקטור לרפואה שלי - וצעדתי ברגל בשדות הריקים. לאחר שהלכתי כ-20 ק"מ, הגעתי לקומלוש, ומשם נסעתי לרומניה.

אולם כאן הצרות רק החלו. במיוחד מפני שהרומנים ידעו להוציא מהיהודים את הנשמה ואת הכסף. התכוונתי להתחיל לעבוד בבית-חולים, נאמר לי שהמדינה הרומנית אינה מכירה להבא בתעודות שלי שקבלתי מחוץ לרומניה, ואם אני מעונין לקבל מינוי של רופא עלי לעבור שוב תקופת סטאג' בשש מרפאות השובות ואחר-כך לגשת לבחינה ורק לאחר שאעבור אותה אקבל אישור עבודה. בחינה זו כללה את כל החומר שלמדתי בשש שנות לימודי הרפואה. ניגשתי לבחינה ולמזלי עברתי אותה. אחדים מחברי נכשלו בבחינות וקיבלו הכרה בתעודותיהם ואישור עבודה ... אחרי 23 באוגוסט 1944.

עברה שנה עד שתעודות התואר "רופא", ואישור העבודה שלי פורסמו ב"בטאון הרשמי" כך שעברה שנה לבטלה. וכשסוף-סוף התקבלתי לעבודה והתחלתי לעבוד, בשנת 1941, הדביקו על השלט שלי "מגן דוד" ענק; אסרו עלי לקבל חולים נוצרים והדביקו טלאי צהוב על בגדי, כי זו היתה "האופנה" בבקאו באותם ימים.

טרם התעוררתי לגמרי ... ולכן שלחו אותי לטרנסניסטריה ... שהותו של רופא בטרנסניסטריה היה מוגבל לשלושה חודשים בלבד. קרה שרופאים לא החזיקו מעמד גם בשלושת החודשים ונפטרו, בגלל מגפת הטיפוס, מגפת-החום הטיפוידי, מגפת הדיזינטריה, הקור והרעב. המתנתי להחלפת המשמרת - חזרתם של ד"ר רוטנברג, ד"ר סבט וד"ר שפירא - ונסעתי יחד עם ד"ר שולר וד"ר ליטמן לממשל טרנסניסטריה שבאודיסה לשם קבלת הפניה כרופא. בימים אלו, העיר אודיסה, אחת מערי הנמל היפות ביותר בברית-המועצות, היו בה תמונות-זוועה. מאות אלפי יהודים נזרקו לים, או נתלו על עמודי המברקה שברחובות, או נשרפו חיים במחסן ענק. היהודים האחרונים התגנבו ליד כותלי הבתים, לשם חיפוש שרידי מזון או זוג נעליים. אנחנו כרופאים היינו במצב מועדף:

לכל אחד מאיתנו היתה אפשרות להחזיק 3,000 לאיי, אף על פי שגם בכסף זה אפשר היה למות מרעב. כשהגענו לתחנת הרכבת טיגינה, ראינו מודעה גדולה מודבקת על לוח: מי שיחזיק יותר מ-3,000 לאיי יישפט על ידי בית הדין הצבאי. הסתרתי 5,000 לאיי בביטנת המושב שבקרון הרכבת שבה נסעתי. בעת שחצינו את הגבול הרכבת

שלנו פונתה במהירות על ידי שוטרים. הצטופפנו באולם-ההמתנה הגדול של תחנת הרכבת. היה לילה קריר ומושלג. איך יכולתי למצוא את הרכבת ולקחת כספי? נועצתי בחברי והגעתי להחלטה לצאת לחפש. התחלתי לחפש ללא מידע כל שהוא. הלכתי לאורך פסי-הרכבת. נס גדול קרה, לאחר יותר משעת-הליכה בחשכה מבלי לשאול אפילו חייל אחד, מצאתי למזלי את הרכבת, את הקרון ואת הכסף! בדרכי חזרה קפצתי מעל פסי הרכבת, מודרך על ידי האור היחיד שבא ממנורות שבתחנת הרכבת.

הממשל הצבאי אודיסה הפנה אותי לאוצ׳אקוב, מקום מרוחק ב-80 ק״מ מאודיסה. הגעתי לאוצ׳אקוב במשאית שהובילה חבילות סמרטוטים ואני ישבתי על חבילות אלה.

אוצ׳אקוב היתה לפנים ישוב על שפת הים השחור. חיו שם גם משפחות יהודיות רבות, אך כולן הושמדו, עד היהודי האחרון.

קיבל את פני שוטר הישוב. הוא היה צוענִי מבוקרשט והודיע לי שאין צורך ברופא בישוב. הוא נתן לי פקודה לארוז במהירות את המזוודות ולנסוע לווארוואורבקה. אני הוצאתי את עט-הנובע שלי תוצרת "פליקן" - במטרה לרשום את הכתובת, ופלאי פלאים ... השוטר לקח את העט מידי וחתם על הפניתי ועל המינוי שלי לבית החולים המקומי ולמרפאה לטיפול במחלות-מין. לא החזיר לי את העט, בתמורה הכריח אותי לשתות איתו כוס אלכוהול נקי שצרב את מעי.

עבודתי באוצ׳אקוב היתה מלאת תהפוכות ומשברים. שם הכרתי פראי-אדם ופושעים שרצחו אלפי קורבנות, הכרתי גם צאצאים של קורבנות שנשארו בחיים בנס. כל החולים אושפזו יחד, החולים שסבלו ממחלות מדבקות־יחד עם אלה שסבלו ממחלות בלתי מדבקות. מדי יום נפחו נפשם עשרות ואף מאות לשמחתם של אחרים שהמתינו למיטה פנויה ... שם הכרתי פושעי מלחמה גדולים ביניהם הסרן פלוריאן שראיתי שוב אחרי ה-23 באוגוסט 1944 יושב על ספסל הנאשמים בפני בית הדין של העם.

הכרתי באוצ׳אקוב גם אנשים חיוביים בעלי ערכים אנושיים חיוביים, אלה לא היו מוכנים לפול על ברכיהם בפני המיפלצת הפאשיסטית, מודעים לסכנות שבפניהן עמדו. ביניהם היה סרן פרופ׳ ד״ר ואסילי מרזא (Vasile Mirza) שפעל כמפקד חוליית חיטוי. הוא הוגלה לשם, כעונש על גישתו הדמוקרטית בעבודתו בקדתרה של הפקולטה לרפואה באוניברסיטת יאסי. קיבלתי ממנו הדרכה מיוחדת בהתנהגות כללית ומקצועית: אמר לי שאל לי לשכוח אף לשניה אחת שאין לי כאן ערך כאדם, שאני יהודי שגורש זמנית, ומשתמשים בי לניצול עבודתי המקצועית בלבד.

עד כמה שיכולתי, פעלתי בהתאם לעצותיו הטובות. היו הרבה מצבים קשים שקשה היה להתמודד איתם ולעבור לסדר היום. כמו הפשעים שנעשו במחנה-הריכוז של הצוענים שהוגלו. צוענים אלה היו תחת אחריותי.

בחודש אוקטובר 1943 קיבלתי צו לשוב לבקאו. נסעתי לאודיסה במכונית גרמנית צבאית, שהיתה חלק משיירת-נסיגה. התייצבתי במשרד הממשל הצבאי שם התאכזבתי. לא נותרו כרטיסי נסיעה ולכן נאלצתי לחכות.

התחלתי לשוטט ברחובות העיר עם מזוודה בידי. לפתע ב"פארנצוזקי בולברד" ("השדרה הצרפתית"), ליד הפסל של רישליה (Richelieu), ראיתי פנים מוכרות. קראתי בהתרגשות: "פניקה" (Fanica)! כן, נכון זה היה פניקה חורגה, פקיד בכיר בדואר בבקאו, חבר טוב של בני משפחת הרופא אורדנונג: הרי הכרנו בביתו של הרופא אורדנונג.

עתה פניקה היה מנהל הדואר באודיסה. בעזרתו, קיבלתי מיד כרטיס נסיעה לבקאו.

באפריל 1944 חליתי בצהבת, כשאך הייתי באמצע הטיפול עם דיפון ותזונה נכונה, אצל רופא משפחה שלי, ד"ר מישו שולמסון, נשלחתי למרכז מספר 5 לאימון לשם שיקום לגיונרי. שלחו אותי יחד עם כל המסמכים ... לוועידה רפואית צבאית!

המפקד אלוף-משנה אנדראיסקו הוסיף הערה מיוחדת, שמדובר בצהבת שאני הבאתי על עצמי ע"י חומר כימי (חומצה פיקרית) כדי להתחמק מעבודת פרך שהייתי צריך לבצע כיהודי! אחרי שבוע אישפוז במרפאה הצבאית נשלחתי יחד עם משמר למרכז רפואי שבעיר צ'טאטיה אלבה (בבסרביה הדרומית). שם רוקח בדרגת סגן ערך לי בדיקת דם ובדיקת שתן. יחד עם רופא בדרגת אלוף-משנה, הוא מסר את תוצאות הבדיקות לסמכות הצבאית. לפני צאתו מן המעבדה, הרוקח בדרגת סגן סימן את סימן הצלב ואמר:

- תודה לאל שאתה באמת חולה, אחרת, אילו היו מגלים בבדיקה חומצה פיקרית היית נשלח ישר לבית-הדין הצבאי!

מפקד מרכז מספר 5 לאימון "סראטה" הבין שנעשתה כאן טעות קשה, נתן לי כרטיס נסיעה ושלח אותי חזרה לבקאו, מלווה בחייל.

העייפות, ההטרדה וההתרגשויות יכלו להחסך ממני לו הוועדה הרפואית הצבאית בבקאו - שבה ישבו רופאים צבאיים - היתה פוקדת לעשות את הבדיקות הרפואיות במקום.

דבר לא היה תקין בימים אלו. ימים של זעם. כולם חיו בסיוט. אדם הפסיק להיות אדם, והיהודי לא היה שווה אפילו את הסמרטוט שלבש.

זכרונות מטרגו-אוקנה
מאת: וילי סאבין

זכרונות ... זכרונות ...

בתחילה הייתי כה כאוב שלא הנחתי לעצמי לשוט בין זכרונותי.

שאלתי את עצמי "מה נותר מטרגו-אוקנה?" נזרקתי מן העיירה בקיץ 1941, כמו כל יהודי. הוצאנו מן הבתים ונזרקנו כמו שמשליכים שן שבורה ...

אחרי 1944 ביקרתי שוב בעיירה שליד הר מגורה. חשתי שיברון-לב, רצון להתנכר לסביבה כאילו שאינו מכירה, לשכוח את הסבל שעברתי ...

על אף זאת לא יכולתי לסרב להצעה לכתוב את זכרונותי מטרגו-אוקנה אף בכך לרענן את זכרונותי. אף שתחילה ראיתי בה כבלתי רצויה, דחויה ומכאיבה ... ההצעה המשיכה לנקר במוחי ללא הרף. מדי פעם, אף התעוררתי בלילות והייתי אומר לעצמי: "בעצם, מה יש לי לספר על טרגו-אוקנה של ילדותי ועל נעוריי?, או: "האם יש בפי סיפור כל שהוא?"

השאלות הללו עוררו בי זכרונות.

נזכרתי בדברים שדומה ששכחתים זמן רב. אחר כמה שבועות נכנסתי כאילו לאובססיה. חשתי שאין ביכולתי להשתחרר ממנה. רק אם ארשום את זכרונותי על נייר.

"שטעטל" או מרכז כלכלי, רפואי וכפר-נופש?

אני שואל את עצמי מהו הענף הכלכלי העיקרי של האזור הזה. שאלה שבעבר לא הטרידה אותי. "שטעטל" או "מרכז כלכלי" או "מרכז לטיפולים רפואיים וכפר נופש".

העיירה היתה משגשגת מבחינה כלכלית. שכנה ליד חוף הנהר טרוטוש, ישוב מודרני שונה מהעיירה היהודית המיושנת, בדומה לעיירות היהודיות המיושנות שקראתי בספוריו של שלום עליכם.

להלן אמנה מספר ענפים כלכליים חשובים:

א. תפוקת המלח ומכירתו.

ב. עסקי נפט; נעשו קידוחים לשם חיפוש נפט באזור ובמקביל נשאב נפט מבארות שהיו פעילים ימים רבים. בארות אחרים היו בבעלות יהודית של משפחה יהודית מתבוללת כריסטיה ושל היהודי היים טוביה.

ג. אזור נופש ומרחצאות מרפא. באזור היו מרחצאות שנהרסו בהפגזות הגרמנים במלחמת העולם הראשונה.

היינו חשופים להפגזות התותחים הגרמנים לתקופה קצרה, במלחמת העולם הראשונה. מגבעת צ'ירשואיה הפציצו הגרמנים את הבנינים הגבוהים ביותר בעיירתנו ואלה חרבו. מההפצצות נהרסה העיירה בחלקה ושוקמה הלקית בשנים 1920-1940...

היו בעיירה שתי תחנות רכבת מרוחקות ב-2 ק"מ זו מזו. אחת בדרום העיירה והשניה במרכזה ... התחבורה היתה באוטובוסים ובמכוניות רבות במיוחד בעונת הקיץ. אז התנועה היתה ערה בכביש שבין ההרים ועל ההרים, כביש שקישר בין טרגו-אוקנה לבין העיירות סבובותיה. וכך ניתן היה להביא אספקה מכל טוב ותיירים ונופשים יכלו להגיע אליה. כפר הנופש הידוע סלאניק-מולדובה, נמצא במרחק של 16 ק"מ. בכפר הנופש לא היתה תחנת רכבת והנופשים השתמשו בתחנת הרכבת של טרגו-אוקנה.

ד. בסביבות העיירה היו מספר בורסקאות קטנות ומספר מפעלי יצור לקורות עץ. על הגבעות שבדרומה השתרעו כרמים. המסחר בעיירה היה ער ופעיל ביותר. בנקים מבקאו וחברות-ביטוח מבוקרשט הקימו ופתחו סניפים בטרגו-אוקנה.

כל אלה הפכו את העיירה למרכז הכלכלי החשוב ביותר של החלק המערבי של מחוז בקאו ואף של אזורים סמוכים למחוזות טרנסילבניה, צ'יוק, וגם טריי-סקאונה.

מרכזה של העיירה נראה כ"שטעטל". אף ש"שטעטל" זו היתה מפותחת יותר לעומת ה"שטעטל" האוקראינית הקלאסית, המתוארת בספרות היידיש. היהודים היו מרוכזים במקום אחד במרכז העיירה. אוכלוסית העיירה מנתה עשרת אלפים או שנים עשר אלף נפש, מהם 1,500 יהודים, עובדה שגרמה לאווירה יהודית אופיינית מאוד לאזור מגוריהם. אזור זה כלל את הרחוב המרכזי של העיירה ("רחוב קארול") שנמשך דרומה עד רחוב "קוסטאקי נגרי". הגבול הצפון-מזרחי של ה"שטעטל" היה הנחל וילצ'יקה, שנשפך, יחד עם הנחל סלאניק, לנהר טרוטוש. "הגבול הדרומי" היה ליד תחנת הרכבת

״הגדולה״ (״טרגו-אוקנה״), (להבדיל מתחנת הרכבת השניה שנקראה ״מכרת-המלח״ (=״סאלינה״).

הרחובות היהודים התחברו באזור זה עם ״סטראדה מארה״ (=הרחוב הגדול) (המכונה גם רחוב ״קארול״) שנמשך מהגבעות הסמוכות לפסי הרכבת עד לקצה השני של העיירה, לכיוון איוד, תחנת הרכבת המרכזית שהיא נקודת הגבול הישנה (עד מלחמת העולם הראשונה), גימש-פאלנקה שהוא גבול בין רומניה לבין אוסטריה-הונגריה.

בעיירה היו כ-400 משפחות יהודיות. ברובם היו סוחרים ובעלי מלאכה. בעלי החנויות ובתי המלאכה גרו ב״סטראדה מארה״ וברחוב קוסטאקי נגרי (שהיה בהמשכו). בסימטאות בקירבתם היו מספר חנויות בבעלות רומנית, ארמנית, הונגרית ויוונית.

בטרגו-אוקנה עסקו היהודים גם במקצועות חופשיים: רפואה, עריכת דין, ראית חשבון ותיווך.

איכרים מכפרים סמוכים היו מגיעים בימי שני (יום היריד) לקנות מוצרים שונים ולמכור את מוצריהם. הם מכרו לסוחרים היהודים תבואה, בקר, מוצרי-חלב, צמר, אריגים, כלי חרס, דברי-אמנות שיצרו בעלי המלאכה הכפריים. בימי שני בשבוע, משעות הבוקר המוקדמות ועד שעות הצהריים היתה המולה רבה ב״סטראדה מארה, ובסמטאות הסמוכות. הנויות ובתי מלאכה היו הומים אדם. היה קשה לפלס דרך ולעבור ברחובות אלה.

בכל מקום התקהלו הקונים, המתווכים והמוכרים. בשאר ימי השבוע פעילות המסחר היתה מצומצמת יותר והתנועה היתה שקטה יחסית ופעילה בהיקף מצומצם יותר. בימים אלה הגיעו תושבים מן הכפרים הסמוכים אלה. אלה לא היו איכרים שבאו למכור את מוצריהם ולקנות מוצרים דרושים לבתיהם אלא אנשים בעלי יוזמה ומתוחכמים: בעלי קרקעות וחוכרי קרקעות, אנשי האינטליגנציה הכפרית -רופאים, כמרים ומורים - וכן בעלי מפעלים כפריים - כמו מפעלים לעיבוד עצי היערות, בעלי מחצבות או מכרות פחם ומומחים שעבדו במפעלים האלה.

ההצע בחנויות היהודיות מטרגו-אוקנה היה בכוחו למלא את דרישותיהם. ההיצע יכל לעמוד בכל דרישה, גדולה ככל שתהיה. מכשירי רדיו ״אר.סי.איי״ או ״פיליפס״, גרמופונים ״קולומביה״ או ״אודיאון״ - שנמכרו בחנויות של אוכברג, מגירסקו, דולינגר, אפשטיין. בשמים ״קוטי״ או ״הוביגן״ - נמכרו בחנות של מרקו דווידוביץ ובבית המרחקת של סאשה גרינברג. מכונות-תפירה ״זינגר״ או ״נוימן״; זוגות אופניים - שאינני זוכר את שם הפירמה שלהם, אך אני זוכר שהמכירה נעשתה או בתשלומים בחנויות של מגירסקו ושל דולינגר. נמכרו מצלמות ״אגפא״ או ״קודק״ ונייר צילום פילמים וכימיקלים הדרושים לפיתוחם - אצל מגירסקו ואצל אוכברג; קתלי-חזיר מפראג שהוכנו כהלכה והובאו משם. קוויאר ביצי דגים של מאנצ׳וריה; שמפניה צרפתית (מתחרה של ״מוט״ ושל ״ריין״) נמכרה אצל איזנפרץ ואצל דנלי (יווני שהרגיש בנוח בין יהודים); בגדים ואריגים מכותנה טהורה, ומהצמר העדין והמשובח ביותר או ממשי טבעי טהור - בחלקם תוצרת רומניה ובחלקם יבוא - נמכרו

בחנויותיהם של אברמוביץ-ליראֿ, של מרקו דווידוביץ, של יצחק ארונוביץ ובחנויות אחרות; נעליים תוצרת קלוז' או טימישוארה, או יבוא מצרפת או מאיטליה, נמכרו בחנויות של אברהם נוימן ספירמן, של שטרול וייס ובחנויות אחרות. לסיכום, היתה אפשרות לקנות מכל וכל בעיירה המולדבית הקנה הזו. ואם קרה וחסר דבר מה, מוצר כלשהו מסוג מסויים, או בעל איכות מסויימת, הסוחרים היו מוכנים להביאם אף בתוך 24 שעות. לסוחרים היתה "מילת כבוד" והם עמדו בדבריהם. מדי ערב נהגו לצאת אחד הסוכנים היהודים - פיקו לייבוביץ או מרקוביץ, לסרוגין - לבוקרשט במטרה לכבוש מצרכים וסחורה כשהם מצויידים בהזמנות מפורטות וכתובות של ספקים והוזרים ברכבת בערב שלמחרת נושאים עימם את ההזמנות.

ב"שטעטל" היה בנין גדול אחד בלבד: בית הכנסת הגדול. הוא שכן בשדרות פרדיננד במרחק לא רב מבית הספר היסודי, במקום שהכביש התפצל לשתי דרכים. היה תור והיה צורך להמתין בכניסה לכביש שהוביל לגן ע"ש נסטסקי דרך הגשר על הנהר טרוטוש.

בית הכנסת הגדול היה בנין גדול ומרשים. קירותיו הפנימיים היו מקושטים בסמלי שנים-עשר שבטי ישראל וציורים סמליים אחרים, כולם צבעוניים וססגוניים.

הרהבה שבחזית בית הכנסת הגדולה היתה מכוסה דשא ירוק ששמר על צבעו במשך כל השנה. את המדשאה הקיפה גדר-ברזל וחומה עמדה בצמוד לה. חומה בדומה להומת העיר. החומה ניצבה בסמוך למדרכה שהיתה נמוכה בכחמישה או ששה מטרים מהמדשאה. חומה ... יהודית, שלא נראתה כמאיימת, ללא הזות צבאית, אלא חומת אבן מן הסתם המיועדת לתמוך את עומס הקרקע בגלל הפרשי גובה.

אינני יודע מתי נבנה בית-הכנסת הגדול. לפי צורתו הארכיטקטונית אני משער שנבנה בתחילת המאה העשרים. הוא שימש כמרכז רוחני של הקהילה היהודית:במקביל שימש בית ספר יסודי מעורב - בנים ובנות - יהודי-רומני. בהצר בית-הכנסת הגדול עמד בנין בעל צורה "תעשייתית": שימש כמאפיית מצות לפסח. ב"מפעל" עבדו כמה חודשים בשנה. בבית סמוך קטן ונמוך התגורר השמש. תפקידיו בדומה לכל שמש בכל קהילה: לדאוג לניקיון בית הכנסת ולניקיון הבנינים הסמוכים לו; להשכים את יהודי העיירה בימי הסליחות כדי שיבואו להתפלל; לארגן "תשליך" על חוף נהר טרוטוש בראש השנה; להכין וללמד את הנערים לבר-מצווה, ועוד. השמש, יהודי שמוצאו מטרנסילבניה - שׂצערי שמו נשמט מזכרוני הצליח יפה בכל מעשיו. אנו ילדי העיירה לא היינו שבעי רצון. כעסנו עליו על שלא הניח לנו להמשיך לשחק בגמר ההפסקה ודאג לקרוא לנו לתפילה. זכור לי שבחג הסוכות ברחנו לחצר האחורית של בית-הכנסת ושחקנו ... "אגוזים". ורק התחלנו לשחק וזרקנו רק כמה אגוזים לבור הקטן, השמש כבר קרא לנו לחזור לתפילה ואנו היינו מאוד לא שבעי רצון ממנו.

חוץ מבית הכנסת הגדול, היו ב"שטעטל" עוד כארבעה-חמישה בתי כנסת. אחד מהם יפה במראו החיצוני, נקרא "בית-הכנסת הקטן", שאף שכלל לא היה קטן. "בית הכנסת הקטן" שכן במרכז העיירה, ליד השוק המרכזי. כתליו היו צבועים בכחול-לבן והריהוט

שבו היה מקושט גם הוא באותם צבעים. "בית הכנסת הקטן" שכן בקירבת חנויות ובתי-מלאכה של יהודים שומרי מצוות, וכך נחסך מהם הזמן שבהליכה ל"בית הכנסת הגדול", מדי בוקר לשחרית או מדי ערב למנחה ומעריב. לכן, נוסף לזה, ב"בית הכנסת הקטן" היה "חדר" בו למדתי גם אני מגיל 4 ועד גיל 10.

שאר בתי הכנסת (שלושה או ארבעה) - היו צנועים יותר וכן קטנים יותר. אחד מהם שכן באזור הצפוני של העיירה, על חוף נחל ולצ'יקה. אחר שכן בדרום העיירה, בשכונות "ג'יוסני". ביתה"כ השלישי היה בקירבת בית המטבחיים היהודי והמקווה. יהודים שומרי מצוות גרו בכל מקום בעיירה. במרכז העיירה גרו רובם.

בעיירה היה בית ספר יסודי מעורב - בו למדו בנים ובנות. בית הספר "יהודי רומני". הוא שכן מול לבנין העיריה במרכז העיירה, בשדרות פרדיננד. כילד ראיתי את בנין בית הספר כבנין רב מימדים.

בעיירה היו שני בתי ספר לא יהודיים שהתחרו עם בית הספר היהודי. התלמידים בבית הספר היהודי היו מאויימים ע"י הילדים משני בתי הספר היסודיים הרומנים. לא אחת המתינו בתום יום הלימודים תלמידים מבית הספר השכן, גדפו אותנו ואיימו עלינו ואף זרקו לעברנו אבנים.

"בית הספר היסודי המעורב היהודי-רומני" שימש גם כמרכז הרוחני של הקהילה היהודית (גם בית הכנסת הגדול ששכן בקירבתו מילא תפקיד זה). בתום יום הלימודים פעלה בבית הספר ספריה ציבורית-עירונית יהודית וגם פעל הוג ל"אירגון הנוער הציוני". בהופשות הקיץ היו בבית-הספר קייטנות, עבור תלמידים מבתי-ספר יהודיים מערים אחרות, מבקאו ובמיוחד מגלץ.

בטרגו-אוקנה נקברו יהודים רבים. רבים מהם נפלו בקרבות הקשים שהיו בצ'ירשואיה במלחמת העולם הראשונה. הם נקברו בבית העלמין היהודי שבדרום העיירה, בשדרה מיוהדת. משלחת מטעם אירגון הקהילה ושיירת תלמידים מ"בית הספר היסודי המעורב "היהודי-רומני" היו עולים לקיברותיהם מדי שנה ביום הזכרון לחללי צבא רומניה. נציג בדרגה נמוכה של השלטון המקומי היה מתלווה אליהם.

אנשי טרגו-אוקנה של פעם

אם ברצונך לספר על אנשי עיירתך לפני יותר מיובל שנים, לא תוכל לזכור ולספר על כולם, ובוודאי קשה יהיה לסדר את הדברים ולארגנם. יהיה לך קשה להחליט במה להתחיל ובמה לסיים. בטרגו-אוקנה היו כל סוגי האנשים: עשירים ועניים, חרוצים ומוכשרים ולעומתם עצלנים ובלתי מוצלחים, סוחרים ובעלי מלאכה שעסקו בכל מיני המלאכות. בעלי בורסקאות ובעלי משורים מכניים, מגדלי-כרמים (ביניהם גם יהודים) ולצידם טועמי יינות. רופאים, עורכי-דין, מהנדסים, אדריכלים, מורים ואף פרופסורים ביניהם הד"ר יעקובוביץ. מטרגו-אוקנה יצאו אמנים מוכשרים שהיו מפורסמים. אזכיר

שניים מהם: רומני ויהודי. הראשון הוא השחקן הרומני מירצ'א שפטיליצ'י (Septilici Mircea), יהודים מרומניה שעלו לארץ שמחו לראותו בהופעה בישראל בשנת 1987, זמן קצר לפני מותו. המחזה שהופיע בו היה בעל אופי יהודי "טאקי, ינקי וקדיר", מאת המחזאי הרומני ויקטור יון פופא.

האמן השני היה המנצח היהודי סרג'יו קומיסיונה, שהתפרסם בזכות כשרונו בעולם כולו, והיה בן למשפחה יהודית מטרגו-אוקנה - בשם קומיסיונר. כיום (1988) מתגורר בארה"ב, מנהל האופרה בניו-יורק; בעבר מילא תפקיד מנהל התזמורת הפילהרמונית בבלטימור וכן במשך 15 שנים היה מנצח הפילהרמונית ביוסטון (טקסס) ומנצח ומנהל המוסיקלי של התזמורת של שידורי הולנד מהעיר הילוורסום.

מאות רבות של אנשים מטרגו-אוקנה ראויים להיות מוזכרים כאן, לאו דווקא שמותיהם, אלא פירוט על תרומתם להברה שבה חיו, יכן לצערנו עיירתנו שליד ההר מגורה, קיבלה מקום צנוע בספר זה. ספר המיועד לספר על מהוזנו ובמיוחד על בקאו בירתו. לכן אסתפק במה שסיפרתי עד כה. ובוודאי הדבר החשוב ביותר שעלי לספרו ואל לנו לשכחו בשום אופן שחיי עיירתנו נקטעו בצורה אכזרית ובפראות באחד הימים בחודש יוני 1941. שלטונות האנטונסקאים ציוו לפנות ולגרש לבקאו את כל יהודי טרגו-אוקנה. תוך שלושה ימים פסקו חיי הכלכלה, החברה והרוח של העיירה.

החיים בטרגו-אוקנה לא הזרו מעולם לאיכותם הקודמת כשהיו בה היהודים. אלה שגורשו לא הזרו לעיירה פרט לאחוז קטן מאוד ולזמן קצר. היהודים לא יכלו לסלוח לגויים על פראותם בעת גירושם, בעת שנזרקו כחפצים שאין חפץ בהם. תמיד יזכרו בגעגועים את התקופה שעיירתם שקקה חיים: חיי כלכלה, חיי רוח, ובמיוחד חיי מסורת יהודיים.

בקאו היהודית בספרות

סיפור מאת ש"י עגנון ...
על יהודים ממחוז בקאו
מאת: לוסיאן זאב הרשקוביץ

מעטים מבין היהודים יוצאי רומניה יודעים שבין סיפורי ש"י עגנון ישנם שני סיפורים על חיי יהודי רומניה. אחד מהם אף מספר על חיי היהודים במחוז בקאו.

סיפור זה כתוב בסגנונו האופייני של עגנון: מציאות יחד עם דמיון. יהודים נרדפים המאמינים באמונה שלמה שהקב"ה, הנמצא בכל עת ובכל מקום יצילם מידי אויביהם. כן מתוארים בסיפור זה חיי היהודים בכפרי מולדביה, הרדיפות האנטישמיות שעברו היהודים ואמונתם השלמה של חסידי בוהוש בכוחו של הצדיק. זו תמונה סבירה, אף שהסופר מעולם לא ביקר ברומניה הוא ידע לתת תמונה סבירה של החיים בה. היתה לו הבנה טובה בחייו ונפשו של היהודי מעיירות אירופה המזרחית.

סיפור זה, "העצה", הינו חלק מן הקובץ "אלו ואלו" שראה אור בשנת 1941 וצורף לכרך ב' של כתבי ש"י עגנון. הנושא שלו מתבסס כנראה על סיפור חסידי קלאסי, עתיק יותר - תואם גם את המציאות היהודית ברומניה ברבע האחרון של המאה הי"ט.

מוזג יהודי מכפר שליד בקאו, נרדף, גורש מן הכפר אף שהיה חייל משוחרר, לוחם לשעבר במלחמת העצמאות של רומניה משנת 1877 וחבר האיכרים שבכפר - הואשם ברצח על ידי ראש מועצת הכפר - "זקן הכפר", על ידי הכומר המקומי ועל ידי הנוטריון המקומי. מעשה הרצח תוכנן מראש ובוצע על ידיהם ואף על פי כן לא נרתעו מלהאשימו וכל זאת על שום היותו יהודי. מטרתם היתה לסלקו מן הכפר. אולם, בסופו של דבר ידה של האמת והצדק היתה על העליונה: הוכחה לחפותו של המוזג היהודי

והאשמים נענשו. מקרה זה הינו הפן המאפיין את המציאות היהודית ברומניה בתקופה ההיא.

המוזג היהודי קיבל עצה מהצדיק מבוהוש לנסוע לבוקרשט כדי למצוא סניגור שיגן עליו במשפטו, ולנסוע ברכבת רק ב"קרון האדונים", במחלקה הראשונה של הרכבת. שם, ברכבת, המוזג פגש, למזלו, את האנשים שהיו בדרך לכפרו לחקור את הפרשה. פגישה זו הצילה אותו.

יהודי רומניה ראו את המקרה כנס שעשה הצדיק מבוהוש, אולם הוא דחה גישה זו על הסף. רק הקב"ה עושה ניסים. זה הפן החסידי הנסתר, אופייני גם לש"י עגנון. הקב"ה הוא המגן על עמו וחובת היהודי להאמין בקיומו ובכוחו. ש"י עגנון הוסיף גם דברי לעג: אדם לא יכול לעשות ניסים ונפלאות, על אף שהוא צדיק, והצדיק מבוהוש מודה בזה ...

מבחינה היסטורית, נושא הסיפור תואם את השנים 1882-1881. המוזגים היהודים גורשו מכפרי רומני באשמה שהם מרעילים את היי"ש. הצדיק המוזכר הוא ר' יצחק פרידמן ז"ל מבוהוש, משושלת רוז'ין, שהגיע לבוהוש מסדיגורא בשנת 1866 ונשאר בקהילה זו עד מותו בשנת 1896. הוא הקים את שושלת חסידי בוהוש, שנמשכת עד היום. אין פלא שבין העצות שנתן הצדיק למוזג היה שאם לא יצליח לסדר את הענין שיעלה לארץ. ר' יצחק פרידמן תמך ברעיון הקמת המושבה ראש פינה בשנת 1882 ולפי דעתו עדיף ליהודי למות בארץ ישראל מאשר ברומניה, בגלות.

ש"י עגנון אינו מתאר את האיכרים הרומנים כאנטישמים; רק את אנשי השלטון המקומי. בסופו של דבר אנשי השלטונות המרכזיים עושים משפט צדק - בשמו של בורא עולמים, שאף הם מאמינים בו - והמרצחים האנטישמים נענשים. דמות המוזג היהודי מסיפורו של ש"י עגנון אינה דמות ערטילאית דמיונית, היא דמות אופיינית של יהודי מאירופה המזרחית בתקופה ההיא, דמות היהודי המתמודד עם לבטיו, עם חייו הקשים ועם חוסר הבטחון, במסגרת עויינת, עם תקוותיו ואמונתו החזקה.

יתכן שלש"י עגנון נודע סיפור זה מפי חסידי בוהוש שעלו לארץ, אם כי סיפורים דומים קיימים גם בפולקלור של חסידים אחרים. אפשרי גם שהוא ייחס להם סיפור כללי מן הפולקלור החסידי.

על אף כל האפשרויות, בכשרונו הספרותי הפך סיפור זה ליצירה ספרותית מרתקת.

מכך סיפורו של ש"י עגנון מתאר את חיי יהודי רומניה, את הקורות אותם ואת הפולקלור שלהם. ומענין שהוא מתאר את היהודים ממחוז בקאו ...

העצה לאחר מלחמת פליבנה התירה מלכות רומניא ליהודים ששימשו במלחמה להחזיק בתי מזיגה בכפרים. היה שם יהודי אחד שפתח לו בית מזיגה בכפר סמוך לבאקו ונתפרנס שלא בדוחק. כל הגויים שבכפר דבקו בו והיו מבקשי טובתו.

ראה הכומר ונתקנא בו. נתן בו עינו לרעה ופיו להכשילו. היה מקהיל קהילות ברבים ודורש דרשות של דופי, ולא הניח מקום שלא דיבר בגנות המוזג. אף זקן הכפר

והנוטריון לא היה לבם שלם עם היהודי והיו מציקים לו בכל עת. אבל במקום שיש אהבה האזנים אטומות מדברי פלסתר. הכומר דרש שיעקרו האכרים רגליהם מבית היהודי והם היו מוסיפים ובאים. זקן הכפר והנוטריון דחוק את רגליו והאכרים נתנו לו תקומה. היה המוזג דר בכפר ולא הניח את מקומו. מיוצאי המלחמה היה ובקשרי המלחמה עמד. מי שנתן בו כח לראות חרב שלופה נתן בו כח לעמוד בכפר.

כשראו שונאיו שאין יכולים לו, נטלו עצה לבערו מן העולם. מה עשו, נכנסו אצלו לשתות כוס יין, ועד שהביא לפניהם נתנו סם המות באותה חבית שהיה מוזג הימנה יין שרוף לאכרים. לא היו רגעים מועטים, עד שנכנס ערל אחד לבקש כוס יי"ש. יש אומרים מעצמו בא, ויש אומרים מזומן היה מהם, והוא לא ידע שטובתם של רשעים רעה. כיון ששתה שתים שלוש כוסות, הוריקו פניו ונחמרו מעיו ונפל מת. עמדו וחתמו החבית בחומר חותם ונעלו את בית המזיגה במפתח וכתבו מה שכתבו ושלחו הכתבים לשלטון.

ראה המוזג שצרתו צרה נטל עגלה וסוסים ונסע אצל רבו לבהוש וסח לו כל המעשה ובכה לפניו בדמעות וצעק, רבי הושיעה.

אמר לו הרב, אני איני יכול לעשות כלום, אלא שב אצלי ונשמע מה הבריות מסיחים.

לא יצא היום עד שרעשה כל המדינה. אמרו, היהודים הללו לא די שדוהקים את רגלינו, אלא שמבקשים את נפשנו. כל כתבי העתים ומשמיעי חדשות שבמדינה היו מלאים מאמרים הרעים, עד שנפל פחד הגויים על היהודים. ממש חתת אלקים היתה בכל הארץ סביבותיהם.

אמר הרב למוזג, איני רואה שום תכלית בישיבתך אצלי, אלא סע לבוכרשט, ודאי העלו דינך לעיר המלך, שהרי יש בו דיני נפשות. אפשר שתמצא שם אנשים שישתדלו בשבילך ויעמדו לך בצרתך, ואם לא יעלה בידך כלום, תסע לארץ ישראל. בין כך ובין כך אינך מאבד כאן כלום. אלא דבר זה אני מטיל עליך, על נסיעה ונסיעה שאתה נוסע, בין לבוכרשט ובין בהזרה, סע בקרון של אדונים.

נפטר המוזג מרבו ונסע לבוכרשט. שהה שם שבוע ושני שבועות ולא מצא אדם שיודע למצוא פתחו של שופט. הקיצור, כל השערים היו נעולים בפניו וכל יגיעותיו היו על חנם. כיון שראה שימיו עוברים עליו בלא כלום, אמא לעצמו עד אימת אהה מושלך כאן, מוטב שאחזור לבהוש.

הלך לבית הנתיבות וקנה כרטיס נסיעה של מהלקה הראשונה, לקיים מה שאמר לו אותו צדיק, כל נסיעותיך יהיו בקרון של אדונים. נכנס לקרון וצימצם עצמו שלא ירגישו בו האדונים והרהר במה שהרהר. היו שם באותו קרון שני שרים והיו טרודים בשיחתם ולא השגיחו בו. אף הוא לא השגיח עליהם, שצרותיו החשיכו את עיניו.

ישב לו במקום שישב והרהר בלבו, כמה שנים עמדתי בקשרי המלחמה, כמה חצים פגעו בי, כמה לונכיות נינעצו בי, עין בעין ראיתי את מלאך המות, ולבסוף כשהרויח לי המקום קצת ונחלצתי מצרת המלחמה וחזרתי אצל אשתי ובני, באה עלי צרה שכזו. געה בבכייה גדולה.

הציצו השרים וראו יהודי יושב ובוכה. שאלו אותו, מפני מה אתה בוכה? אמר להם, ראוי היה לי שאשתוק ולא אספר לכם צרתי, אלא שרואה אני שלבבכם טוב עלי, לפיכך לא אכבוש את דברי. יהיה מה שיהיה. בין כך ובין כך דיני להתלות, ומה לי אם יתלוני שעה אחת קודם. אמרו לו, אלקים עמך, אמור מה אירע לך. אמר להם, אני הוא שהלעיזו עלי שנתתי סם המות ביין שרוף והרגתי אכר. אבל נשבע אני בחיי ובחיי אשתי ובני שידי מנוקות מעוון זה. ומעשה שהיה כך היה, הכומר וזקן הכפר והנוטריון נתנו בי עיניהם לרעה לטרדני מן הכפר בשביל שאני יהודי, אלא שאנשי הכפר אוהבים אותי ולא הניחו להם. משראו שכל מציקות רעות שמציקים לי אינן מזיזות אותי ממקומי באו עלי בעלילה. כיצד, פעם אחת נכנסו אצלי לשתות יין וכשירדתי למרתף להביא להם מן המובחר עמדו והטילו סם המות בחבית שאני מוזג ממני לאנשי הכפר. וסוף המעשה הרי ידוע לכם מכתבי העתים. אמר לו שר אחד, אל תתיירא, אני ואדון זה שנוסע עמי ממונים אנו מטעם המלך והרי אנו נוסעים למקומך לחקור את הדבר. ראש הטריבונל אני וחברי זה ראש הרופאים שבמדינה, והרי אנו מסיחים באותו ענין, ואף אנו סבורים שאין הדבר אלא עלילה, ומצפים אנו לשופט כל הארץ שנעשה משפט צדק, ואתה כלך לך למקום קרוב אצל הכפר שלך, ואם נקרא לך בוא. נטל עצמו המוזג למקום שאמרו והשרים נסעו לאותו הכפר. כשבאו לא הלכו לא אצל זקן הכפר ולא אצל חבריו, אלא קיבלו אכסניא משר השוטרים. נטלו עמהם שלושה משוטריו והלכו לבדוק את בית המזיגה והעמידום שם מבחוץ. אמרו להם, אנו נכנסים לבית וכל שיחה שאנו משיחים שם כתבו אותה על הנייר. שלחו השרים אצל זקן הכפר שיבוא ויפתח, ולאשת המוזג שתבוא ותמזוג. אמרה האשה, מתייראה אני. אמרו לה, אל תתייראי, אחריותך עלינו. באה ומזגה להם. שתה זקן הכפר כוס ושתי כוסות. אף ראש הטריבונל וראש הרופאים נראו כמו ששתו ופתחו בגנות היהודים והיו מדברים והולכים, אש וגפרית.

חייך זקן הכפר ואמר, בטוח אני שבכפר שלי לא תהא דריסת רגל ליהודי. אמרו לו, וכי נביא אתה? כיון שנכנס יין יצא סוד. אמר להם, יהודי אחד היה בינינו מוכר יין לאכרים שכל הכפר כרוך אחריו, וכשראינו שאין אנו יכולים לו עשינו מעשה עד שברח מעצמו.

שאל שר הטריבונל את זקן הכפר, מה עשיתם. אמר לו, סם המות הטלנו בחבית, וכיון שמזג הימנה לאכר מיד נפל מת. מיד קיבלנו עדות שהמוזג מוזג סם המות לאכרים ושלחנו הדברים לבאקו.

שאל השר, ומה אמר הכומר למעשה זה, ומה אמר הנוטריון למעשה זה? חייך זקן הכפר ואמר, הלוא בעצה אחת היינו. פתח השר את הדלת ואמר, שוטרים שמעתם? אמרו, שמענו. אמר להם, יודעים אתם מה עליכם לעשות? אמרו, יודעים אנו. מיד הוציאו שלשלאות של ברזל ושללו ידיו של זקן הכפר, ולא הניחו ידיהם מן הכומר ומן הנוטריון, והוליכום כבולים לבית האסורים לבאקו.

שלחו השרים אצל היהודי והחזירוהו לבית המזיגה ופייסוהו בפני כל הכפר ואמרו,

השופט כל הארץ עושה משפט לעשוקים. לא היו ימים מועטים עד שנתפרסם אותו מעשה ונתקדש שם שמים ברבים וראו שעדיין יש אלוהים שופטים בארץ עושה משפט וצדקה, ואין לנו אלא להשען על אבינו שבשמיים ועל צדיקי הדור שעצתם אמונה.

באו אצל אותו צדיק לבהוש וצעקו לפניו, רבינו רבינו כל כך יש בידך ואתה מניח אותנו בצרה ומצוקה. אמר להם, אל תאמרו שאני הראיתי נס, הכל עשה בעל הרחמים ברחמיו יתברך, אלא אני יעצתי לאותו מוזג שיסע בקרון של אדונים, שאילו נסע בקרון של פשוטי העם כשהוא מרודף, היו מוצאים אותו וחובשים אותו בבית האסורים והיה מרקיב שם חס ושלום. אבל הקדוש ברוך הוא רצה להצילו וסיבב ברחמיו יתברך, שבאותו קרון שנסע המוזג נסעו ראשי השופטים. ואני לא עשיתי כלום, אלא עצה יעצתי.

בוז ליהודונים (*)

מאת: מריוס מירקו

אפשר להתפרסם בכל צורה שהיא. הנה לדוגמא, לפני זמן לא רב, היהודים בארץ רומני היו במבוכה: פרופסור אחד מאוניברסיטת יאס - שדאג לעצמו לשם של נסיך - התחיל ללמד את הסטודנטים התמימים שלו איך להרביץ ליהודונים. אחר"כ שלח כנופיות-כנופיות לערים ולעיירות כדי לבחון אם למדו את השיעור ואכן כולם הצליחו: ראשים פצועים וסדוקים, חלונות בתי מגורים והנויות נופצו. כל אלה היו עדויות שלא ניתן לערער עליהן.

גרש היה כבד-תנועה, רופא אחד הציע לו לטייל שעתיים בכל יום, שעה אחרי ארוחת הצהריים ושעה אחרי ארוחת הערב לשם עיכול המזון בצורה טובה. אולם הוא צמצם את טיולו לחצי שעה בלבד, לאחר ארוחת-הערב. אחר ארוצת הצהריים לא התאפשר לו. הוא נהג לצעוד ברחוב הראשי עד שהגיע לפרוור העיר ואחר-כך היה חוזר לביתו. גרש נהג ללכת לאט ולכן הטיול בכל המסלול נמשך בדיוק חצי שעה.

ערב אחד נערכה מסיבה של יהודי העיר, בתיאטרון העירוני.

העיתונים כתבו בהרחבה על המאורעות שקרו באותו ערב. אחדים מהם כמו "אוניברסול" (1) הביא לידי ביטוי את השמחה הלאומית ואת הגאוה חדורת אהבת המולדת. אחרים - כמו "דימיניאצה" (2), כתבו בצורה ענינית ללא משוא-פנים ובכך לא העלו חמתם של אף צד. אחרים, צנועים יותר, כמו "קוריארול ישראלית" (3), כתבו רק כדי לשפוך את ליבם אף על פי שנדרש בכך אומץ רב.

(*) קטע מן הרומן: "החייט מבק" (CROITORUL DIN BACK), תל-אביב 1988, מהדורה שניה (בשפה הרומנית). לאלה שאינם יודעים: בק היא בקאו, יאס היא יאסי.

ולהלן תיאור המעשה:

בערב יום ראשון, 2 בספטמבר 1923, נערך נשף ריקודים של הסטונדטים היהודים באולם "האתנאה". לפני תחילת הנשף נערך מופע: הוצגה בפני הקהל תוכנית-בידור בשם "אין צורך", בה דובר על חייהם הקשים של הסטונדטים, על חיי המחסור והעוני.

בעת המופע חדרו לעולם שני סטודנטים רומנים: ראיליאנו, ומנולסקו - בנו של חבר הפרלמנט לשעבר במפלגת הגנרל אברסקו - ולצידם שני תלמידי-תיכון רומנים: תיאודורסטו ואיפרים. הם החלו לצרוח:

" - החוצה יהודונים, אין לכם מה לחפש בתיאטרון הרומניז" קהל הצופים השתעשע: הם הבינו שזה חלק מן המופע. ארבעת הפולשים כעסו והחלו להשתמש באמצעים משכנעים, שהכינו מראש ליתר ביטחון: הם זרקו לתוך האולם צלוחיות מימן גפרי. זה כבר היה רציני ומאוד לא נעים ...

פרצה מהומה גדולה. כל הכסף נעלם מקופת התיאטרון (חמשת אלפים לאיי, שהיו ההכנסות של אותו ערב.

מיד הגיעו למקום נציגי השלטונות, נציגי רשות המדינה בראשם האדון שופט-השלום קורניאה והאדון התובע התורן לקא. קודם לכן נכנסו לתוך האולם נציגי המשטרה (משרד המשטרה שכן בבנין התיאטרון) - ועצרו את מפירי הסדר. מסכנים, הם לא ידעו שבאולם היה מופע יהודוני ועוד יותר חמור, ש"מפירי הסדר" היו רומנים מבטן ומלידה, בני האומה הרומנית הנוצרית. לכן נציגי המשטרה נאלצו להתנצל. לעומתם, נציגי הרשות המדינה (הנזכרים לעיל) קיבלו החלטות אמיצות. הם קבעו שאלו הנחשבים "מפירי הסדר" לא הפרו את הסדר, והם קורבנות בלבד. לכן פסקו שאין להפריע להם בדבר ושיש להפסיק את המופע לאלתר, מופע שכלל לא היה צריך להתקיים, לדעתם, ושקהל הצופים יתפזר מיד בשקט ולמען שלוותם לא היו צריכים להיות נוכחים במקום ...

סגן ראש-העיר חרצנו - שנכח אף הוא במופע - מחה על החלטותיהם, אך לשווא.

"- מה אתה מתערבז" שאל אותו התובע. "הרי אינך יהודון או שמא יש לך משהו משותף איתםז"

אחרי שארבעת "מפירי הסדר" ביצעו בהצלחה את משימתם בתיאטרון, הם יצאו בראש קבוצה של "חברה" למרכז העיר לחגוג את ניצחונם. הם החלו להשתולל ולהרוס ברחובות שהיו מאוכלסים ביהודים רבים: בקאו-פיאטרה, בקאו-פוקשאני, בקאו-אוקנה.

קרתה הפסקה "פתאומית" של החשמל ברחובות אלו. לכן הם יכלו להמשיך במעשיהם ללא הפרעה ולהלחם מלחמה עקשת על חלונות של בתי המגורים ושל חנויות היהודים. "מדריכים" בעלי השפעה הבטיחו שמאומה לא יקרה להם.

תלמידי תיכון שגרו ברחובות אלו הצביעו בדביקות על הבתים בבעלות יהודית. מספר רב של אבני-ריצוף הוצאו ממקומן - מישהו מנה כמה מאות רק ברחוב מגוריו -

והועפו אל החלונות בשעה שאנשים סעדו את ארוחת-הערב שלהם. יהודים רבים נפצעו. למחרת היום היתה צפיפות גדולה מהרגיל בבתי-ההולים ופעילות מוגברת של רופאים, חובשים ורוקחים ... ובוודאי גם של הזגגים, כולם יהודים ...

הרב-סרן הידוע פולצר, רוצחו הנלהב של הרופא היהודי - ומעל הכל הסוציאליסטי - ארוניאנו, היה בין "מפירי הסדר" הנמרצים. התברר שזה הועיל כיוון שכשנעצרו מספר סטודנטים נוצרים הוא פקד לשחררם. כמו כן "כבודו" ציווה לעצור שני פקידים יהודים, פסקל סולומון וקארול מאירוביץ, שלא היתה להם מודעות למעשיהם בכך שעוררו את האוכלוסיה היהודית להגן על עצמה, ובכך הביאו צרה על ראשם.

למקום הגיע גם אדון כריסטוביאנו חבר בפרלמנט. מתוך טעמים מובנים, שהרי עמדו הבחירות בפתח, פנה לקצין משטרה ואמר:

" - הרי זה בושה כיצד מתנהגת המשטרה! שחררו את היהודים המסכנים!"

אך הרב-סרן פולצר ענה בתוקף:

" - אם תשחררו אותם, אני אעצור אותם שוב וגם אתכם!"

בקיצור ליל התלהבות בעיירה ...

הבאתי כאן, פחות או יותר, מדברי עיתונים בעלי כל הנטיות ואלה הראו כי "בק היא העיר הראשונה לאחר זמן רב, שהיתה כאילו בתרדמה, נהרסה על ידי בריונים ושהחורבן בה היה דווקא במרכז העיר".

אולם מה שלא כתבו העיתונים - ועלינו להודות שלא יכלו לעסוק בכל יהודי באופן פרטי - היה מה שקרה לגרש.

היו שמועות עוד בשעות הבוקר, שקבוצת סטונדטים נוצרים יבואו למנוע את הנשף והמופע היהודי שעמד להערך באותו ערב. בעת טיולו הרגיל ליד התיאטרון, ראה גרש שאנשים נכנסים לתיאטרון בשקט, אף רגל של סטודנט נוצרי לא דרכה שם. גרש המשיך בדרכו. אך כשחזר והתקרב לתיאטרון שמע צעקות, התנפצות חלונות ואנדרלמוסיה גדולה. גרש הזדרז וכשהגיע לתיאטרון ראה שוטרים וחיילים וכמה צעירים רועשים: הם יידו אבנים לעבר חלונות התיאטרון. גרש פנה במהירות לכיוון ביתו, אך משום שלא היה כל כך צעיר והיה כבד תנועה, לא יכל לעבור את המרחק אל ביתו במהירות וריצתו היתה איטית יחסית לעומת הריצה המהירה של אנשים אחרים נוכחים ברחוב. לפתע, כשהגיע סמוך לבית-הדואר, שמע רעש גדול מכיוון התיאטרון וכעת הצעקות היו מאחוריו. כשהגיע מול בית-הדואר, ליד בנק נגרסקו, גרש חש כאילו בנין נפל עליו. הוא נפל על הריצפה, שמע - כמו בחלום - חלונות מתנפצים ולאחר מכן שקט.

כשחזר להכרתו - אינני יודע מתי - הרחוב היה חשוך. כשהושיט את ידיו חש זכוכיות על כל גופו. רצה לקום אך לא הצליח, כאילו היה משותק. לא חש את גבו. בתחילה לא זכר את שקרה והיכן הוא נמצא. במאמצים רבים נאחז בספסל קרוב ונתמך בו, וכך הצליח לקום ולשבת. חשב שלעולם לא יצליח לקום. לבסוף נוכח שהוא נמצא מול

בית-הדואר ליד הבנק שחלונותיו מנופצים, שהוא נמצא קרוב מאוד לביתו. הוא קם והצליח להגיע לביתו בהליכה איטית ובקושי רב, נתמך על ידי קירות וגדרות. הספיק להקיש על דלת ביתו, התעלף ונפל.

כשהתעורר, היה בביתו שוכב במיטתו. לידו רופא ובני ביתו.

- "איך ידוע שאתה יהודי? חקרו אותך?"

- "מה היה להם לחקור אותי, כשראו שברחתי ורצתי!"

המאורע קרה בסתיו.

כל החורף גרש שכב חולה במיטתו במצב קשה.

אם גרש נרפא מהפגיעות האנטישמיות, אל נחשוב שמחלת האנטישמיות כלפי היהודים נרפאה. ההיפך הוא הנכון. האנטישמיות באה לידי ביטוי בצורה קשה יותר ורבים אחרים הפכו להיות אנטישמים כמו שקרה לדוגמא לאדון רדוקו פפושוי.

אדון רדוקו פפושוי היה אישיות חשובה ובולטת של העיירה ושל המחוז כולו. הוא היה אדם הגון ולא היה לו דבר נגד היהודים. לאמיתו של דבר לא היו לו יחסים טובים במיוחד עם היהודים. אך גם לא יחסים רעים. קרה אף שאמר לבריונים ששברו בשינאה ראשים יהודים וניפצו חלונות בבתי יהודים:

- "מה יש לכם נגדם, בחייכם? האם עשו לכם דבר רע? האם הם בטלנים? יושבים בבתי-מזיגה? רוצחים? חוץ מאחדים כמו שיש כאלה גם בינינו - האם הם פחות מסכנים מכם?"

אולם במעשיו אלה הזיק לעצמו. מאז לא נכנס יותר לענינים כאלה ("זה לא העסק שלי"). מאז לא פעל להגן על יהודים, אך גם לא רדף אותם.

עד לאותו יום שהיתה לו תקרית ומעשה שהיה כך היה:

יום אחד הגיע לעיר במרכבה הקיצית שלו כדי לסדר ענינים שונים (היה גר בפרוור בכפר לטיאה). תחילת הלך לחייס, לשטרול שניידר, למדוד חליפה. אחר-כך אמר לעגלון:

- "גיצא, תמשיך לאט אחרי עם המרכבה, אני אלך ברגל, רוצה להזיז קצת את הרגליים!"

הלך לאיציק הסנדלר והזמין מגפיים. הלך לחַיים פלץ הפרוון כדי להביא לו כמה עורות.

- "עכשיו, גיצא" - אמר לעגלון - "הבה נלך לוואסיליו-זכרלו"

הגיעו גם אל אותו "ואסיליו-זכרל - מכולת, מעדנים וממתקים" וקנו מה שהיה להם לקנות.

- "עכשיו גיצא, לשוק ועם זה גמרנו!"

כשסיים ורצה לעלות למרכבה - בדרך כלל היה נעזר במקל ההליכה שלו - אמר לפתע:

- "המקל שלי! איפה המקל שלי?"

- "אדוני ירד איתו!"

- "שכחתי אותו אצל החייט. בוא נחזור אליו!"

- "שכחתי אצלך את המקל שלי. המקל עם הראש מסף, ירושה מאבותיו!" - "אדוני לא שכח אצלי אף מקל!"

- "כן שכחתי אותו. חפש, חפש טוב!"

החייט חיפש טוב, אך לא מצא. זועם, האדון האציל אמר לעגלון:

- "בוא נלך לסנדלר!"

גם הסנדלר חיפש היטב, טוב מאוד, אך גם הוא לא מצא את המקל.

מלא זעם, הלך האדון האציל לפרוון:

- "חפש, חפש טוב, אי אפשר שלא למצוא אותו! חפש גם פה .. גם שם ... גם שם! למה אינך מחפש גם בפינה ההיא?" שלוש פעמים הכריח את הפרוון לחפש בכל מקום, לשווא.

בזעם רב הלך גם למכולת של ואסיליו:

- "שכחתי אצלך ..." - "את המקל!

כן אדוני, הנה הוא!" מאושר, האדון האציל התיישב על כיסא: - "ראית גיצא? כמה ביקשתי משלושת היהודים אלה וכלום! כאן - אצל אחד מאיתנו - לא הספקתי לפתוח טוב את הפה וכבר נתן לי אותו! האם אינם צודקים אלו היוצאים נגד היהודונים?"

ומאז הוא החליף את החייט ואת הסנדלר. ומפני שלא מצא בעיירה פרוון לא-יהודי, שכנע את העגלון לשלוח את בנו ללמוד אצל הפרוון היהודי ולהיות חניך אצלו - אף הלביש את הבחור מרגל ועד ראש - כדי שיהיה לו - וגם לכל העיירה -פרוון רומני.

---

(1) בעברית: "התבל".

(2) בעברית: "הבוקר".

(3) בעברית: "הרץ היהודי".

השדכן מבקאו (*)
מאת: אלכסנדרו סבר

בימים ההם, שמעלקע היה אדם קשיש, אף שלא הטביעו השנים את הותמם עליו. נהגו לחבוש כובע-לבד שחור, בעל שוליים רהבים ולבש מעיל שחור ארוך בעל צווארון-קטיפה בחורף ובקיץ. נהג להחזיק ציקלון אדמדם קטן. הוא נראה כיהודי העוסק בקודש, מלומד מאוד, אף שמילא תפקיד של פקיד הקהילה. תפקידו היה לבצע עבודות שונות לפי הצורך: גבה מיסים; עידכן את מקומות-הקבורה שעמדו למכירה בבית העלמין, עמד בכניסת אולמי המופעים ובדק כרטיסי כניסה למופעים שכל הכנסותים לצדקה, דאג לחלוקת עצים לעניים לקראת החורף, השגיח על אפיית המצות לפסח ועוד. בנעוריו היה סוכן נוסע וכנראה שהנסיעות הרבות עוררו בו את הרצון לעזוב ולחפש תעסוקה מכובדת ומעניינת יותר ששכרה בצידה: שדכן. שנים עסק בשדכנות והיה פעיל מאוד ומצליח. את נסיונו בעבודה עם אנשים קיבל כשהיה סוכן נוסע וכן היתה לו נטיה ואופי מתאים למקצועו זה. בעיות קשות וסבוכות ידע לפתור ברצינות ובדייקנות כפקיד בעל נסיון. הוא מילא תפקיד נכבד בזיווגים רבים. מרצונו או שלא מרצונו נכנס לבתים רבים ולחייהם של אנשים רבים. הוא שתה כוסות קפה שחור אין ספור וטעם ריבות בטקסי אירוסין חגיגיים ועליזים, רקד בחתונות רבות כאורח-כבוד, נהנה מהמון בכרות ותודות. אך יחד עם כל הטוב הזה נאלץ לעמוד במצבי התרגשות חזקים מצד אנשים (בעלים או נשים) שחשו נפגעים מהזיווג שזיווג להם ואז היה חשוף לקללות וגידופים.

(*) קטע מתוך הספר: "זכר לדאבוך" (Memoria durerii). בוקרשט, הוצאת "קרטיאה רומניאסקה" 1985. (בשפה הרומנית).

אך מעל הכל חי פעמים אין ספור את ההרגשה הנפלאה שהוא עצמו שגרירו של הגורל. על כן אין פלא שמעולם לא השלים עם קיומו הבינוני כפקיד זוטר.

המלחמה הגבילה את שטח פעילותו לשטח העיר בלבד; ברבות הימים ההלה שמיעתו להתדרדר, דבר שהגביל את המגעים שלו עם אנשים; ואז נאלץ לקבל את העבודה היחידה שהוצעה לו. אך בניגוד לכל הקשיים, בהאמינו שהוא שליח משמיים, בטוח בחינו ובסיוע דשמייא, הוא ציפה לחזור לתפקידו ולכהונתו, ובכך לשרת את הקב"ה.

מכך, ביום הראשון לאחר המלחמה, המעשה הראשון שעשה היה למסור את כובעו ללייזר גרימברג הכובען כדי שיחליף את הסרט בו ולגהץ אותו יפה; בקיצור, שיחדש את כובעו. אחר-כך, בביתו תפר כלאחר יום את מעילו הישן, הסיר את הטלאי והתקין הקטיפה בצווארון המעיל. בזהירות רבה תפר את השרוולים השחוקים.

אז החל בעבודתו. עיין שוב במחברותיו, דפדף בין תמונות, בדק הרישומים והפרטים לגבי המשפחות, רכושם, אופיים וכל הדרוש לשם מסירת מידע מעודכן למעונינים; באשר לכובד-השמיעה שלו אף שגילה את היתרונות במצב זה - לא לשמוע מה שלא רצה לשמוע - הבין שמכשיר מיוחד עם שרוך יכל בההלט להוסיף הדרת פנים לדמותו. ולכן, כשקרה שהגברת המכובדת אלזה בריל הלכה לעולמה, לא חסך דבר כדי לשכנע את האדון בנו שהדבר הטוב ביותר שיוכל לעשות להנצחת זכר אמו, היה לא רק רכישת מקום טוב בבית-העלמין, אלא גם לתרום לחרש את מכשיר השמיעה של הנפטרת, שבוודאי אינה זקוקה לו. וכך היה מוכן למלא תפקידו באמנותו - שלעולם לא יחסרו מתים שיש לקברם וצעירים החפצים להתחתן. עתה היה מוכן ומזומן להזור לשליחותו.

אולם קרה דבר מוזר: העסק לא כל כך הסתדר. או, לאמיתו של דבר, כלל לא הסתדר. הגילוי החשוב ביותר שגילה רב שמעלקע, בסוף מלחמת העולם היה שהאנשים אינם זקוקים לשדכן. פשוט לא היו זקוקים! זו היתה תופעה תמוהה לגמרי. תופעה מוזרה שאנשים יקחו גורלם בידם והיה בם משום כפירה באל. רב שמעלקע חש דאגה לצעירים ולהוריהם שעתה לא רק שעזבו מסורת נבונה ועתיקת-יומין, אלא עברו גם על מצווה מן התורה שאי-קיומה מסכנת את קדושת המשפחה ואף את עצם קיומו של האדם עלי אדמות. הצורה הגסה שבה לעגו לו בפניו או כשטרקו את הדלת בפניו; דברי-הלעג שנאלץ לסוג מדי פעם מפיהם של צעירים חוצפנים כששירך רגליו בדרכים הארוכות, הביכו אותו כליל. הלעג כלפיו היה בסגנון צעקות כלפיו בסגנון זה: "שמעלקע, תגיד, את מי חיתנת השבוע? שמעתי שבתו הפיסחת של מני התאהבה בבנו האילם של בני. רוץ מהר, שלא תפסיד את ההזדמנות!"

- "שמעלקע החל לצאת מדעתו", סיפר שולר הקצב. "הוא בא אלי לשאול אותו אם אני רוצה להתחתן. אבל שמעלקע, אמרתי לו, אשתי - השם ישמור עליה - עוד לא נפטרה. מה אתה רוצה לעשות אותי אלמן לפני מותה? או אולי אתא רוצה שיהיו לי שתי נשים?"

"שמעלקע המסכן", שכל כך הרבה דברי-לעג ופגיעות פגעו בו הפכו אותו ביישן עד

מהרה - תכונה שאינה מתאימה למקצועו, נהג לנענע את ראשו והיה אומר לכל אדם שהיה מוכן להקשיב לו: "שמע בקולי, קרה דבר-מהו" אולם אף דבר משמעותי לא קרה, חוץ מהעובדה שלהבדיל מצעירי שנת 1930 שהיו זקוקים לו כדי להנשא, צעירי שנת 1947 התנהגו בצורה שהראתה שאינם זקוקים לאף אחד כדי להכיר זה את זו, כדי ליצור קשר ולהסתדר ביניהם. ברגעים כאלה, שמעלקע חש עצמו זקן ועייף מאוד; אף על פי שלא היה זקן כל כך, קשה יהיה לו לעכל את השינויים שקרו בהילכות העולם; אף על פי שלא הבין לא את כיוונו של השינוי ולא את יעודו, מן הסתם המחשבות על העבר מדי רגע ושעה גרמו לערעור מצבו הבריאותי וגרמו לו לרגשות פחד חזקים: "השם ישמור, קורה משהו"

כחלק מתפקידו היה לקלוט שמועות לפני אחרים. נודע לשמעלקע שנכדתו של היינריך רוזנטל תגיע לבקאו, שעה לפני שנודע הדבר לאחרים. מוזר היה שהוא יסדר לעצמו פגישה עם העלמה רוזנטל. שמעלקע רצה לשמור את דבר הפגישה בסוד לכן נמנע מלהכנס בדלת הקידמית, וגם היה נבון מספיק לארגן את פגישתו בשעה מיוחדת ובמקום מיוחד, כלומר, בשעה ארבע אחר-הצהריים בחצר האחורית. למעשה היה זה הזמן והמקום המתאימים ביותר כדי להגן על השיחה בפני סקרנים.

מבלי לעורר רעש, הוא פתח את השער הקטן שבין שני שיחי הלילך ששימשו כגדר היה ליד הגדר הרגילה שבנויה מעץ. הלך בזהירות בין ערוגות הבצל, והגיע לשולחן צר שנמצא תחת עץ השיטים שפרת, שם ישבה העלמה רוזנטל כשראשה שעון על כף ידה השמאלית, מעיינת בספר פתוח ונראה שהיא קוראת בו. מבודדת לגמרי מהעולם החיצון. אולם הוא בכלל לא היה בטוח שהיא אכן קראה כי רב שמעלקע שם לב שהיא כלל לא הפכה את הדפים. שמעלקע השתעל בשקט לעורר תשומת ליבה ובכך התנהג בצניעות ובנימוס. העלמה רוזנטל היתה רדומה כנראה, הרימה עיניה וגילתה אותו. הוא חייך אליה מיד כדי לחסוך ממנה, אם לא הפתעה לפחות פחד.

לרגע, עד שענתה לו בחיוך, רב שמעלקע חשש שתלעג לו כמו שלגלגו האחרים בכל מקום; אך היא חייכה לבסוף והוא נטה לפרש את חיוכה - לפי נסיונו הרב - כסימן של רצון טוב שבו מקבלים את פניה של דמות משפחתית מלאת קסם וזכרונות נוסטלגיים. ביטחונו העצמי של רב שמעלקע לא היה רב ולא היה בטוח שהעלמה רוזנטל זכרה אותו משנות לימודיה בבית-הספר בבקאו. אמר לה, בתנועה קלה של הראש:

- "האם העלמה יודעת ... אני שמעלקע, שמעלקע שווארץ".

וכדי לזרוק גשר על השנים שעברו, כדי להקל על העלמה רוזנטל להתקרב אליו הוסיף:

- "אני הכרתי טוב מאוד את אביה של העלמה, אדון הרמן רוזנטל ז"ל, השם יתן לו מנוחה נכונה".

העלמה רוזנטל המשיכה לחייך ורב שמעלקע, כדי לחזק עוד יותר את הקשר הצר מאוד ולהתקדם שלב נוסף, מצא לנכון להוסיף:

- "גם את העלמה הכרתי היטב בתקופה שלמדה כאן בתיכון ... העלמה היתה ילדה נאה מאוד ... כמה פעמים ראיתי את העלמה ברחוב, עם תיק בידו וכמה פעמים אמרתי לעצמי: "הנה, זאת בתו של הרמן רוזנטל! יופי של בחורה!"

וכאן רב שמעלקע, אזר עוז צד התקדם שלב נוסף.

- "לפני זמן רב אולי העלמה כלל לא זוכרת, נסענו ביחד באוטובוס הבין-עירוני נתנה המזוודה שלה לנהג, כדי שישים אותה על גג האוטובוס ויקשור אותה היטב וכשהגענו, אביה של העלמה ז"ל, שהמתין לה ליד חנות-הספרים של הקהילה, היכן שהאוטובוס חנה להפסקה בדרכו לעיר קומנשטי, הוא הודה לי על כך, שדאגתי לבתו והזמין אותי, כשיהיה לי פנאי, להכנס לבית-המרקחת שלו ולטעום ליקר עדין, שרק הוא ידע את סודו ... בתקופה ההיא הייתי מאוד עסוק, רצתי לפה ולשם, העולם היה מלא ילדים שרצו להתחתן ואת זה עשיתי אנוכי: עזרתי להם למצוא זה את זה. מובן לעלמה, שאני שמעלקע השדכן! אין להאמין לי? וכאשר בערב ביקרתי בבית-המרקחת, האדון הרמן, ברוך שיהיה בפני הקדוש-ברוך-הוא, נתן לי משקה מצויין, כמוהו לא שתיתי ואני איהלתי לו שה' יעזור לו לראות את בתו מאושרת בביתה, ואף שאלתי אותו, בחיי, האם לא רוצה, אולי, חתן יפה וטוב לבתו? ומה חושבת העלמה שהוא ענה לי? ..."

רב שמעלקע שתק לרגע, חיכה למילה מפיה אך תפס מיד שלא יקבל דבר ממנה חוץ מאותו חיוך בקצה השפתיים, תוך כדי כך חש הרגשה של אי-שקט בבת-אחת, כאיש שלמד מנסיונו כמה מסוכנות היו השתיקות הממושכות, עשה צעד קדימה ואחר כך בזהירות, נתן מבט של "כבדהו וחשדהו" ואמר בקול נמוך יותר, כאילו הכל קשור בסוד כמוס:

- "לא שמעלקע" - כך אמר לי האדון הרמן. "בתי עדיין צעירה רק מסיימת את התיכון. ואחר"כ היא רוצה להמשיך ללמוד באוניברסיטה. (האם רואה העלמה איך אני יודע את הכל?). אבל אחר"כ שמעלקע, כה אמר לי, אחרי זה אם שנינו נזכה ונחיה, ואם יהיה לך בידך בחור טוב ..."

חיוכה של העלמה רוזנטל כאילו התחזק. לשמעלקע, שהיה נדמה שבמילים הללו על "בחור טוב" מצא את נוסחה של קסם כל שהוא, שתק שוב, כדי להשאיר לקסם לפעול ולהשפיע. ולא התפלא כשלאחר הפסקה זו החלה לדבר, אף על פי שהיה בדבריה שמץ של היתול, קרובה כאילו ללעג הבלתי נסבל שהיה עוקב אחריו בזמן האחרון.

- "ואתה" - שאלה העלמה רוזנטל בחיוך על שפתיה - "רוצה להתחיל עכשיו את העבודה מהיכן שעזבת לפני שתים-עשרה שנה?"

- "למה לא? בבקשה להסתכל ..."

שמעלקע התקרב לשולחן, הניח לצידו את הציקלון הקטן שלו מקטיפה אדמדמת עם גדילים בצבע הכסף, שבו נהג להחזיק את הסידור, אחר כך תוך כדי מבט סביבו כאילו שאין הוא רגוע מחשש שיתפס כעוסק באיזו פעולת קבלה קודמת על ידי שר

הנישואין, הוציא מכיס מעילו הפנימי חפץ שהיה דומה לתיק מקופל והניח אותו בעדינות מול עיניה של העלמה רוזנטל.

- "העלמה יודעת ... אני מאוד קפדן."

- "אבל ידוע לך מאיפה אני באה?" שאלה בקול עדין.

- "בוודאי שאני יודע! אבל אין זה משנה מאיפה את באה! את יודעת, ברומנית אומרים: "בכל מקום שתיסע, קח כלה מן הכפר שלך".

- "ואתה חושב שבאתי מצרפת כדי להתחתן בבקאו?"

- למה לא?" הסכים רב שמעלקע מבלי למצמץ בעיניו. הרי אני חיתנתי זוג, הוא מבקאו והיא מפודו-אילואיה, מה לא אוכל אנוכי לחתן את צרפת עם בקאו?"

הגיונו של רב שמעלקע לא היה חסר בסיס. לחתן גבר ואישה מבחינה גיאוגרפית כאילו לחבר שתי נקודות על כדור-הארץ. לא היה משנה שהמרחק בין פאריס לבין בקאו היה ארוך פי כמה מאות מהמרחק שבין בקאו לבין פודו-אילואיה. המרחק בין שתי הנקודות הללו יכול היה להיות ארוך יותר או קצר יותר ולא מהווה מכשול בפני ההלטה מקובלת בידי שמיים.

- "ויש לך כל כך הרבה "בהורים טובים"? העלמה רוזנטל כאילו שמצאה בנוסחה "בחורים טובים" את הניהוח של, אינני יודע, תקופות של אושר. מבטה היה מחייך עדיין לזכרונותיה, ככשמעלקע שווארץ החל להוציא תמונות בגדלים שונים ממעטפה כחולה והחל לסדר אותן על השולחן מול עיניה.

- "בבקשה להסתכל. כאן ... מה, יעלה משהו לעלמה אם תסתכל? מה, זה חובה להחליט במקום? מספיק להסתכל עליהם וכבר אפשר להביע דעה. בחורים צעירים, אחד אחד! אם לדוגמא, הבחור הזה עם כובע-הלבד מוצא חן בעיניה אם בליבה ניצת משהו למראה הבחור זהז שמחייך, אני אוכל להגיע לה כל מה שמענין אותה לגביו: איך קוראים, היכן הוא גר, מאיזה משפחה הוא, ממה הוא מתפרנס ... ממש הכל! כי אני דייקן מאוד ורושם בפנקסי כל מה שיכול לענין את העלמה".

העלמה רוזנטל הביטה על שורות התמונות ששמעלקע סידר אותן על השולחן בחוש של אמן. פה ושם אצבעותיה נחו שניה יותר על דמות תמונתו של בחור צעיר כל שהוא והביטה בה כאילו שראתה בתמונה את גורלה המסתורי. אחרי כן בתנועה עצלה, כאילו מחפשים תשובות שאיננו חפצים הם, ופתאום פרצה בצחוק. תחילה היה זה צחוק קל, מתאפק, עדיין נראה בעין יפה אף מבדח; צחוק שהתפתח והתפרץ לצחוק רועם. ודומה היה שהיא עומדת להתפקע מצחוק. שמעלקע נבהל: פעולתו הראשונה של האיש היתה להושיט את ידיו אל התמונות, לאספם כדי לשמור על כלי עבודתו ולשמור על עצמו שמא ירד מן הפסים.

פתאום הופיע האדון הייני, על סף הדלת שדרכה היתה יציאה לחצר. הופעתו הפתאומית גרמה לתוצאה בלתי צפויה: שמעלקע נבהל עוד יותר וצחוקה של העלמה רוזנטל גבר.

- "לעזאזל מה הולך כאן?" שאל האדון היינו מסף הדלת.

שמעלקע היה עסוק באיסוף תמונותיו של "בני פורת" מיועדים לזיווגים מאושרים, והעלמה רוזנטל המשיכה לצחוק, כך שלא היה מישהו שיענה לו. כאילו דבר לא יכול היה להצחיקה יותר מאשר רעידות ידיו העצבניות שגרמו לתזוזת התמונות. השדכן המסכן שלא יכל לשלוט עליהן יותר, כאילו רוח רעה נשבה עליהן וכדי לשעשע אותה העניקה להן חיים לרגע, במיוחד כדי להוציא אותן מבעלותו ולהעיפן לכל עבר, על השולחן, על הריצפה, על הדשא, בין הקרשים, בכל מקום היכן שכאילו יכלו למצוא את מנוחתן האלמונית.

- "היי, שמעלקעו" קרא לו אדון הייני.

אך שמעלקע, עם הציקלון האדמדם שלו תחת ידו, העדיף לאבד את תמונותיו שהתפזרו ומיהר, עם ראשו בין הכתפיים, לכיוון השער שבין שיחי הלילה, כדי להעלם ולהמנע מהצחוק המרגיז הזה, שלאחרונה שמע כמותו כאילו רודף אחריו.

כשאדון הייני התקרב לשולחן, שמעלקע כבר לא היה. העלמה רוזנטל הפכה פתאום שקטה, אך עדיין פני אדומים - שיחקה באצבעותיה עם כמה תמונות קטנות שבידיה מעל ספרה הפתוח, הניחה להן להשמט מבין אצבעותיה, סימנים אחרונים של גורמי שמחה ועליצות בלתי מוגבל.

- "מה גרם לך לצחוק משמעלקע המסכן?" שאל אדון הייני בחיוך מודאג.

- "הבט ..."

אדון הייני לא הבין: להביט אל מה? הוא לקח כמה תמונות בידיו והחל לבדוק אותן בעין בוחנת ... תמונות רגילות! פנים צעירות! על גבי כל אחת מהן רשום בדייקנות שמו של המועמד וגם ... אכן, זה היה די מוזר: על כל אחתמהן - ממש על גבי כל אחת - היה התאריך של שנת ...

- "אתה מבין?" לחשה העלמה רוזנטל בחיוך מר.

עכשיו גם אדון הייני הבין. מסכן שמעלקע ... קצת התבלבל. ריבונו של עולם! מה שהציע לעלמה רוזנטל היו ארוסי שנת 1935.

שני שירים
מאת יצחק ברקת

יצהק ברקת יליד בקאו. עלה לארץ בגיל צעיר. שחקן ומשורר שבאמנותו ושירתו שיתף את רגשותיו ותגובותיו לאירועי החיים. בשנת 1989 יצחק ברקת פרסם בתל-אביב קובץ שירים בשפה הרומנית, "קניות" (Tirguieli). מתוך ספר זה בחרנו ותרגמנו (תרגום חופשי) שני שירים על עיר מולדתו.

העגלונים מבקאו

השמיים
מעוננים חלקית
כמו שהיו
היום,
כשטיילתי
בחוצות
וברחובות
ירושלים,
בדיוק כך היו מצויירים

על התקרה
של בית-הכנסת של העגלונים
שהיה בבקאו, ברחוב לקא
לא רחוק מהרחוב הדומם.
איש
אלמוני
צייר אותה
לפי זכרונו
שחי נשמר לו
משך אלפי שנה,
כדי להראות לעגלונים המודאגים
כשבטליתות היו עטופים
ותפילין היו מניחים
את הצבעים ואת צורת השמיים
בירושלים.

ביסטריצה

מבית-מרקחת סטנקה
ועד הופי ביסטריצה,
נהר עמוק, עם מים רבים
הנה הרבה יהודים:
פנים מיוחסות,
זקנים שמצדדים בקושי,
בחורות צעירות ויפות
כל ק״ק בקאו
יוצאים בתשליך לנהר
בתקווה שיהיה להם טוב ולא מר.

ביסטריצה נהר מהר,
גל שיבולת מים לא חסר
עליו רפסודות מפליגות כמו בטיסה
ושייטים אותן עוצרים

בראית כאלה המונים
על החופים
אוי, אלוהים! הם מתפלאים
מן ההרים
ומן הבקעה
מאות ואלפי יהודים
ללא דרך יצאו
הלכו
עפו
כמו עפיפונים
כמו סופת-שלג
בריצה
על מי ביסטריצה.

זכרונות

מאת: הרבנית דבורה לנדמן

כתינוקות מבית-רבן,
גלי-גלים, כן רעיונות
נסים, טסים, שוחים בוכים
ומעלים הד זכרונות.

כי אין לי להביא מגלויות
זהב וכסף, מרגליות
זכרון אחת הסמטאות
מרדף אחרי הכצבאות ...

וכבוא השנה להרגיע עוד
גם את הגוף, גם הרהורים
אחלמה דם, אחלום דמעות
על חטא של מי היסורים?

שהם שם לב אברכים פולחים
... ראשם מגשם עוד רטוב
בעוד הם לישיבה הולכים
כי טוב ללמוד כי טוב ... כי טוב ...

עולם זיווי מהם מעלים
לאדמה ראשם נושה
הכל הוא הבל ... הבלים
כי ערך אין לילוד-אשה!

בנים נאים, נעמו - ציצים
דמכם לא ישתוק לעד!
גדול הכבד בנפול עצים
ועמוק יותר כנפל לו בד ...

כתבות מהעבר

הבליסטרות של פורומבארו

סיפור הבליסטרות - המצאתו השטנית של ראדו פורומבארו (Radu Porumbaru) מנכ"ל המפעל לייצור נייר על שם "לטיאה", מבצר הלאומניות, נרשם באותיות זוועה ואימה בתולדות האנטישמיות הרומנית. אחוזה של הכנופיה הבראטיאניסטית - לפי שמה של משפחת בראטאיאנו (Bratianu), מראשי המפלגה הליבראלית הרומנית, בעשורים האחרונים של המאה הי"ט - "לטיאה, היה כמו מדינה בתוך מדינה, מחוץ לסכמות של הרשות המנהלית והחוקית בגלל מעמדם של חברי הוועד המנהל של המשקיעים העיקריים. המנכ"ל פורומבארו, איש מוטרד עד כדי מחלת הרדיפה, מ"הסכנה היהודית" שלט במפעל שליטה מוחלטת. אומרים עליו, שאף הצהיר על ה"יהודונים" מלחמת ממש, והציע להם לעזוב - כשנעזר ב"הצעות" בהפהדות -או להטביע עצמם במי ביסטריצה.

פועלי המפעל, כמה מאות במספר, התקבלו למפעל וקודמו, לא על פי הכשרתם המקצועית, אלא לפי מתן ביטוי להרגשותיהם האנטישמיות. הם נהפכו למכשירים בידי המנכ"ל, שגייס אותם ליעדיו, והפך אותם לחיל-מחץ בריוני. מבין כלי-הנשק שהיו ברשותם, היו גם בליסטרות מעץ בעלי שלד מתכת ומנגנון שאיפשר ירית פגז-אבן אל השכונות היהודיות - במיוחד לכיוון לקא - ואל מסע ההלוויות היהודיות, שעברו בכביש סראטה אל בית הקברות. כביש זה היה בגבול שליטת "האימפריה" של פורומבארו. העיתונים היהודים של אותה תקופה - וגם חלק מבין העיתונים הרומניים - תיארו בהרחבה את המעשים הנבזיים של פורומבארו ואת מלחמת הבליסטרות. עיתונים אף כתבו על ההעדרות הכללית של כוחות המשטרה ממקום האירוע, כמו כן על אי-התערבותם של בתי המשפט להרתעת וענישת הפושעים ולהגנת הקורבנות. השלטונות שמרו על שקט מוחלט לגבי כל מה שקרה בבקאו. יהודי היה שווה פחות

מכלב. אם היחס ליהודי מצד הגוי לא מצא חן בעיני היהודי, אפשרות אחת עמדה בפניו: להסתלק!

"מוות ליהודונים", זו היתה הסיסמה ואלו היו מילות-המפתח במבצר לטיאה! כשפורומבארו יחד עם המרצחים שבפמלייתו הגיעו לעיר, היהודים הגיפו את התריסים. יום אחר הוא נכנס לבית קפה, בו ישבו מספר יהודים שלווים. פורומבארו החל להכות בהם תוך כדי צעקות, שאינו מסכים שיהודון ישב בקרבתו. רק אחרי ש"ניקה" את השטח, הוא התיישב ליד השולחן, הזמין קפה והצית סיגר.

עד תום מלחמת העולם השניה, אף יהודי לא דרך בשטח המפעל אף על פי שרבים הללו שמוכנים היו לעבוד בשכר נמוך יותר בהשוואה לפועלים הנוצרים. ליהודים אסור היה להחזיק חנויות, מחסנים ובתי מלאכה בקרבתו. הם נחשבו למצורעים ונאלצו לשמור מחרק. פעם אכזריותם של בריוני פורומבארו גרמה לשערוריה גדולה. העגלון איציק דודוביץ-איסר הביא בכרכרתו שתי נוסעות מתחנת הרכבת והורידן בקרבת המפעל לייצור נייר. לפתע, הופיעו שני בריונים, הורידו את העגלון ממקום מושבו וגררו אותו פנימי לתוך המפעל, שם קשרו אותו, צבעו את פניו בצבעים שונים ולעגו לו. פורומבארו התערב, בהיותו בלתי מרוצה מהטיפול הקל שהוענק לקורבן. הוא דרש שיפשיטו אותו, ושיעבדו את עורו בעזרת פטיש, עד שיגלה מה היהודים עושים בפס בדם הנוצרי. מכיוון שהעגלון לא ידע לענות, פורומבארו לקח סכין והחל להתוך את העור סביב גרגרתו של היהודי. אחרי שעינו אותו בעזרת כלי עינוי שונים, השכיבו אותו חי בארון-מתים, הובילו אותו לתעלת ביסטריצה שהיתה בקירבת מקום ושלהו אותו על מי התעלה והנהר. לעולם לא הצליח איש להוכיח שכנופיתו של פורומבארו התעללה בעגלון האומלל.

העיתונות בבוקרשט הבירה, וכמוה גם העיתונות בחוץ לארץ, סקרו בהרחבה פרשה זו, ואף דרשו שהענין יחקר. אך לא נפתחה כל חקירה, ודבר לא קרה לאיש. במשך מספר חודשים פורומבארו נאלץ להסתפק בהפעלת הבליסטרות בלבד, ולא יותר מזה. קורבנותיו לא התלוננו, כי ידעו שאין להם כתובת. כשהשערוריה גברה, צורר היהודים היה אף מעז לפרסם הכחשות בעיתונים, להסביר שהיהודים ומפלגות-אופוזיציה מנסים להוציא שם רע למפעל "לטיאה". פורומבארו אף טען שלא נסלח לו שהצליח לראשונה בתולדות רומני להקים תעשיה לאומית ללא פולשים יהודים.

לאחר חודשים רבים של טיפול רפואי בבית-החולים על שם "קולצ'יא" שבבוקרשט, דבידוביץ העגלון נרפא. הוא קשר קשר עם אישים פוליטים ומשפטנים בכירים, והלך בעצמו למערכות של מספר עיתונים. אולם בעיתונים "רומנול" (Romanul; הרומני) וגם "ווינצה נאציונאלה" (Vointa Nationala; הרצון הלאומי), סירבו להקשיב לדבריו. בינתיים שערוריה חדשה מוטטה את העדה היהודית מבקאו.

מדובר בסוחר היהודי יצחק לודוויג. הוא נסע בכרכרה למפעל לייצור סוכר שבעיר סאסקוט. הדרך עברה בקירבת מפעלי "לטיאה". לפתע, אחד הפועלים אילץ אותו לרדת מהכרכרה, גרר אותו פנימי לתוך המפעל, ויחד עם כמה כמה "חברה" "טיפלו" בו

באותו אופן כמו באיציק דוידוביץ. ארון המתים היה מוכן ומזומן ושלחו אותו על פני הביסטריצה. בריון אחר המתין ליד סכר, שם תפס את ארון המתים, הוציא את הסוחר שהיה ללא הכרה, העלה אותו לעגלה, הביא אותו למרכז העיר וזרק אותו שם עם רדת הלילה. למחרת, פורומבארו הגיע לבית-הקפה "קאמארינו", כדי לשמוע את הדי הפרשה. כשהיה נדמה לו, שיהודי בשם הרמן היגנר, פקיד במונופולין הטבק פזל לעברו, החל פורומבארו להכות באגרופים בראש היהודי. בן פמליתו של הנוגש תפס את היהודי והחל לדרוך עליו ברגליו לאחר שהפילו ארצה. שבע רצון, הצהיר פורומבארו בפני כולם - בוודאי בפני אלו המוכנים להקשיב לו - שלא ישקוט עד שלא יראה דם יהודוני שפוך.

דבר לא נעשה נגדו. כמעט והיתה לפורומבארו חסינות!

מדי פעם אזרחים נוצרים כעסו על הזוועת של הנוגש מ"לטיאה" והושיטו יד לעזרת היהודים. ביניהם היה הרב-סרן פרסיצ'אנו, שפנה לסגנו של הממונה על המחוז, בתלונה על העוולות שנעשו ליהודי העיר. לצערנו, הממונה על המחוז היה ... ליברלי. ועורב אינו מוציא את עינו של עורב אחר ... אחרת על הטרדותיהם ופשעיהם של אנשי "לטיאה" היו שומעים יותר ויותר.

פעם, הגיע לבקאו סוחר כוהל מן העיירה פודול-טורקולוי מלווה על ידי מנהל-החשבונות שלו לשם עסקים. בקירבת בית הקברות "אטרניטאטיה" ("-nitatea Eter; הנצח") שהיה במרחק קילומטר מ"לטיאה", הותקפו על ידי בריונים. הסוחר ומנהל-החשבונות לא ידעו שהם נמצאים קרוב למבצר הלאומני, והעגלון שכח להזכיר להם.

שלושת הבריונים צעקו: "זה שטח אסור ליהודונים!" הם תפסו באפסר הסוס והחלו להכות את הנוסעים. אחר כך גנבו מהם את כל כספם, לקחו את הטבעות מעל אצבעותיהם, חלצו את מגפיהם, הפשיטו אותם מכל בגדיהם, והשאירו אותם ערומים כתחליף לעינויים שב"לטיאה". הבריונים הלכו ומאוחר יותר חזרו, יחד עם בריונים נוספים עשרה במספר. הם שפכו נפט על הקורבנות ורצו לשרוף אותם חיים. פועל איטלקי התרגש מן המחזה והתנגד להריגתם של היהודים המסכנים. פועל גרמני התערב והתיר אותם תוך כדי התמודדות עם כעסם של חבריו הרומנים לעבודה. שני הפועלים הזרים החזירו ליהודים את בגדיהם ומגפיהם, אך את כספם לא הצליחו למצוא. הבריונים התלוננו על הפועלים הזרים, שהתלוננו נגדם ישירות למנכ"ל, אך למזלם ולמזלם של שני היהודים הוא לא היה בעיר באותו יום. הסוחר ומנהל החשבונות הצליחו להגיע לכביש כשגופם ופניהם מכוסי פצעים וחבורות. שם פגשו כמה נוסעים שלקחו אותם לבית החולים. לאחר שחרורם מבית החולים, הסוחר ההוא הלך להיוועץ בעורך דין, ויחדיו הלכו לממונה על המחוז במשטרה. הממונה שמע את קובלנותיהם בסבר פנים יפות, אך השיב: "טוב, בן אדם, מה פתאום הלכת לטייל שם, לא ידעת שזהו שטח אסור ליהודונים ... סליחה, ליהודים! מה אני יכול לעשות?" הסוחר האומלל שתק, אך עורך דינו, אחד מעורכי הדין הטובים ביותר, ענה לו: "רומני אנוכי, אך מתבייש

שבארצי אפשריים מעשי ניבזות מסוג זה!"

התלונות נגד פורומבארו נמשכו, בעקבות פניותיהם של כמה אישים יהודים. האסיפה הכללית של בעלי המניות של חברת "לטיאה", שישבה בבוקרשט הבירה, החליטה למנות ועדת חקירה שתגיע למקום האירוע ותחקור את המנכ"ל. הוא קיבל אותם בסבר-פנים יפות, הסביר להם במילים מתוקות, שאם ירשיעו אותו בעקבות מה שקרה במפעלו, מניות המפעל ירדו והמשקיעים יפסידו. ויותר מזה, הוא הוסיף, האם להעדיף את היהודונים משמעו לפגוע בשמה הטוב של התעשיה הרומנית הלאומית. חברי הוועדה - ביניהם גם בעלי מניות - הבינו את כוונת דבריו, זיכו את הנוגש ונפרדו ממנו תוך כדי חיוכים. באותו ערב, פורומבארו אירגן מסיבה לפועלים כדי לחגוג את הצלחתו. האיחולים והסיסמאות באותו אירוע היו: "יחי פורומבארו!" ו"מוות ליהודונים!" המישתה נמשך עד השעות הקטנות של הלילה כשהחוגגים הלכו לבליסטרות והחלו לירות לכיוון שכונות "לקא". בלילה ההוא אף יהודי לא עצם עין: כולם חששו שיהיה פוגרום, כמו שלא היה אף פעם בבקאו. אך הפועלים היו שיכורים מדי כדי לפתוח במלחמה בעיר.

הקורבן הבא של פורומבארו היה ליאון שווארץ, רוכל ספרים ותמונות. פורומבארו פגש אותו במסעדה. שם הוא סטר על לחיו, הפיל אותו על הרצפה ודרך עליו. לאחר מכן זרק אותו יחד עם סחורתו לרחוב.

פעם ביום קיץ לאחר הפגזה של בליסטרות, פורומבארו ניגש לבדוק מה הנזק שגרמו האבנים-פגזים. שבע רצון הוא הלך לחזות במחזה בתיאטרון היהודי של למשיאנו, שהיה בגינה של ז'אן שטפנסקו. פורומבארו לקח איתו כמה בריונים והחלו יחד להתעלל בקהל הצופים והשחקנים. החשקנים גורשו מן הבמה באלות ובשוטים. הצופים הזדרזו לברוח, חלקם שמחים שיצאו מן העסק רק עם כמה אגרופים בלבד.

יהודי אחד בלבד, י.ב. האזו, מחה מיד על זה, במברק ששלה לעיתון הרומני "רומנול" ולעיתון היהודי "פראטרניטאטיה" (Fraternitatea; "האחווה"). האם צריכים עוד להוסיף שהמברק הזה פורסם רק בעיתון היהודי?

אחרי מספר ימים הגיעה תלונה מהעגלון היהודי, לייב גרינברג, שהותקף בצהרי היום ברחוב בעיר, הוכה מכות נמרצות ונזרק לאחר מכן במצב קשה לסמטה הצוענית. באותו יום, הותקפה הלוויה יהודית על ידי בליסטרות שהגיעו גם לשכונה היהודית, שם פצעו נשים וילדים. רוב הגברים היו בעבודה.

חלפו שנים, עשורי שנים, חלפו כמאה שנה מאז שפורומבארו הסתלק ממבצר הלאומניות הרומנית. הבליסטרות נשכחו באיזה שהוא מחסן. הנוגשים דאז פרשו לגמלאות, נוגשים אחרים באו במקומם. מספרם הלך וגדל מפני שעלתה גם השינאה האנטישמית. "לטיאה" נשאר מקום מפחיד בזכרונם של יהודי בקאו. כעת הוא מפעל גדול המאוכלס בבנינים ומחסנים רבים, אולם, הוא גל-עד של הזוועות, שהיו בו בזמנו. עד עתה, כשלוויה עוברת בכביש לכיוון סראטה, אנשים סובבים את ראשם לא לראות את "הבית הירוק" הראשון, שהקדים את ההוא של הלגיונרים!

פרשת הבליסטרות נרשמה בזמנו בכתב על ידי דוקטור אליאס שווארצפלד, בחוברת מחאה בשפה הרומנית שיצאה לאור גם בשפה הגרמנית, כמחאה בפני הפוליטיקאים הרומנים והקהילה הבינלאומית. החוברת בשפה הרומנית יצאה לאור בעיר בוקרשט והחוברת בשפה הגרמנית יצאה לאור בעיר לייפציג (גרמניה) בשנת 1885:

Radu Porumabru si ispravile lui la fabrica de hartie din Bacau") und seine Grauelthaten in der Papierfabrik zu Bacau in Rumanien; "Radu Porumbaru תרגום עִברי של הכותרות: ראדו פורומבארו והמעשים שעשה במפעל לייצור נייר בבקאו, רומניה).

מבקאו למקוה ישראל
לפני מלחמת העולם הראשונה

מאת: לוסיאן-זאב הרשקוביץ

קהילת בקאו היתה בקשר הדוק עם ארץ ישראל, עוד בעשור התשיעי של המאה הי"ט. יהודים מבקאו עלו לארץ בעליה הראשונה (1882) יחד עם יהודים ממוינשטי הסמוכה. עלית יהודי בקאו לארץ ישראל המשיכה גם אחר כך. אהבת ארץ ישראל היתה טבועה עָמוק בליבם של חובבי ציון, של ציונים ואף של יהודים שהתקרבו לחברת כי"ח. היו יהודים מבקאו, שחלמו על בנית ארץ ישראל, ועל היבנותם בה. עלינו לציין שאנשי כי"ח פעלו בבקאו פעילות רבה. אין ברצוננו לתאר את כל הזרמים הללו וגם לא לכתוב כאן את כל כל תולדות עלית יהודי בקאו לארץ ישראל לפני מלחמת העולם הראשונה. ברצוננו לתאר רק קטע מן הנושא, שכמעט ולא נחקר עד עתה: הקשרים שנוצרו בין יהודי בקאו, לבין בית-הספר החקלאי על שם "מקוה ישראל", לפני מלחמת העולם הראשונה.

עלינו להזכיר, שבית הספר "מקוה ישראל", הוקם בשנת 1870 על ידי חברת כי"ח. הוא לא היה מוסד ציוני או שייך לחובבי ציון. כמו שהחברה המייסדת, "כל ישראל חברים" (כי"ח) לא היתה ציונית אף היא. מייסדיה היו יהודים מצרפת שרצונם היה לעזור להיהודים העניים מארצות המזרח, מארצות האיסלאם, וממזרח אירופה. צורת הסיוע היה - לדעתם -בדרך החינוך: לימוד מקצוע - עדיפות למקצוע חקלאי - במקביל לרכישת השכלה מודרנית - במיוחד צרפתית. אף על פי כן הוקם בית-הספר

החקלאי "מקוה ישראל" בארץ ישראל, אך לא הכשיר את תלמידיו לציונות או התיישבות, אלא לימוד מקצוע חקלאי לבני היהודים. שמו של בית הספר, "מקוה ישראל" מזכיר את "תקות ישראל", סיפרו של ר' מנשה בן ישראל. לדעת אנשי כ"יח תקות ישראל לא היתה בהתיישבות חקלאית בארץ ישראל, אלא בפרודוקטיביזאציה של היהודים ובהשתלבותם בארצותיהם. אם אחד מבוגרי בית הספר החקלאי היה מוצא עבודה כחקלאי בארץ, ניחא. אם לא, אנשי חברת כי"ח היו מפנים אותו להתיישבות חקלאית יהודית במקום אחר, בארץ אחרת, שלדעתם היו בה יותר אפשרויות, כמו קנדה, אוסטרליה, או ארגנטינה. בארצות אלו, היו מושבות חקלאיות יהודיות על בסיס הרעיון של כי"ח: אחרות היהודים לעבודה החקלאית, וכן על בסיס הרעיון הטריטוריאליסטי. כך קרה גם לכמה נערים ילידי בקאו.

ההרשמה לבית הספר החקלאי "מקוה ישראל", נעשתה רק באישור מרכז חברת כי"ח שבפאריס. משפחות יהודיות עניות מרומניה - קרובות לגישת חברת כי"ח - היו פונות למרכזה, בבקשה שבנם יתקבל כתלמיד הפטור משכר לימוד, והבטחת פרנסתו תהיה על השבון בית-הספר למשך תקופת לימודיו. לכך דרוש היה גם אישורו של מנהל בית-הספר ומאוהר יותר גם המלצתו של נציג חברת "כל ישראל חברים" ברומניה, י. אסטרוק. התקבלו כתלמידים גם בנים של עולים מרומניה שכבר עלו לארץ. תלמידים ילידי בקאו היו משני הסוגים.

ב-5 ליוני 1892, התקבל כתלמיד בבית-הספר "מקוה ישראל" ח. גרינברג. הוא נולד בבקאו 15 שנה קודם לכן, ומשפחתו עלתה לארץ ישראל והתיישבה במושבה ראשון-לציון. הוא רצה להיות חקלאי, אך ויתר על רצונו זה לאחר שנה של לימודים. ב-31 לדצמבר 1893, עזב את בית הספר והחל לעבוד כחבתן בראשון-לציון מושבת מגוריו. (עיין: הארכיון הציוני המרכזי ירושלים תיק J41/301:ארכיון בית הספר החקלאי מקוה ישראל).

בשנת 1896 הגיע ל"מקוה ישראל" תלמיד נוסף יליד בקאו, בשם ראובן סגל. הוא היה בין התלמידים המצטיינים של בית-הספר. בסוף השנה החמישית ללימודיו -שנת 1901 מנהל בית הספר, האגרונום יוסף נייגה, המליץ עליו להיות טכנאי-חקלאי, בבית הספר החדש של כי"ח שבישוב סלובודקה לסניה (גליציה). "ראובן סגל הוא אחד התלמידים המצטיינים ביותר, העומדים לסיים את לימודיהם בבית-הספר, תלמיד אשר לא היתה לנו כל טענה נגדו, משך כל לימודיו ב"מקוה ישראל", לא בנוגע לעבודה, לא בנוגע למשמעת ולא בנוגע להתמדתו בלימודים". אלו היו דברי מנהל בית הספר יוסף נייגה, במכתב פניה אל מזכיר כי"ח ז'אק ביגאר. נייגה מספר בהמשך, שבוגר זה של בית-הספר, יחד עם עוד שני בוגרים, אף הם תלמידים מצטיינים, יכולים להיות שימושיים מאוד למנהל בית-הספר החקלאי סלובודקה לסניה. בשנת 1908 הגיע ל"מקוה ישראל" תלמיד נוסף יליד בקאו, בשם ברנרד אדלשטיין. הוא היה בן 15 הוגיע לארץ יחד עם עוד חמישה תלמידים חדשים מרומניה, בהמלצת י. אסטרוק.

מספר התלמידים ממוצא רומני גדל, בעקבות מרד האיכרים בשנת 1907 והשלכות

האנטישמיות על יהודי רומניה. רעיונות הפרודוקטיביזאציה, הטריטוריאליזם וההגירה התפשטו עוד יותר בין יהודי רומניה.

משפחת אדלשטיין היתה קשורה קשר הדוק לא רק עם חברת כי"ח, אלא גם לארץ ישראל. הורי האבא - נ. אדלשטיין - גרו במושבה זכרון-יעקב, "שרוב מתיישביה מוצאם מיהדות בקאו" (מתוך מכתבו אל ש. לופו, מנהל בית-ספר מקוה ישראל, מיום 11 לאוגוסט 1909: הארכיון הציוני המרכזי, תיק J41/127). הוא אף ביקש ממנהל בית-הספר להרשות לבנו - שהתגורר בפנימיה - לבקר במושבה אצל קרובי משפחתו בחופשת הקיץ.

ברנרד אדלשטיין היה תלמיד מצטיין אף הוא. אולם, כמו הרבה נערים מתבגרים בני גילו היו גם לו בעיות משמעת. אביו, שהמשיך להיות בבקאו, עקב אחרי מעשי בנו ואף החל לדאוג. אחרי "אזהרות חמורות" מצד האב הבטיח הבן שיתקן את ציוניו ("הורידו לו שלוש נקודות בהתנהגות בגלל שגיאה שהבטיח שלא יחזור עליה שנית"). נ. אדלשטיין היה אב לשישה ילדים: ארבע בנות ושני בנים, הצעיר שבהם היה בשנת 1910 בן חמש. בדבריו הכתובים במכתב אל שמואל לופו, כתב: "קיוויתי שמסרתי את בני למוסד שכבודו עומד בראשו, כתמיכתי היחידה לעת זקנה". (הארכיון הציוני המרכזי, תיק J41/134, מכתב הנ"ל בשפה הרומנית). חיבתו לבית-הספר החקלאי "מקוה ישראל" מובנת מדבריו.

ברנרד אדלשטיין הפך לתלמיד מצטיין וממושמע. "בלימודים הוא בין התלמידים הטובים ביותר בכיתתו. הנני רוצה שיתאים את התנהגותו להצלחותיו האינטלקטואליות והמקצועיות. הנני שמח להודיע לך, שרצוני יצא סוף-סוף לפועל". (דברי מנהל "מקוה ישראל", שמואל לופו, אל נ. אדלשטיין - האבא המודאג בבקאו - 5 לאוגוסט 1910. הארכיון הציוני המרכזי, תיק J41/333).

ברנרד סיים את חוק לימודיו בבית-הספר החקלאי ב-1 לספטמבר 1912. הוא סיים בין התלמידים המצטיינים. בני משפחתו לא נשארו עוד ברומניה. נ. אדלשטיין החליט להגר לארגנטינה, אף על פי שבנו, ברנרד, היה קרוב בלבו לקרוביו שבארץ ישראל ולחבריו מספסל הלימודים ב"מקוה ישראל", הסכים גם הוא להגר לארגנטינה. יתכן שזו גם השפעה של החינוך לפרודוקטיביזאציה והתיישבות על-פי הגישה המעשית של כי"ח, ולא לשם עליה לערץ ישראל. ברנרד אדלשטיין חזר לרומניה כדי לעזור למשפחתו בהכנות היציאה. האב התלהב מאוד מבנו ומהחינוך שרכש ב"מקוה ישראל".

"חובתי היא להביע את תודתי על החינוך הטוב שקיבל בני בבית-הספר "מקוה ישראל" תחת פיקוח והשגחתו של כבודו, שהתייחס לבני כהורה. שלחתי לכבודו ילד ובעזרת השם קיבלתי מכבודו אדם המודע אל עצמו. הקב"ה יעניק לכבודו שנים רבות למען מזלו הטוב של בית-הספר ואריכות ימים למשפחתו המכובדת". (דברי נ. אדלשטיין אל שמואל לופו מיום 5 ליולי 1912, הארכיון הציוני המרכזי, תיק J41/143: מכתב בשפה הרומנית). במכתב בשפה הצרפתית הודה ברנרד אדלשטיין לשמואל לופו על הסיוע הכספי שקיבל עבור הגירתו (קודם לכן הוא הודה גם לי.

אסטרוק) וכן "בשביל הדאגה שהיתה לכבודו עבורי ... לעולם לא אשכח את הסיוע שכבודו העניק לי ... תמיד אזכור את כבודו, ואת ארבע השנים שהייתי תחת חסותו של כבודו". (מכתב מיום 5לנובמבר 1912: הארכיון הציוני המרכזי, תיק J41/144).

הצעיר בן 19 שחזר זמנית לעיר הולדתו, אחרי הפסקה של ארבע שנים, מתאר, את מצבה של רומניה - וגם של בקאו, עיר מולדתו - בצבעים קודרים. תיאורו משנת - 1912 תקופת משבר כלכלי ומדיני. זוית ראייתו היא של בהור יהודי שלמד בהו"ל שאימץ את האידיאולוגיה של כי"ח, שמתמצא בהקלאות, תמהוני ומבוהל הממתין בחוסר סבלנות לעזוב את הארץ במהירות האפשרית. מכתבו זה מהווה תעודה מעניינת להיסטוריונים, חוקרי התקופה הזו.

"הננו עוזבים את רומניה במצב איום. ישנה מפולת ממש בשוק ההון. מעטות השכבות שלא פשטו את הרגל. התפוקה החקלאית הדלה והמלחמה הבלקנית הן שתי הסיבות העיקריות של משבר פיננסי זה.

תבואת הקיץ שנראתה בתחילת מצוינת, הוכחה כלא בשלה עקב הגשמים האין-סופיים שירדו בסתיו זה. במיוחד ניזוק התירס שמהווה את היסוד התזונתי של האיכר הרומני. ידוע לכבודו שכדי שהתירס יאסף, עליו להיות בשל ויבש לגמרי. בשנה זו זה לא ניתן מפני שלפתע פתאום ירד שלג כשהתבואה היתה עדיין בשדה, החקלאי נבהל ואסף אותה במהירות. אולם יהיה קשה לאכסן תירס זה שבשותו מוטלת בספק, הספוג רטיבות. הפלגרה, מחלה נוראה, תשלוט בכפריה ההרוסים של רומניה. במה שנוגע במיני דגן אחרים, הם נרקבו בשדה ומה שנאסף שייך לסוג הבינוני בלבד. גם הכרמים ניזוקו: התבואה של שנה זו כמעט אפסית מבחינה כמותית ואיכותית. יבולי השעועית ותפוחי-האדמה גרועים לעומת השנה שעברה.

אנו מקבלים ידיעות בלתי ברורות ביותר, לגבי התפתחות המלחמה. אפשר לקרוא על כך באותו עמוד ראשון של אותו עיתון: "ניצחון גדול של התורכים": "הבולגרים מתקדמים": "נצחון עצום של התורכים": "התורכים מבקשים את התערבותן של המעצמות הגדולות". אך בניגוד לידיעות הללו הכל כל שונות, כאןיודעים מה בערך מתרחש. תורכיה גוססת. ישנן גם שמועות לגבי גיוס כללי של צבא רומניה, אף על פי שהממשלה אומרת שמדינה זו תציג את דרישותיה בסוף המלחמה.

אני מתאר לעצמי באיזה מצב צריך להיות "מקוה ישראל" כעת, חסר פועלים ואני סקרן לדעת אם נכון הוא, שיהודים רבים מארץ ישראל התנדבו להתגייס לצבא לצאת למלחמה.

חוק חדש לגבי התעשיה המקומית בא לשים קץ למצב המשתמע לשתי-פנים, שבו היה נתון היהודי הרומני, ונראה כתחילתו של עתיד טוב יותר. בחוק זה נאמר: "נחשב רומני כל פועל שאינו נהנה מאף חסות זרה". זה צעד ראשון בדרך לקבלת זכויות האדם, עבורו צריכים לברך את "איגוד היהודים הרומנים".

שכחתי לציין במכתבי על תעשיית-היין וכיצד היא פועלת ברומניה. אין להאמין, אך בכל זאת, נכון הוא שבאירופה לא יודעים דבר על עבודותיו החשובות של פסטר.

תעשיית-היין ברומניה היא בין הנחשלות ביותר. אנשים אינם יודעים שהתירוש הופך ליין, בגלל חיידקים. כמו כן, אינם דואגים כלל לתסיסת היין. אין איוורור, חסרה תוכנית והשגחה יומית. היין נעזב ל"דאגתו" של האל, ולכן היינות הרומניים בעלי איכות בינונית.

אף על פי כן, רומנים רבים - שפיהם וגרונם נהרסו עקב צריכה מופרזת של תבלינים חריפים ואחרים - מוכנים להישבע עם האוונגליון ביד, שיין טוב מכרם רומני מסוים הרבה יותר טוב מהיינות הטובים ביותר מכרמי בורדו או מדוק. בכל זאת, ניתן להסביר דרך מחשבה זו לאחר שרואים כיצד אזרח רומני שותה בבת אחת כוס של לענה חריפה.

(בקרוב יתחילו הבחירות לבתי-הנבחרים והאזרחים שלנו יבלו בעקבות כך ימים רבים בשתיית היינות הרומניים הטובים ביותר)".

בוודאי שניתן לדון בהרחבה, במחקר מיוחד, בהערות המעניינות ובידיעות שמסר הבוגר הטרי של בית-הספר החקלאי. כנראה שזה מכתבו האחרון ששלח מרומניה.

ברנרד אדלשטיין היגר לארגנטינה יחד עם בני משפחותו, בתאריך 7.12.1912, לאחר הפלגה של שבעה עשר יום. משפחת אדלשטיין התיישבה במושבה סנטו-תומס (Tomas Santo). ברנרד אדלשטיין התחיל לעבוד בחווה "אסטנצ'יא ה- 25 (Estancia el 25), לא רחוק מעיר הבירה בואנוס-איירס, כטכנאי חקלאי, שהצליח בעבודתו והתקדם. הוא אף שמר על הבטחתו להמשיך להתכתב עם שמואל לופו, מורו ורבו. הוא שלח משם הערות מעניינות הכתובות בכשרון ספרותי ניכר, המתארות את המצב בישובים החקלאים היהודיים בארגנטינה. הוא מתאר את ארגנטינה כולה: אנשים, מנהגים, מאורעות, שיטות עבודה בחקלאות, וכן את תחילתה של תנועת הפעולים היהודים ושל התנועה הסוציאליסטית בארגנטינה, כמו גם את חגיגות ה- 1במאי. הוא ממשיך להתעניין במצב בארץ ישראל וכן במצב חבריו לספסל הלימודים, במוריו לשעבר, ובמצב ברומניה ובארצות הבלקן. דבריו שימוש כנראה, גם כמקור ידיעות לחברת כי"ח, לגבי מצב המתיישבים היהודים בארגנטינה, שהתיישבו שם דרכה.

אולם התכתבותו עם שמואל לופו מקבלת צורה חדשה, של יחס בין שני ידידים ותיקים. שמואל לופו ממשיך להעריך את ברנרד אדלשטיין בצורה חיובית מאוד.

התכתבות זו - הממשיכה עד חודש דצמבר 1913, זמן קצר לפני פרישתו של שמואל לופו מתפקידו כמנהל בית-הספר "מקוה ישראל" - נשמרה בארכיון בית-הספר החקלאי.

(קטע ממאמר רחב יותר, מוצג כהרצאה במסגרת המרכז לחקר יהדות רומניה, באוניברסיטה העברית בירושלים. מבוסס על חקידות ארכיון בית הספר החקלאי "מקוה ישראל" שבארכיון הציוני המרכזי בירושלים).

סכסוך על רקע חברתי בקהילת יהודי בקאו לפני מלחמת העולם הראשונה

מאת: חיים גליק

במרחק לא רב מבקאו, בעיירה בוהוש - שהפכה לאחד המרכזים של תעשיית הבדים ברומניה, התיישבו אדמו"רים בני השושלת החסידים רוז'ין. "החצר של הצדיק" נתמכה על ידי המחזיקים בו, חסידים מן הרגאט ואף מחו"ל.

בבקאו חי צדיק אחד, ר' ישראל (או בפי היהודים האשכנזים, ר' שטרול). הוא חי חיי סיגוף והיה מחמיר עם עצמו. מבין חסידיו היו חסידים שבנו לכבודו בית-כנסת שהפך לבית-הכנסת הגדול ביותר ברובע היהודי.

ר' שטרול היה צנוע הליכות ורחק מפרסום. חייו הצטמצמו בתחום חדר אחד בלבד, מרוהט בפשטות: שולחן, מיטה וכמה כיסאות. לא היה לו "חצר" ואף לא היו לו חסידים יורשים שהמשיכו את דרכם בהשראתו.

כאשר רבה של העיר, הרב לובל הלך לעולמו, התכוונו יהודי בקאו להביא במקומו לבקאו את ר' יוסל רבה של קהילת הוש, אחיו של ר' שטרול, איש ספר שידע גם שפות זרות, תופעה נדירה באותם ימים. בחירתו נתמכה על ידי בני המעמד הבינוני ובעלי המלאכה. בחירתו לא היתה טובה בעיני ראשי הקהילה משום שהם לא הסכימו לקבל איש-ספר שלא היה משורותיהם, אלא מבין המוני העניים. לכן ראשי הקהילה הצליחו

לסלקו מן העיר באמצעות המשטרה הנוכרית, בתירוץ שהשתמט משירות צבאי.

בשנת 1907 לאחר "תקופת ביניים" ברבנות - בתקופה זו מילא תפקיד הרב הדיין אלי אברום (=אליהו אברהם) שהיה מוזג במקצועו, גם הוא משכיל - נבחר בהסכמת הצדדים ובהסכמת הרב המפורסם מקהילת שטפאנשטי ר' בצלאל זאב שפרן.

בדיוק אז, כשסיים אלי אברום את כהונתו הזמנית, פנחס שוחט שמילא תפקיד חזן שנים רבות בבית הכנסת של "החייטים הצעירים", עבר לבית הכנסת ע"ש ר' ישראל. "החייטים הצעירים" השתדלו להביא חזן אחר בשיעור קומה כמו של פנחס שוחט שעזב אותם. הם חיפשו ולבסוף מצאו את החזן מוטל (=מרדכי) בעיירה פלופאנה, איש צעיר יפה תואר, הדור, בעל קול באריטון, שמילא, כמו בקהילות הקטנות האחרות, גם תפקיד שוחט ומוהל.

אולם לרב בצלאל זאב שפרן היה נדמה שהחזן החדש, מוטל (=מרדכי שוחט), אינו כשר במידה מספקת כשוחט מפני שמסדר את זקנו יותר מהאחרים ואף נעזר - כך נוצר רושם - במספריים. בעקבות זאת הרב החתים אותו על הצהרה לפיה יתחייב לא לעבוד כשוחט עד שינתן לו אישור לכך ע"י הרב. ראשי קהילת בקאו קבעו את הגדלת דמי-השחיטה של עופות, מחמישה באני לעשרה באני ומשום כך ההצהרה החתומה היתה לה חשיבות.

מאחר שהמוני היהודים מחו על כך, ראשי הקהילה הצליחו להשיג מהרב שפרן פסק, האוסר את שחיטת העופות לאלתר. ואז יצאה משלחת בעלי-מלאכה ובראשם "החייטים הצעירים" יחד עם מוטל שוחט, על העיר פאלטיצ'ני לרב טאובס וקיבלו ממנו פסק הקובע שאיסור שחיטת עופות, מנוגד לצרכי האוכלוסיה היהודית ומנוגד אף לרוח התורה וההלכה ולכן מוטל שוחט, שאינו כפוף לראשי הקהילה יש לו היתר לעסוק גם בשחיטה לצרכי יהודי העיר ושחיטתו כשרה כמו של כל שוחט אחר.

בלחץ ראשי הקהילה, פסק הרב בצלאל זאב שפרן שכל שחיטה שביצע מוטל שוחט היא טריפה. דבר שפגע באינטרסים ובכבודם של בעלי המלאכה.

בהמלצת הצדיק מהעיר שטפאנשטי, הם הביאו מן העיר את חתנו של הצדיק זיידל שוחט שהיתה לו הסמכה לרבנות. הוא קיבל את המינוי לאחר שקיבל את אישורו של הרב טאובס מן העיר בוטושאני.

עם הגיע הרב בלנק בשנת 1908 לבקאו, אף שנהנה מתמיכת הסמכות החסידית -הצדיק מבוטושאני - ומתמיכת הסמכות הרבנית - הרב טאובס מפאלטיצ'ני - נוצרה מחלוקת שזכתה לפרסום רחב, סכסוך שהגיע למימדים גדולים והיתה לו השפעה גם מאוחר יותר אחרי מלחמת העולם הראשונה.

בני המעמד החברתי הגבוה לא היו מוכנים להשלים עם "התמרדותם" של בעלי המלאכה. מוטל שוחט וגם הרב בלנק נדחו על ידי בני המעמד העשיר ורק רוח הדמוקרטיה שנשבה אחרי מלחמת העולם הראשונה הביאה להרגעה ולחיסול הסכסוך.

קורויו ... והשאלה היהודית.

פעם, בקאו נכנסה להיסטוריה, בעקבות משפטו של קורויו (Coroiu) השודד הידוע. מאורע שכלל לא היו מעורבים בו יהודים. ואם אנחנו מציינים אותו, זה מפני שגרם - ולא במקרה - לגל הראשון של ליסטות קוזיסטית-לגיונרית, סימן של תחילת ימי הרדיפות, שהגיעו לשיאם עם ה"רומניזאציה", הגלית והזוועות הגזעניות.

מי היה קורויו? שודד ורוצח אכזר שהטריד מחוזות, ובמשך שנים שדד, תקף בתי מגורים, מכוניות בכבישים, בתי-מרזח ומנזרים. הוא תקף "בתאווה ובנסיון מקצועי". רוב קורבנותיו היו סוחרים וחוכרים יהודים. משפטו שנערך בבקאו בסוף 1936 משך תשומת לב רבה. כל עיתוני בוקרשט העבירו את המטות שלהם לבקאו. סקרנים רבים מרומניה כולה, באו לבקאו, לקחו חופשה מיוחדת כדי לראות את "הגיבור". באותה תקופה נחשב קורויו מפורסם יותר מפיפה (Pipa), סמכות אחרת בענייני שוד וביזה בימים ההם. ואם מדגישים את ענייני משפטו, זה מפני שבצילו נוצר קשר אנטישמי רציני. כלומר, עורכי-דין מבקאו שהזדהו עם המפלגה הלאומית-נוצרית (אנטישמית - המכונה גם "קוזיסטית" לפי שמו של מייסדה, א. צ'. קוזא) אורז'צ'אנו ואנטוניו - שהיו גם חברים בפרלמנט הרומני - עשו עיסקה עם קורויו. במידה ויסכים להיות פעיל-בחירות שלהם ולהעביר את כל כוחו עם כל כלי-נשקו למחנה הקוזיסטי, הם ישתדלו - ואף יצליחו - לזכותו במשפט. אם זה יהיה בלתי אפשרי, ישיגו לו לפחות הקלה בעונש. מכאן שלא היה לו מה להפסיד! אחרי זה, הם פתחו במפעל אדיר: הפחדת הנשבעים והשופטים, באמצעות במכתבים אנונימיים ושיחות טלפון מסתוריות. אנשי המפלגה הקוזיסטית הצליחו אט-אט להחליף את הנשבעים שלא היו לטעמם. שופטים ופרקליטים, עדי התביעה והקטגורים, חלו לפתע במחלה קשה ובלתי מתרפאת. כך אנשי המפלגה הקוזיסטית, הצליחו להרכיב חבר שופטים נאמנים להם,

והחלו להכין את הדיון. השודד הנורא הוצג כ"היידוק" (Haiduc), מתמרד שנלחם ושדד כדי לעזור לעם. אדם שלקח מהעשירים ונתן לעניים, כמו שהיה בעבר ינקו ז'יאנו (Iancu Jianu). ומי היו העשירים? יהודים "עלוקות הכפרים והערים" אנשים בעלי פני-מפלצת, בעלי אופי דוחה, שמילאו את כרסותיהם על גבו של העם הרומני.

משפט זה הגיע לשלב כזה שיכולת לתמוה מי הנאשם: השודד שהפחיד את העולם בפשעיו או קורבנותיו היהודים?

בוודאי שבאווירה האנטישמית שנוצרה, ה"היידוק" קיבל עונש קל מאוד. אחרי שריצה את עונשו ושוחרר מן הכלא, פתח בית-מזיגה בבעלותו בבקאו, על-יד תחנת הרכבת, והפך לפעיל בחירות של המפלגה הקוזיסטית. קורויו חזר לאלמוניותו כאשר הלגיונרים-רוצחים ממש, יותר אכזריים ממנו -תפסו את מקום של אנשי המפלגה הלאומית-נוצרית.

דיון ספרותי שלא ישכח

הנה עברו למעלה מיובל שנים וכל פעם שאני נזכר במאורע ההוא, עדיין רועד אני מפחד.

הייתי יושב-ראש אגודת הסטודנטים היהודים בבקאו. תפקידי החשוב ביותר, היה לאסוף כסף לחברינו מחוסרי האמצעים שלמדו באוניברסיטאות. לאמיתו של דבר, גם בידי לא היו אמצעים רבים, אך השתייכתי לסטודנטים "החופשיים", כלומר, לאלו המגיעים רק לבחינות. כמקור ההכנסה הטוב ביותר לקרן המילגות, נעזרתי בהזמנת כל מיני אישים בעלי שם, בספרות או במדע כדי להרצות, לארגן סימפוזיונים או דיונים ספרותיים. כך הבאתי מבוקרשט את הסופר והעיתונאי נ. ד. קוצ'א (N.D. Cocea), שדיבר על הרומן המפולפל שלו "למען הטלאי השחור" (un Petec de Negreata Pentra): את הסופר יונל תיאודוריאנו (Ionel Teodoreanu) בקשר לספרו "מדלני" (Medelenii): את הסופר התיאולוג ומתרגם המקרא לרומנית, גאלא גאלאקטיון (Gala Galaction): את הרופא-הניאורולוג בעל השם, גיאורגי מרינסקו (Marinescu Gheorge): וכן את הסופר פטר בלו (Petre Bellu), גיבור הכתבה, שהירצה בפנינו על ספרו "רשות הדיבור לסניגוריה" (Apararea are cuvintul). אולם, לפני שארחיב את דברי על פטר בלו, עלי לספר - כמו בסוגריים - על ביקורו של הפרופסור-הניאורולוג. האנשים בעלי-שם, עד כמה שכשרוניים הם, באותה מידה מוזרים הם.

כשהגעתי למלון "מרשטי" לאחל לו "ברוך הבא", ראיתי סיוט בעיני.

מכנס אחד היה תלוי מעל ארון הבגדים, כלי גילוח עמדו מעל המזוודה כחיילים במסדר, ובנוסף לכל, בפח האשפה מונחים היו, דפי הרצאתו "תורת שיפור הגזע". הפרופסור - בעל שער לבן ופרוע, עיניים נפוחות שכמעט יצאו מחוריהן - הסתכל אלי

כעל יצור מוזר, ומיד שאל:

- אתה משוגע?

- לא כבוד הפרופסור, אני נציג הסטודנטים.

- איזה סטודנטים?

- הסטודנטים היהודים ...

- מה מחפשים כאן סטודנטים יהודים?

כנראה שהרופא המפורסם שכח היכן היה ומדוע הגיע לבקאו. הוא התייחס אלי כאל חולה הנמצא בטיפולו. נאלצתי לחכות יותר מחצי שעה עד שנרגע, ולבסוף הצלחתי לשכנעו לבוא אחר הצהריים להרצות.

הוא הדאיג אותי מאוד. אם לא יופיע? מה יהיה עלי לעשות עם הקהל? הרי גביתי כסף!

אולם סוף טוב הכל טוב. חבל שלא כך קרה גם עם פטר בלו. באותה תקופה היה באופנה ספרו, "רשות הדיבור לסניגוריה", ספר אוטוביוגרפי, שעלילתו בעולם הזונות.

לספר זה היתה הצלחה גדולה אצל ציבור הקוראים, כמעט כמו ל"מאהבה של ליידי צ'אטרלי", והיה רב מכר בימים ההם. ידעתי שאם אביא את פטר בלו לבקאו, ההצלחה מובטחת מראש. כך היה בהתחלה. ביום הדיון - קראתי לאירוע דיון מפני שהספר דן בסניגוריה, קטגוריה, ופשעים - התאסף קהל רב בפתח קולנוע "לוקס". בעין בוחנת ניתן היה לזהות את כל ה"בחורות" וה"גברות" מהמלונות המפוקפקים "אירופה" ו"ניו יורק", את ה"עובדות היומיות דה לוקס" שעבדו אצל התופרת יולנדה שלוש משמרות ביום, ללא יכולת להענות לדרישות. נכחו גם הסרסורים ספוגי זעם עם שמולץ בראשם, שניגב את פניו בממחטה ענקית כסדין. לצידם ישבו בני החברה הטובה, נשות סוחרים, תלמידות תיכון מהכיתות הגבוהות, כל האליטה של העיר.

האם חשדתי שהעסק לא יצלח ואיש לא יסלח לי על שהבאתי את כל הזונות לדיון? מה יכולתי כבר לעשות? פטר בלו היה האליל שלהן, הסופר שלהן. הן באו לדיון, לבכות על גיבורת הספר, בדיוק כמו שהזילו דמעה כשקראו את הספר - בין ביקורי הלקוחות.

התור לקופה נמשך למעלה משעה. הוא נפסק רק מדי פעם, כשהיה מגיע אחד מנכבדי העיר, שנתקבל מיד במחיאות כפיים.

החזקתי את בלו בידי כדי שלא יעלם לי בבית-מרזח, הרי הזהירו אותי על הרגלו הנפסד הזה. סוף-סוף הגיע גם "חבר השופטים". הסניגור היה פולדי פילדרמן, הסוציאליסט הצעיר של הפילדרמנים העשירים. הקטגור היה רופא, מומחה למחלות מין; ויושב ראש חבר השופטים, היה שופט אמיתי, שהבאתי לדיון בקשיים מרובים.

הדיון הפך ממש למופע. הצרה התחילה רק בסוף, כשהזמינו את המחבר לעלות לבמה. הוא היה ביישן מאוד, ובפניו השחופות הבחינו בפחד-קהל. הוא גימגם קצת ודיבר על "האמא" של המחבר (במקום לומר האמא של גיבור הספר), שבר עציץ

שקישט את הבמה וכדי שלא יקרה אסון משכתי אותו מאחורי הקלעים. שנינו היינו מאושרים. להוציא תקרית זו, ההצלחה היתה כבירה.

מחיאות-כפיים לבמה פתוחה ולבמה סגורה. מחיאות כפיים או סטירות לחי על הלחי שלי מאת סוחר שזעם כי הושבתי זונות בקרבת נשים תמימות בנות חיל. הוא לא ידע המסכן שאשתו "עבדה" שעות נוספות אצל יולנדה בעלת בית-בושת, כדי לזכות בהכנסה נוספת הדרושה להשלמת ארון הבגדים!

אורותיה של בוהוש.

כשיצאתי עם פטר בלו לסיבוב נוסף בבוהוש נודע לי מה ארע. פולדי - הסניגור הוזמן בדחיפות לבוקרשט, להתייצב למשפט. גם "הקטגור" לא הגיע: היה לו כנס בבקאו ולא יכול היה שלא להשתתף בו. אף השופט יו"ר חבר השופטים לא הגיע. הייתי מיואש: תושבי בוהוש היו בעלי רמה תרבותית גבוהה וכל האליטה של העיר הגיעה למופע.

אינני יודע כיצד כָל כולם נדחסו לאולם המחולק לשניים, שחציו - בצידו הקדמי - האולם עצמו, עם במה וכסאות, מופרד מהחצי השני רק ע"י קיר זכוכית. בחצי השני היה בית-מזיגה של בעל האולם.

טרם הצלחתי לאלתר חבר-שופטים. סטודנט שהיכרתי התנדב להיות סניגור. סטודנט אחר - ז'אק קונסטנטינסקו - התנדב להיות קטגור. בינתיים נכנסתי עם בלו לבית-מרזח, לשתות לחיי הדיון והצלחתנו בו. בהתחלה, שתינו שני קנקני יי"ש, ואחר כך יין רומני מכרמי ואליאה קלוגריאסקה. לפתע הופיע שוטר העיר וצעק: "מדוע נותנים לכבוד הסופר את היין הגרוע הזה ולא את היין המובחר, מן הסוג הנקרא "פוטריאה אורסולו" (כח הדב)"? (זהו יין שחור שהיה גורם לפיגוע באברי הגוף).

אני השתתפתי בתגיגה והחזקתי בידי את התיק עם ההכנסות. התחלתי לאבד את הקשר בין המילים, תוך כדי דיבור. מן האולם שמעתי רק לחש שעלה וגבר מרגע לרגע. מה קרה? הסטודנט שקיבל על עצמו להיות קטגור הודיע שאינו מוכן לבצע את שהוטל עליו, ובמקרה הטוב ביותר, הוא יוכל, רק לקרוא באזני הקהל, פרק מרגש מתוך הספר. הוא עלה לבמה, לפני תחילת המופע והקריא לפניהם בקור רוח. כשהגיע תורה של הסנגוריה, ז'אק קונסטנטינסקו, הודיע-בלב שקט-כיוון שהקטגוריה לא אמרה

דבר, אין לו על מה להגן. המלמולים הפכו לצעקות. כמעט ופרצה סערה. תושבי בוהוש לא הסכימו להיחשב כתמימים!

אני ישבתי בחדר השני כמו אחוז קדחת. התעוררתי לגמרי. מיד יבואו להרביץ לי ואולי להרוג אותי. לפתע, שמעתי את קולו של הסופר:

"אני גם אלך ... ל... לדבר". פטר בלו הוא אחד במינו.

נדהמתי. אם הוא יחזור על אותו הסיפור כמו בבקאו, אנשי בוהוש יאכלו אותנו חיים או צלויים. לא, הוא אינו צריך לדבר. פניתי אליו בתחינה:

- רבינו, יואיל נא, כבודו סופר מוכשר! אך אינו נואם טוב בציבור.

- מה? אינני נואם טוב בציבור? הרי נאמתי בעשרות עצרות פועלים!

- כן, נכון, אולם כאן זה דבר אחר.

שום דבר לא שיכנע אותו, הוא קם על רגליו ופנה לעבר העולם. רציתי לבקר לקפוץ לביסטריציה, אבל ביסטריציה רחוקה. מה אעשה עכשיו? מה אעשה עם כל אלה? לפתע חשכו עיני. עוד הספקתי לראות את הסופר בעלותו אל הבמה ובבקשתו לשקט, החל לדבר בקול רועד.

- כאן, היכן שאורות העיר בוהוש מאירות כמו פנס את דרכו של הפרולטריון ...

לא שמעתי יותר. התעלפתי או נרדמתי, אינני יודע. התעוררתי לקול מחיאות כפיים סוערות. כן, מחיאות כפיים. כנראה שהסופר בלו היה ביישן, חסר העזה, ולא מסוגל היה לומר מילה בהיותו פיכח. אבל בהשפעת האלכוהול, הוא נהפך לבלו האמיתי, תעמולן מבריק, מסית ההמונים.

הקהל מחא לו כפיים בהתלהבות רבה. המופע היה יוצא מן הכלל. כולם שחכו מסניגוריה וקטגוריה, היה להם נואם.

מאז - מפחד או מרגשי אשמה - לא הבאתי עוד מרצים לבוהוש. וכאשר רציתי להשתכנע שלא חלמתי, הוצאתי מכיסי את נוסח הכתבה, שגזרתי מהעיתון המקומי שכתב: "מופע יוצא מן הכלל בבוהוש. פטר בלו נשא נאום". ולסיום, אותו העיתון שיבח את פעולותיהם של הסטודנטים היהודיים מבקאו, המארגנים מופעים איכותיים כמופע הזה.

מת חוזר מבית-קברות

לדעתי אין אמת מושלמת ואין אמת באימרות ומשלים. לדוגמה, האימרה שהמת לא ישוב לעולם מקיברו, מי שהלך לעולמו לא יחזור לעולם. האם נכונים הדברים?

זקן אחד, איש מבקאו יספר לכם על בן עירו שהלך לעולמו וחזר... מבית הקברות.

כנראה שהנהלת "חברה קדישא" המקומית ... החליטה "להעניש" גופת אדם על כך שיורשיו סירבו לשלם מס גבוה יותר עבור מקום קבורתו בבית העלמין היהודי.

לאמיתו של דבר, במקרים רבים כאשר אנשי הנהגת הקהילה היהודית ו/או הנהגת "החברה קדישא" דרשו סכומים מוגזמים, דומה היה שאף פשטו את עורם של היורשים. כל שכן כשנפטר איש עשיר. מהעניים לא ניתן היה לקחת כסף רב ...

מקרה שקרה: כשהלוויה הגיע לבית-העלמין, שעריו היו נעולים. בני המשפחה המתאבלת, חבריו ידידיו ומכריו של הנפטר נאלצו לחזור יחד עם הגופה מבית-העלמין.

הנני זוכר מקרה זה, בימים ההם הייתי כתב-עיתונות מקומי ובלתי ידוע, העברתי הודעה לבוקרשט שהשאירה רושם רב: "מת חוזר מבית-קברות בעיר בקאו". השגתי את ה"סקופ" הראשון שלי.

אחרי תקופה קצרה קרה מקרה אחד דומה לקודמו, אולם ... מוצלח יותר. הרי סוף טוב, הכל טוב!

בעיר פיאטרה ניאמץ חי רופא בשם פישר, שהיה קמצן גדול. ביום מן הימים נפטרה חותנתו. אנשי "חברה קדישא" המקומית ביקשו ממנו לשלם סכום נכבד, מתאים לאפשרויות הכספיות שלו, לשם רכישת מקום קבורה ואירגון הלוויה. פישר שהיה "פיש" (דג) שמן וקמצן התחכם. הוא שכר בעל עגלה שהסיע אותו ואת גופת חותנתו

לעיר הסמוכה טרגו-ניאמץ, שם היו לו מכרים ב"חברה קדישא". כוונתו היתה לקבור אותה ללא תשלום. אדון פישר הלביש את החותנת בבגדים נאים וקישט אותה כאילו היא עדיין בחיים ומתכוונת לצאת לנסיעה ארוכה. הוא העלה אותה לעגלה, הושיבה על הספסל האחורי, ישב ליד הגופה ויצאו לדרך.

מדי פעם הפנה העגלון ראשו והביט אחורנית. מוזר היה בעיניו שהגברת אינה מוציאה מילה מפיה. הרופא הרגיעו והסביר לו: "הגברת עייפה, לא הצליחה לעצום עין כל הלילה, ועכשיו נרדמה. הכל בסדר. כשהגיעו ליעד לעיר, החתן פנה מיד למשרדי "החברה קדישא" המקומית. הוא החל ליילל בצער על שחותנתו, מסכנה, נפטרה בעגלה, שהוא הגיע מסכנצ'יק ואין עמו כסף כדי להביא את חותנתו לקבר ישראל. רחמי אנשי "חברה קדישא" נכמרו עליו ועליה ונתנו לה מקום קבורה צנוע בקצה בית-העלמין בו תמצא מנוחה לעולמים, רחוק מעירה, מקרוביה ומחבריה ... ובמיוחד מהחתן שלה.

מתנדב בספרד הרפובליקאית בשנים 1936-39

מאת: יעקב הררי (אורינגר)

אין מלחמה בהיסטוריה האנושית שקבלה השיבות כה גדולה והסעירה את העולם במידה שעשתה המלחמה הבלתי חזויה מלפני 50 שנה על אדמת ספרד.

כך זה התחיל: בפברואר 1936 היו בחירות לפרלמנט. איחוד המפלגות הדמוקרטיות זכו ב-60% ממספר הקולות. הוקמה ממשלה של החזית העממית.

מפלגות הימין סירבו להכיר בממשלה החדשה. בספרד לא היה קיים גיוס חובה, לא היה צבא סדיר. כל שנה התווספו גנרלים חדשים. המשטרה והגנרלים הצטוו להשליט סדר. רובם סירבו להישמע לממשל. המסרבים הוגלו למרוקו הספרדית ולנמל הצבאי קדיז.

קני המתנגדים בתוך הארץ שותקו. אבל ב-18 ליולי 1936 החליטו הגנרלים עם הלגיונרים מהקולוניות בתמיכת הכנסיה הקתולית, מצויידים בנשק מגרמניה הנאצית ואיטליה הפשיסטית לתקוף.

הם כבשו בכוח חלקים משטחי ספרד. רצחו בזזו הרחיקו את אנשי הממשל ממשרותיהם ומחוזות מגורם.

הם השליטו את ימי האינקויזיציה. באיומים, הפחדה וטרור השתלטו על חלקים נרחבים של הארץ. ספרד חולקה לשניים.

הממשלה החוקית הצליחה בבחירות היות והבטיחה אדמה לאיכרים, זכויות אזרחיות והשכלה להמונים.

האדמות היו בידי אנשי הכמורה. האיכרים היו אריסים, תמיד חייבים לכנסיה אשר היתה מעוניינת להחזיקם בבורות מוחלטת. יותר מ-80% מהתושבים לא ידעו קרוא וכתוב.

אוצרות הטבע והתעשיה היו בידי קומץ עשירים, חלקם זרים. הממשלה הנבחרת פנתה לממשלות ידידות לעזור לה להשליט סדר, לעצור את הבוגדים, אשר התחילו להרוס את בסיס קיומה, והתריעו על ההתערבות הגסה של הממשלות מגרמניה איטליה ופורטוגל.

בקשתם נפלה על אזניים אטומות.

העם הספרדי ניצב לבדו כנגד אויב אכזר, בלתי מתפשר וחסר רחמים, אשר נעזר במאגר בלתי פוסק של נשק וחיילים.

בשנת 1934 התיישבתי בחיפה. כיוצא קיבוץ חיפשתי חברה הקרובה להינוכי, במיוחד חלוצים מרומניה. בחבורה היו צעירים מכל מגוון תנועות הנוער.

כולנו היינו מודאגים מהידיעות שקבלנו מהבית מהמשפחות ומהידיעות שהספקה העיתונות האנטיפשיסטית כמו "וולטבינה" של אוסוביצקי וטוקולסקי, "אינטרניצונלה בלר" "וו.לו" (Vu-Lu) הצרפתים, עיתונים רומניים ועוד, אשר היו מספרים על מעשים אכזרים של הפשיסטים, הנאצים והאנטישמיים בכל הארצות, ומתריעים על הסכנות אשר מכינים לחופש האדם ולבני עמנו בעולם כולו.

הפשיזם והנאצים היו בשיא פריחתם בארצם, יצרו מפלגות זהות או קרובות להשקפותם בכל הארצות הדמוקרטיות. הממשלות לא הגיבו בפעולות מנע. הלא איכפתיות שלטה. העסקים נמשכו כרגיל.

זה קרה תחת עינינו. לא יכולתי להישאר אדיש. רק עם דאגות לא פותרים בעיות, החלטתי כי גורלי, גורל החברה בה אני חי, גורל משפחתי ועתידי יקבע בעימות ישיר עם האויב המחדיר את אש השנאה והמרים את חרב המוות.

בתחילת אוגוסט 1936 הפלגתי לצרפת מנמל חיפה עם האניה "פטריה". ה"פטריה" הוטבעה ע"י האנגלים בשעה שמנעו עלית מעפילים מקפריסין לא"י) אני גאה שהייתי אחד מהראשונים שהבינו כמה חשוב, ומוסרי לתת דוגמא של עוז וגבורה, להתייצב בשורותם של אלה אשר התנדבו ללחום נגד הפשיזם.

מ-52 ארצות התנדבו יותר מ-40 אלף איש ואשה כלוחמים בבריגדות הבינלאומיות, ביניהם 8,000 יהודים וכ-300 איש מפלשתינה, א"י. אשר העמידו את בני עמנו בשורה אחת עם אנשים חדורים באהבת האדם, החופש וגאווה לאומית. המופתי הירושלמי, ונששיבי, התייצבו אצל היטלר.

האנטישמים ציירו את היהודים כמוגי לב, פחדנים ומנצלים בני עמים אחרים.

בכל מקום בצרפת שמעת אנשים מדברים על נושא אחד: "המלחמה בשכנות ארצנו - אם הפשיזם ינצח בספרד נחרץ גם גורלה של צרפת".

ב-16 לאוגוסט 1936 השתתפתי בהפגנה הכי גדולה בחיי. יותר ממיליון וחצי

צרפתים הפגינו ברחובות פריס, בראש צעדו גדולי הדור של צרפת: רומן רולן, אנדרי ג'יד, קשין, מלרו, אנשי האקדמיה, סופרים, שחקנים, אמנים, פוליטיקאים, בדרישה להגיש עזרה בנשק ובתחמושת לממשלת ספרד הרפובליקאית.

בהפגנה הזו נאספו יותר מ-300 אלף פרנקים סכום ניכר בזמנו. קבלתי קשר עם מארגני המתנגדים. השתתפי בהצאות ושיחות על עניני היום, ולמדתי ספרדית. הכרתי אנשים נהדרים שהיה להם האומץ והרצון ללחום נגד הפשיזם, להקריב את חייהם למען ענין צודק, למען החופש, למען העתיד.

לבושים בבגדי פועלים הגענו מכל קצוות צרפת על משאיות לנמל "פורט בר". בבוקר השכם עלינו על האניה "ציודד די ברצלונה" כ-700 מתנדבים רובם דוברי גרמנית אשר ברחו מהמפלצת ההיטלריסטית.

הרדיו והעיתונות הפשיסטית הודיעו שבדעתם להטביענו. במסע השני הם הצליחו לבצע את זממם, והרבה חברים טבעו לפני כניסתם לקרב.

הגענו לנמל אליקנטה בששה באוגוסט 1936 בשעה ארבע לפנות בוקר. בנמל חיכו כל הלילה אנשים רבים - מלאי דאגה על גורלנו. תרועות שמחה, מחיאות כפיים, חיבוקים ונשיקות המטירו עלינו מכל עבר. להקות רקדנים וזמרים באו להנעים לנו.

ראש העיר אירגן לכבודנו קורידות (מלחמת שוורים) לייצר בשר להאכילנו.

קבלתי הלם כשקראתי סיסמאות ברחובות "הגיבורים הספרדים הולכים בחזה חשוף לעצור את כדורי האויב"

למחרת שונתה הסיסמה "יחד עם המתנדבים שבאו מהעולם, אנשים עם חזות של פלדה, נעצור את התקדמות הפשיסטים"

הספרדים היו מיואשים. בעוד הם נרצחים שתק העולם, וסרב לשמוע ולדעת. בואנו נתן להם חיזוק ואומץ, תקווה וסיכויים להחזיק מעמד ולנצח.

בין המתנדבים היו הרבה אנשים עם נסיון קרב אשר ידעו ללחום ולהדריך אנשים לקרב.

נכנסתי ליחידה של דוברי גרמנית בשם "אדגר אנדרי". זו היתה בריגדה 11. מפקדי הראשון היה הספרטקיסט פרדיננד הזקן, נערץ על כל הגרמנים.

עברנו לאלבצטה מרכז הבריגדות. התאמנו בעיר קרובה מורציה בלי נשק. יומיים לפני יציאתנו לחזית קבלנו שלושה רובים עם 700 כדורים כדור לכל אחד מאנשי הבטליון שלנו.

הפשיסטים הודיעו בחוצפה על כוונתם לכבוש את מדריד ב-7 בנובמבר "בראש ארבע גייסות עומד גנרל מולה, אבל הגייס החמישי מתוך העיר יכבשנה" (מכאן נוצר המונח "גייס חמישי")

אזרחי מדריד, זקנים, נשים וטף יצאו לגבעות מסביב מדריד וביצרו אותם, עבדו יומם ולילה. העיר החזיקה מעמד.

בתוך קרונות הרכבת קבלנו בגדים ונשק. היכרנו יותר טוב את שימושו.

בבוקר השמונה בנובמבר 1936 צעדנו ברחובות מדריד. צעדה צבאית למופת אשר הרשימה והלהיבה את תשובתי העיר אשר כיבדו אותנו במתנות, דברי מאכל, פרחים ונשיקות. בכל פרשת דרכים עצרנו לשמוע נאום ברכה ותודה על בואנו.

בערב נכנסנו לתוך התעלות. זה היה בעיר האוניברסיטאית, פקולטה לזואולוגיה.

החיילים משני הצדדים ירו בלי הפסק מפחד וחוסר נסיון, מעל ראשנו עפו פגזים.

בבוקר לפי מנהג הגרמנים במלחמת העולם הראשונה הביאו תרמוסים עם משקה מחמם, "גרוק" (תערובת של קוניאק, יין, תה וסוכר) היה נותן הרגשה של כוח וגבורה. הרובה נהיה קל כנוצה בידינו. לאחר כמה ימי קרב הרגשנו כחיילים כשרים. בערבים יכולנו לשמוע את קולו הנהדר של פול רובסון אשר הצליח לבלום את רעש המלחמה. אחריו נשמעו נאומי תעמולה היו הפשיסטים מתחילים לירות בפראות, ואנו הוכרחנו להשיב.

השתתפתי בכל הקרבות סביב מדריד, עיר בנויה על גבעה וסביבה הנחל מנזנרס. הפשיסטים היו מרכזים כל פעם כוחות לפרוץ דרך אחד הגשרים המובילים לעיר.

כדי לתאר את קצב הקרבות, לפעמים עם כידונים, פנים מול פנים, הבריגדה שלי נכנסה לקרב עם 3,000 לוחמים בסוף 1936 נשארו בחיים אלף איש.

ביחידתי היו שני צעירים גרמנים בני 17, שניהם יפים ומסודרים, בני מנהיגים של השמאל בבונדסטג אשר היו במעצר. שמם היה הנסל ומרטי. כלנו אהבנו ורצינו להגן עליהם. לפני יציאתם לקרב נשבעו שבועת דם: יחיו, ילחמו וימותו ביחד. חתכו גיד וערבבו את הדם בתוך כוסית, כל אחד שתה מחצית. מנהג אשר למדו מתוך ספריו של הסופר קרל מַאי אשֶר היה מקובל גם במשחקים שלנו בצופים של "השומר הצעיר"

באחד מהימים הראשונים בחזית הנסל קיבל כדור במרכז המצח. באו להודיע למרטי, שנמצא בקרבתי, על האסון. הנ"ל קם בצעקה: מה אתה אומר? ספג כדור בראש באותה הנקודה כאחיו לדם. כך נגמרו חייהם הצעירים. המקרה נתן למפקדים להבין שהיריות באות מלמעלה.

צלפים מורוס הסתתרו בתוך הענפים הירוקים של עצי העבות. קבלנו הוראה לירות בתוך עלי העצם. כמו מוכי ברק ראינו דמויות נופלות בצעקות "אללה אכבר"!

עוד מקרה שזיעזע את כל הלוחמים: במפקדה של חזית מדריד, גנרל קלבר (גנרל שטרן - גיבור ברה"מ) אשר נעזר ביועץ הפוליטי הנסביימלר, בכיר מנהיגי האנטי פשיסטים בגרמניה קשר צעיר תל-אביבי בשם אימרה יעקובי, לשעבר קפטן קבוצת הכדורגל "הפועל" היה בקבוצה של 30 איש שנשלחו ע"י ההסתדרות לפסטיבל הספורט והפולקלור של איגודי הפועלים בעולם אשר נערך בימים ההם בברצלונה. בפרוץ הפוטש של הגנרלים התנדבו רובם ללחום לצד הרפובליקה.

יעקובי רכב על אופנוע, קבל עליו להעביר מנשר חשוב למפקדה הכללית בלב מדריד. הדרך הקצרה הובילה מעל גבעה אשר היתה נתונה להפגזה בלתי פוסקת. הוא לקח על עצמו לנסוע מעל לגבעה המסוכנת. זה נראה כתעלולן אשר נוסע על קיר

המוות תחת מטר אש. שמענו רעש מנוע ועקבנו אחריו. רק הגיע על פסגת הדרך ופגע בו פגז אשר ריסק אותו לשברים לעיני כל הלוחמים. אין לתאר את הכאב וההתפעלות של כולנו בראות מות גיבורנו.

בדצמבר 1936 נקראה יחידתי לחזק את הלוחמים שעמדו לעצור התקפה של האויב. זה היה כ-40 ק"מ מזרחית למדריד בישוב בשם מחדחונדה. שם ניסו הפשיסטים לנתק את מדריד ממקורות הספקת המזון לבירה.

המקום נבנה בזמן כיבוש ספרד ע"י המורוס על גבעה. במרכז היתה כנסיה, קודם מואזין. מתוך התורן שלטו על האיכרים בכל האזור. קיר עבה של אבנים סביבה, הרגשה היתה של מבצר. במורד בנו האיכרים טרסות לגידולים חקלאיים.

רק הגענו וכבר ראינו הסתערות גדודי פרשים מורוס לבושי טורבן לבן, מקטורן אדום ומכנסיים שחורים, בזרועותיהם חרבות נוצצות לשמש, מאחוריהם נראו קצינים גרמניים אשר פקדו עליהם.

נתנו להם להתקרב. הפרשים לא התחשבו במכשולי קירות הטרסות. פתחנו באש תופת. סוסים ואנשים קרסו תחתם. חלק נסוג. הגרמנים הריצו אותם לשוב יחד עם גדודים חדשים. זה היה מבנה קרב כמו שמתארים בסרטים מונומנטלים.

גל אחרי גל הם נפלו מאחורי הקירות. התותחים שרקו מעל לראשנו. הסתערותם נכשלה ולא פגשנו יותר התקפות פרשים.

הבריגדה הושלמה, נוספו אלף מתנדבים חדשים ואלף לוחמים ספרדיים.

עברנו למחנה אימונים לקראת קרבות עתידיים.

נשלחתי למדריד להביא מנשר לגנרל מיאחה רמטכ"ל כל הצבאות הרפובליקאים. היתה דרישה להחלפת הרובים מכל הסוגים שהיו ברשותנו ברובים סובייטים ממשלוח חדש.

הגעתי בטרמפים למדריד. ניגשתי למיליציאן הראשון ושאלתי על הכתובת. כשראו שיש לפניהם קצין מהבריגדות לקחו אותי על הכתפיים והתחילו הפגנת עידוד ואהבה כלפי המתנדבים. כל פעם הכניסה אותי חבורה אחרת למסבאה אחרת להרים כוסית לכבודנו.

מסרתי את המסר לידי הגנרל. הוא קרב אותי אליו ונתן חי להסתכל במשקפת ארוכת טווח עד 50 ק"מ. היה זה במרכזיה הטלפונית הבנין הכי גבוה בזמנו בעיר בן 14 קומות. סגנו גנרל רוחו טיפל בבקשתי בחביבות. מסר לי כל המסמכים וההוראות הדרושות.

היה כבר מאוחר. חציתי הרחוב למלון קפיטול.

רק נכנסתי לחדר ושמעתי אזעקה, הוצאתי את הראש מהקומה השישית, עברה להקה גדולה של מפציצים שחורים היונקרס הרעשנים. הפקחים צעקו לי לרדת למקלט. נשמעו שריקות הפצצות. אחת נפלה בחדר המדרגות של המלון אשר נהרסו עד היסוד עם המעלית.

השתטחתי על הרצפה. שמעתי פקח שהודיע להזמין מכבי אש עם סולם. "למעלה נמצא איזה אינטרנציונל משוגע", עברתי לישון במלון אחר.

למחרת קיבלתי מעל ומעבר את כל מבוקשי. מלאתי שלוש משאיות עם רובים, תחמושת, רימוני יד מכל הסוגים ושתי מכוניות יריה "מקסים".

היטלר נדחף ע"י התעשיינים והבנקאים לגמור את כיבוש מדריד, אשר רצו לראות רווחים להשקעותיהם.

בפברואר 1937 נשלחה יחידה מיוחדת של הפירר "ראש המוות" לחזית מדריד.

ניסו לפרוץ לעיר באזור חרמה. הבריגדה שלי תפסה גבעה מבוצרת היטב. הנאצים שמעו את שפתם. שאלו בגרמנית את זהותנו. השיבו להם שאנו הבטליון השני. "גם אנחנו בטליון שני היחידה המיוחדת, שומרת ראש של הפירר!"

מפקדי היה אלויס האגדי. זה היה אדם עם חזות של הרקולס גוף רחב וזרועות שריריות של ברזל. הוא היה שומר ראש ומלווה תמידי של ארנסט טלמן מנהיג היחידה אשר עמד בבחירות נגד היטלר. הוא נאסר ביחד עם מנהיגו, אך הצליח להפיל כ- 30 סוהרים נאצים ולברוח. הנאצים הציעו מיליון מרק לתפיסתו.

בקולו החזק נתן הוראה להמטיר אש. הנאצים היו במורד. מתוך הנשק שהשגתי במפקדה היו גם רימוני יד עם ידית עץ מופעלת ע"י רצועה במשקל של 1-2-4 ק"ג. אשר נועדו למלחמה נגד טנקים ורכוזי צבא.

אש תופת נפלה על ראש הנאצים, אך הם לא ברחו מהקרב. בכי וצעקות כאב נשמעו כל הלילה. למחרת הגיעו משאיות ואמבולנסים לאסוף את הקורבנות. לא פגשנו יותר יחידות מאורגנות של נאצים בקוו הראשון. הספיקה להם תבוסה אחת ללמוד משמעותה של התנגדות מאורגנת של אנשים אמיצים.

הפשיסטים הריצו תגבורות מחזיתות אחרות, הפציצו מטוסים וטנקים הרסו כל פיסת אדמה.

הוכרחנו לסגת. בתוך הנסיגה התקבצו סביבי כמה חיילים ספרדים בנסיון להגן על עצמם בצילי. הפכנו מטרה בולטת. פגז נפל בקרבתנו אחדים נהרגו ואני נהדפתי לתוך גזע עץ. למחרת מצאתי את עצמי בבית החולים. הייתי חסר הכרה כ-15 שעות, רשמו אותי כאילו אני מת.

חזרתי לבסיס. אלויס שהיה קורא לי "בני" שמח לראותי. והודיע על אירגון פלוגה מיוחדת תחת פיקודו אשר תפקח על תזוזת היחידות, מצב העמדות, יצירת קשר, שילוב הנשק, תנועת אנשים והזזת כוחות.

הייתי סגנו, אחראי פוליטי ומתרגם. הרבה מאמץ הרבה כוח חשיבה והחלטיות זרם בעורקי כדי לעמוד בלחץ המשימות. רצון הנקמה על הסבל והקורבנות שראיתי סביבי דחף אותי כל רגע בפעולתי.

קבלנו תגבורת של מגויסים ספרדים.

התכוננו לקראת הקרבות שבדרך. הפשיסטים האיטלקים הודיעו שהם הולכים לכבוש

חלקי שטח. מוסוליני גילה שישנם כ-400 אלף איכרים מחוסרי עבודה. "אתם רוצים חלקות אדמה, לכו לכובשה"

הוכנו בריגדות מצוידות ומאומנות במיוחד לעצירת המזימה הפשיסטית. התאספנו בעיירה קניזר למצעד מרשים. היו כ-16 אלף חיילים.

המפקדים המובחרים, אנשי ממשל, צמרת מהמפלגות ונציגי אירגונים באו להתרשם ולחזק את רוחנו. באותה הזדמנות הגיע יוליוס דויטש אחד מראשי האינטרנציונל 2 הסוציאליסטי.

כולם נאמו וברכו בספרדית, גרמנית, צרפתית, איטלקית ועוד. על-יד שולחן הנשיאות נמצא גם מפקדי אלויס, אשר הזמין את ריקו לתרגם בקיצור בספרדית.

שמי הועבר מפה לפה. ניגשתי אל המיקרופון ותרגמתי בקיצור סיימתי בחרוזים, "האיטלקים הגנבים רוצים לעצמם את האדמות הספרדיות, עלינו להישבע, ללחום עד שיאבדו את חייהם או את מכנסיהם"

הנוכחים, חיילים ותושבים פרצו בקריאה "ויוה סטלין, ויוה דימיטרוב, ויוה ריקו!" זה נמשך כמה דקות עם מהיאות כפיים. כך נהייתי קורבן לפולחן האישיות שהלהיב בזמנו את ההמונים.

במרץ 1937 נכנסנו לקרב מול צבאות האיטלקים. רוח הלהימה, ההכנה המוגברת הביאה לתבוסה כללית של הפולשים. רבבות איטלקים נהרגו ונשבו, על השטח נשארה כמות ניכרת של ציוד ואספקה.

המשכנו בהתקפות והתקדמנו לאורך הארגון (Aragon), הגענו לקרבת העיר סרגוסה.

הפשיסטים התקיפו באזור ברונטה. הם הביאו גייסות חדשים עם יותר נשק וציוד, עברו עם האוירונים מעל צרפת והפציצו באכזריות את ערי ספרד כדי להחליש את כוח העמידה של העם.

יחידתי לקחה חלק בכל הקרבות הקשים בברונטה, קינטו כיבוש העיר בלציטה ואיבודה. נכנסנו בין הראשונים בעיר טרואל בקור של מינוס 25 מעלות.

היות ואינני חוקר או היסטוריון אני יכול לכתוב ולספר רק חלקים בהם היתה לי נגיעה ישירה ולספר על השתתפותי ורגשותי.

באחד הסיורים בארגון יצאתי עם 6 לוחמים ספרדים. היינו צריכים ליצור קשר בין יחידות שהתקדמו. הלכנו שעות בלי למצוא נפש חיה. הסתכלתי מחדש דרך המשקפת ראיתי דמות של קצין נאצי המתקרב. הוא הסתכל סביבו ועשה רישומים על המפה.

נתנו לו להתקרב. התנפלנו עליו וסתמנו לו את הפה. לקחתי ממנו את הציוד והמסמכים שהיו בתיקו ובכיסיו.

בתעודתו היה כתוב שגמר בית ספר צבאי במנהיים ויצא ראשון בין הראשונים. חקרתי אותו על סיבת הימצאו במקום, לכל שאלותי השיב ב"הייל היטלר".

היה מאוחר, פחדתי פן יבואו לחפשו, נתתי הוראה לחסלו. חזרנו לבסיס.

בדצמבר 1937 כבשנו את העיר המבוצרת טרואל. זו היתה גלולה מרה ומבישה עבור

פרנקו. הוא צווה להוציא מחזיתות אחרות מיטב חוליותיו.. עם כח רב,טנקים, תותחים ומפציצים הצליח להחזיר לעצמו את העיר אחרי שלושה חודשים.

האפיפיור פיוס ה-12 בירך את פרנקו לרגל כיבוש טרואל והודיע "לכל אורך הדרך אני לצד הצבאות הקדושים!"

הקרבות נמשכו על הגבעות סביב העיר. מנהיג האנטישמים הרומנים זליה קודריאנו ימח שמו, שלח, כאות הוקרה והזדהות לפירר פרנקו, חרב משובצת ביהלומים.

המונים חזו במצעד. בראש הלכו השליחים מוצה ומרין, אשר הביאו את המתנה על כרית משי כחולה. בצדם דגלים של קדושי הנצרות, הרבה נכבדים ועוד פושעים פשיסטים היו שם. בכנסיה הגדולה היכה פרנקו.

הלכו בצעדי נצחון בזרועות מורמות. היחידה בה שירתתי תותחנים "אנא פאוקר" היו בה הרבה יהודים. כוונו את פגזינו לתוך ההמון הצועד בגאוה. הרוצחים האנטישמים נהרגו ביחד עם הבריהם.

ארונותיהם הוחזרו לרומניה. זו היתה עילה להכות ביהודים לנפץ שמשות בתים, לשרוף חנויות של יהודים.

בשנת 1938 הייתי תותחן. באחד הימים גילו הפשיסטים את עמדתנו. התחילו להפגיזנו עם פצצות נאפאלם. זה היה הנסיון הראשון של הנאצים. כל השטח כוסה בלהבות אש. ברחנו מכוסים אש התגלגלנו על האדמה והאש כבתה. פחדנו פן מצבור הפגזים התפוצץ. הכל היה מכוסה עם ענפים ירוקים. כנראה הדלק היה יותר מדי קל. הנסיון נכשל. עברנו בריאים ושלמים לעמדות יותר תקינות.

בחזית סרגוסה נשארו רק יחידות של ספרדים, מגויסים טריים. הפשיסטים פתחו בהסתערות גדולה מלווים ע"י מספר גדול של טנקים.

החיילים הצעירים נטשו בבהלה את העמדות ונסוגו באי-סדר.

הובאו במהירות יחידות של לוחמים מנוסים. עצרנו את האנשים בקצה של ואדי רחב בקרבת העיירה קספי.

הופיעה גם יחידת התותחנים של "אנה פאוקר". הגנרל ולטר רומן, מפקד חיל התותחנים במרכז ספרד, לקח את ראש המטה שלו קפיטן אלכסנדר, בעבר קצין בחצרו של הצאר הרוסי. הוא ברח לצרפת, היה מלצר ומנגן על הכינור בבתי הקפה של פריס. געגועים למולדת הביאו להתנדב ללחום בספרד כלוחם מסור ומוכשר. צרפו אותי והנהג הספרדי מנואל ליחידה.

בפורד גדולה בצבע שחור עלינו על הגבעות שמסביב כדי לקבוע מקומות תצפית ועמדות לתותחינו. בשדה ציידו מחדש ואירגנו צבא לקראת הקרב לעצירת הפשיסטים.

התקדמנו על השבילים. בידינו רק נשק אישי ומפות האזור. אלכסנדר, אשר ישב ע"י הנהג עצר את המכונית. באחד הסיבובים ראה שיירה של 7 משורינות איטלקיות. הם התקרבו. אלכסנדר פקד עלינו לקחת את הניירות ולרדת מהמכונית.

גם המשורינות עצרו. התחילו לירות. אלכסנדר סימן לנו לברוח ליער. הוא עם ה"פרבלום" חפה על בריחתנו. המכונית התחילה לבעור. האיטלקים ירו משך זמן בתוך היער, בשדה ראו את האש. ידעו על נסיעתנו וחרדו על גורלנו.

פתאום הופענו עייפים ותשושים. הרימו אותנו על הזרועות היתה שמחת נצחון. זה עזר לחיזוק רוחם של הלוחמים המובסים. חבל שהגיבור האמיתי לא זכה לראות את המאורע.

בספטמבר 1938 לפי הסכם חבר הלאומים הורדנו מהחזית. ברצונה של ממשלת ספרד לחסוך בחיי אדם. הנאצים הגרמנים והפשיסטים האילטקים לא צייתו להחלטת חבר הלאומים.

בלב כבד קבלנו עלינו את הדין. יצאנו מהקרב גאים על מעשנו הנאצל והאנושי בהשתתפותנו להגת העם הספרדי. הפשיסטים המשיכו בדרכם להרס והרג של תושבי ספרד. העולם הנאור בשתיקתו חיזק את מציתי המלחמה אשר קדמה אותם לקראת פתיחת מלחמת העולם השניה.

ממשלת ספרד והעם הספרדי הריעו והודו ללוחמי הבריגדות הבינ"ל. באסיפה חגיגית אשר אורגנה לכבודנו בברצלונה ראש הממשלה נגרין שר ההגנה "פסיונריה" במילים נרגשות הבטיחו לא לשכוח את מעשינו וגבורתנו. "תהיו תמיד אזרחים רצויים בספרד המשוחררת". כל אחד מאיתנו קיבל אזרחות כבוד של ספרד.

הלוחמים דוברי רומנית שוכנו בכפר גמביה. היה זה ישוב קטן של דייגים קטלנים. גרנו בשדה בין ערוגות של אגוזים טורקיים. הם דאגו להאכילנו כל יום סרדינים מטוגנים, לחם לא היה בנמצא.

באחר הימים ראינו שלושה הידרואביונים שבאו מצד הים. נודע להם על מציאתנו במקום. הם עפו נמוך. כל אחד מהם זרק פצצה ענקית של אחד וחצי טונה אשר נתקעו בתוך האדמה. התכרבלנו תחת שורשי הערוגות עם הפנים למטה. היכינו לרגע שהמפלצות תתפוצצנה.

עברה שעה ועוד שעה. איש לא הוציא הגה מפיו. ולא קרה דבר. התחתנו לזחול בלי להסתכל אחורנית עם שריטות על הפנים. התרחקנו מהמקום.

בבדיקה שעשו חבלני הצבא מצאו שחומר הנפץ היה רטוב. הפועלים האיטלקים נקמו בחבלות כנגד משטרו של מוסוליני.

ב-9 בפברואר 1939 מסרנו את נשקנו. עברנו לצרפת. הג'נדרמריה הצרפתית הבריחה אותנו כ-35 ק"מ בלי אוכל ושתיה עד למחנות ריכוז.

ממשלת מקסיקו שלחה אוניות להצלתנו. אבל ממשלת צרפת הבוגדת והנכנעת סירבו להרשות לנו לעבור עד נמלי הצפוניים.

הנאצים קיבלו תעוזה. התקיפו בכל מקום ביתר חוצפה. ממשלות אירופה נכנעו אחת אחרי השניה. בברכת הכס הקדוש, בעזרת בורותם של משתפי פעולה התחילה מלחמת העולם השניה אשר הביאה להרג מיליונים של בני אדם להרג ששת המיליונים של בני עמנו.

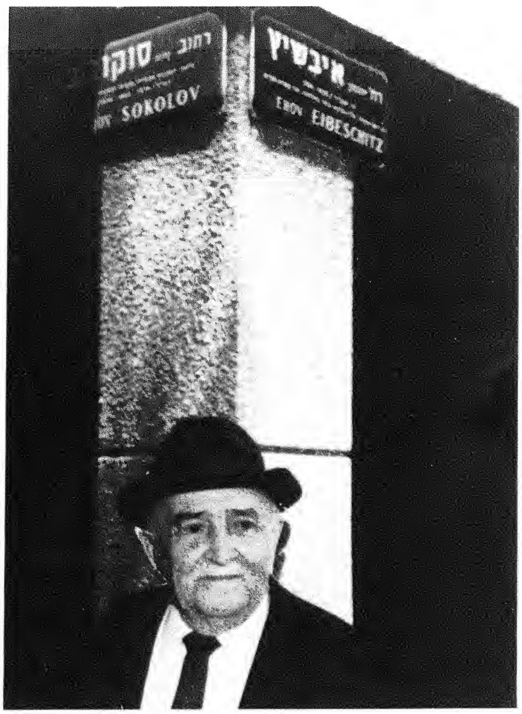
לקח ממלחמת ספרד צריך להישאר ולהדריך את מחשבתם והחלטתם של מנהיגי האנושות לקראת צעדים לעתיד לטובת הדורות הבאים.

בהם מתגאים
אנשי בקאו ...

"אוניברסיטת אייבשיץ"

השם **אייבשיץ** מופיע בכל אנציקלופדיה יהודית וכמו כן בבית התפוצות.

אחד האבות של משפחת אייבשיץ מבקאו היה הגאון רבי יהונתן אייבשיץ שחי לפני כשלוש מאות שנה. איש מבריק בחוכמתו, דרשן נפלא, פילוסוף, מחנך, סופר (כתב מעל 90 ספרים), מנהיג של קהילות יהודיות ממרכז ומערב אירופה, השפיע על מלכים ושליטים לטובת העם היהודי, והפך לאחת הדמויות הבולטות והנערצות של העם היהודי בכל הדורות.

אחד הרחובות המרכזיים בתל-אביב הוא רחוב אייבשיץ - לזכר הגאון רבי יהונתן אייבשיץ אבי השושלת

תמונה של משפחת איייבשיץ

יושבים ההורים **מאיר וקלרה** זל.

עומדים מימין לשמאל ששת הבנים והבנות: פרופ **מרקו (מרדכי)** אייבשיץ, ד"ר **לוציה (לאה)** אייבשיץ זילברמן ז"ל, פרופ **איזו (יצחק)** אייבשיץ, ביולוגית **נעמי** אייבשיץ ברויטמן, פיזיקאית-מתמטיקאית **ריטה שושנה** אייבשיץ סולומון, מהנדס **מאוריציו (מנחם)** אייבשיץ

מאיר אייבשיץ ז"ל

מאיר אייבשיץ ז"ל

צאצא של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ היה מבריק בחוכמתו ובתבונתו, דרשן נפלא, מנהיג אהוב, לחם להחדרת היהדות והציונות בבקאו-רומניה. יחד עם אשתו קלרה-חיה חינכו את ששת ילדיהם לדרך ארץ בחיים, חיי יושר, אהבה ועזרה לזולת, מעשים טובים, דבקות בתורה ובמסורת ישראל, השכלה,אופקים רחבים ומשפחה אוהבת ומלוכדת. בזכות ההורים כל אחד מילדיהם התאמץ להגיע להישגים בתחומו ולהכרה.

אייבשיץ היה שם בבית הספר היהודי בבקאו. היתה המשפחה היחידה בה ארבעה ילדים מאותה משפחה למדו בבית הספר היהודי באותה תקופה.

המכון למחקר בינתחומי של מורשת המשפחה היהודית פנה לפרופ' ד"ר איזו אייבשיץ בבקשה לכלול את משפחת אייבשיץ בין המשפחות המפורסמות ביותר בעם היהודי שצאצאיה יפגשו מדי פעם בישראל תחת חסות המכון. עד היום נערכו מפגשים כאלה רק ... של שלוש משפחות מבין הידועות ביותר בעולם היהודי.

בהנהלת המכון יושבים - בין היתר - פרופ' יצחק הלברכט, פרופ' אפרים אורבך, השופט ארתור גולדברג, סימון וייל, פרופ' אלי ויזל, פרופ' יהושע לדרברג, פרופ' אפרים קציר, רונלד הופמן, אברהם הרמן, השופט חיים כהן, לורד עמנואל יעקובוביץ, אלכסנדר שינדלר.

פרופ׳ מרקו (מרדכי) אייבשיץ

פרופ׳ מרקו אייבשיץ הינו איש מדע, בעל שם עולמי, אשר נמשך עוד מנעוריו לכיוון המחקר.

איש צנוע, שסירב לספר ולהציג את עצמו. כתבנו את קורות חייו בעזרת המידע המצוי בידינו.

מרקו למד ב"תיכון היהודי" בבקאו עד שנסגר המוסד. אח"כ עבר ללמוד בתיכון הממלכתי ושם סיים את לימודיו. בשנת 1950 החל ללמוד בטכניון שבבוקרשט בפקולטה למכונות ובשנת 1955 סיים את לימודיו וקיבל תואר **"מהנדס מכונות"**.

על אף תוארו בשטח זה תמיד נמשך לעסוק במחקר ובמדע. גילה ענין מיוחד בסודות הפיסיקה הגרעינית, סודות הכוח הגדול ביותר בעולם שיש בכוחו לחרוץ גורל האנושות ואפשר להשתמש בו לבניה או להריסה.

בשנת 1958, סיים החוקר הצעיר את לימודיו בפקולטה לפיסיקה באוניברסיטת בוקרשט, בשטח **הפיסיקה הגרעינית**.

הגילוי הראשון שלו בעבודתו היה ... מדינת ישראל. בשנת 1961 עלה לארץ והחל ללמוד **לתואר שלישי** במכון וייצמן למדע שברחובות, ובשנת 1965 קיבל תואר דוקטור לפיסיקה ופילוסופיה.

במשך שנתיים עסק במכון וייצמן במחקר בתחום הפיסיקה של הגופים הקשים (solid state).

בחיפוש אחר אופקי מדע חדשים, ד"ר מרקו אייבשיץ נסע לארה"ב להשתלמויות.

עד היום פרסם מעל 230 מאמרים בעתונים המדעיים החשובים ביותר בעולם.

ב-10 השנים האחרונות חקר את התכונות הפיסיות של מוליכי-היתר החדשים בטמפרטורות גבוהות וגילה חומר חדש. תגלית "מוליכי היתר" בטמפרטורות גבוהות מהווה התקדמות מדעית וטכנולוגית עצומה שתאפשר בניית "רכבות מעופפות". חקר את המבנה המיקרוסקופי של הקואזי-גבישים ומצא שהמבנה המקומי שלהם שונה מזה של החומרים הקריסטלוניים: הם קרובים יותר לחומרים האמורפיים. מהקריו ותוצאותיהם משכו את תשומת לבו של פרופסור לינוס פאולינג (ראש מכון פאולינג למדע ורפואה בפלו-אלטו, קליפורניה וחתן פרס נובל), שהציע לו שיתוף פעולה מדעי (ראה מכתב).

LINUS PAULING INSTITUTE of SCIENCE and MEDICINE
44C Page Mill Road, Palo Alto, California 94306
Telephone: (415) 327-4064

6 December 1988

Dr. M. Eibschütz
AT&T Bell Laboratories
Murray Hill, NJ 07974-2070

Dear Dr. Eibschütz:

I have read your recent paper, with three other authors, in Physical Review B for 15 November 1988, with much interest.

I am writing to comment on some points and to ask a favor of you.

Your analysis seems to me to be fine. It provides additional evidence that manganese can occur in its alloys in different valence states.

In my 1947 JACS paper on metallic radii (brief account in my book "The Nature of the Chemical Bond," page 419) I pointed out that manganese is found in two different valence states in beta-Mn and alpha-Mn. In my overly simple analysis, I suggested valence 4 for the larger manganese atoms and valence 6 for the smaller ones. I might now prefer to say valence 5 and 7, respectively. The ratio is 4:6 in beta-manganese and 24:34 in alpha-manganese. I did not attempt to analyze the magnetic properties.

I have discussed the icosahedral quasicrystals as icosahedral twins of cubic crystals. In the case of the aluminum-manganese quasicrystals, I assign a structure in which there are 8 icosahedral complexes of about 104 atoms in a beta-W arrangement. In each cluster the 20 manganese atoms might be divided into two groups, one of 12 and one of 8. I have based my discussion on the Bergman-Waugh-Pauling icosahedral cluster, rather than the Mackay cluster, but so far the arguments have not been precise enough to decide between them. Each of these clusters is icosahedral, and either of the two can be the basis for a good fraction of the arguments that have been used so far.

Although the several papers that I have published,

mainly in Proc. Nat. Acad. Sci. USA, present what seem to me to be quite convincing arguments about the twinning of cubic crystallites. I think that it is worth while for me to continue to gather evidence for the presence of these cubic crystallites. I am accordingly interested in the three x-ray diffraction patterns of the aluminum-manganese-iron-silicon alloys, your Figure 1.

Do you have print-outs of the diffractometer records? I could measure the weak peaks on the published patterns, but there would be less error from the numbers in the print-out. If you have print-outs, I ask if you would be willing to send them to me.

Moreover, I am especially interested in the weak peaks that occur at the smaller values of the Bragg angle. If the diffractometer records extend to these smaller volumes, I should be grateful to you for sending them to me.

If you have similar diffractometer records of other alloys, such as those containing vanadium, I should be glad to have them also.

I think that analysis of these records might provide additional evidence about the presence of the translational symmetry operations characteristic of cubic crystals with cube edge about 23.36 Å. So far as I am aware, none of the investigators who discuss the diffractometer data in other ways has attempted to interpret the weak peaks.

Sincerely,

Linus Pauling

LP:dm

P.S. If the analysis of the diffractometer records is successful, perhaps you or one or more of your associates would be willing to be co-authors with me on a paper.

בדק את המבנה המקומי של "הזכוכיות המתכתיות" ע"י השוואתן לחומרים קריסטליניים בעלי אותו הרכב והצליח לחקור מודלים תיאורטיים שונים. כמו כן חקר את שינויי השלב (הפאזה) של גבישים בטמפרטורות נמוכות.

מרקו נשוי לרופאת הילדים גיטה לבית פוקס ולהם ארבעה ילדים: עופר - רופא צעיר בוגר הפקולטה לרפואה היוקרתית בוושינגטון, וכעת מתמחה בפיצבורג, הילה - סטודנטית לרפואת שינויים בפילדלפיה, מירב - סטודנטית באוניברסיטת קולומביה - ניו יורק ורון - סטודנט בקולג' בבוסטון.

ריטה שושנה אייבשיץ סולומון

בעלת תואר ראשון במתמטיקה ובפיסיקה. היתה שנים רבות מורה בתיכון במקצועות אלה. נשואה לרוקח סבינל סולומון ואם לשתי בנות: ברכה בוגרת ביולוגיה בטכניון ועובדת במרכז רפואי בני ציון חיפה ומיכל בוגרת אלקטרוניקה בטכניון.

ד"ר לוצ'י (לאה) אייבשיץ-זילברמן ז"ל

רופאת שיניים בוגרת הפקולטה לרפואת שיניים מבוקרשט, בעלת ידע נרחב במקצוע, הצליחה מאוד במקצועה והיתה אהובה מאוד ע"י מטופליה במרפאה המקצועית בבקאו ובבתי ספר בחיפה. חייה נקטעו ממחלה חשוכת מרפא כשהיא רק בת 53. היתה נשואה לרופא הנשים ד"ר אדולף זילברמן. אם לשני ילדים: זהבה, רופאה בוגרת הפקולטה לרפואה בחיפה, המתמחה ברדיולוגיה במרכז רפואי רמב"ם בחיפה ונעם, מהנדס, בוגר הפקולטה להנדסה וניהול בטכניון בחיפה.

מאוריציו (מנחם) אייבשיץ

בוגר תואר ראשון בכימיה של אוניברסיטת בר-אילן. בהמשך הדרך התמחה בכימיה

אורגנית ואנאליטית בהן עבודותיו מצטיינות ברמתן. נשוי לפסיה לבית ליבוביץ, בעלת תואר ראשון במתמטיקה ובפיסיקה, ולהם ארבעה ילדים מוצלחים: מירית, נחום, איתן, ולאה, גרים בכפר-סבא.

נעמי אייבשיץ-ברוטמן

הצעירה מבין ילדי משפחת אייבשיץ. בוגרת החוג לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, נשואה לשמואל ברוטמן, בוגר החוג לפיסיקה באותה אוניברסיטה. יש להם שני ילדים: ציפי בוגרת בית הספר הריאלי העברי בחיפה וצביקה הלומד באותו בית ספר, המצטיינים בלימודים.

פרופ׳ ד״ר איזו (יצחק) אייבשיץ

פרופ׳ איזו אייבשיץ, בן למשפחת אייבשיץ המפורסמת, הינו רופא נשים בעל מוניטין בין-לאומי, מתגורר בחיפה. התמחה בטיפולי פוריות, בין היתר בלונדון אצל פרופ׳ רוברט וינסטון ובפריס אצל פרופ׳ רנה פרידמן, מומחים בעלי שם עולמי. שיתוף הפעולה בין פרופ׳ אייבשיץ לפרופסר רנה פרידמן תרם רבות לקידום נושאים אלה במישור הבינלאומי.

פרופ׳ איזו אייבשיץ הינו חוקר ומדען ידוע. פרסם מאמרים רבים בתחום הפוריות והמיילדות בכתבי-עת מדעיים המפורסמים ביותר בארה״ב, באירופה ובישראל, וכמו כן כתב פרקים בספרים בתחומים הנ״ל. כעת הוא הוזמן להשתתף בכתיבת ספר על טיפולים חדשניים בבעיות פוריות, ספר מיועד לרופאי-נשים, הנכתב בשפה האנגלית ויופיע בחו״ל.

הוא השתתף ונתן הרצאות מדעיות חדשניות בקונגרסים בין-לאומיים בתחום הרפואה: ירושלים (1974), מונטריאול (1974), ליאון (1976), מקסיקו-סיטי (1976), סן-פראנסיסקו (1982), דבלין (1983), מונטה-קארלו (1984), ניו יורק (1987), ניו אורליאנס (1989), קופנהגן (1989).

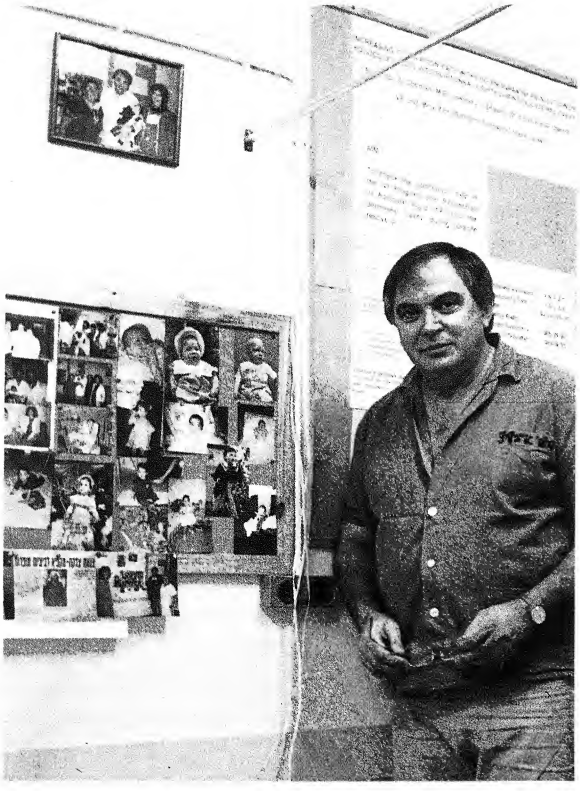
איזו אייבשיץ הינו פרופסור בפקולטה לרפואה של הטכניון בחיפה וכן בטהורו קולג׳ (Tohro College) בניו יורק. הוא רופא ראשי וסגן מנהל מחלקת נשים ויולדות במרכז הרפואי ״בני ציון״ בחיפה ומנהל יחידת ״הפריה חוץ גופית״ באותו בית חולים.

פרופ׳ איזו אייבשיץ הינו היו״ר של סניף חיפה והצפון של האגודה הישראלית

למיילדות וגינקולוגיה וחבר בוועד הארצי של האגודה הנ"ל.

חבר במספר אגודות רפואיות ישראליות: האגודה הישראלית לפוריות; האגודה הישראליות לאנדוקרינולוגיה; האגודה הישראלית לאימונולוגיה מיילדותית.

בנוסף הוא חבר באגודות רפואיות בחו"ל: האגודה האמריקאית לפוריות, האגודה האירופית לפרויות; הפדרציה של הגינקולוגים והמיילדים דוברי צרפתית; האגודה הבינלאומי "פאלופיוס".

נבחר יושב ראש הישיבה על "מומים מולדים" בכינוס הישראלי "מדקס" (Medax) ירושלים, נובמבר 1989).

פרופ' איזו אייבשיץ הוא חבר הוועדה המדעית של ההסתדרות הרפואית בישראל לקביעת נושאים מדעיים לכינוסים בינלאומיים וכמו כן בוחן ארצי מטעם המועצה המדעית של ההסתדרות הרפואית בישראל - לקבלת תואר מומחה במיילדות וגינקולוגיה. הוא אחראי על הבחינות הסופיות במיילדות וגניקולוגיה בפקולטה

לרפואה של הטכניון חיפה וכמו כן חבר ועדת הלסינקי - (נסוים בבני אדם) במרכז הרפואי, "בני ציון", חיפה.

פרופ' אייבשיץ נבחר כחבר בועדה המדעית של הכינוס ה-10 של האגודה הישראלית למילדות וגניקולוגיה שיתקיים בירושלים בדצמבר 1990 וכמוכן נבחר להשתתף בשולחן עגול על נושא "אתיקה בהפריה חוץ-גופית" ("הפריית מבחנה"). בשיטות עזר חלופיות בהפריה ובהשתלה, בהקפאת עוברים והפשרתם באותו כינוס.

פרופ' איזו אייבשיץ נשוי לרופאת העיניים ד"ר נעמי, לבית בלוך, שאביה היה פיסיקאי, מנהל מכון וייצמן למדע ברחובות, ואמה רופאת עיניים. להם שלוש בנות, כשהגדולות מיה ורינת סטודנטיות בפקולטה לרפואה של הטכניון והשלישית, קרין, תלמידה מצטיינת בבית הספר הריאלי העברי בחיפה.

ילדי המבחנה: אשנב לעולם הדמיון

מאת: פרופ' איזו (יצחק) אייבשיץ

תהליך הפריית הביצית מחוץ לגוף האישה והחזרת העובר לגופה לשם הריון הוא אחת ההתקדמויות החדשניות ביותר בטיפול בעקרות.

משך אלפי שנים עסקה הרפואה בטיפול במחלות ובמניעתן. בתהליך "הפריית המבחנה", לראשונה בהיסטוריה, הביולוגיה והרפואה משתתפות בתהליך יצירת החיים. מצליחים לשדך בין תאי המין של האישה ושל הגבר מחוץ לגוף האשה, במעבדה.

בזכות הגילויים בתחומי הכימיה במאה הי"ט והפיסיקה במאה הנוכחית, האמין עולם המדע כי הביולוגיה בכלל והרפואה בפרט יגיעו להישגים מרשימים ומיוחדים לקראת המאה שתבוא. אולם המציאות הקדימה את הציפיות. במחצית השניה של מאה זו, בזמן שטייסי-החלל יצאו את כדור-הארץ, הגיעו לירח, התקרבו לכוכבי-לכת אחרים, גילו גלקסיות מופלאות וחדשות, וחזרו לכדור-הארץ, כגיבורים הצליחו ביולוגים ורופאים להפגיש תאי זרע עם ביציות מחוץ לגוף האישה - ליצור עוברים במעבדה - להחזירם לגופה של האישה בשלב של מספר תאים ובכך ליצור חיים חדשים.

ההתקדמות הכבירה בהפריית מבחנה אינה יורדת מסדר היום של ההתענינות הציבורית. השינויים הם כה מהירים עד שניתן להשוותם לחדשות היום: מה שמהווה היום תגלית מרעישה ופעולה חדשנית הופך למחרת למעשה שגרה ומחרתיים מתבשר העולם על גילוי מרשים עוד יותר.

בשנים האחרונות התפתחו טכניקות חדשניות בנושא הקפאת העוברים בטמפרטורה

של מינוס 196 מעלות צלסיוס, ובכך מתאפשרת שמירתם לתקופה בלתי מוגבלת. כמו כן הקפאה נסיונית של ביציות, בנוסף להקפאה של תאי זרע הידועה מזמן. כתוצאה מכך ניתנת תקוה לאישה ששחלותיה אינן מתפקדות, להרות וללדת.

כיום מתפתחות טכניקות חדשניות בטיפול בתת-פוריות הגבר המאפשרות למנוע או לתקן פגמים גנטיים.

הטיפול הקרוי "ילדי המבחנה" פותר בעיות קשות בנושא אי הפוריות, אך מאידך מעורר בעיות חדשות: מוסריות, חברתיות, דתיות, רפואיות, שהחברה חייבת לתת את דעתה עליהן. לדוגמא: מה מעמד התאים המוקפאים שיהיו "ילדי המבחנה"? האם העוברים הינם קובץ תאים או תאים בעלי ייחוד? מה ייעשה עם העוברים שנשארו בהקפאה אחרי שהאשה הרתה? האם אפשר להשמידן, הרי ביציות מופרות (עוברים) הן - למעשה - חיים בהתהוותם? מה זכויותיהם?

אם מחליטים להמשיך לשמור אותם בהקפאה, כמה זמן אפשר לשמור אותם? עשרות שנים? מבהינה טכנית זה אפשרי, אולם בכך מתעורר חשש - לדוגמא - שאישה תלד ברבות הימים ילד שהוא אחיו של הסבא של האמא.

תאומים ביולוגיים יוולדו בהפרשי זמן ארוכים אחד מהשני, סדר הדורות יתהפך - סבים, הורים, אחים, אחיות, נכדים. היראריכיה כרונולוגית עלולה להפוך לאנרכיה כרונולוגית.

ההברה תהיה הייבת לדאוג ל"ילדי המבהנה" שתלדנה נשים רווקות. קיים חשש שילדים אלה תהיה עילה להגיש תביעות משפטיות בעקבות המעמד המשפטי שלהם כילדים שיסבלו מהפליה דתית וחברתית.

האם יתפתחו "משרדי שידוכין" לביציות ולתאי זרע? אומנם, בעתיד נוכל לבחור תאים-של-עובר עם תכונות תורשתיות טובות ורצויות, לדוגמא צבע העיניים או צבע השער, קומה, אף תכונות של רמה שכלית. בחו"ל קיימים מוסדות תיווך זה מכבר, בהם התורם נבהר על ידי מחשב בהתאם לרשימת הדרישות של הלקוחה: חתן פרס נובל או אנשי מדע ותרבות אחרים.

בבנק העוברים מתעוררות בעיות שונות, כמו לכל בנק. ישנה בעיה בדרך הטיפול בהם: האם מותר למכור עוברים? מי יחליט לגבי גורלם? האם יש להם זכויות מבחינה משפטית? מי יואשם במקרה שתהיה תקלה במערכת והמקפיאים יפסיקו לעבוד והעוברים שבתוכם ייהרסו ... הרופאים? הביולוגים? הטכנאים?

שאלה נוספת וסבוכה היא לגבי זהות הוריו האמיתיים של ילד המבחנה. מספר ההורים יכול להגיע לחמישה: האמא הגנטית (לה שייכת הביצית), האמא היולדת הנושאת את ההריון ויולדת את התינוק, האמא המחנכת (המגדלת את הילד ומחנכת אותו), האבא הגנטי הביולוגי (תורם הזרע) והאבא הפסיכולוגי החינוכי (המאמץ). החברה שלנו טרם ערוכה להתמודד בכל המצבים הללו. של מי הילד, של האמא שתרמה את הביצית, של האמא שילדה אותו, או של האמא המחנכת אותו (המאמצת)? קיימות דעות שונות ...

זה יכול ליצור מצב של סכנה בנישואין בין אחים ואחיות, עם כל ההשלכות האפשריות.

באיזו מידה "ילד-המבחנה" הינו יורשם החוקי של הוריו הביולוגים, הגנטיים או המאמצים?

בהתיחסות הדתית ל"ילדי המבחנה", הדת היהודית היא ליברלית יותר מאשר שאר הדתות: הנצרות הקתולית והאיסלם אסרו את קיומם לאלתר. הנצרות הפרוטסטנטית השלימה עם קיומה, אך בהגבלות מסויימות.

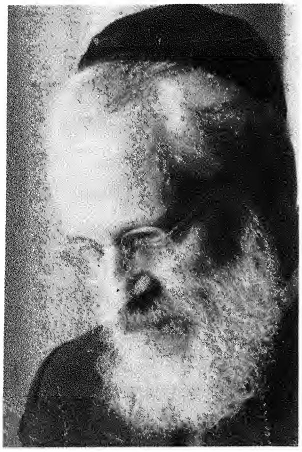
שאלה אחרת שמתעוררת היא מה תהיה תגובתה של הדת השמרנית לשינויים מרחיקי-לכת שיחולו בחברה עם הופעת הורים וילדים גנטיים, ביולוגיים, חינוכיים (מאמצים) ...

הגילוי הגדול והחשוב של הבאת "ילדי-המבהנה", מעורר חששות רבים. האם רק הביולוגים, הרפואים, הטכנאים והמטפלים בתאי הזרע ובביציות יש בכוחם להחליט מה יהיו בעתיד פני החברה שלנו, או שמא החברה כולה: פסיכולוגים, סוציולוגים, מחנכים, משפטנים, אנשי דת ועוד, יביעו את דעתם ויחליטו לגבי הגילויים החדשים הללו, שישפיעו - לטובה או לרעה - על החברה האנושית בעתיד.

זו בעיה השובה שעלינו לתת דעתנו עליה כיום, לפני שתמשיך "מרכבת החיים" בדרכה ואנו ניוותר מאחור.

הרב ד"ר אלכסנדר שפרן שליט"א

מעטים היו המנהיגים היהודיים, הפוליטיים או הרוחניים שקשרו חייהם בקשר הדוק עם בני עמם. הילקו עימו את השמחות, את הצרות ואת התקופה הקשה של המלהמה. אחד מהם היה הרב ד"ר אלכסנדר שפרן שליט"א, כיום הרב הראשי של יהודי ז'נבה. זהו אחד האישים הבולטים בפעילותם הכריסמטית, של יהודות רומניה ושל העם היהודי כולו.

בשנת 1940 כשהיה הרב ד"ר אלכסנדר שפרן בן 29 בלבד, נבחר כרבה הראשי של

יהדות רומניה. הוא כיהן בימים של סערה איומה שחיסלה עשרות מיליוני איש. בשמונה שנות כהונתו - משנת 1940 ועד סוף - 1947 אירעו המאורעות הקשים ביותר אשר פגעו ביהדות מרכז ומזרח אירופה. מיליוני יהודים, גברים, נשים וטף נהרגו ועקבותיהם נעלמו. תרבות ומסורת בת מאות שנים נכחדה כמעט כליל.

בתקופת השואה ניצלה חלק מקהילת היהודים ברומניה. מחציתה של האוכלוסיה היהודית אבדה בגירושים, בעבודת פרך, בהשמדה ובעינויים קשים. פעל להצלת היהודים הרב הראשי ד"ר אלכסנדר שפרן שליט"א. בזכות עמלו, אומץ ליבו, מסירות-נפשו ועקשנותו ניצלה חלק גדול מהאוכלוסיה היהודית ברומניה.

חודשים ספורים לאחר היבחרו לכהונתו החלה תקופת השואה.

בתחילת הודש יולי 1940 נערך פוגרום בעיר דורוהוי, בו מצאו מותם 200 יהודים. פוגרום נערך בבוקרשט הבירה בינואר 1941. בסוף חודש יוני 1941 נערך פוגרום נוסף בעיר יאסי בו נרצחו כ-12,000 יהודים. גברים, נשים, זקנים וילדים מצאו מותם הלקם ברחובות העיר והלקם ברכבות המוות. את הפוגרום ביצעו הצבא והמשטרה הרומניים בסיועם של הגרמנים. בימים אלה נרצחו גם יהודים רבים מאזור בסרביה ובמחוזות הצפוניים של בוקובינה. 40,000 יהודים גורשו מכפריהם.

ביום 21 ביוני 1941 הצטרפה רומניה למלחמה לצידה של גרמניה הנאצית. עד ליום ה-32 באוגוסט - 1944 תאריך הפלתו של המשטר הפרו-נאצי של אנטונסקו - בוצעו רציחות ופשעים אין ספור נגד העם היהודי. יהדות רומניה חיתה תחת איום ההשמדה הנאצית משך כל שנות המלחמה.

בסערה זו קמה תקווה ליהודי רומניה: הרב הראשי ד"ר אלכסנדר שפרן. אף שהיה גבר צעיר כבן 30 שנה; פעל רבות והשפיע לטובת היהודים. באומץ לב הצליה לשכנע ולהוציא מאנשים מקורבים להנהגת השלטון הבטחות שקויימו ברובן הגדול. הוא לא היסס ליפול על ברכיו בפני הפטריארך הנוצרי האורתודוכסי של רומניה -ראש הכנסיה הרומנית - ולא היסס לבחור קבוצת אנשים שיחד איתם פעל להצלת יהודים בתנאי מחתרת. תמכו בו המלכה האם אלנה וכן מספר אנשי ציבור רומנים, שלא נדבקו במחלת האנטישמיות.

עזרה על ידו אשתו, שהיתה כמו דמות מן האגדה. היא יצרה קשר עם אנשי מפתח שהיה זקוק לסיועם. כשהסתיימה המלחמה לא תמה מלחמתו הפרטית. הוא נלאץ לפתות במלחמת הגנה חדשה: מלחמה לשם הצלת עצמו. מלחמה נגד יהודים שפעלו לכינון המשטר הקומוניסטי, אנשי "הוועד הדימוקראטי היהודי". הוא הצליח להציל את עצמו בנס, ברגע האחרון. הרב, אשתו, בתו ובנו נאלצו לעזוב את רומניה.

כיום הוא מכהן כרב ראשי של יהודי העיר ז'נבה (שווייצריה) ועוסק בחקר וכתיבת ספרים בעלי ערך בתחום מדעי היהדות. הוא נמנה על מנהיגי יהדות העולם. מבקר פעמים רבות בארץ ופועל למען מדינת ישראל. באוניברסיטת בר-אילן הוקמה על שמו קתדרה לחקר הקבלה.

פרופ' משה גיל (גיטלר)

פרופסור משה גיל מאוניברסיטת תל-אביב, רואה עצמו כיוצא בקאו, הגם שהגיע אליה עם הוריו רק בגיל 5, מביאליסטוק, שם נולד ב-1921. אביו הוזמן לבקאו כמומחה לתעשיית הטקסטיל. משפחת גיטלר היתה מן הידועות בעיר. ביתם, ברחוב 15 באוגוסט, היה מוקד של פעילות יהודית וציונית, ומשה ידע עברית מילדותו.

מגיל 14 היה הנער משה חבר פעיל בתנועת "השומר הצעיר" ובגיל 19 שימש כמזכיר התנועה הארצית. כיון שהתעתד לעלות כחלוץ לארץ-ישראל, לא המשיך בלימודים אקדמיים ברומניה, למרות היותו מן המצטיינים בתלמידי ביה"ס התיכון הממלכתי בבקאו. רק שנים רבות לאחר מכן הגשים את שאיפתו ללמוד והגיע לתארים ולתפקידים הבכירים ביותר בעולם האקדמיה בישראל.

ב-1942, כאשר אירגן בבקאו את התנועה במחתרת, נעצר, ובמשפט שנודע כ"משפט השומרים" נידון ל-25 שנות מאסר עם עבודת פרך. בכלא ואקארשטי היה המנהיג הבלתי מעורער של אסירי ציון והתמודד בוויכוחים נוקבים עם האסירים היהודים הקומוניסטים, שניסו לעשות נפשות בין האסירים הציונים. לשם העלאת המוראל של חבריו כתב גיטלר שיר בעברית, שהפך להימנון אסירי ציון בכלא. השיר נפתח בשורות: "יום יבוא, יום אביב / שמש אור לנו תזרח / ונשכח ערבי מצור / דמות האופן אז תברח".

עם שחרור רומניה ב-1945 נימנה משה גיטלר עם משקמי התנועה הציונית והיה ראש הנהגת "השומר הצעיר" ומזכיר "החלוץ", תנועת-גג לכל הנוער החלוצי ברומניה. הוא פעל בקשר עם השליחים מארץ-ישראל למען העליה ובסוף 1945 עלה לארץ והתיישב בקיבוץ רשפים, בעמק בית-שאן. בשנות ה-60 יצא ללימודים וב-1970 כבר היה מוסמך אוניברסיטת תל-אביב בהיסטוריה יהודית ובעל תואר דוקטור באוניברסיטת פנסילווניה.

בנוסף להיותו פרופסור מן המנין באוניברסיטת תל-אביב, מילא בה משה גיל תפקידים בכירים נוספים, כגון ראש ביה"ס למדעי היהדות ודיקן הפקולטה למדעי הרוח. ב-1989 נבחר כחבר מוסד יוקרתי ביותר בארה"ב, "האקדמיה האמריקנית לחקר היהדות".

פרופ' משה גיל נחשב כאחד מגדולי החוקרים של ההיסטוריה היהודית בתפוצות ישראל בימי הביניים ובא"י בתקופת האיסלם. הוא עוסק לעיתים קרובות בחקר מסמכי "הגניזה הקהירית" הנמצאים באוניברסיטת קמברידג', כחוקר-אורח. במרוצת השנים פירסם מחקרים ופסרים רבים בתחום התמחותו ואף זכה בפרסים יוקרתיים, בהם פרס ארנולד ויז'ניצר עבור ספרו על ארץ-ישראל בתקופת האיסלאם הראשונה.

בפעילותו הציונית בגולה, בעבודתו החלוצית בקיבוץ-ספר ובעבודתו האקדמית,

משה גיטלר-גיל מייצג בכבוד רב את התרומה שתרמה ותורמת יהדות רומניה בכלל ויוצאי בקאו בפרט - למדינת ישראל.

פרופ' גיל נשוי למאוזי, אחות במקצועה, ולהם שתי בנות ונכדים.

פרופ' סולומון מרקוס

מי יכול היה להאמין שאותו נער בעל עיניים ירוקות שישב תמיד בפינת הכיתה ב"תיכון היהודי" בבקאו, יהיה מתמטיקאי בעל שם עולמי, פרופ' סולומון מרקוס, מנהל "המעבדה לתיאוריה המתמטית של הסיסטמות" ברומניה, איש שייצר מדע חדש בעולם: "הבלשנות המתמטית"? ומי יכול לנחש שהתלמיד שדיקלם במסיבות חנוכה, עם קול חם ומלא רגש, שירים של המשורר א. קליין, יהיה בין הראשונים בעולם שיעסוק בשירה מתמטית ובאסתטיקה בתורת המדע?

סולומון מרקוס נולד בבקאו באחד במרץ 1925. הוא הפך חוקר ולמדן מוכר בעולם. הביא רוח אירופית חדשה לעולם הנפלא של המדעים המדוייקים, באמצעות המתמטיקה. הוא פרסם כמה ספרים שהפכו בעלי שם בתחום עיסוקו, ביניהם "החידושים והזמן" והאנתולוגיה "משמעות וידיעה בעולם בן-זמננו". פרופ' סולומון מרקוס מלמד בחוג למתמטיקה של אוניברסיטת בוקרשט. הוא אורח נכבד בכינוסים בין לאומיים ובמוסדות אקדמיים בעלי-שם מאירופה וארה"ב. ממשיך את מסורת האסכולה הרומנית של המתמטיקה, הלך בדרכי קודמיו, הפרופסורים: ספירו תארס, אוקטאב אוניצ'סקו, גיאורגי ציצייקה - בני הדורות הקודמים.

תהילה עופר (טיטה גרינברג)

ההיכרות הראשונה של העתונאית תהילה עופר עם המילה הכתובה היתה בבקאו, כילדה קטנה, כאשר "עזרה" לאמה, ביאנקה גרינברג לבית גרופר, שהיתה ספרנית מתנדבת בספריה "ראזה" של הקהילה היהודית המקומית. לתרבות היהודית התוודעה באמצעות אביה, יצחק גרינברג, נצר למשפחת רבנים ותלמידי חכמים ממוינשטי. תהילה נולדה ב-1930 בבוקרשט והגיע לבקאו כתינוקת.

בגיל 10, כתלמידת הגימנסיה שהקימה הקהילה היהודית בעיר במלחמת העולם השניה, היתה חברה בתנועת "השומר הצעיר", במחתרת. פעמים אחדות ניסתה לעלות

לארץ-ישראל, החל מ-1944, דרך קונסטאנצה, דרך אוסטריה ודרך איטליה. ב-1946 עלתה, בלי הוריה, באוניית המעפילים "כנסת ישראל", אחרי הגירוש על-ידי הבריטים למחנות קפריסין. בארץ הצטרפה לקבוצת "עליית הנוער", בקיבוץ מסילות שבעמק בית-שאן. עבדה בחקלאות ולמדה עברית.

בסוף 1947 התנדבה יחד עם חברת הנוער לפלמ"ח, פלוגות המחץ של ה"הגנה". במלחמת העצמאות לחמה בחזיתות לשחרור הגליל, באיזור רמלה-לוד ובשחרור הנגב - בגדוד הראשון של חטיבת "יפתח-פלמח". כאשר הגיעו עולים חדשים מ"גיוס חוץ-לארץ" (גח"ל), לימדה עברית בסיסית לקבוצות חיילים-עולים, במשלטי הנגב, בעיצומה של המלחמה. בפלמ"ח הכירה את בעלה, זאב עופר, לימים אלוף-משנה בצה"ל. יש להם בן, אבי עופר, ארכיאולוג, חבר קיבוץ מענית.

בתום מלחמת העצמאות עבדה תהילה כמדריכת נוער בביה"ס החקלאי בן-שמן ונשלחה משם לסמינר למורים ומדריכים של "עליית הנוער", בירושלים. עבדה בהוראה במוסד "רמת הדסה" בטבעון ובתחילת שנות ה-50 כמורה וסגנית-מנהל בביה"ס במעברת העולים בכפר-סבא. לכפר-סבא הגיעו גם הוריה, שעלו בימי מלחמת העצמאות.

לעתונות הגיעה תהילה עופר, כאשר קרוב משפחה, משה עמנואל (מוצי מוסקוביץ, מראשי התנועה הציונית ברומניה ואסיר-ציון) שהיה מזכיר המערכת של "ויאצה נואסטרה", ביקש ממנה לכתוב על כנס יוצאי הפלמ"ה. אחרי כתבה אחת ברומנית, השתלבה ב-1965 בעתונות העברית, בכתיבת רפורטאז'ות, תחקירים ופובליציסטיקה וכן בעריכה.

בעתונות הגיעה תהילה עופר להישגים נכבדים, בעתונים היומיים "הבוקר" ו"הארץ" ומ-1969 כחברת מערכת "מעריב". בין התפקידים שמילאה בעתון הערב רב התפוצה: עורכת המדור היומי למשפחה "סגנון" ומהדור השבועי לצרכנות "כדאי", כתבת תחקירים בכירה, כתיבה פובליציסטית שבה התהילה במלחמת לבנון, עורכת המוספים השבועיים "גבר לעניין" ולאחר מכן "מעריב תל-אביב".

תהילה עופר פרסמה שני ספרים: "אלי מייזלס", סיפור חייו של נכה, שזכה לדברי הקדמה מאת ממציא התרכיב נגד פוליו פרופ' אלברט סייבין ומי שהיה ראש ממשלת ישראל שמעון פרס: ו"קחי נדוניה", ספר הומוריסטי יחד עם הסופרת סמדר שיר.

יחד עם העבודה העתונאית, מילאה יוצאת בקאו גם תפקידים בכירים באירגונים מקצועיים ובין השאר: מ"מ יו"ר אגודת העתונאים, חברת מועצת העיתונות וסגנית-נשיאה אחראית למדינות אסיה בארגון הבינלאומי של עתונות לאשה ולמשפחה.

ביביאנה גולדנטל

נולדה בבקאו שברומניה. את צעדיה הראשונים במוסיקה עשתה בבקאו, אצל המורה לפסנתר פאולה קליין, אשתו הנערצת של ד״ר קליין, הרופא המפורסם בעירו והמשורר הידוע כמתרגם נפלא של משלי אליעזר שטיינברג.

״מהעיר בה נולדתי,״ מספרת ביביאנה גולדנטל, ״אני זוכרת את חג החנוכה ההוא, שבו הופעתי לראשונה, בבית הכנסת הגדול. מול קהל של גדולים וקטנים שרתי את ״ציון תמתי, ציון חמדתי״. לא הבנתי מילה, אך ידעתי שזהו שיר מארץ רחוקה, עליה אפשר ללמוד רק מספרי הקודש״... כך הסבירו לה הוריה וביביאנה קיבלה את ההסברים כפשוטם. מאין תדע שביום מן הימים, בארץ הרחוקה הזו של ״ציון חמדתי״

תעשה ביביאנה את הקריירה המוסיקלית עליה חלמה, תיסע ממנה לעולם הגדול ותופיע על במות מפורסמות, ובגללה, כן בגללה, הילדה של פעם מבקאו, הדגל הכחול-לבן של מדינת ישראל יונף בחוצות עיר הפסטיבל ספולטו שבאיטליה?!

למעשה, רצה אביה דוד סטרולוביץ, שבתו היחידה תלמד מקצוע "בטוח" ולא התלהב כאשר המורה בבית הספר היהודי בבקאו, העלמה ברנשטיין, היללה את קולה של ביביאנה וכינתה אותו "קול זמיר". "תשבחות לחוד ומקצוע לחוד", אמר דוד סטרולוביץ, אז מנהל במפעלי פילדרמן. ואמנם, בתו הגיעה לבוקשט, עיר הבירה, וקיבלה דיפלומה בבית ספר תיכון מקצועי בענף הטקסטיל. אך ביביאנה לא עבדה אפילו יום אחד ליד הנול. היא נמשכה אל עולם הצלילים וההרמוניה.

בעידודה של אימה, נרשמה לאקדמיה למוסיקה של בוקרשט וסיימה את לימודיה בהצטיינות. ביביאנה למדה פיתוח קול אצל המורים הטובים ביותר בבוקרשט והרסיטלים הראשונה כסולנית מקצועית וגם ההופעות המעטות במסגרת התיאטרון הממלכתי באידיש נתקבלו בהתהלבות ע"י אנשי המקצוע.

כאשר גבר גל העליה לארץ ישראל, חשה ביביאנה גולדנטל, שנישאה בינתיים, שעליה להצטרף, אפילו במחיר של ויתור על הקריירה שבאופק. במשך חמש שנים היתה "סירובניקית" ולפרנסתה הופיע בשנים אלו כסולנית, מלווה בעוגב וכמנצחת המקהלה של בית הכנסת הגדול בבוקרשט. אלו היו השנים הקשות ביותר בהייה אך גם שנים מלאות תקווה לחירות ולהתגשמות ההלומות.

מאז עלתה לארץ, הופיעה ביביאנה גולדנטל בקביעות כסולנית עם כל התזמורות המייצגות בארץ, החל מהתזמורת הפילהרמונית הישראל והמשך בתזמורת הסימפונית ירושלים, אנסמבל הקמרי, התזמורת הסימפונית חיפה ועוד.

קרן התרבות אמריקה-ישראל העניקה לביביאנה גולדנטל מילגה שאיפשרה לה לנסוע להשתלמות בוינה. עם שובה לישראל, לקחה חלק בביצוע האופרה "הקונסול" מאת ג'אן-קרלו מאנוטי, במסגרת הפסטיבל הישראלי. מאז, לבקשת המלחין הדגול היא הוזמנה לבצע את אותו תפקיד בפסטיבלים בין-לאומיים בפירנצה, מדריד, אדינבורו וצ'רלסון בארה"ב. היא שרה בבית האופרה בישראל, אך גם על בימות האופרה של וושינגטון, קונטיקאט, ג'קסון מיסיסיפי, פלרמו, טריאסט, אמסטרדם וכו'.

ביביאנה גולדנטל נהפכה לשם דבר, הן בארץ והן בחו"ל.

"ביביאנה גולדנטל ברוכה בכשרון קולי גבוה" - כתב עליה עתון "דבר".

"זריזות ושובבות, מהירות תנועה ועליצותה ושירתה היפה של ביביאנה גולדנטל הם כה טבעיים שמאמינים לה ..." - כתבה המבקרת מ"מעריב" לאחר הופעתה של הזרמת בתפקיד הנזל ב"הנזל וגרטל".

"מגיע פרס למי שהביא מרחוק עבור תפקיד "הנוכריה" את ביביאנה גולדנטל. "היא היתה מצוינת באופן מובהק" - כתב המבקר מ-Washington Post בביקורת על ההצגה "הקונסול".

כיום ביביאנה גולדנטל מלמדת באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין בירושלים. היא נמנית עם הסגל האקדמי המכין את כשרונות-המחר בארץ.

לפעמים בכיתה, אני רואה את התרגשותם של התלמידים בעת שירתם ואני זוכרת את עצמי. לא אשכח את הפחד כאשר שרתי לראשונה בפני קהל - מספרת הזמרת והמורה ביביאנה גולדנטל שהתחילה עם "ציון תמתי" על בימת בית הכנסת בעיר הגולה שעל חוף ביסטריצה, והמשיכה בקריירה מוסיקלית חובקת עולם שבסיסה בישראל, בארץ של "ציון חמדתי" ...

הרבנית דבורה לנדמן

גב' לנדמן, משוררת שזכתה למקום מכובד בשירה הישראלית ובשפה הרומנית, היא ילידת מוינשטי. היא רכשה השכלה כללית רחבה בימי נעוריה ולמדה נגינה בפסנתר וזימרה, אף בתחום זה ניחנה בכשרון מסויים.

גב' לנדמן עלתה לארץ בשנת 1960 יחד עם בני משפחתה וחיה בנתניה מקום מגוריה גם היום. בישראל פרסמה את קובץ-השירים הראשון שלה "שמחות וסבלים" (Suferinta Bucurie si) (בשפה הרומנית).

בשירתה באה לידי ביטוי התלהבות ואהבה לעברו של עמנו, מחשבות ורגשות, צער על עברו הקשה ורב הסבל שעבר עמנו משך דורות. היא מזכירה את הטרגדיה על האוניה "סטרומה", מזדהה עם היסורים שעברו על יהודי רומניה בימי השואה. בשירים אחרים היא מביעה את גבורתם של חיילי צה"ל במערכות ישראל.

בקובץ שירים אחר "בין הערביים" (Amurg) (בשפה הרומנית), שפורסם ב-1981בתל-אביב היא חוזרת ועוסקת באותם נושאים קרובים לליבה. מקורות השראה נוספים מצאה בבעייתיות החברתית, באמונה, במסורת ישראל ובחסידות.

דבורה לנדמן כתבה גם שירים בשפה היידיש ולפעמים גם בעברית.

היא זכתה בכמה עיטורי כבוד:

-WORLD DECORATIOM OF EXCELLENCE MEDALLION
AMERICAN BIOGRAPHICAL CENTRE, CAMBRIDGE, MASS.
THE CERTIFICAT OF MERIT COMMEMORATION MEDALE-OF
HONOR AMERICAN INSTITUTE RALEIGH NORTH CAROLINA

דבורה לנדמן נישאה לאדמו"ר דוד לנדמן מנתניה. בתם מלכה, פסנתרנית מוכשרת וציירת. בנוסף לעיסוקיה בציור ונגינה למדה פסיכולוגיה, חינוך, ספרות אנגלית, כתבנות וקצרנות בשש שפות. דבורה לנדמן הינה פעילת ציבור בנתניה.

זכרונם לברכה:
אנשים שהיו ואינם עוד

מאיר אייבשיץ ז"ל
(1901-1989)

מאיר אייבשיץ ז"ל היה איש חכם ומלומד בן למשפחה שמתוכה יצאו גדולי ישראל, כאשר המפורסם ביניהם היה ר' יהונתן אייבשיץ, בנו של ר' צבי אייבשיץ, שכיהן כרב

בקהילות פראג, מיץ, אה"ו (אלטונה המבורג וונדסבק). הוא חי לפני כ- 300 שנה והתפרסם בזכות "מאבק אייבשיץ" בענייני לימוד הקבלה. דמותו של ר' יהונתן אייבשיץ השפיעה על סופרים יהודים בעלי שם, ביניהם שלום אש (בספרו "קידוש השם"), וליאון פויכטוואנגר (ברומן "היהודי זיס"). בנו הצעיר של ר' יהונתן אייבשיץ, בנימין וואלף, היה יהודי חצר, מקורב לשלטון, וזכה בתואר אצולה ("בארון") מהקיסרית של אוסטרו-הונגריה, מאריה תיריזה. מושבו נשמר עד היום בבית הכנסת המרכזי של וינה.

מאיר אייבשיץ ז"ל המשיך בדרכי אבותיו. נולד בשנת 1901 בעיר צ'רנוביץ (בוקובינה, אז אוסטריה). סיים את לימודיו בבית-הספר הגבוה למסחר שבעיר לינץ (אוסטריה) והתיישב בבקאו (רומניה) שם הקדיש מאמצים רבים לקידום הרעיון הציוני והפך ל"אלוף" במלחמתו בהתבוללות. כמו כן פעל נגד התערבות המפלגות ה"היסטוריות" הרומניות בחיי הישוב היהודי. מאיר אייבשיץ היה מנהיג המפלגה הציונית הדתית "מזרחי" בבקאו וחבר בהנהגה הארצית של "האקזקוטיבה" הציונית ברומניה.

בשנת 1926 הוא היה ראש הועד שהביא לבקאו את זאב ז'בוטינסקי ומנהיגים ציונים נוספים. בימי השואה, הקים מאיר אייבשיץ תלמודי-תורה נוספים, עזר לתלמידים היהודים שגורשו מיושבי המחוז אל אף הקשיים ונאבק למען חיזוק התנועה הציונית.

אחרי עלות הקומוניסטים לשלטון נרדף מאיר אייבשיץ על ידי אנשי ה"סקוריטאטה" עקב פעילותו הציונית.

לאחר מאמצים רבים, בשנת 1961 הצליח לעלות לארץ והסוכנות היהודית הכירה בו כעסקן ציוני.

עם עלייתו ארצה הביא מאיר אייבשיץ עמו שני ספרי תורה שקנה בכספו מחבר בפרלמנט הרומני בשם רובו, איש המפלגה הקוזיסטית האנטישמית שלא ידוע מנין השיג אותם.

מאיר אייבשיץ כיהן כראש המחלקה לענייני חינוך ודת של הקהילה היהודית בבקאו (תפקיד שמילא זמן רב). אחרי עלייתו ארצה המשיך בפעילות ציבורית בחיפה, עיר מגוריו. הוא פעל רבות למען הציונית הדתית עד ימי חייו האחרונים. איש נכבד היה. השכלתו היהודית והכללית היתה רחבה, ועל כך זכה להוקרה רבה.

אישתו, קלרה אייבשיץ, לבית שנפס, ילידת בקאו, סיימה בזמנו את לימודיה בבית-ספר תיכון באותה עיר.

לבני הזוג אייבשיץ נולדו שישה ילדים. כולם רכשו השכלה גבוהה: רופאים, פרופסורים במדעי הטבע, כימאים, מתמטיקאים.

מאיר אייבשיץ ז"ל נפטר בשנת 1989 בחיפה, בהרגשה שפעל רבות למען מדינת ישראל, זכה לגדל משפחה למופת, בנים ובנות, נכדים ונכדות לתפארת, כמו ידע שהותיר אחריו רבות בעולמנו, למשפחתו ולקהילה.

הרב משה כהנא בלנק ז"ל

הרב בצלאל שפרן ז"ל

הרב י. דרמר ז"ל

הרב זאב לנדמן ז"ל

רבני בקאו

ד"ר שמואל סבט

ד"ר שמואל סבט ז"ל היה רופא האביונים, הילדים והחלוצים וגם פעיל ולוחם ציוני ותיק. הוא היה אחד האישים הבולטים והעממיים של בקאו בשנים 1960-1924.

הוא נולד בעיר סירט (Siret) שבבוקובינה. למד רפואה באוניברסיטת וינה (אוסטריה) והתמחה במחלות-ילדים בגרמניה. הוא הקדיש את חייו לעבודתו בהתלהבות רבה. בשנות הזעם של תקופת השואה, ד"ר שמואל סבט היה גם עסקן ציבורי.

אלו היו שנות התרוששות, רדיפויות ועבודת-פרך ליהודים. כראש מחלקת הרווחה החברתית והבריאותות של הקהילה היהודית, ד"ר שבת הקים קנטינה ברחוב לקא, בה עבדו בהתנדבות ועד של נשים יהודיות. בנוסף לכך יהודים עניים נעזרו בסכומי כסף ובחורף גם בעצים.

ד"ר סבט אירגון מחדש את המרפאה שבבית החולים ע"ש שולר. כנציג הג'זינט הקים קנטינה בבית הספר היהודי שהוקם בבקאו, לילדי הפליטים היהודים מפולין, מבוקובינה, מבסרביה ולשבים מטרנסניסטריה. כנציג הארגון או.ס.א. הקים מרפאה לילדים ולאמהות חולות, וכן מעון-יום לילדים בגילים שלוש עד שש, בו קיבלו שלוש ארוחות ביום. חינך אותם המחנך והסופר הידוע יצחק שווארץ-קארא.

בכל פעולותיו החברתיות והציוניות עמדה לצידו אישתו סופיקה ז"ל, אישה חזקה ומלאת התלהבות, שהלכה לעולמה בשנת 1987. ד"ר שמואל סבט ז"ל עלה לארץ והתגורר בקיבוץ מגן שבנגב, שבנו, רודל, היה בין מייסדיו. ד"ר שמואל סבט הלך לעולמו בשנת 1989, בגיל 92 שנה.

ד"ר הרמן ארוניאנו

דמותו של ד"ר הרמן ארוניאנו ז"ל הפכה לאגדה. הוא היה בין ראשי התנועה הסוציאליסטית ברומניה שמלפני שנת 1920, יחד עם אלי בלדימן, ק. מילא, ק.

דוברוג'אנו-גריא, ד"ר ליאון גלרטר.

הוא נולד בשנת 1881 ונפל קורבן לדיכוי של תנועת הפועלים שנוהל בידי ראש ממשלת רומניה דאז, הגנרל אוורסקו. ד"ר הרמן ארוניאנו נעצר. בתקופת מעצרו התעללו בו נוגשי ה"סיגורנצה", שבראשם רב-סרן פולצר. הם התעללו בו עד מותו הטראגי, בייסורים ובעינויים רבים.

בתמורה, רב-סרן פולצר קודם בדרגה והגיע לדרגת אלוף-משנה.

רצח הרופא הלוחם מבקאו מצא הד ברומניה ומחוצה לה. אף הופיעו שירי-עם שביכו את מותו של הקורבן המעונה ואמרו שקללה נפלה על רוצחו. ובאמת, פולצר חלה בצרעת ומת מבודד מאנשים ובפרט מבני משפחתו. שלושת הבנים של הרופא היגרו מרומניה אחרי שנים מעטות. אחד מהם, ג'יג'י הפך למשפטן בעל שם עולמי, טען במשפטי נירנברג וכתב כמה ספרי-משפטים. בן אחד, היחיד שעדיין בחיים, ד"ר מרסל ארן, חי בפאריס (צרפת).

וואלף זאב איסר

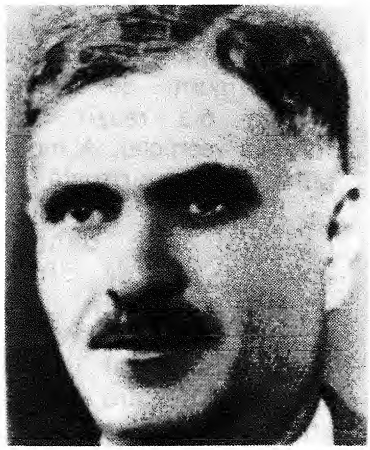
היה בין חלוצי הספרות העברית וספרות היידיש ברומניה. היה פעיל ב"אגודה למען הלשון והתרבות העברית" וב"קרן קיימת" שהוקמו אחרי ביקורו של נחום סוקולוב ברומניה בשנת 1912.

בין היתר פרסם בעברית: "שיחות אחים", "ביהודה החדשה"; בעברית וביידיש: שירים; ברומנית: מונוגרפיה על בית העלמין הישן של קהילת בקאו ו"הרהורים על יהדות". אחרי עלייתו ארצה פרסם את "בישראל החדשה".

יוסף איציקוביץ

היה למדן, איש ספר ופעיל בתנועה הציונית. תרגם לרומנית ספרים וקטעים ממאמרים של מנהיגים ציונים-רןחנים: מקס נורדאו, ישראל זנגוויל ואת נוסח נאומו של בנימין-זאב הרצל בקונגרס הציוני הראשון. היה כתב של מספר עיתונים אמריקאיים ברומניה.

יוסף גולדנברג

חבר בהנהגת הקהילה ובלשכת המסחר שימש כאחד הבוררים בסכסוכים בין יהודים.

יוסף פלדהר

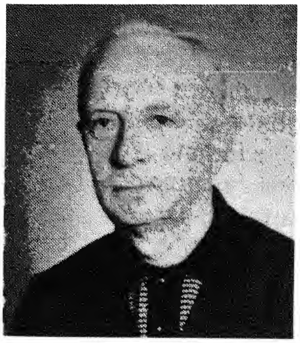
פעיל בתחום הקהילתי. בעל קשרים פוליטיים עם ראשי המפלגות ההיסטוריות הרומניות שבהן היה פעיל. נאבק להשיג שפור בחייהם של היהודים תמורת קולות היהודים למפלגות אלו, דרך מאבק בה הפעילים הציוניים לא הסכימו.

אחים שמלצר

ליאון, מונה כמנהל תחנת הרכבת בבקאו בשנת 1944 ע"י השלטון הקומוניסטי. אז הגיע לתחנה גנרל רודיון מלינובסקי, מפקד החזית האוקראינית השניה, לימים הרמטכ"ל של הצבא האדום שנתן אישית בחתימתו יפוי כח בתפקידו. מאוחר יותר קיבל גם אות הוקרת השרות ושניים מעובדיו מונו לתפקידים רמי מעלה בשלטון הרומני הקומוניסטי: ק. פריסניה ששימש כסגנו של ליאון נהיה שר היערות, ואילו קיבו סטויקה מנהל מוסך הקטרים בתחנה מונה לראש ממשלת רומניה.

אחיו עמנואל, שימש כמורה ותקופה כמנהל ביה"ס התיכון העירוני בבקאו קרוב משפחה של אשתו. רודולף רוסמן שימש כסגן שר המשפטים של רומניה.

דוד וטארו

היה אוטודידקט. עוד בימי נעוריו הצטרף לתנועת הפועלים הסינדיקאלית והסוציאליסטית והיה פעיל בהן. עם עלות הקומוניסטים לשלטון באוגוסט 1944 שימש במשך 10 שנים סגן ראש-העיר בקאו ואח"כ ראש-העיר. הוא היה גם תקופה ארוכה יו"ר הקהילה היהודית.

ושמם לא ישכח לעולם:

הרוגים על קידוש השם
וחללי מלחמות ישראל

סדר אלף-ביתי. רשימה בלתי שלמה מחוסר ידיעות נוספות.

- שרה אהרנסון, ילידת זכרון-יעקב, בתו של אפרים פישל אהרנסון, בן העיירה מוינשטי, שעלה לארץ בשנת 1882. בין מקימי תנועת ניל"י, שלחמה נגד השלטון העותומאני בימי מלחמת העולם הראשונה. שרה אהרנסון התאבדה כדי לא להיאלץ להלשין על חבריה.

- קלרה אוכברג-יונאס, בתו של המוכר-ספרים הוכברג מן העיירה טרגו-אוקנה ואשת העו"ד י. יונאס, טבעה בים, בטביעת האוניה "סטרומה".

- דוד איסרסון, עו"ד, מומחה במשפט הסחר, נהרג ע"י לגיונרים שזרקו אותו מרכבת תוך כדי נסיעה, בשנת - 1939.

- איציקוביץ, מורה מעיירת טרגו-אוקנה, שטבע בים יחד עם אישתו ואחייניתו בטביעת האוניה "מפקורה".

- נחמן אנגלברג, בנה של מאלבינה טננבאום-אנגלברג, חלוץ מתנועת "הנוער הציוני", נרצח ע"י ערבים.

- ד"ר הרמן ארוניאנו, רופא שהיה גם בין ראשי התנועה הסוציאליסטית ברומניה, נרצח בהיותו במאסר בבקאו, בשנת 1920 בעת חקירתו.

- אורל אשר, נהרג בימי המרד הלגיונרי משנת 1941. גופתו נתגלתה תלויה על קרס לתליית בקר שחוט, בבית המטבחיים בבוקרשט.

- לופו בער, שהיגר לצרפת בשנת 1922, לוחם במלחמת ספרד וברזיסטאנס הצרפתי, נהרג ע"י הנאצים בתאי הגזים במחנה ההשמדה אושוויץ.

- יורם גור, בנו יחידו של האלוף יוחנן גור ושל קוקה סגל-גור, נפל במלחמת יום הכיפורים.

- ישראל-פויו גרונברג, נפל במלחמת העצמאות בקרב על ירושלים.

- מירצ'א גרינברג, תלמיד לשעבר של בית-הספר התיכון היהודי, טבע בים בטביעת האוניה "מפקורה".

- יוסאלע הרשקוביץ, בנו של לייבו הרשקוביץ, נפל במלחמת העצמאות בקרב על

ירושלים.

- <u>**ער"ד ז'אק יונאס**</u>, שטבע בים בטביעת האוניה "סטרומה", יחד עם אישתו, קלארה אוכברג-יונאס.

- <u>**לזר-אליעזר כהן**</u>, עסקן ציוני, פעיל ב"אגודת הנוער הציוני" בבקאו ובבוקרשט, טבע בים בטביעת האוניה "מפקורה".

- <u>**לופו כ"ץ**</u>, בנו של התעשיין עוזיאס כ"ץ, נפל ביום האחרון של מלחמת יום הכיפורים.

- <u>**דן מנדלוביץ-מנוליו**</u>, בנו של קארול מנדלוביץ-מנוליו, ושל גרטה דרימר-מנוליו, נפל בסיני במלחמת יום הכיפורים.

- <u>**י. מרקוביץ**</u>, שטבע בים בטביעת האוניה "סטרומה".

- <u>**סטלה מרקוסון**</u>, סטודנטית לרפואה, הוגלתה לטרנסניסטריה, שם נעדרה, נעלמו עקבותיה.

- <u>**רגה מרקוסון**</u>, סטודנטית לרפואה, הוגלתה לטרנסניסטריה, שם נעדרה ונעלמו עקבותיה.

- <u>**יהודה רובין**</u>, תלמיד לשעבר של בית-הספר התיכון היהודי, טבע בים בטביעת האוניה "מפקורה".

- <u>**יצחק רולר**</u>, בנו של הרב רולר מן העיירה בוהוש, נפל במלחמת ההתשה.

- <u>**צבי רייכר**</u>, תלמיד לשעבר של בית-הספר התיכון היהודי, טבע בים בטביעת האוניה "מפקורה".

תיעוד היסטורי

פנקס חברת "פועלי-צדק" חייטים, בקאו תקצ"ב (1831)

מאת: יצחק שווארץ-קארא

כתשובה לקריאת "החברה ההיסטורית ע"ש ד"ר יוליו ברש" מבוקרשט (1887-1889), א. ד. בירנברג (1844-1889), יו"ר קהילתה יהודי בקאו, חיבר מונוגרפיה של תולדות קהילתו. הוא צירף לחיבור זה תעתיק עברי ותרגום רומני של פנקס גילדת החייטים היהודים מבקאו. את התרגום הרומני עשה המשכיל אליעזר כתבן (בפי היהודים האשכנזים "כסבן", Cassvan), בנו של הרב אבנר כסבן (1831-1889). כמו כן, תרגומו הרומני של אליעזר כתבן נבדק על-ידי ח. גולדנקרון. אולם תרגום זה די קשה גם עבור תקופתו. התרגום מציין את שנת 1832 ואינו מתייחס לזה שבחול המועד סוכות, נערכו בחירות ("ברורים") לבחירת ראש הוועד של הגילדה (בערך בחודש ספטמבר 1831). כמו כן, ישנה גם חותמת הרב יצחק מבקאו מיום ד', כ' כסלו תקצ"ג, כלומר מ-12 בדצמבר 1832.

אנו חקרנו פנקס זה בעזרת התרגום הרומני משנת 1887 שבידינו והננו דנים בו להלן.

יעדי הגילדה היו קודם כל כלכליים, בעלי נטיה להטלת מונופולין על העבודה במקצוע. אולם הגילדה התעניינה גם בשמירת ההלכה ובקיום המצוות הקשורות בעבודה המקצועית ואף בחיי היום-יום. היה לגילדה גם בית-כנסת משלה כמו שלגילדות מולדביות נוצריות היתה כנסיה משלהן. "פועלי-צדק" היה בקשר עם ק"ק בקאו וגם עם "חברה קדישא". פעילות הגילדה מראה את חשיבות החייטות בחיי העיר

בקאו בעשורים 4-8 של המאה הי"ט.

חקירת התקנות של הגילדות "פועלי צדק" בשנת 1797, מביאה ידיעות רבות לגבי האומניות והמלאכה במולדביה בתקופת 1790-1860. על סמך מחקר זה פרסמנו מאמר מחקרי בכתב-העת "ייווא-בלעטער" (ניו-יורק), כרך 45 (1975), עמ' 84-96. קודם כל התקנות עוסקות בבעיות אירגון.

בחירת ועד הגבאים היתה באסיפה הכללית שביום ב' בחול המועד פסח.

צורת הבחירה ("בוררות") היתה לשלשל לקלפי פתקים עם שמות של כל חבר. שלושת הפתקים הראשונים שהוצאו מן הקלפי קבעו מי יהיו הבוררים שימנו את הגבאים. בהסכמת הקהל, גם הבורר הראשון יכול להיות גבאי ראשי (ראש הגילדה). במקרה שאין אפשרות לארגן בוררות, ההנהגה הישנה ממשיכה לכהן בתפקידה שנה נוספת (סעיף י"ט).

באסיפות החברים ישמר הסדר והשקט; המתפרעים ייקנסו בזהוב אחד שייכנס לקופת "החברה הקדישה" ובעוד זהוב שייכנס לקופת הגילדה (סעיף כ"ה).

בראש הגילדה עומדים "גבאים" ו"רואה-חשבון" (מבקר). הגבאי הראשי (יו"ר האירגון, ברומנית "סטארוסטה" =staroste) מונה על-ידי בוררים (סעיף י"ד). הוא אסף את המס השבועי (סעיף ה'). הוא החזיק בכספיה של הגילדה ובפקנסה (סעיף י"ד). באסיפת הבוחרים הוא קרא דו"ח חשבונות (הכנסות והוצאות) (סעיף ט"ו). הוא השגיח שבגילדה הכל יתנהל כשורה. אם אינו ממלא את חובותיו אפשר לפטר אותו ולקנוס אותו ב"ח"י לאיי" (סעיף כ').

הגבאי הראשי הוא שמארגן את הסעודה המשותפת של חברי הגילדה בערב חג שמחת תורה. באותו ערב הם ייצאו לכיוון בית-הכנסת כשנרות דלוקים בידיהם וילכו אחרי אנשי חברה קדישא (סעיף כ"ב).

קבלת חברים חדשים בגילדה, נעשה באסיפה בהסכמת כל החברים. המועמד שילם דמי קבלה (ברומנית: "ברבנצה" - Barbinta) ויארגן על חשבונו סעודה משותפת לכל חברי הגילדה (סעיף ט"ז). כך עשו גם בגילדות המולדביות הנוצריות. בני חברי הגילדה יכלו להפוך לחברים עם שילמו סכום של רובל אחד ("קארבואווה" - Carboava) ואם היו מארגנים את הסעודה המשותפת לכל החברים (סעיף י"ח).

בעיה קשה במיוחד היתה התחרות בין בעלי-מלאכה. זו היתה תוצאה של גידול מספר החייטים בגלל המהגרים מן האזורים בוקובינה וגליציה שתחת שלטון אוסטריה. סעיף י"א מן התקנון אוסר למשוך את לקוחותיו של חייט יהודי אחר. חבר גילדת החייטים שמושך אליו את לקוחו של חייט יהודי אחר, אף הוא חבר באותה גילדה -מעשה של הסגת גבול - נאלץ לשלם קנס ולוותר על אותו לקוח. חייט לא יכול לעבוד לבדו. הוא היה זקוק לעוזרים מתלמדים ולחניכים. היו מדי פעם חייטים שניסו לקחת אליהם את עוזריו המתלמדים של חייט אחר. סעיף י"א שבתקנות אומר שעם עוזר יעזוב את בעליו לפני תום החוזה, איש לא יקח אותו לעבודה. הוא ייאלץ לחזור לבעליו או

לעבור ליישוב אחר.

חייטים שאינם חברים בגילדה לא יכלו לעבוד בעיר עד שלא יתקבלו כחברים בגילדה. בשנה הראשונה ישלמו מס שבועי של 10 פאראס. מדי פעם היו מריבות בין חברי הגילדה בגלל תחרות. סעיף י״ג שבתקנות, אומר שכל מחלקות בין חברי הגילדה תידון על-ידי ועדה בת שלושה חברים: הגבאי הראשי, נציג הקהל, ונציג ״חברה קדישה״. גילדת החייטים הקפידה גם על קיום המצוות: לכן הקפידו שיהיו ימי מנוחה חוץ משבתות וחגים. אסור היה לעבור בימי שישי ובערבי חג אחר-הצהריים, ובימי חול המועד פסח וחול המועד סוכות (סעיפים א׳ וב׳).

הגילדה הקפידה גם על שיטות עבודה. חייטים יהודים שלא היו חברים בגילדה יכלו לעבור רק בכפרים הסמוכים לעיר, ללא עוזרים מתלמדים (סעיף י״ג). חייטים שהגיעו לבקאו ממקום אחר לא יכלו לפתוח לעצמם בית-מלאכה, אף לא בשותפות עם חבר בגילדה. הם יכלו רק להתקבל לעבודה בקבלנות (״שטורקאבייטר״) (סעיף כ״ה).

סעיף כ״ב שבתקנות מציין שחייטים המתמחים בתפירת בגדי גברים אינם יכולים לתפור בגדי נשים ולהפך. העבריינים ייקנסו על-ידי ועדה בת שלושה חברים, נציג ״חברת קדישה״, נציג הקהל ונציג הגילדה. מנין נבעו הכנסות הגילדה?

מן המס השבועי של החברים: 5 פאראס לחברים (חייטים) ו-2 פאראס מהעוזרים המתלמדים (סעיפים ג׳ וד׳ שבתקנות). הפרנס והגבאים אספו גם תרומות בערב יום הכיפורים (סעיף ו׳). חבר גילדה היה מלשם גם מס של ח״י פאראס ביום הזיכרון של קרוב משפחה (סעיף ז׳). כשחבר בגילדה מל בן או חיתן בן או בת, שילם מס של ח״י פאראס. עוזר שהתחתן שילם ארבע פעמים ח״י פאראס.

התקנות מציינות שחייבים לכתוב בפקנס הגילדה את הדו״חות השנתיים ואת דוח״ות הברורים. אולם בתעתיק התירגום משנת 1887 שהגיע לידי, נשמרו רק ידיעות מן השנים 1843, 1846, 1852. בשנת 1852 הפרנס משה בן ישראל מסר את דו״ח החשבונות, את הכספים (אוצר הגילדה) ואת הפנקס. אברהם שלמה, חזן בית-הכנסת של הגילדה, מאשר את קבלתם. בשנת 1892, בית-הכנסת של הגילדה קיבל ספר-תורה, תרומת מרת גולדה בת טוביה. תרומת ספר-תורה נחשבה כמצווה גדולה מאוד, העומדת כנגד כל המצוות. קודם לכן, בית-הכנסת של הגילדה קנה ספר-תורה ממשה בן יצחק ומשלום בן צבי (שנת 1869).

מסורת היתה שרבנים גדולים שביקרו בעיר חתמו בפינקס הגילדה לשם חיזוקו ומתן סמיכה. כך חתם ר׳ יחיאל מיכאל בן ר׳ יצחק מהמרכז החסידי מד׳יז׳בוז׳, אהרון בן משה ממשפחת צדק מן העיר ברודי (מגליציה); הרב ר׳ יצחק מבקאו (בשנת 1832); ר׳ משה בן הרב שולם חיים מן העיר ברלאד (בקיץ 1838); ר׳ יוסף בן הרב מן העיר יאסי (בשנת 1838).

כמו בכל פנקסים מן המאות י״ח-י״ט, חתמו בו כל חברי הגילדה וכל השמשים בתקופות שונות.

שינויים חלו בתקנות הגילדה במשך הזמן. ביום ב', כ' תשרי תר"ב (5.10.1841), שמונה-עשר חברים בגילדה והדיין יוסף מאיר ג"ח מאשרים תעתיק לפי קטע מן התקנות. המס השבועי צומצם לפארה אחת בלבד שנגבה רק על-ידי הגבאי עצמו. חבר שלא שילם את המס ארבע פעמים רצופות ייקנס. חייטים שהגיעו לבקאו ממקומות אחרים יוכלו לעבוד רק כשכירים ויצטרכו לשלם לגילדה חמישה אחוזים מן המשכורת. העוזרים המתלמדים יצטרכו לשלם לגילדה אחוז אחד מן השכר אך אם יכהנו כשמשים בגילדה, התלמידים יצטרכו לשלם לגילדה, אחוז אחד מן השכר, אף אם יכהנו כשמשים בגילדה. אם יתחתנו, יצטרכו לשלם מס שבועי של 5 פאראס (עיין: ארכיון הממלכתי, יאסי, TR 807, OPIS 917, תיק 66, דף 13. כמו כן עיין במאמר שלי הנ"ל).

אחרי ביטול הגילדות ברומניה (שנת 1873), הגילדות היהודיות הפכו לאגודות עזרה הדדיות. בתי-הכנסת של הגילדות המשיכו לפעול כל זמן שהיו עוד יהודים בעיר. אחדים מהם קיימים עד היום (1989).

פנקס חברת "גמילות-חסדים"
לעזרה הדדית מבקאו
שנת תקצ"ו (1836)

מאת: יצחק שווארץ-קארא

(תירגום לפי מאמר בשפה הרומנית)

דף כותרת: "פנקס חברת גמילת-חסדים שהתכנסו והתחברו למעשה טוב מאד של עזרה פה בק"ק בקאו ... בו מוסברים ותקנות והוראות שתוקנו לחיזוק ולשימוש, קבעו וקבלו כל אותם בני החברה לעצמם ולבניהם, לשמרה ולבצעה. נכונות ההוראות והתקנות שבפנקס הנ"ל וזכרם לא ישכח לעולם. ה' יחזקנו ויחזירנו לציון בשירה וזימרה.

אנכי הסופר והאמן הקטן אשר דוד בן-מרדכי ז"ל מק"ק חוטין. בשנת תקצ"ו לפ"ק."

השנה מצוינת במקור באמצעות פסוק מן המקרא. לאותיות מסוימות יש שלוש נקודות היוצרות משלוש מעל, המראות את ערכם המספרי. למעלה בפינה השמאלית, כל דף נחתם על-ידי דוד בן-ירחמיאל.

האמן שכתב וקישט את דף הכותרת של פנקס זה, כתב וקישט גם את דף הכותרת של פנקס חברת "תלמוד-תורה" מבקאו (שנת 1837).

תקנות

אלו תקנות שתוקנו בהסכמת כל חברי חברת "גמילת-חסדים".

א* כל חבר חייב לשלם לפחות ג' פאראס בשבוע. מי שיתן יותר, מהשמים יקבל יותר.

ב* חבר שלא ישלם את המס בתקופה של ששה חודשים, יגורש מן החברה וחתימתו תמחק מן הפנקס ללא מחילה.

ג* כל החברים צריכים להתכנס לבוררות (משמעו: בחירות) פעם בשנה, ביום ב' דחול המועד פסח, ומי שיבחר גבאי יקח את כספי החברה וישגיח עליהם. הוא יתן דו"ח בכל חול המועד פסח.

ד* הגבאי ילך מדי שבוע עם קופת החברה לגבות את המס.

ה* הגבאי רשאי לתת כסף להלוואות ללא ידיעה החברה בסכום עד י' לאיי בלבד. יותר מי' לאיי אינו רשאי להלוות, אלא בידיעת החברה בלבד. ואם ילווה סכום גבוה

יותר, ישלם מכספו ללא טענה.

ו• הגבאי יתן הלוואות רק עם משכון טוב ושטר קבלה עד ששה חודשים בלבד. אחרי תום ששת החודשים המשכון ייצא למכירה. שלשה מבני החברה יהו בוררים. המשכון חייב להיות בעל ערך של פי שניים מסכום ההלוואה.

ז• הגבאי ימסור דו"ח בפני כל בני החברה ביום הבוררות.

ח• ערב יום הכיפורים הגבאי יישב בבית-הכנסת בשעה שאוספים את הנדרים ויגבה תרומות.

ט• כל חבר יתרום ששים פאראס בעת הכנסת בנו לבריתו של אברהם אבינו, או כשיכניס בן או בת לחופה.

י• כל חבר בחברה שיהיה סנדק בברית מילה, יתרום ח"י פאראס לקופת החברה.

י"א• כל התרומות שינדרו בשבת משפטים וביום ב׳ דחול המועד פסח יהיו לחברה.

י"ב• כל יהודי שירצה להצטרף לחברה ישלם דמי קבלה (בשפה הרומנית "בארבינצה", הערת המחבר) ויעשה סעודה.

י"ג• לחבר חדש לא תהיה זכות הצבעה בשלושת השנים הראשונות. אחרי זה היהי חבר שווה זכויות לכל דבר.

י"ד• הגבאי יעשה סעודה בכל ערב שמחת תורה. כל חבר יתן לשם כך כ׳ פאראס ולא יגבה כסף מאוצר החברה. באותו ערב יצאו החברים יחד, עם נרות דלוקים בידיהם, ליכוון בתי-הכנסת, אחרי אנשי חברת קדישא.

ט"ו• אם לא תתקיים "בוררות" (משמעת בחירות), בזמן, הגבאי ימשיך לכהן בתפקידו שנה נוספת.

ט"ז• אף בידיעת החברה לא יוכל הגבאי להלוות יותר מנ׳ לאיי לאותו אדם, ולא יותר משלושים יום.

י"ז• (בלתי ניתן לקריאה). י"ח• אסור לתלוש דפים מן הפנקס. אם וכאשר הפנקס יגמר הוא ישמר, אפילו עם תחילתו של הפנקס החדש.

י"ט• למרות שיהיו בקופה סכומים יותר מאלף לאיי, לא ינתנו בהלוואה סכומים גבוהים יותר מהנקבע, אלא לרכישת ספר-תורה או ש"ס בלבד.

כ• לוועד יבחרו רק "אנשים אמונים על האמת".

כ"א• אם הגבאי ייצא למסע ארוך, הוא יודיע על כך מראש ל"רואה חשבון" (כלומר למבקר).

כ"ב• הפנקס יישמר בביתו של הגבאי. מי שייקח אותו משם ייקנס.

כ"ג• אלו שינסו לכנס חברה על פי אותם היעדים לא יקראו לעלות לתורה.

כ"ד• הגבאי יכול לקבל חברים חדשים לחברה, בהסכמתם של ארבעה מנכבדי החברה.

כ"ה• הגבאי צריך להיות בקי בתקנות החברה.

כ"ז* רשימת החייבים תהיה תמיד בידי הגבאי, כדי שלא יוותר אף חייב אחד.

אנו תרגמנו את 15 הסעיפים הראשונים של התקנות לפי תעתיק לא שלם שיקבלנו, לפי המקור שבמכון ייווא, ניו יורק. את שאר הסעיפים אנו תמצתנו בשנת 1947 לפי תעתיק ששלח א. ד. בירנברג מבקאו לחברה ההיסטורית ע"ש ד"ר יולין ברש מבוקרשט בשנת 1887.

מרישומים אחרים ברור שדנו מדי פעם אם חייב הגבאי לדעת קרוא-וכתוב או לאו. היתה אף הצעה ששמו של אדם שאינו יודע קרוא-וכתוב לא יתקבל כמועמד בעת הבוררות, כדי שהוא לא יתקבל כבורר ושמו לא ירשם על פתקת נייר שתכנס לקלפי ממנו יצטרכו להוציא את שמות הבוררים.

הגבאי הראשון היה יוסף בן מאיר ז"ל. רשימת החברים כללה עשרים וששה חותרמים. רק חמישה מהם לא ידעו לחתום בידיהם.

והנה שמות החברים (המובנים לנו בקריאה): צבי מבקאו, מרדכי בן צבי הירש, דוד יעקב בן ירחמיאל, אשר בן משה, יוסף בן משה, יהודה בן נטע, ברוך בן מאיר, יהודה בנימין ... משה ברוך בן אהרון, דוד יוסף טרסטינר, צבי הירש בן בפנקס), ... בן יעקב, חיים לייב בן דוד, לייב מבוטושאני, יואל בן פנחס.

אנו מביאים לתשומת ליבם של חוקרי האמנות את ערכם של האיורים שבפנקס הנ"ל, איורים במסורת המאנות העממית היהודית מרומניה. נא לעיין גם במחקר שלנו, בתוך "בוקארעשטער שריפטען" מס' 2 (1979), ע"מ 107-120 ועוד.

הדפוס העברי ברומניה (ב)

י' שווארץ-קארא

(3) דפוסי בקאו ספרים וחוברות

1882

190 ליפעלעס ווערק. אנטהאלט 15 ליעדער וועלכע זענען איבעראלל אין דיא טהאטהערע געשפיעלט געווארין אין(!) אפלאדירט געווארין ... מאת ליפא ראדסקא, באקוי, יחזקאל מרגליות, 1882. עיין: עתון "היועץ", מספר 416 משנת 1882.

191 דער פראקטישער ארֿאבער ... מאת איזאק ניישטיין ... 40 עמודים. עיין: נ. מארק, עמ' 3, מס' 6.

1895

192 טהעאטער אונ פאלקס-ליעדער ... באקוי, אליהו מרגליות, 1985. עיין: "פאלקסבלאטט" מספר 108 משנת 1885.

1896

193 דער אלבום, איין שעהנעס פאמיליען ווערק פערפאסט פאן ליפא מ. ראדעסקא... באקוי, דפוס "פראגרעסול" 1896 עמ' 16.

194 הספר מר על כבוד הרב יצחק בר שלום פריעדמאן מאת יעקב מרדכי, באקוי, דפוס "פראגרעסול", תרנ"ז 1896 עמ' 16.

195 ספר דברי האמת ... מאת מ' ברוינשטיין-מִבש"ן ... באקוי, 1896. עיין: Martie 8 ,Egalitatea.

1897

196 ספר מוסר עברית מאת משה ארנשטיין. באקוי, דפוס "פראגרעסול". 4, 40 עמ'.

עם תרגום לגרמנית.

1898

197 סטאטוט דעס ערשטען פילאנטראפישען פעראיינס יודישער פערשיעדנענען האנטווערגער "אגודת הבונים" פיר היילונג דער קראנקען אונד בעגלייטונג דער אבלעבענדען. געגרינדעט אין באקוי אם 12 אפריל 1891. צווייטע אויפלאגע. באקוי, יחזקאל מרגליות, 1898. 62 עמ', 165X200 מ"מ.

1900

198 תעודת אליהו ... עיין: "אוצר ישראל", 4, עמ' 65.

כתבי עת

199 ההולך. העורך: משה ארנשטיין. באקוי 1900. עיין: מאמרי ב"ייווא-בלעטער", כרך 35 (1951) עמ' 297

1885

215 התוקע: צייטונג פאר דעם יושען פאלק. העורך: צבי הירש יוסף איש באטאשאני [הוא בערל לייבאוויטש, אז בגיל 22 שנה]. דו-שבועון. גליון א: ח אלול תרמ"ה.

216 דער נאציאנאל. שבועון. העורך: י.י. לינעצקי. יצאו לאור 21 גליונות, מן ה-24 במרץ עד 42 בספטמבר 1886.

לוחות

1886

217 לוח שנת תרמ"ז והוא קאלאנדער 1886-1887, ע"י י.י. לינעצקי. בבית הדפוס שלו משם. עיין: נ. מארק, עמ' 37.

אבני זכרון
מאת: יצחק שווארץ-קארא

בקאו

2. פ״נ אשה חשובה מ׳חייה מ׳ה נתן נפטרה י״ז כסליו שנה תקע״ח לפ״ק. ת נ צ ב ה.

3. פ״נ אשה חשובה מ׳ חי׳ בת יצחק נפטרה ג׳ תמוז תקפ״א לפק. ת נ צ ב ה.

4. פ״נ איש תם וישר כוח צבי ב׳ה יואל נפטר ט״ו אדר תקפ״ב לפק. ת נ צ ב ה.

5. פ״נ איש תם וישר מה׳מנשה יהוד׳ ב׳ה מרדכי זצ״ל נפטר כ״ח ניסין (!) תקפ״ב לפק. ת נ צ ב ה.

6. פ״נ האשה החשובה מ״ר מריאסי בת הרבני מ״ה זאב סג(ל) נפטרה ג׳שבט תקכ״ג לפק.

7. פ״נ איש חשוב מה׳ אלעזר (!) ב״ה דוד שלומה(!) נפטר ו׳ אלול תרפ״ג לפק.

8. פ״נ אשה חשובה מר׳ חייה שרה בת מ״ה יועל נפטרה י״ח מנחם אב תקפ״ד לפק.

9. פ״נ אשה חשובה(ה) מרת בלימא בת מו״ה אליעזר נפטרה י״ז מ׳ אב תקפ״ט לפו(ק).

חיבור שלא יצא לאור העולם:
ימי קדם של יהודי בקאו

מאת: א. ד. בירנברג.
הביא לדפוס: יצחק שווארץ-קארא,
(יאסי, רומניה, ינואר 1990)

המחבר א. ד. בירנברג (1844-1897) היה יו"ר קהילת יהודי בקאו, כאשר חיבר לפי בקשת "החברה ההיסטורית ע"ש ד"ר יוליו ברש" מבוקרשט ולפי אפשרויות המוגבלות, מונוגרפיה שנשארה עד עתה בכתב יד ולא הובאה לדפוס. בשנת 1947 קראתי את כתב ידו שהיה בארכיון של משה שווארצפלד, וכתבתי סיכומים על-פיהם.

א.ד. בירנברג מתחיל בתיאור בית-הקברות היהודי העתיק בבקאו, שקיים עד היום, ברחוב הנקרא בעבר "קרמניי". ברינברג שמע מפיהם של זקני בקאו, שבעבר היו עוד אחד או שניים בתי-קברות יהודיים, עתיקים יותר, מאחורי הכנסיה הנוצרית "פרצ'יסטה" (המוקדשת למריה הקודשה), או על הגבעה "איזוואודלה" (Izovoarele), בקירבת המפעל לייצור נייר על-שם "לטיאה". הארכיון של בית הקברות הנ"ל, יחד עם בניין המקווה הישן, נשרפו בשריפה שפרצה בשנת 1853 בבית תודריס.

א. ד. בירנברג אסף ידיעות על עברה של ק"ק בקאו מפי זקני העיר. שני יהודים בני 90 בשנת - 1889 אייזק בן פסקל, וחנא שפתא - זכרו את החייט הזקן אברהם המכונה "אוגער" (סוס הרביה) יליד בקאו, בן להורים שנולדו אף הם בעיר. לחייט חיים המכונה "לויז" (כינה) היתה סבתא שנולדה בעיר. הסבתא הזקנה של בירנברג זכרה, שבימי

מגפת הדבר, יהודי בקאו ברחו לישוב טרגו-טרוטוש - כעת כפר, אך בעבר היתה זו עיירה.

בחקירה שערכתי בשנת 1939, מצאתי שם כמה מצבות מן המאה הי"ח ומתחילת המאה הי"ט. בירנברג עצמו גילה שם מצבה משנת 1767.

המחבר מביא ידיעות לגבי "חברה קדישה" המקומית. היא חדלה להתקיים בשנת 1887. יו"ר האחרון שלה היה לופו בוראך. המחבר מציין את קיומו של מקווה, בבעלות הקהל וכמו-כן של מקווה פרטי, שירש אותו יונה (יוינע) בער מאביו בשנת 1800. נראה שיוינע בער, יחד עם עסקן אחר של הקהל, וועלוול, הביאו לבקאו ושכרו את הרב יצחק מן העיר בוטושאני, תלמידו של רב אחר מבוטושאני שכיהן בבקאו. ר' יצחק היה מחמיר וסגפן, ערבב סובין בטבק שעישן, אכל לחם רק בשבתות וחגים וביתר ימות השבוע אכל רק ממליגה. הוא למד תורה יומם וליל. ר' יצחק אמר בצער שעשירים מוצאים חן בעיני מפני שאינם מפריעים לו בכלום, לעומת העניים שהם בעיניו צרה צרורה כי אין לו כסף לעזור להם.

יהודי בקאו העריצו את ספריו הנסתרים, וחשבו אותו כצדיק העושה נסים ונפלאות למען עמו. יורשו ר' אלתר יוינעס, גם כן מבוטושאני, כיהן עד שנת 1873.סיפורו "דברי משה" פורסם בעיר לבוב (גליציה) בשנת 1876, כנראה על-ידי בניו אריה ומשה אלתר. יורשו היה ר' אלתר לייבל אף הוא איש בוטושאני, בנו של החלפן חיים לייב.

בשנת 1850, ניסו להקים בבקאו מרכז חסידי עבור קרוב משפחה של האדמו"ר הצדיק מסדיגורה, ישראל ריז'ינר. יתכן שמועמד זה לא היה אישיות בולטת, מפני שהסתפק במשרה של חזן בבית-הכנסת של החייטים. שכרו השבוע היה 16 לאיי. לדעתנו מדובר בחזן אברהם שלמה, שקיבל בשנת 1852 ממשה בן-ישראל, ראש הגילדה, את הדו"ח, הכסף והפנקס של הגילדה היהודית. זוהי הוכחה שהאיש נהנה מכבוד.

השוחט הראשון המצויין בתעודות, הוא ר' פייביש, שעבד במשרה זו עד שנת 1803. מאוחר יותר פרצו מחלוקות והובא כשוחט ר' חיים זליג, שנפטר בשנת 1848. בשנת 1810 היו ועבדו בבקאו שלושה שוחטים: איציק לייב, הוישיע ואהרון משה מן העיירה לספזי.

א. ד. בירנברג מזכיר גם את שמותיהם של כמה חזנים מבקאו: ידידיה, שנפטר בשנת 1822; ברל וועלווף, המכונה בענדל ("שרוך"); יוסל, המכונה בארד ("זקן") שהיה חסיד חב"ד. זה האחרון היה איש פיאטרה-ניאמץ, והשגיח על איסוף המס מהשחיטה מפני שהיה מוכר כאיש ישר למרות שהיה עני.

כמו בכל קהילות ישראל שבאירופה המזרחית, היו בבקאו הרבה בתי-כנסת, אחרים בנויים מתוך אמונה ואחדים מטעמים אחרים.

* 1 בית-הכנסת הגדול מאחורי כנסית ניקולאי הקדוש, שנשרף בשנת 1853.
* 2 בית-הכנסת על-שם "פרויים איזק" (אפרים יצחק).

*3 בית-הכנסת של העגלונים שבשכונה היהודית לקא, שהוקם בשנת 1880.

*4 בית-הכנסת של החייטים באותו רחוב.

*5 בית-הכנסת של "החייטים הצעירים" שהוקם בשנת 1875.

*6 בית-הכנסת של אלתר דעם רבענס, שהוקם בשנת 1847.

*7 בית-הכנסת של הסנדלריים.

*8 בית-הכנסת חב"ד, שהוקם בשנת 1847.

*9 בית-הכנסת של החייטים שברחוב טאוורנלור, שהוקם בשנת 1815. מן ההכנסות שהגיעו מיקב הסמוך לבית-הכנסת הזה היו קונים עצים לשריפה לשם חימום ומחלקים לעניים. בית-הכנסת הזה הוקם על-ידי משה בן ינקו, חייט שהתעשר.

*10 בית-הכנסת של בעלי העגלות, שהוקם בשנת 1876.

*11 בית-הכנסת ע"ש לופו בוראך.

*12 בית-הכנסת ע"ש ר' ישראל, שהוקם בשנת 1854.

*13 בית-הכנסת ע"ש שנאפיק שברחוב בונה-וסטירה, שנבנה בשנת 1853.

*14 בית-הכנסת ע"ש איציק לייב בריל שהוקם בשנת 1864.

*15 בית-הכנסת ע"ש מאריה ושיים קופלר, שהוקם בשנת 1881 ברחוב ירניי.

*16 בית-הכנסת ע"ש ר' אלתר יוינעס ז"ל, שנפטר בשנת 1873.

*17 בית-הכנסת שברחוב רומנולוי.

*18 בית-הכנסת שב"פודול דה פיאטרה" (הגשר מאבן), שהוקם בשנת 1865.

*19 בית-הכנסת ע"ש ר' אלתר לובל, שכיהן אחרי שנת 1873.

*20 בית-הכנסת של אגודת "אחוות-ציון", שנשרף בשנת 1885.

*21 בית-הכנסת של סוחרי הסדקית שנסגר בשנת 1883.

*22 בית-הכנסת של הבנאים שהוקם בשנת 1883.

בשנת 1887. היו בבקאו 16 חדרים. בשנת 1838 היו רק שלושה חדרים, אולם היו גם שלוש ישיבות.

בימי שלטונו של הנסיך אלכסנדרו יואן קוזא, (1859-1866), השלטונות הכירו בגילדה היהודית, בקהילה בעלת סטאטוס של גוף משפטי. לצד קהילה זו פעלו אגודות ועמותות שונות בלתי רווחיות. אחדות מהן הוקמו עוד במאה הי"ח ואחדות בתחילת המאה הי"ט:

*1 חברה קדישא", אשר לדעתנו שונה לחלוטין במבנה שלה ממבנה גילדת הקברנים הנוצרים. היא היתה קיימת משנת 1771, בהתאם לרישום שבפינקסה משנת 1774.

*2 תלמוד-תורה שתקנותיה משנת 1828.

*3 גילדת החייטים "פועלי-צדק" שתקנותיה משנת 1832.

*4 גילדת הסנדלרים שהוקמו בשנת 1851.

*5 חברת ש"ס משניות" ללימוד הגמרא, הוקמה בשנת 1851.

*6 חברת "בקור חולים" שהוקמה בשנת 1879.

*7 אגודת "נדבת העם", אגודה תרבותית חילונית, שהוקמה ביוזמתו של משה שווארץ, איש תנועת ההשכלה, מחבר ספרי לימוד, שפעלה במולדביה כולה בשנים 1878-1859.

*8 אגודת "אחוות-ציון" (infratirea Zion) שהוקמה בבקאו בשנת 1873 והיה לה בית-כנסת משלה.

*9 חברת "אחוה" ("פראטרנה" Fraterna) שהוקמה בבקאו לפי אותה דוגמא של חברה שבעיר יאסי.

*10 חברת "אחדות-פועלים" (אוניריה מסריאשי" - Unirea Meseriasi), מתחרה של חברת "פראטרנה".

*11 חברת "גמילות חסדים", שלדעתנו, על סמך מקורות אחרים, הוקמה בבקאו בשנת 1834.

*12 אגודה למען היולדות העניות (Materna), שהוקמה בבקאו בשנת 1881.

כסף מן המס שגבתה הקהילה היהודית מחבריה, עבור שחיטת בני-בקר ועופות, שימשו גם לשכירת ממלאי-מקום עבור הצעירים היהודים שעמדו להתגייס לצבא הרומני. לדעתנו - המבוססת על מקורות אחרים - בערך בשנת 1860. בית-החולים היהודי המקומי הוקם על מגרש שנרכש בשנת 1865 ביוזמתו של הרופא אברהם מיסליס. הוא אף תרם 100 זהובים לשם כך. אברהם מיסליס נולד בגליציה בשנת 1894. בבקאו העריכו אותו מאד, כרופא וכעסקן-תרבות משכיל.

בית-הספר היסודי היהודי ("ישראליט"), הראשון שהוקם בבקאו בשנת 1876 נפתח בבנין שנרכש על שמו של הכומר דימיטריה אנדרייסקו, כי לקהילה היהודית לא היתה זכות להחזיק בנינים. העולים הראשונים לארץ-ישראל, נתמכו ממס מיוחד. המס על בשר כשר הכניס לקופת הקהילה סך של 439100 לאיי בשנת 1887. אחרי שנת 1866 היו בעיות בהנהגת הקהילה בגלל מחלוקות ומריבות המתבססות מדי פעם על שאיפות ואינטרסים אישיים. בשנת 1865, גדר-חי של קוצים שגדל מסביב לבית-העלמין הוחלף לגדר עץ. בשנת 1885 נבנה בית-הכנסת שבתוך בית-העלמין.

בתיאור החיים הכלכליים, א. ד. בירנברג מזכיר את היהודים הראשונים במקום, חוכרי קרקעות גדולים, כמו חיים המכונה "פורץ" ("הפריץ") אביו של לייב חיים פוקשנאר, יואל קוז'וקאר, מוטל בן-אהרון, והרופא הנזכר לעיל, אברהם מיסליס.

יהודי בקאו תפסו מקום חשוב באומניות כבעלי-מלכאה, במיוחד כצורפים, יצרני גרביים, שענים, פחחים, עובדי פליז, כלי-זמר (אהובים על-ידי פריצים, "בויארים" מסוימים), יצרני טבק, יצרני אנפילות.

אחרי שנת 1828 גדל מספר האומנים היהודים גם בשטחי מלאכה אחרים: נגרים, כובענים, חרטים, כספנים, סיידים, שורפי יי"ש, דמליקי מנורות, ספרים.

מבין שורפי היי"ש שהיו מפורסמים דוד ינקו בן ירחמיאל, משה לייב קלז'אן, שטרול נמצאן, הרש בער איגנר (בריל). בשנת 1834, ז. פוקשנאר בשותפות עם דומיטראק פלוצ'יא הקימו מפעל לייצור ערק והביאו לשם כך פועלים יהודים מגילציה. לדעת המחבר, לבעלי המלאכות: כספנים, חייטים, פרוונים, עובדי-פליז היו רווחים גבוהים. אלו היו מקצועות מכניסים. לכובענים, לשענים ולצורפים היו רווחים נמוכים יותר. הנגרים היו עניים. מסופר על שואב-מים בשם נחמיה, שהיה לו הרבה כסף מוסתר. היו לו גם כינויים פוגעים: וואנער-אינג (משרת בבתים), בוד-אינג (איש שעובד בבית מרחץ ציבורי), גראבער-אינג (אדם לא תרבותי).

בנוגע לחיי הכלכלה א. ד. בירנברג מתייחס במיוחד לשנת 1828. בשנה ההיא החלה בקאו להתפתח בכיוון המודרניזציה. האוכלוסיה היהודית גדלה. סחר החיטים התפתח, גם דרך מי ביסטריצה. בכירי מסחר זה היו: שעיה קופלר, פנחס אדלשטיין (שסחר גם בכהל), ברל "מלאי" (Malai) (קמח תירס), מרדכי בער אופינקארו, מנדל פסל. בסחר האנפילות בלטו: בויום ויינר, בוארך גוד, אבא טלפלאר. בין עשירי בקאו, בירנברג מציין את וואלוול חנאס, שאמרו עליו "שווה" (משמעו: יש לו רכוש ששווה לסכום 50 אלף זהובים) ואת יואל קאופמן, שבבעלותו היו 30 בנינים בעיר.

היו גם כמה "סופרי תלונות": מיכאל פוניע, בוארך "שרייבער" (הסופר) המוכר בין בעלי-המלאכה, מאיר מרדכי בראנשטיין, חלפן קמצן שהיגע לבקאו מרוסיה בשנת 1852, ולמד רומנית במהירות. היו גם בעלי כרמים: אידל ארג'ינטארו, ולופו בוראך (זאב ברוך).

אחרי שנת 1865 החלו מחלוקות ומריבות בקהילת יהודי בקאו. הן נבעו מן המצב הכלכלי ומנסיונות המשכילים להנהיג שינויים בחיי היומיום. ממגיפות החלוירע בשנים 1848 ו-1866 נפלו קורבנות רבים. המשכיל א. ל. לובל (המכונה "דער אייזערנער קאפף") הקים ועד סיוע לנפגעי המגפה. על א. ל. לובל ופעילותו התרבותית, פרסמתי מאמר בחוברת שלי, "עדויות מן המאות שעברו" עמודים 26-30. (סיפורים עליו גם בספר זה, בפרק "עיתונאים", על סמך החומר שפורסם באותה חוברת. - הערת המערכת).

א. ד. בירנברג מציין שבשנת 1876, התגוררו בבקאו 734 משפחות יהודיות. התיעוש המודרני גרם עוגמת-נפש לחלק מבין יהודי העיר. לדוגמא: הקמת טחנות אדים בשנת 1884 (על ידי מ. בריל וד.א. קרן), גרמו ל-30-40 יהודים שהחזיקו בטחנות מים, לרדת מנכסיהם.

במאה הי"ט החסידות היתה חזקה בבקאו, כמו בכל קהילות מולדביה. תנועת חב"ד היתה חזקה במיוחד. אחרי שנת 1857 השיגו שטח גם חצרות חסידיים אחרים. צדיקי סדיגורה, בני משפחתו של הצדיק מרוז'ין, ובמיוחד השלוחה שלהם שבעיר בוהוש, היו המפורסמים והמקובלים ביותר על-ידי יהודי בקאו. מבין הרופאים היהודים שבבקאו, א. ד. בירנברג מציין את זרח חי כהן, בערך בשנת " 1800, רויפא", משמעו מרפא.

א. ד. בירנברג מציין גם את הרופאים ד"ר מיסליס, ד"ר ברדר - מאוחר יותר גימלאי

ממלכתי, ד"ר טורצ'ינר, ד"ר מרקוביץ.

א. ד. בירנברג מציין גם כמה בעלי-מלאכה בולטים. מאיר לייב, כובען, יצרן כובעים רומניים מסורתיים מן הסוג "קאווק" (כובע בסגנון מצנפת), פיסל את ארון הקודש של בית-הכנסת הגדול, שנשרף בשנת 1853.

בסוף המאה הי"ח בבקאו, חי החייט שלמה שליש והחייט כיווא. מאוחר יותר, היו בעיר חייטים מודרניים, יצרני בגדים "גרמניים", כלומר, בסגנון אוסטרי -החייטים משה לייב בן ינקו, חיים לויז, אברהם אוגער, פסח לייב, יוסל, איציק, הרש צויבר, יואל מוואלאחיה (וולחישער (כנראה שהוא הגיע לבקאו) בויום קוצים, ברקו פיסטינר (מוכר משנת 1863), זיסו גולדשטיין, שלמה ברנשטיין.

מסיבות הלכתיות (בעית השעטנז) חייטים יהודים קיבלו רק חניכים יהודים. אולם סנדלרים יהודים קיבלו גם חניכים לא יהודים. א. ד. בירנברג מציין גם כמה שמות של סנדלרים יהודים: וואלף, אלי, שמואל, הרש וואלף קוצים, אשר בער, אברמוביץ. בבקאו היו רק כובענים יהודים. המפורסם ביותר היה הרש ויינראוך. המחבר מציין - ובצדק - את הלהקה המפורסמת של אברהם למש (בעל חשיבות גם לגבי הפולקלור הרומני). בלהקה זו היו גם זמרים וכלי-זמר צוענים. בעלי מלאכה אחרים מצויינים על ידי א. ד. בירנברג: נחמן וואלף עממעלע, יצרן מקטרות שהגיעו לבקאו מבסרביה, ויצר מקטרות מענבר ומעץ. בנו שמואל הרש בלט כחרש עץ.

כל בעלי-העגלות, העגלונים והנגרים מבקאו היו יהודים. הנגר וואלף טסלר הקים את העיירה פרינצ'א, אחרי שנת 1848. משה בוקורשטיאנו היה צבעי מרכבות. ויגדר שלייפר יצר את מנורות הנפט הראשונות. בנו, שעיה ויגדרסקו היה נפח מוכשר. כמו-כן מוזכרים בספרו של בירנברג גם: מרקו "סטיקלארו" (משמעות: יצרן-זכוכית), הרש סטרינגלר (כובען) אלי "ארגי'נטארו (משמעו: כספן), אפפלברג, (מחסן, שחיסן גם ילדים בכפרים אליהם הגיע בליווי שטור). ד"ר טורצ'ינר, מונה רופא של מכרות המלח מטרגו-אוגנה בתאריך 5 לאוקטובר 1848. כמו-כן, הוא מונה כרופא-המדינה גם בערים אחרות עד שנת 1866, כשפשוטר בגלל יהדותו. ד"ר מיסליס הגיע לבקאו מגליציה בשנת 1830. במסחר בבקאו בלטו "יבואני-הסדקית" אברהם איגנר, זיהו פוקשאנר ובנו. המפאיות והאטליזים היו רק בבעלות יהודית מסיבות הלכתיות (כשרות). משפרות יי"ש ביתיות הובאו על ידי יהודים שהפעילו אותן.